

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Historické vědy – Pomocné vědy historické

Vojtěch V a n ě k

**Oltářní fundace kutnohorských měšťanů
v předhusitské době**

Chantry chapels by burghers in Kutná Hora in pre-Hussite period

Disertační práce

Vedoucí práce – Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Mgr. Vojtěch Vaněk

OBSAH

<i>Abstrakt</i>	5
<i>Abstract</i>	6
1 Úvod	7
1.1 Mrtví mezi živými. Zádušní fundace ve středověké měšťanské společnosti	8
1.2 Středověké fundace v proměnách evropského výzkumu	16
1.3 Oltářní benefícia a donace církvi v předhusitských Čechách a na Moravě	19
1.4 Dějepisectví předhusitské Kutné Hory a sedleckého kláštera	25
2 Prameny a jejich dochování	36
2.1 K osudům archivu města Kutné Hory z předhusitské doby	37
2.2 Prameny církevní správy pražské arcidiecéze a jejich protějšek v listinách v kutnohorském archivu	42
2.3 Testamenty kutnohorských měšťanů	46
3 Předhusitská Kutná Hora, její vývoj a sakrální topografie	50
3.1 Obrysy středověkého osídlení a počátky farní organizace na Kutnohorsku	51
3.2 Vznik a vývoj Kutné Hory v předhusitské době	55
3.3 Farní správa v předhusitské Kutné Hoře. Malín a Pněvice	62
3.4 Kutná Hora, sedlecký klášter a jejich chrámy	68
4 Oltářní fundace v předhusitské Kutné Hoře v kontextu měšťanské zakladatelské aktivity	80
4.1 Nejstarší kutnohorské chrámy a otázka jejich zakladatelského zázemí	81
4.2 Špitál Štěpána Pirknera a jeho převzetí sedleckým klášteřem	84
4.3 Vysoký kostel Panny Marie jako nejstarší centrum měšťanské zbožnosti a reprezentace	86

4.4	Chrám Panny Marie Na Náměti jako radní kostel	93
4.5	Česká kaple sv. Bartoloměje	96
4.6	Špitál sv. Kříže od soukromé fundace k dohledu městské rady	98
4.7	Bratrstvo Těla Kristova a jeho chrám	101
4.8	Fundace kutnohorských měšťanů v sedleckém klášteře	115
4.9	Kutnohorští měšťané a cisterciácké kláštery	120
4.10	Kutnohorští měšťané jako patroni venkovských farních kostelů	122
4.11	Fundace kutnohorských měšťanů mimo Kutnou Horu a její region	130
4.12	Dynamika zakladatelské aktivity a její koncentrace	133
5	Sondy do fundační aktivity kutnohorských měšťanů	139
5.1	Oltáře a jejich vybavení	140
5.2	Fundace, reprezentace a legitimizace moci: Společenské postavení kutnohorských fundátorů a jeho souvislosti	143
5.3	Fundace a městská rada	148
5.4	Fundace a zbožnost v životě kutnohorských korporací	150
5.5	Bratrstvo Božího Těla a jeho sociální zázemí	152
5.6	Kutnohorští chudí. Okrajová a skrytá vrstva v měšťanské společnosti	155
5.7	Měšťanští synové jako oltářníci rodových fundací	157
5.8	Fundace a memoria: Oltáře kutnohorských měšťanů v kontextu testamentární praxe	160
6	Oltářní fundace, memorie a měšťanská společnost	163
6.1	Motivy oltářních fundací a jejich odraz v pramenech	164
	<i>Seznam zkratk</i>	168
	<i>Seznam literatury a vydaných pramenů</i>	171
	<i>Seznam nevydaných pramenů</i>	207
	<i>Seznam vyobrazení</i>	208

Oltářní fundace kutnohorských měšťanů v předhusitské době

Abstrakt

Studie vychází ze sociálně historického chápání role fundací a liturgické memorie ve středověké společnosti, které představili zejména Otto G. Oexle a Michael Borgolte. Fundace jako trvalé zbožné dary v jejich pojetí hrály roli spojnice mezi světem živých a zemřelých, udržovaly přítomnost mrtvých ve společnosti a zároveň sloužily ke spáse jejich duší prostřednictvím vzájemné solidarity mezi živými a mrtvými. Studie zároveň zvažuje podněty ze strany nové kulturní historie, která přisuzuje fundacím roli symbolického kapitálu ve společnosti, který sloužil k reprezentaci společenského postavení a k legitimizaci moci prostřednictvím okázalé demonstrace zbožnosti.

Předhusitská Kutná Hora byla jedním z nejlidnatějších měst v českých zemích za vlády Lucemburků a zároveň jedním z největších center těžby a zpracování stříbrné rudy na evropském kontinentu. Vznik dolování klademe do 80. let 13. století, založení města do prvního desetiletí 14. století. Kutná Hora byla sídlem centrální mincovny českého státu a královských úřadů spojených s mincovnou i těžbou. Přitahovala rovněž elitu z řad měšťanů, kteří se účastnili horního podnikání a obchodu s drahým kovem, pocházeli z řady významných měst střední Evropy a udržovali rozsáhlé obchodní kontakty. Jako přechodné sídlo českých panovníků se Kutná Hora prosadila až v osmdesátých letech 14. století, kdy král Václav IV. upravil mincovnu ve Vlašském dvoře na jeden ze svých reprezentativních městských paláců. Na život města si uchoval značný vliv nedaleký cisterciácký klášter v Sedlci. Kutná Hora vznikla na jeho pozemcích a vzhledem k velkému vlivu sedleckých opatů ve městě například nevznikl žádný z obvyklých klášterů žebavých řádů. Sedlečtí cisterciáci zabránili rovněž založení farního kostela ve městě – početné kutnohorské chrámy zůstaly podřízené staršímu farnímu kostelu ve vzdáleném Malíně, který se nacházel pod patronátem sedleckých opatů. Vliv sedleckého kláštera v první polovině 14. století silně omezoval i soukromou měšťanskou fundační aktivitu, reprezentovanou špitálem sv. Kříže, který před rokem 1324 založil bohatý měšťan Štěpán Pirkner, avšak jeho řízení ovládl klášter.

Písemné prameny umožňují sledovat v předhusitské Kutné Hoře celkem 66 měšťanských fundací, z toho 39 oltářů či soukromých kaplí. Vlna jejich zakládání vyvrcholila v letech 1380-1410 s těžištěm v 90. letech 14. století, kdy se kutnohorským měšťanům podařilo vymanit z dohledu kláštera a na pozemcích pražské kapituly za městem založit nový reprezentativní chrám Těla Kristova a sv. Barbory. Architektem katedrálního chrámu, v němž vzniklo více než 20 oltářů a soukromých kaplí, byl zřejmě královský stavitel Petr Parléř. Založení chrámu, jehož výstavbu financovali měšťané sdružení ve zbožném bratrstvu Těla Kristova, bylo jednou z nejvýznamnějších měšťanských fundací v českých zemích i ve střední Evropě. Chrám Těla Kristova rychle převzal roli měšťanského kostela („*Bürgerkirche*“) jako centra zbožnosti a fundační aktivity, kterou do té doby sehrával hlavní městský kostel Panny Marie zvaný Vysoký. Centrum zbožnosti a fundační aktivity městské rady se vytvořilo v druhém velkém městském chrámu Panny Marie Na Náměti. Anniversaria jako další typ zádušní liturgické memorie se koncentrovala nejen při novém chrámu Těla Kristova, ale též v městském špitálu a v sedleckém klášteře, který zčásti nahrazoval roli konventů žebavých řádů v jiných středověkých městech. Ostatní menší kaple a farní kostely na venkově stály mimo pozornost kutnohorských měšťanů. Zjištěný rys podtrhuje sociální funkci oltářních a liturgických fundací uvnitř měšťanské společnosti.

Nejpočetnější skupina zakladatelů nákladných oltářních fundací pocházela z řad členů městské rady a členů radních rodů, které náležely k nejzámožnějším ve městě. Snaha upevnit svoje společenské postavení a reprezentovat příslušnost k elitní vládnoucí vrstvě ve městě však často nebyla prvotním podnětem pro založení oltáře. Byla zjištěna úzká souvislost mezi oltářními fundacemi a testamentárními odkazy, stejně jako vysoký podíl žen mezi zakladatelkami. Všechny uvedené rysy zdůrazňují úzké sepětí oltářních fundací v Kutné Hoře se zádušní memorií, za níž stála v první řadě snaha o spásu duše fundátora a jeho rodu. Až druhotně sloužily oltáře a kaple k reprezentaci a potvrzení společenských ambicí nejzámožnějších měšťanů. Vlastnit soukromý oltář či kapli náleželo i v Kutné Hoře k dobrému jménu, jak soudíme na základě časté snahy členů radních rodů ovládnout starší fundace prostřednictvím držby patronátních práv. Naopak ryze pragmatické důvody, které bývají připisovány středověkým fundátorům (snaha zaopatřit druhorozené syny prostřednictvím církevních obročí), se v Kutné Hoře nepodařilo prokázat. Prvotním motivem měšťanských fundátorů byla snaha získat záruku trvalé zádušní liturgie jako prostředku ke spáse duše v nestálém světě, postiženém krizovými jevy pozdního středověku od morových ran přes krizi panovnické moci po destabilizaci ekonomiky a společnosti. Oltářní fundace však nebyly prostým výrazem obav z blízké smrti. Zasazovaly osobní i rodovou zádušní memorii do širších sociálních vazeb a posilovaly záruku jejího trvání i v případě vymření rodu nebo společenských ořesů. Oltáře se stávaly pevnými body, které prostřednictvím memorie zemřelých posilovaly vazby uvnitř sociálních sítí v měšťanské společnosti, pomáhaly utvářet identitu sociálních skupin a upevnit společenské postavení významných jednotlivců či rodin.

Chantry chapels by burghers in Kutná Hora in pre-Hussite period

Abstract

This study is based on the social-historical understanding of the role of chantries and of liturgical memory in medieval society, as discussed especially by Otto G. Oexle and Michael Borgolte. Chantries as permanent pious gifts connected the world of the living with the world of the dead, kept the presence of the dead among the living and, simultaneously, contributed to the salvation of their souls through mutual solidarity between the living and the dead. This study also evaluates the insights of the new cultural history, which understands the endowments as symbolic capital in a given society, capital which enabled display of social status and legitimized power through ostentatious demonstration of devotion.

Under the House of Luxembourg, Kutná Hora was one of the most populous towns in Bohemia and Moravia as well as one of the biggest centers of mining and processing of silver ore in Europe. 1280's saw the origins of mining there, the first decade of the 14th century saw the city's founding. Kutná Hora was the residence of the central mint in the Czech kingdom and of the royal offices related to the mint and mining. It also attracted burgher elite, who participated in the mining entrepreneurship and traded with precious metals. They came from a number of important towns in central Europe and maintained extensive trade contacts. In 1380's, Kutná Hora also established itself as a temporary seat of the royalty, when king Wenceslas IV turned the mint into his urban palace. A Cistercian abbey, located in nearby Sedlec, also exercised important influence on the life in the town. Kutná Hora was founded on the abbey's land and, thanks to the great influence of the abbots, no mendicants were established in Kutná Hora. Cistercians from Sedlec also prevented the endowment of a parish church in the town; instead, the numerous churches in Kutná Hora remained subordinated to an older parish church in a distant village Malín, which was patronized by abbots from Sedlec. In the first half of the 14th century, the abbey at Sedlec also severely limited private endowments, as evidenced by hospital of Holy Cross, which a wealthy burgher Stephan Pirkner founded before 1324 but whose affairs were controlled by the abbey.

Written sources allow us to follow a total number of sixty-six burgher pious foundations in Kutná Hora, thirty-nine chantries or private chapels. These endowments peaked between 1380-1410 (with 1390's as the zenith), when burghers in Kutná Hora were finally able to extricate themselves from the oversight of the abbey and able to found a new church dedicated to Corpus Christi and St. Barbara on the lands belonging to the Prague chapter. The architect of the cathedral church, which came to house more than twenty chantries and private chapels, was probably the royal builder Peter Parler. The church, whose construction was founded by the burghers assembled in a pious fraternity of Corpus Christi, became one of the most important urban endowments in the Czech lands and in central Europe. The church of the Corpus Christi quickly took on the role of the main burgher church, the centre of devotion and chantry foundations, a role which was served up until that point by the main urban church, dedicated to the Virgin Mary. A second large urban church, also dedicated to the Virgin Mary, became the center of piety and of chantry foundations by the town council. Liturgical anniversaries, as another type of a liturgical memory, were concentrated not only in the new church of Corpus Christi, but also in the urban hospital and in the abbey in Sedlec, which to some extent supplanted the role of mendicant convents in other medieval towns. Other smaller town chapels as parish churches in the countryside were outside of the attention of the burghers in Kutná Hora. This underscores the social function of the chantry chapels and liturgical endowments inside the burgher society.

The most numerous group of founders of expensive chantry chapels came from the ranks of city council members and their families, which belonged to the wealthiest in the town. The effort to solidify their social standing and present themselves as members of the ruling elite in the town was, however, often not the main reason for endowing chantries. There is a close correlation between chantry foundations and testament legacies, as well as a high participation of women among their founders. All the features mentioned above underscore a close connection between chantry chapels in Kutná Hora and pious gifts for the soul, which were, primarily, driven by efforts for salvation of the benefactor and his family. Chantries and chapels served for the purpose of display and confirmation of social ambitions of the wealthiest burghers only secondarily. In Kutná Hora, to own a chantry or a chapel was necessary for maintaining one's social standing, which is evident from frequent attempts of family members of council members to take over older foundations through rights of patronage. On the other hand, there was little evidence of pragmatic reasons for foundation of chantry chapels, which tend to be ascribed to medieval benefactors (effort to provide benefices for younger sons). The primary motivation of burgher benefactors was, in fact, an effort to establish permanent liturgical celebration as a means for salvation of the soul in an unstable world, ridden with crises from late medieval plagues to crisis of royal power, destabilization of the economy and society. Chantries were however not more expressions of fear of imminent death. They placed personal and family *memoria* in the context of wider social networks and strengthened guarantee of their continuation also in the case that the entire family would die out. Chantries became firm points, which – through the *memoria* of the dead – strengthened the relationships inside social networks in the burgher society, helped create identity of the social groups and strengthened social standing of important individuals and families.

Translated by Marcela Perett

1

ÚVOD

1.1 Mrtví mezi živými. Zádušní fundace ve středověké měšťanské společnosti

Středověká společnost nebyla výhradním světem živých. Zemřelí zůstávali přítomní nejen v osobních vzpomínkách, v kolektivní paměti prostřednictvím tradice a literárních děl nebo v symbolické rovině náhrobků a jiných předmětů memoriální povahy. Přítomnost mrtvých respektovalo předivo vztahů uvnitř sociálních skupin, zemřelí si uchovávali svoje práva a do značné míry také společenskou roli. *Memoria* či memoriální kultura, jak obvykle označujeme pouta překonávající smrt a zapomnění, se stala jedním ze základních prvků, které stmelovaly pospolitosti od raného k pozdnímu středověku, od rodin, panovnických a šlechtických rodů přes kupecké gildy, řemeslnické cechy a bratrstva až po řeholní komunity nebo farnosti.¹ Nejvíce však svět živých a mrtvých spojovala společná snaha o spásu duše.

Vzájemná solidarita probíhala oběma směry. Zemřelí přicházeli varovat ze záhrobí svoje příbuzné a blízké a nabádali je ke zbožnému životu, který by je uchránil posmrtných trestů, či jako světcí pomáhali živým přímlovou a zázraky. Také sami však potřebovali, ba dokonce přímo vyžadovali pomoc a přímlovu živých, aby mohli dojít odpuštění hříchů, které nedokázali odčinit na tomto světě.² Základním účelem memorie proto bylo vyjádřit pokání a zajistit spásu duše zemřelého prostřednictvím liturgie, zbožných a milosrdných skutků. Mezi obzvláště účinné prostředky náležela vedle modliteb, almužen a dalších projevů zbožnosti (například poutí nebo obětování svící) mešní liturgie. O její účinnosti přesvědčovaly středověký svět církevní autority počínaje sv. Augustinem a sv. Řehořem Velikým, podle kterých zádušní bohoslužba prospívá zemřelým, jejichž duše nejsou zatraceny. Zvláště podle Dialogů sv. Řehoře Velikého bylo vhodné sloužit za duši zemřelého sedm nebo třicet mší.³ Takzvanému gregoriánskému tricennaru, souboru třiceti zádušních mší, byla po celý středověk připisována takřka automatická účinnost pro spásu duše a došel velké popularity.⁴ „*Sicut milites ad tornamentum, ita animae confluunt ad officia defunctorum*,“ přirovnává cisterciák Caesarius z Heisterbachu touhu zemřelých po zádušní liturgii k rytířskému zápalu po turnajové kratochvíli.⁵ Mrtví se dovedli za přímlovu dokonce odvděčit – a to zdaleka nejen na onom světě. O vděčných mrtvých, kteří se účastní zádušní liturgie za své dobrodince nebo jim pomáhají zahnat ozbrojené nepřátele, hovoří několik exemplů, která se stala například součástí Zlaté legendy Jakuba de Voragine.⁶

Zádušní liturgie a další projevy solidarity mezi živými a mrtvými byly v raném středověku vlastní především klášternímu prostředí a vyskytovaly se nejprve uvnitř duchovních komunit,

¹ Ke středověké memorii, jejím pramenům a obsahu zejména Otto G. OEXLE, *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, ed. Joachim Heinzle, Frankfurt am Main – Leipzig 1994, s. 297-323; Týž, *Memoria und Memorialbild*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, eds. Karl Schmid – Joachim Wollasch, München 1984, s. 384-440; Týž, *Die Gegenwart der Lebenden und der Toten. Gedanken über Memoria*, in: *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, ed. Karl Schmid, München – Zürich 1985, s. 74-107. Výzkum memorie od jednotlivých typů pramenů a liturgické memorie k široce pojatému pojmu jako součásti sociálních a kulturních dějin (přítomnost mrtvých) shrnul rovněž Michael BORGOLTE, *Memoria. Zwischenbilanz eines Mittelalterprojekts*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 46, 1998, s. 197-210.

² Mechanismus vzájemné solidarity popsali Jacques LE GOFF, *Zrození očištění*, Praha 2003; Jean-Claude SCHMITT, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002.

³ Arnold ANGENENDT, *Missa specialis. Zugleich ein Beitrag zur Entstehung der Privatmessen*, in: *Frühmittelalterliche Studien* 17, 1983, s. 153-221; Týž, *Theologie und Liturgie der mittelalterlichen Toten-Memoria*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, eds. Karl Schmid – Joachim Wollasch, München 1984, s. 79-199, zejména s. 156-159; Týž, *Geschichte der religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2000, s. 405, 708-709.

⁴ K významu mší a k tricennaru sv. Řehoře Adolph FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter*, Darmstadt 1963, s. 218, 246-252; Michel VOVELLE, *La mort et l'Occident. De 1300 à nos jours*, Paris 2000, s. 169.

⁵ A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter*, s. 232.

⁶ J.-C. SCHMITT, *Revenanti*, s. 204; srov. Anežka VIDMANOVÁ (ed.), *Jakub de Voragine: Legenda aurea*, Praha 1998, s. 314.

posléze kláštery poskytovaly tuto možnost i laikům, kteří mohli získat podíl na zádušní liturgii výměnou za zbožné dary. Mezi nejznámější centra memorie zemřelých náležel klášter v Cluny, i v ostatních řeholních domech dokládají její rozšíření nekrologia, *libri vitae* a obdobné prameny.⁷

Popularitu zádušní liturgie a memorie napříč celou společností podpořilo teologické definování očistce, které dovršilo raně středověkou praxi přímluv za zemřelé a zpřesnilo posmrtný osud většiny středověkých lidí. Pod vlivem nauky o očistci, která se postupně šířila křesťanskou Evropou ve 14. a 15. století, solidarita živých s mrtvými a memorie zemřelých zintenzivnila ve všech sociálních vrstvách.⁸ Také v pozdním středověku zůstala základním prostředkem záchrany nebo alespoň úlevy od časných trestů pro duše v očistci mešní liturgie, která je často popisována jako obzvláště účinná forma pomoci před modlitbami, almužnami a dalšími projevy zbožnosti podle učení sv. Tomáše Akvinského a dalších rozšířených autorů.⁹

Mezi základní mechanismy, které pomáhaly zajistit memorii zemřelých, náležely testamenty a fundace.¹⁰ Obě tyto právní formy sloužily jako prostředek výměny hmotných darů za protihodnotu, kterou byla liturgie nebo modlitba za spásu duše, ale často také zvýšení společenské prestiže štědrého dárce nebo zisk dalších symbolických hodnot.¹¹ Zádušní odkazy jako pokání a cestu k dosažení spásy doporučovali církevní otcové již od sv. Basila Velikého a sv. Augustina.¹² Podobně i testament jako prostředek zbožného daru podporovala a prosazovala církev a v některých oblastech dokonce přímo podmiňovala udělení posledních svátostí zbožnými odkazy v testamentu.¹³ Charakteristické v tomto ohledu je známé exemplum ze sbírky marseilleského františkána Sacheta z konce 13. století, které počítá duši umírajícího mezi jeho dcery a nabádá jej k rovnocennému zádušnímu odkazu při dělení majetku.¹⁴

⁷ A. ANGENENDT, *Missa specialis*, s. 200; Týž, *Theologie und Liturgie der mittelalterlichen Toten-Memoria*, s. 159; Týž, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 594, 712; A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter*, s. 235-236; Joachim WOLLASCH, *Toten- und Armensorge*, in: *Gedächtniss, das Gemeinschaft stiftet*, ed. Karl Schmid, München – Zürich 1985, s. 9-38.

⁸ Peter DINZELBACHER, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*, Praha 2004, s. 64. Další literaturu cituje Catherine VINCENT, *Výzkum pozdně středověkých náboženských dějin ve Francii. Bilance a perspektivy*, Český časopis historický 107, 2009, s. 385-399, zde s. 390. K projevům víry v očistec zejména J. LE GOFF, *Zrození očistce*, passim. Podle A. Angenendta, který zdůraznil raně středověké kořeny jevu a kontinuitu souvisejících projevů zbožnosti, můžeme hovořit o očistci již v raném středověku, před jeho precizní teologickou definicí v závěru 12. století (A. ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 711).

⁹ J. LE GOFF, *Zrození očistce*, s. 264-266. Akvinského učení převzali rovněž další středověcí autoři. Srov. *tamtéž*, s. 296-310; A. ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 496-499. K dalším dokladům o účinnosti mší a jiných prostředků pro záchranu duší z očistce např. Leonie von WILCKENS, „*O mensch gedenc an mich...*“ – *Werke der Barmherzigkeit für die Armen Seelen. Zur einer spätmittelalterlichen Handschrift in der Nürnberger Stadtbibliothek*, in: *Frömmigkeit. Formen, Geschichte, Verhalten, Zeugnisse*, München 1993, s. 73-80; Peter JETZLER (ed.), *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, Zürich 1994.

¹⁰ M. VOVELLE, *La mort et l'Occident*, s. 168; Michael BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 105, Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 71-94, zde s. 90-91; Týž, *Die mittelalterliche Kirche*, München 1992 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte, 17), s. 70.

¹¹ Michael BORGOLTE, „*Totale Geschichte*“ des Mittelalters? *Das Beispiel der Stiftungen*, Berlin 1993 (= Humboldt-Universität zu Berlin. Öffentliche Vorlesungen, 4); Birgit NOODT, *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*, Lübeck 2000, s. 4-5; Brigitte POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit. Das Wiener Bürgerspital im Mittelalter*, Wien – München 1996 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 33), s. 75.

¹² Michael BORGOLTE, *Stiftungen*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, XXXII, Berlin – New York 2001, s. 167-170; Karl SCHMID, *Stiftungen für das Seelenheil*, in: *Gedächtniss, das Gemeinschaft stiftet*, ed. Karl Schmid, München – Zürich 1985, s. 51-73, zde s. 58.

¹³ Henri AUFFROY, *Évolution du testament en France des origines au XIIIe siècle*, Paris 1899, s. 373; Hans LIERMANN, *Handbuch des Stiftungsrechts*, I, *Geschichte des Stiftungsrechts*, Tübingen 1963, s. 108; Werner SEIFART (ed.), *Handbuch des Stiftungsrechts*, München 1987, s. 52; M. VOVELLE, *La mort et l'Occident*, s. 72.

¹⁴ Thomas SCHILP, *Tod und Jenseitsvorsorge im spätmittelalterlichen Dortmund*, in: Týž (ed.), *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund*, Essen 1996, s. 9-25.

Testamenty si získaly vysokou oblibu nejen v nejvyšších vrstvách společnosti, ale také mezi měšťany, kterým umožňovaly zajistit nabyté jmění pro potomky a věnovat dary za spásu vlastní duše,¹⁵ a to z majetku, nad kterým se často vznášel stín nespravedlivého původu.¹⁶ Měšťanské zbožnosti bývá někdy přisuzována „kupecká“ mentalita, která nahlížela věčnost jako ekonomický předmět.¹⁷ Například Caesarius z Heisterbachu zachytil exemplum, podle kterého kolínský měšťan Karel věnoval kostelu sv. Apoštolů pro spásu duše kamenné svorníky, aby prostřednictvím jejich velké váhy získal odpuštění těžkých vin.¹⁸ Jakkoli nelze vyloučit, že podobné uvažování bylo pro středověké měšťany a jejich ekonomické vidění světa zvláště přitažlivé, je třeba upozornit, že pragmatický přístup k majetku a spáse prostupoval celou společností. Zbožné odkazy, stejně jako očištěc, nejsou proto plodem „kupeckého“ myšlení,¹⁹ v městském prostředí však zřetelně získávaly úrodnou půdu.

Testamenty měšťanů skutečně obsahují zbožné odkazy ve velké míře (obvykle od 70 do 100 % ze všech testátorů ve městě).²⁰ Mezi nejčastější adresáty odkazů „*ad pias causas*“ v měšťanských

¹⁵ Brigitte KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familie – Kölner Testamente von Laien und Klerikern im Spätmittelalter*, Köln 1995, s. 20; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 136.

¹⁶ Akcentují Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989, s. 253; Harry KÜHNEL, *Sinn und Motivation mittelalterlicher Stiftungen*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 5-11; Jörg OBERSTE, *Zwischen Heiligkeit und Häresie. Religiosität und sozialer Aufstieg in der Stadt des hohen Mittelalters*, II, *Städtische Eliten in Toulouse*, Köln – Weimar – Wien 2003, s. 302-315. Týž autor upozornil na málo známého světce Homobonna z Cremony, kupce, který v roce 1199 získal svatost charitativním využitím svého bohatství (*Tamtéž*, s. 315).

¹⁷ P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 128; Rolf KIEBLING, *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche in Augsburg im Spätmittelalter. Ein Beitrag zur Strukturanalyse der oberdeutschen Reichstadt*, Augsburg 1971, s. 247; H. KÜHNEL, *Sinn und Motivation*, s. 5-11. Srov. též Jacques CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Age (vers 1320 - vers 1480)*, Rome 1980; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 75.

¹⁸ H. KÜHNEL, *Sinn und Motivation*, s. 7.

¹⁹ Martina WEHRLI-JOHNS, „*Tuo daz guote und lâ daz übele*“. *Das Fegefeuer als Sozialidee*, in: *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, ed. Peter Jetzler, Zürich 1994, s. 47-58, zde s. 47.

²⁰ Práci, které evidují podíl zbožných odkazů v měšťanských testamentech, existuje velké množství. Srov. např. P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*; Hartmut BOOCKMANN, *Leben und Sterben in einer Spätmittelalterlichen Stadt*, Göttingen 1983; Clive BURGESS, *Late Medieval Wills and Pious Conventions: Testamentary Evidence Reconsidered*, in: Michael Hicks (ed.), *Profit, Piety and the Professions in Later Medieval England*, Gloucester 1990, s. 14-33; Samuel K. COHN, *The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in Central Italy*, Baltimore 1992; Steven EPSTEIN, *Wills and wealth in medieval Genoa, 1150-1250*, Cambridge MA – London 1984; Linda GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart – Weimar 1998; Walter HARTINGER, *Patrizische Frömmigkeit. Aufgrund von Testamenten der Reichsstadt Regensburg im 14. Jahrhundert*, in: *Frömmigkeit. Formen, Geschichte, Verhalten, Zeugnisse*, München 1993, s. 45-72; Kornelia HOLZNER-TOBISCH, *Investitionen für die Ewigkeit. Die Seelenheilstiftungen in den letztwilligen Verfügungen der Stadt Korneuburg im 15. Jahrhundert*, Krems 2007; Gerhard JARITZ, *Seelenheil und Sachkultur. Gedanken zur Beziehung Mensch – Objekt im späten Mittelalter*, in: Týž (ed.), *Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit (Leben – Alltag – Kultur)*, Wien 1990, s. 57-82; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*; Marie-Thérèse LORCIN, *Vivre et mourir en Lyonnais à la fin du Moyen Age*, Paris 1981; TÁŽ, *D'abord il dit et ordonna...: testaments et société en Lyonnais et en Forez à la fin du Moyen Age*, Lyon 2007; Ralf LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft. Religiöse und Soziale Aspekte des Stiftungsverhaltens im Spätmittelalterlichen Stralsund*, Berlin 2000; Marie-Claude MARANDET, *Le souci de l'Au-delà: la pratique testamentaire dans la région toulousaine (1300-1450)*, Perpignan 1998; Johannes A. MOL, *Friezen en het hiernamaals. Zieleheilsbeschikkingen ten gunste van kerken, kloosters en armen in testamenten uit Friesland, 1400-1580*, in: *In de schaduw van de eeuwigheid: tien studies over religie en samenleving in laatmiddeleeuws Nederland aangeboden aan prof. dr. A. H. Bredero*, eds. Nico Lettinck – Jacob Johannes van Moolenbroeck, Utrecht 1986, s. 28-64; B. NOODT, *Religion und Familie*; Véronique PASCHE, *Pour le salut de mon âme. Les lausannois face à la mort (XIVe siècle)*, Lausanne 1989; Elżbieta PIWOWARCZYK, *Legaty testamentowe ad pias causas w XV-wiecznym Krakowie. Z badań nad pobożnością miejską*, Kraków 2010; Marianne RIETHMÜLLER, „*To troste miner sele*“. *Aspekte*

testamentech patří městské farní kostely a jejich stavba (*fabrica*), kláštery žebravých řádů a městské špitály. Často se objevují také almužny pro chudé, zástupné pouti a různé formy liturgické památky, zejména zádušní mše. Konkrétní skladba odkazů však zřejmě neodráží individuální přání testátora, ale je výrazem obecných zvyklostí platných ve společnosti. Mohl ji výrazně ovlivnit také kněz nebo notář, který byl přítomen sestavení testamentu.²¹ Ovšem ani testamenty neposkytují úplný obraz o středověké zádušní zbožnosti – obsahovaly především jednorázové dary církvi a jednoduché formy liturgické memorie. Nákladné fundace nejzáměrnějších měšťanů byly často připravovány a zlistňovány ještě za života zakladatelů a objevují se nejen v testamentech, ale také v odlišném typu pramenného materiálu.²²

Podle nejnovější definice je fundace, jak překládáme německý termín *Stiftung*, zvláštní dar, který zakládá trvalý vztah mezi zakladatelem (fundátorem) a dalšími osobami, překračuje smrt a působí jako záruka jeho trvalé přítomnosti (memorie) ve společnosti. Často je spojena s liturgickou památkou nebo s projevy křesťanského milosrdenství. Důležitým znakem fundace je vždy trvalost, ta však nemusí nutně záviset na trvalém vyčlenění majetku – na zřízení benefícia, věčného platu či opakované almužny. Jejím výrazem může být dar hmotného předmětu, například obrazu nebo liturgického náčiní. Mnohé nejprostší fundace bývaly založeny pouze prostřednictvím nevelkého jednorázového daru. Je to právě trvalost vztahu mířící k věčnosti, která fundace odlišuje od ostatních zbožných odkazů.²³

Fundace v původním smyslu byly věnovány výhradně za duše zemřelých. Mezi jejich „vedlejší účinky“ mohlo náležet rozmnožení bohoslužeb a hmotné zajištění kléru, ale také pokrytí sociálních potřeb nebo podpora umění a věd.²⁴ V pokročilém pozdním středověku se účel fundací, zvláště ve městech, mohl stále více posouvat k podpoře obecného prospěchu.²⁵

Fundace a další formy pokání spojené s hmotnými dary prostupovaly celou společností a byly oblíbené zejména pro možnost získat intenzivní zádušní přímluvy duchovních osob nebo celých komunit.²⁶ Nejvýznamnějšími fundátory byli panovníci, jejichž zakladatelská aktivita, sloužící nejen memorii a spáse duše, ale často i symbolické legitimizaci moci, se stala vzorem pro ostatní společenské vrstvy, především šlechtu a duchovenstvo a s rostoucí ekonomickou silou i pro měšťany.²⁷ V pozdním středověku se fundace objevují též mezi venkovským obyvatelstvem.²⁸

---

spätmittelalterlicher Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310-1400), Hamburg 1994; Michael M. SHEEHAN, *The will in medieval England*, Toronto 1963.

²¹ S. K. COHN, *The Cult of Remembrance*, s. 15-16, 122; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 116, 269; J. A. MOL, *Friezen en het hiernamaals*, s. 30; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 90, 137.

²² Clive R. BURGESS, *By Quick and by Dead: wills and pious provision in late medieval Bristol*, *The English Historical Review* 102, 1987, s. 837-858, zde s. 842, 855; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 252; Gabriela SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern. Kinder- und familienlose Erblässer in der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters*, Göttingen 2001, s. 245.

²³ M. BORGOLTE, *Stiftungen*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, XXXII, s. 167-170; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 50-65, zejména s. 51. Uvedené sociálně historické vymezení pojmu fundace se záměrně odlišuje od staršího právně historického pohledu, který kladl důraz na vytvoření pevně stanoveného majetku trvale určeného pro zbožný účel a fundaci sledoval jako instituci (srov. níže).

²⁴ M. BORGOLTE, „*Totale Geschichte*“, *passim*.

²⁵ Martial STAUB, *Memoria im Dienst von Gemeinwohl und Öffentlichkeit. Stiftungspraxis und kultureller Wandel in Nürnberg um 1500*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 285-334; TÝŽ, *Eucharistie et bien commun. L'économie d'une nouvelle pratique fondatrice à l'exemple des paroisses de Nuremberg dans la seconde moitié du XVe siècle: sécularisation ou religion civique?*, in: *La religion civique à l'époque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*, ed. André Vauchez, Rome 1995, s. 445-470.

²⁶ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 72.

²⁷ Michael BORGOLTE, *Der König als Stifter. Streiflichter auf die Geschichte des Willens*, in: *Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, ed. Michael Borgolte, Berlin 2000, s. 39-58; TÝŽ, *Stiftungen des Mittelalters im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto G. Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 267-285. K převzetí vzoru měšťany Dietrich W. POECK, *Rat und Memoria*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto G. Oexle –

Mezi nejnákladnější fundace, jejichž zakladateli byli měšťané, náležely kláštery, špitály, celé kostely nebo kaple. Takové případy však byly ojedinělé a omezovaly se na nejzámožnější obyvatele měst.²⁹ Obvyklejší mezi špičkami měšťanské společnosti byly fundace soukromých oltářů či kaplí při městských chrámech, s nimiž byla spojena kněžská místa a věčné mše a jejichž držba patřila k „dobrému jménu“ mezi společenskou elitou.³⁰ Většina obyvatel se však musela spokojit s méně honosnou formou memorie. Mezi nejčastější fundace patřilo zřízení anniversaria, tedy výroční mše v den pohřbu zakladatele, nebo prosté memorie v podobě recitace jména při farní liturgii. Mezi fundace počítáme rovněž platy na věčné almužny, kupování vosku, zřízení věčných lamp, dary liturgických předmětů nebo vybavení chrámu například okenními vitrážemi.³¹ Svěbytné postavení mezi měšťanskými a městskými fundacemi zaujímaly špitály, které umožňovaly propojení liturgické memorie s křesťanskou péčí o nemocné a chudé. Jejich škála byla neobyčejně široká – od institucí vyhrazených pro potřebné měšťany přes útulky pro poutníky až po specializované příbytky pro malomocné či postižené jinými chorobami.³²

V jazykově německé oblasti středověké Evropy (také v předhusitské Kutné Hoře) byly fundace v soudobé terminologii označovány pojmem *Seelgerät*. Pod tímto obratem, který zároveň naznačuje základní – zádušní – účel fundací, se nejčastěji skrývala anniversaria nebo jiné formy pravidelné mešní liturgie.³³ Zatímco první stopy fundací ve městech jižní a západní Evropy nacházíme již ve 13. století,³⁴ během 14. a 15. století dochází k jejich prudkému rozvoji, a to i ve střední Evropě. V závěru středověku stály ve významných chrámech obvykle desítky oltářů pod patronátem měšťanů nebo městských rad, působilo zde množství oltářníků, kaplanů či kazatelů,

---

Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 286-335, zde s. 286-288; Stefanie RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation. Zur Darstellung des Rates in den Hansestädten des südlichen Ostseeraums am Beispiel Lübecks*, in: Die Sakrale Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums – der theologische Aspekt, eds.: Gerhard Eimer – Ernst Gierlich, Berlin 2000, s. 33-54, zde s. 34-35, 47; Gaëlle TARBOCHEZ, *Les prêtres fondateurs à Dijon (milieu 14e siècle – milieu 16e siècle)*, Revue d'histoire ecclésiastique 100, 2005, s. 705-753.

²⁸ Rosi FUHRMANN, *Kirche und Dorf. Religiöse Bedürfnisse und kirchliche Stiftung auf dem Lande vor der Reformation*, Stuttgart – Jena – New York 1995, s. 141 a násl.

²⁹ Na příkladu Norimberku Michael DIEFENBACHER, *Das Nürnberger Stiftungswesen – ein Überblick*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 91, 2004, s. 1-34.

³⁰ Snahu měšťanů podtrhnout svoje postavení a získat si jméno pomocí oltáře výstižně dokumentoval např. Piotr OLIŃSKI, *Zmiany własności fundacji w kościołach parafialnych na przykładach z kościoła parafialnego Najświętszej Marii Panny w Głównym Mieście Gdańsku*, in: Sociální svět středověkého města. Colloquia mediaevalia Pragensia 5, Praha 2006, s. 247-258. Podobně i B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 252. Také Howard A. COLVIN, *The Origins of the Chantry*, Journal of Medieval History 26, 2000, s. 163-173, považoval za hlavní důvod obliby oltářních fundací snahu získat soukromý prostředek spásy.

³¹ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 167-171; TÝŽ, *Fegefeuer und Weltengericht. Stiftungsverhalten und Jenseitsvorstellungen im spätmittelalterlichen Stralsund*, in: Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, ed. Michael Borgolte, Berlin 2000, s. 97-109; Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250-1500*, Stuttgart 1988, s. 222-223.

³² Přehledně Michel PAULY, *Peregrinorum, pauperum ac aliorum transeuntium receptaculum. Hospitaller zwischen Maas und Rhein im Mittelalter*, Stuttgart 2007.

³³ P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 128; A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter*, s. 232; R. KIEBLING, *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche*, s. 37; Hans LENTZE, *Das Seelgerät im mittelalterlichen Wien*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 75, Kanonistische Abteilung 44, 1958, s. 35-103; M. RIETHMÜLLER, „To troste miner sele“, s. 48; Karl SCHMID, *Stiftungen für das Seelenheil*, s. 58-59.

³⁴ Srov. např. S. EPSTEIN, *Wills and wealth in medieval Genoa*, s. 152-156; Claudio BONANNO – Metello BONANNO – Luciana PELLEGRINI, *I legati «pro anima» ed il problema della salvezza nei testamenti fiorentini della seconda metà del Trecento*, Ricerche storiche 15, 1985, s. 183-220. Vývoj ve Francii shrnuje G. TARBOCHEZ, *Les prêtres fondateurs à Dijon*, s. 705-753. Ve středoevropských městech se objevují první soukromé fundace obvykle na počátku 14. století. Srov. Dietrich W. POECK, „Omnes stabimus ante tribunal Christi“. *Stiftung, Gedenken und Gemeinschaft in Pommern*, in: Land am Meer. Pommern im Spiegel seiner Geschichte, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 215-268, zde s. 235-240; Siegfried REICKE, *Stadtgemeinde und Stadtpfarrkirchen der Reichstadt Nürnberg im 14. Jahrhundert*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 26, 1926, s. 1-110; Hans LENTZE, *Die Rechtsformen der Altarpfründe im mittelalterlichen Wien*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 68, Kanonistische Abteilung 37, 1951, s. 221-302, zde s. 236.

ve městě často bylo vybudováno několik špitálů či útulků pro chudé a poutníky a další fundace včetně soukromých kaplí nebo domů zbožných komunit.³⁵ Přesto existovala i města s nízkým počtem fundací. Za příklad může posloužit Würzburg, kde fundační aktivitu zřejmě omezovaly početné tradiční církevní instituce v čele s místními biskupy jako vrchností města.³⁶ Podobný jev můžeme vystopovat také v pruských městech s církevní vrchností a rovněž v Lübecku museli měšťané ještě v polovině 14. století překonávat odpor místních biskupů a kapituly, kteří se stavěli proti zakládání soukromých oltářů v městském farním chrámu, jehož byli patrony.³⁷

Memoriální kultura se neomezovala pouze na význačné jedince nebo rody. Zřizování fundací, pěstování liturgické memorie a skupinová solidarita byly důležitými fenomény také v životě městských korporací, cechů a městských rad. Pro méně zámožné obyvatele měst poskytovala podobnou záruku memorie hojná bratrstva.³⁸ Zbožnost korporací, městské rady a radních rodů, ale i navzájem provázaných skupin měšťanských rodin se obvykle koncentrovala kolem vybraných špitálních, klášterních nebo farních chrámů.³⁹ Zvláště v posledně jmenovaném případě německá medievistika hovoří o specifickém fenoménu měšťanského kostela (*Bürgerkirche*) jako centru zbožnosti a výrazu městské identity.⁴⁰ Přestože v některých případech měšťanských fundací můžeme hovořit o individuální memorii,⁴¹ ohled na rodinu a příbuzné byl určující ve většině případů.⁴²

³⁵ Počty oltářů shrnul např. Isnard W. FRANK, *Die architektonischen Konsequenzen der Häufung der missae pro defunctis im Mittelalter*, in: Die Sakrale Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums – der theologische Aspekt, eds. Gerhard Eimer – Ernst Gierlich, Berlin 2000, s. 15-32; E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter*, s. 218. K počtu špitálů např. Michel PAULY, *Hospitäler im Mittelalter – wann und wo gehörte das Hospital zur Stadt?*, in: Was machte im Mittelalter zur Stadt? Selbstverständniss, Aussensicht und Erscheinungsbilder mittelalterlicher Städte, Heilbronn 2007, s. 245-269, zde s. 251; Marek SŁOŃ, *Szpitalie średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000, s. 272. Ke spektru fundací např. ve středověkém Norimberku M. DIEFENBACHER, *Das Nürnberger Stiftungswesen*, s. 1-34.

³⁶ Enno BÜNZ, „...mehr Grösse, als Pfaffen in Würzburg leben...“ *Klerus und geistliche Institutionen im Spätmittelalter*, Würzburger Diözesangeschichtsblätter 67, 2005, s. 25-62.

³⁷ Piotr OLIŃSKI, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średnowecza i na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2008, s. 551; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 312-313.

³⁸ Jan GERCHOW, *Memoria als Norm. Aspekte englischer Gildenstatuten des 14. Jahrhundert*, in: Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 207-266; Dietrich W. POECK, *Totengedenken in Hansestädten*, in: Vinculum Societatis. Festschrift für Joachim Wollasch zum 60. Geburtstag, eds. Franz Neiske – Dietrich W. Poeck – Mechthild Sandmann, Sigmaringendorf 1991, s. 175-232; TÝŽ, *Rat und Memoria*; Uwe HECKERT, *Die Ratskapelle als Zentrum bürgerlicher Herrschaft und Frömmigkeit. Struktur, Ikonographie und Funktion*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 129, 1993, s. 139-164; Thomas SCHILP, *Zunft und Memoria. Überlegungen zur Selbstdeutung von Zünften im mittelalterlichen Westfalen*, in: Zunftlandschaften in Deutschland und den Niederlanden im Vergleich, ed. Wilfried Reininghaus, Münster 2000, s. 107-120; Hanna ZAREMSKA, *Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w.*, Kwartalnik Historyczny 81, 1974, s. 733-749; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 73-75.

³⁹ P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 169; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 252; Wolfgang SCHMID, *Kölner Hansekaufleute als Stifter und Mäzene*, Hansische Geschichtsblätter 113, 1995, s. 127-144, zde s. 139; G. SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern*, s. 283.

⁴⁰ Hartmut BOOCKMANN, *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, Berlin 1992 (= Öffentliche Vorlesungen der Humboldt-Universität zu Berlin 30); Enno BÜNZ, *Klerus und Bürger. Die Bedeutung der Kirche für die Identität deutscher Städte im Spätmittelalter*, in: Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV-XVI). Aspetti e Bestandteile der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.-16. Jahrhundert), eds. Giorgio Chittolini – Peter Johanek, Bologna – Berlin 2003, s. 351-389.

⁴¹ Takový jev v Leydenu, kde 70 % anniversary neobsahuje zmínku o předcích, popsal Hanno BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire – souvenir, charité et représentation au sein des élites de Leyde à la fin du Moyen Âge*, in: Memoria, Communitas, Civitas. Mémoire et conscience urbaines en occident à la fin du Moyen Age, eds. Hanno Brand – Pierre Monnet – Martial Staub, Ostfildern 2003, s. 87-116, zde s. 93.

⁴² Tuto stránku fundací zdůraznili např. B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 256; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 367; Peter-Johannes SCHULER, *Das Anniversar. Zu Mentalität und Familienbewusstsein im Spätmittelalter*, in: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und

Obliba zádušních fundací vzrůstala v případech, kdy rod zakladatele vymíral,⁴³ nebo v dobách nejistoty způsobené epidemiemi a dalšími krizemi spojenými s vysokou úmrtností.⁴⁴ Fundace přebíraly záruku za uchování fundátorovy memorie a spásu duší jeho rodu ve chvíli, kdy se snižovala jistota ze strany následovníků či okolní společnosti. Zvýšená obliba zádušních fundací například v době moru tak nemusí být výrazem vzepjatého strachu ze smrti a zatracení nebo eschatologických očekávání, ale také důsledkem rozkladu společenských vazeb.⁴⁵ Morové epidemie a jiné krizové jevy nepřinášely do středověké společnosti nové vzorce chování, jen zesilovaly některé praktiky známé již dříve.⁴⁶ Zvýšená ochota zakládat zádušní fundace v době moru, která byla zjištěna několika pramennými sondami, pravděpodobně hovoří právě o těchto tendencích. Příklady z italského, ale i severoněmeckého prostředí ukázaly odklon testátorů od velkého rozptýlu drobných zbožných darů a jejich koncentraci do větších fundací, které se zaměřovaly na individuální a rodovou memorii.⁴⁷

V oblasti zbožných odkazů se zprostředkovaně odrážel vývoj představ o věčnosti. Během 14. století se vedle trvalých (věčných) fundací začínají prosazovat dočasné formy memorie zaměřené na dobu bezprostředně po smrti a pohřbu. Část literatury ztotožnila tuto praxi „sériových“ nebo „kumulovaných“ mší, jejichž počet dosahoval ve 14. a 15. století až stovek a tisíců za jednoho zemřelého, s šířením myšlenky očištění. Zatímco věčné mše se vztahovaly k představě posledního soudu, sériové mše byly zaměřeny na záchranu zemřelého z dočasných očišťovacích muk.⁴⁸ Teoretická východiska umožňují vést naše úvahy tímto směrem, avšak v praxi je tato ostrá hranice zřejmě zjednodušující. Ralf Lusiardi zjistil, že v severoněmeckém Stralsundu byla obliba „věčných“ fundací stálá až do pozdního 15. století. Uvedené zjištění interpretoval tak, že představa posledního soudu nebyla zastíněna ani v konkurenci očištění a udržela se vedle něj hluboko do pozdního středověku.⁴⁹ Stejně zjištění však můžeme interpretovat i způsobem, podle kterého v záměrech fundátorů nevedla ostrá hranice mezi oběma představami. Opačně ji představuje především francouzská historiografie, ve které má hledání stop očištění tradičně silný

---

zur frühen Neuzeit, ed. Peter-Johannes Schuler, Sigmaringen 1987, s. 67-117. Naopak někdy diskutovaná snaha o zajištění synů prostřednictvím fundací zřejmě nehrála tak významnou roli. Srov. B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 367.

⁴³ W. SCHMID, *Kölner Hansekaufleute*, s. 136; Elisabeth VAVRA, *Pro remedio animae – Motivation oder leere Formel. Überlegungen zur Stiftung religiöser Kunstobjekte*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 123-139, zde s. 139; G. SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern*, s. 118, 249.

⁴⁴ Hildegund HÖLZEL, „... pro salute anime mee ... ordino testamentum meum ...“ *Studie zur Lübecker Kirchengeschichte im 14. Jahrhundert*, Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 70, 1990, s. 27-59, zde s. 45-48; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 37; M. RIETHMÜLLER, „To troste miner sele“, s. 14, 70-71; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 126.

⁴⁵ Otto G. OEXLE, *Die Gegenwart der Toten*, in: *Death in the Middle Ages*, eds. Herman Braet – Werner Verbeke, Leuven 1983, s. 19-77, zde s. 65-68; J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, s. 354; Joachim WOLLASCH, *Hoffnungen der Menschen in der Zeit der Pest*, *Historisches Jahrbuch* 110, 1990, s. 23-51; T. SCHILP, *Tod und Jenseitsvorsorge*, s. 22; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 127.

⁴⁶ J. WOLLASCH, *Hoffnungen der Menschen*, s. 36-41; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 84. Ke staršímu pojetí fundací v souvislosti s morovými epidemiemi František GRAUS, *Pest – Geißler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1988, s. 13 a násl.

⁴⁷ S. K. COHN, *The Cult of Remembrance*, s. 281-282. Ačkoliv je tomuto autorovi vytýkána nepřesnost při práci s prameny a jejich účelový výběr (Martin BERTRAM, „Renaissance Mentality“ in *Italian Testaments?*, *The Journal of Modern History* 67, 1995, s. 358-369), k obdobným závěrům dospěli také další autoři. Srov. L. GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse*, s. 224; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 189, 249-250, 403. Podobně M. VOVELLE, *La mort et l'Occident*, s. 171.

⁴⁸ J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, s. 339-351, 412-424; TÝŽ, *Sur l'usage obsessionnel de la messe pour les morts à la fin du Moyen-Age*, in: *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle*, Rome 1981, s. 235-246; J.-C. SCHMITT, *Revenanti*; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 67-69, 139-163; TÝŽ, *Fegefeuer und Weltengericht*, s. 97-109.

⁴⁹ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 163, 245; M. BORGOLTE, *Stiftungen*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, XXXII, s. 167-170.

akcent. Ralf Lusiardi například upozornil na výskyt obou typů zbožných odkazů (fundací i sériových mší) souběžně v jednom testamentu.⁵⁰ U sériových mší skutečně předpokládáme jejich podmínění představou očištění⁵¹ (i na tomto místě ale musíme upozornit, že sériové mše se vykytovaly již ve starším období),⁵² avšak u trvalých fundací nelze omezit jejich motiv pouze na představu věčného soudu. To naznačila nejen trvalá obliba fundací po celé 15. století. Uvedené rozlišení zbožných odkazů zřejmě i proto značná část literatury nepřevzala a s očištěm spojuje též trvalé fundace.⁵³

Mimo zbožných motivů měly výrazný vliv na rozšíření fundací v městském prostředí také další motivy a zvyklosti fundátorů, které se mísily se snahou o spásu duše. Nákladné fundace oltářů a kaplí byly obvykle spojeny s vizuální reprezentací a demonstrací nejen zbožnosti, ale i bohatství a společenského postavení zakladatelů.⁵⁴ Těmto účelům byla podřízena stavba a výzdoba soukromých kaplí, kde reprezentativní funkci přejímaly memoriální obrazy, náhrobky nebo znaky fundátorů,⁵⁵ i celé městské chrámy.⁵⁶ V případě městských rad nebo jejich členů tyto prostředky sloužily k legitimizaci vlády nad městem podle vzoru panovníků a šlechty. Prostřednictvím zbožné sebeinscenace fundátoři utvrzovali svoje společenské postavení a výměnou za hmotnou investici získávali symbolický kapitál posilující jejich společenskou prestiž a moc ve správě města.⁵⁷ Z těchto důvodů můžeme vnímat fundace jako ukazatel nejen ekonomické síly,⁵⁸ ale i míry sebevědomí (či sebeuvědomění) města a jeho obyvatel, zejména však jeho elit.⁵⁹

⁵⁰ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 68.

⁵¹ Takto např. L. GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse*, s. 193; W. HARTINGER, *Patrizische Frömmigkeit*, s. 53. Srov. též R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 146 (zde doklad o označení pěti mší jako *Fegefurs myssen*).

⁵² A. ANGENENDT, *Theologie und Liturgie der mittelalterlichen Toten-Memoria*, s. 79-199.

⁵³ Fundace spojují s očištěm z obecně zaměřených prací např. Stanisław BYLINA, *Człowiek i zaświaty. Wizja kar pośmiertnych w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1992, s. 124-127; P. DINZELBACHER, *Poslední věci člověka*, s. 69; J. LE GOFF, *Zrození očištění*, s. 313-314; T. SCHILP, *Tod und Jenseitsvorsorge*, s. 17; Kathleen L. WOODLEGH, *Perpetual Chantries in Britain*, Cambridge 2008, s. 306-314.

⁵⁴ H. BOOCKMANN, *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, s. 15; H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 88; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 84; P. OLÍNSKI, *Zmiany własności fundacji*, s. 247-258; D. W. POECK, „*Omnes stabimus ante tribunal Christi*“, s. 240; S. RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation*, s. 34-35, 47-49; TÁŽ, *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2003, s. 9-15, 220-221.

⁵⁵ O. G. OEXLE, *Memoria und Memorialbild*, s. 384-440; S. RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation*, s. 49; TÁŽ, *Prestige und Herrschaft*, s. 221; Corine SCHLEIF, *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg*, München 1990; Josef SCHMID, *Et pro remedio animae et pro memoria. Bürgerliche representatio in der Cappella Tornabuoni in S. Maria Novella*, München – Berlin 2002; Wolfgang SCHMID, *Stifter und Auftraggeber im spätmittelalterlichen Köln*, Köln 1994, s. 496-506; TÝŽ, *Zwischen Tod und Auferstehung. Zur Selbstdarstellung städtischer Eliten des ausgehenden Mittelalters im Spiegel von Stifterbildern*, in: Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter, ed. Peter Jetzler, Zürich 1994, s. 101-116.

⁵⁶ H. BOOCKMANN, *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, s. 13-15; E. BÜNZ, *Klerus und Bürger*, s. 360; Thomas SCHILP, *Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*, in: *Lectiones eruditorum extraneorum in facultate philosophica Universitatis Carolinae Pragensis factae* 5, ed. Ivan Hlaváček, Praha 1998, s. 27-58; Johannes ZAHLTEN, *Mittelalterliche Sakralbauten der südwestdeutschen Stadt als Zeugnisse bürgerlicher Repräsentation*, in: *Stadt und Repräsentation*, eds. Bernhard Kirchgässner – Hans-Peter Becht, Sigmaringen 1995, s. 77-91.

⁵⁷ U. HECKERT, *Die Ratskapelle als Zentrum*, s. 139-164; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 286-288, 327-328; S. RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation*, s. 34-35, 47; TÁŽ, *Prestige und Herrschaft*, s. 9-15, 72, 220-221. Na příkladu špitálů též B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 75; Marek SŁOŃ, *Fundacje szpitalne władz komunalnych jako centra kultu miejskiego*, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, eds. Halina Manikowska – Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 361-373.

⁵⁸ Sabine GRAF, *Das Niederkirchenwesen der Reichstadt Goslar im Mittelalter*, Hannover 1998, s. 175; Thomas SCHILP, *Jenseitsvorsorge in Städten der Grafschaft Mark. Aspekte der Mentalität, der sozialen Beziehungen und der Politik des Spätmittelalters*, *Westfälische Zeitschrift* 149, 1999, s. 35-55; Peter VOLLMERS, *Die Hamburger*

1.2 Středověké fundace v proměnách evropského výzkumu

Nastíněný přehled o významu zádušních fundací je výsledkem dlouhodobého studia, během kterého se vnímání tohoto jevu několikrát významně proměnilo. V 19. a v první polovině 20. století převažoval právněhistorický směr, který studoval fundace v kontextu právních dějin jako předchůdce moderní kategorie právnických osob. Jako zásadní byla nastolena otázka, zda středověké fundace již byly těmito osobami v plném slova smyslu,⁶⁰ a dále byla zkoumána především jejich klasifikace z právního hlediska. Podle Dietera Pleimese, jehož třídění je dodnes využíváno,⁶¹ měli například fundátoři soukromých oltářů několik možností, jak stanovit vztah mezi zakladatelem a jeho dědici, knězem při oltáři a případně i duchovním správcem farnosti. V pozdním středověku se objevují jako nejběžnější oltářní patronátní beneficia (*Patronatspfürnde*), která se řídila kanonickým právem, avšak zároveň podléhala vlivu světských zakladatelů z titulu držby patronátního práva.⁶² Vedle této základní formy se později prosazují „námezdní“ fundace podle zásad světského práva, kdy kněz byl dosazován a kontrolován pouze fundátorem a jeho dědici, zatímco dříve bylo svěřeno obsazování kněžského místa ve „vnitrocírkevní“ variantě duchovnímu správci farnosti (*Lehenspfürnde* či *Lohnpriesterstellen*).⁶³ Právní historie sledovala vedle třídění také proces komunalizace fundací v městském prostředí z hlediska jejich správy, jak jej zdokumentoval Siegfried Reicke na příkladu německých špitálů, ale i oltářů v norimberských chrámech.⁶⁴ Dále byly fundace studovány v těsném sepětí s testamentárním právem.⁶⁵ Právněhistorická škola definovala fundaci z hlediska věcného práva jako soubor majetku, vyčleněný ke zvláštnímu (zbožnému) účelu. Jako základní charakteristiku fundace definovala trvalost takto vyčleněného majetku oproti jednorázovým darům.⁶⁶

Sociálněhistorický směr, který začal nahrazovat právní vidění od osmdesátých let 20. století, položil důraz na sociální vazbu, která fundací vznikala mezi fundátorem a určenou skupinou osob, případně okolní společností.⁶⁷ Fundace z tohoto pohledu není v první řadě institucí,⁶⁸ ale

---

Pfarreien im Mittelalter. Die Parrochialorganisation der Hansestadt bis zur Reformation, Hamburg 2005, s. 214-215.

⁵⁹ H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 88; Otto G. OEXLE, *Memoria in der Gesellschaft*, s. 315-316; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 327-328; Týž, *Totengedenken in Hansestädten*, s. 228; T. SCHILP, *Jenseitsvorsorge in Städten der Grafschaft Mark*, s. 50.

⁶⁰ Harry EBERSBACH, *Handbuch des deutschen Stiftungsrechts*, Göttingen 1972, s. 72.

⁶¹ Dieter PLEIMES, *Weltliches Stiftungsrecht. Geschichte der Rechtsformen*, Weimar 1938. Jeho klasifikaci převzal nejnověji R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 169-170. Ze starších prací např. H. LENTZE, *Die Rechtsformen der Altarpfunde im mittelalterlichen Wien*, s. 232-235; Hans E. FEINE, *Kirchliche Rechtsgeschichte*, I, *Die Katholische Kirche*, Weimar 1954, s. 373; H. LIERMANN, *Handbuch des Stiftungsrechts*, I, s. 111-112. Z odlišných a Pleimesem překonaných systémů např. Karl FRÖLICH, *Die Rechtsformen der mittelalterlichen Altarpfunden*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 64, Kanonistische Abteilung 20, 1931, s. 457-544.

⁶² K vývoji a významu patronátního práva Peter LANDAU, *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1975.

⁶³ D. PLEIMES, *Weltliches Stiftungsrecht*, s. 139-143, 154-157.

⁶⁴ Siegfried REICKE, *Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter*, I-II, Stuttgart 1932; Týž, *Stadtgemeinde und Stadtpfarrkirchen der Reichstadt Nürnberg*, s. 1-110. Obecně Týž, *Stiftungsbegriff und Stiftungsrecht im Mittelalter*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 66, Germanistische Abteilung 53, 1933, s. 247-276. Shrnuje též H. LIERMANN, *Handbuch des Stiftungsrechts*, I, s. 112-113.

⁶⁵ Např. H. LIERMANN, *Handbuch des Stiftungsrechts*, I, s. 107-109; W. SEIFART (ed.), *Handbuch des Stiftungsrechts*, s. 52.

⁶⁶ S. REICKE, *Stiftungsbegriff und Stiftungsrecht*, s. 247; Willibald M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, II, *Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit 1055 bis 1517*, Wien – München 1962, s. 423.

⁶⁷ Tento posun formuloval M. BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters*, s. 71-94. Nověji Týž, *Von der Geschichte des Stiftungsrechts zur Geschichte der Stiftungen*, in: Hans Liermann, *Geschichte des Stiftungsrechts*, Tübingen 2002, s. 13-69. Oba pohledy konfrontoval rovněž R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 50-65.

zvláštním darem, který zakládá trvalý vztah mezi zakladatelem a dalšími osobami, které naplňují vůli fundátora. Často je spojena se zádušními zřeteli prostřednictvím liturgické památky zakladatele (*memoria*) nebo projevů křesťanského milosrdenství (*caritas*). Díky fundaci tak přetrvávaly sociální vazby zakladatele ke společnosti i po jeho smrti.⁶⁹ Základním znakem fundace je i v tomto případě trvalost, avšak nikoli ve smyslu právním nebo majetkovém, nýbrž trvalost sociální vazby. Dosavadní výzkum v německém prostředí proto rozlišuje mezi pojmy založení fundace (*Stiftung*), rozhojnění fundace (*Zustiftung*) a běžné jednorázové obdarování (*Schenkung*).⁷⁰ Jak jsme již naznačili, tato nová definice navázala na výzkum jevu široce pojatého fenoménu středověké memorie jako podstatné součásti středověké kultury a společnosti, v jehož pojetí mrtví představovali trvalou součást středověkého světa. Jedním z mechanismů, které pomáhaly udržovat přítomnost mrtvých, byly právě fundace spojené s liturgickou memorií a zádušními účely.⁷¹

Uvedený pohled do značné míry předznamenal nové kulturněhistorické vnímání fundací, jemuž předcházelo uchopení tématu v souvislostech dějin umění a hmotné kultury.⁷² Studium fundací však není výsadou pouze německé historiografie.⁷³ Zejména francouzská medievistika se začala zabývat testamenty a fundacemi v kontextu postojů ke smrti či solidarity mezi živými a zemřelými a studovat proměny motivů středověkých fundátorů. Vedle šíření nauky o očistci měly v jejím pojetí vliv na proměny zbožnosti a fundační praxe také krize provázené vysokou úmrtností, zejména morové epidemie.⁷⁴

Nejnovější práce se vyznačují snahou nalézt i jiné nežli čistě zbožné motivy středověkých fundátorů. V návaznosti na kulturně antropologické modely výměny darů a symbolického kapitálu se dostala do popředí témata reprezentace nebo vyjádření společenské prestiže prostřednictvím demonstrace zbožnosti, ale také legitimizace moci a vlády městské rady a jejích členů.⁷⁵

Zatímco fundacemi nebo středověkou memorií jako obecným jevem se zabývalo již mnoho autorů, městské prostředí stálo dlouho stranou zájmu.⁷⁶ Výjimkou byly nejprve práce věnované oblíbenému tématu o vztazích měšťanů a církve, které obvykle evidovaly měšťanskou fundační

---

⁶⁸ M. BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters*, s. 85.

⁶⁹ M. BORGOLTE, *Stiftungen*, in: Theologische Realenzyklopädie, XXXII, s. 167-170. Shodně R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 51.

⁷⁰ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 55-56.

⁷¹ Z početných prací např. O. G. OEXLE, *Die Gegenwart der Lebenden und der Toten*, s. 74-107; Týž, *Memoria in der Gesellschaft*, s. 297-323. Srov. též M. BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters*, s. 90-91; Týž, *Memoria. Zwischenbilanz eines Mittelalterprojekts*, s. 197-210.

⁷² Např. G. JARITZ, *Seelenheil und Sachkultur*, s. 57-82; Christine SAUER, *Fundatio et Memoria. Stifter und Klostergründer im Bild. 1100 bis 1350*, Göttingen 1993; C. SCHLEIF, *Donatio et Memoria*; W. SCHMID, *Stifter und Auftraggeber* (který pracoval se sporným pojmem *Kunststiftung*); E. VAVRA, *Pro remedio animae*, s. 123-139.

⁷³ Z britského prostředí např. K. L. WOOD-LEGH, *Perpetual Chantries in Britain*; Clive R. BURGESS, „For the Increase of Divine Service“: Chantries in the Parish in Late Medieval Bristol, *Journal of Ecclesiastical History* 36, 1985, s. 46-65; H. A. COLVIN, *The Origins of the Chantry*, s. 163-173. Nizozemskou literaturu k tématu shrnul Hanno BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 87-116.

⁷⁴ Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti*, I, Praha 2000, s. 180-248; J. LE GOFF, *Zrození očistce*; J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*; Marie-Claude MARANDET, *La demande de services religieux dans la région Toulousaine d'après les testaments (1300-1450)*, *Annales du Midi* 98, 1986, s. 337-362. Nové shrnutí včetně starší literatury přinesli např. M. VOVELLE, *La mort et l'Occident*; G. TARBOCHEZ, *Les prêtres fondateurs à Dijon*; C. VINCENT, *Výzkum pozdně středověkých náboženských dějin ve Francii*, s. 385-399. K souvislostem fundací a moru v italském prostředí též S. K. COHN, *The Cult of Remembrance*.

⁷⁵ H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 88; U. HECKERT, *Die Ratskapelle als Zentrum*, s. 88, 114-116; J. OBERSTE, *Zwischen Heiligkeit und Häresie*, 2, s. 309, 314; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 327-328; Týž, „Omnes stabimus ante tribunal Christi“, s. 240-245; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 75; S. RÜTHER, *Prestige und Herrschaft*, s. 9-15, 72-73, 221.

⁷⁶ T. SCHILP, *Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*, s. 27.

aktivitu.⁷⁷ Až v současné době se objevují monografie, které sledují přímo fundační aktivitu a roli fundací v měšťanské společnosti a které navázaly na starší právněhistorické studie nebo již vzpomenutý výzkum měšťanských testamentů.⁷⁸ První prací tohoto typu byla monografie Marlene Besold-Backmund, která sledovala fundace a mechanismy vedoucí k zajištění jejich trvalosti ve dvou malých hornofranckých městech v 15.-17. století na základě testamentů a fundačních listin.⁷⁹ Dosud nejpodrobnější práci uvedenému tématu věnoval Ralf Lusiardi, základem jehož výzkumu se stal početný soubor testamentů ze severoněmeckého Stralsundu. Ralf Lusiardi si vytkl za cíl zodpovědět otázku, jakou roli hrály fundace v pozdně středověké měšťanské společnosti při péči o spásu duše. Stralsundské testamenty využil jako pramen kvantitativní povahy a pokusil se určit vztah testátorů k rozdílným modelům věčnosti, zejména k představám věčného soudu nebo očistce.⁸⁰ Naopak objemná kniha Piotra Olińskiego věnovaná prostředí pruských měst se zaměřila na typologii, rozmístění a četnost fundací či na sociální původ zakladatelů, stejně jako na srovnání vývoje ve sledovaných lokalitách.⁸¹ Studium fundací pojaté jako monografie jednotlivých měst, ale i jako příkladové studie založené na aktivitě vybraných postav probíhá rovněž v současné době.⁸²

Zvláštním a v současné době často sledovaným tématem, které úzce souvisí se studiem fundací, jsou středověké špitály. Také jejich výzkum se posunul od právněhistorického vnímání přes studium chudoby a jejího postavení ve středověké společnosti či spojitosti memorie a projevů milosrdenství až ke kulturněhistorickému pojetí špitálu jako prostoru pro získání symbolického kapitálu prostřednictvím milosrdné péče o chudé a nemocné či pro legitimizaci moci městské rady.⁸³

Nastíněné posuny rozkrývají škálu možností, jak dnes nahlížet a studovat zbožné fundace a jejich funkci ve středověké společnosti. Naznačují však také, že role fundací nebyla ani původně pevně vymezená a zasahovala do různých vrstev jednání a sociálních vztahů. Ne vždy tak dokážeme nalézt motivy fundátorů skryté za stereotypními formulami diplomatických pramenů nebo dochované prostřednictvím „vzorových“ příběhů exemplar a legend. Hranice dané omezenou výpovědní hodnotou i dochováním pramenů naznačí také následující přehled o studiu fundací v prostředí českých zemí.

---

⁷⁷ Např. Rolf KIEBLING, *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche in Augsburg im Spätmittelalter. Ein Beitrag zur Strukturanalyse der oberdeutschen Reichstadt*, Augsburg 1971; Jürgen LINDENBERG, *Stadt und Kirche im spätmittelalterlichen Hildesheim*, Hildesheim 1961; Karl TRÜDINGER, *Stadt und Kirche im spätmittelalterlichen Würzburg*, Stuttgart 1978. Obecnější shrnutí podal Jürgen SYDOW, *Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung*, in: Veröffentlichungen des Südwestdeutschen Arbeitskreises für Stadtgeschichtsforschung 7, Sigmaringen 1980, s. 9-25. K nesprávnému protikladu mezi „městem“ a „církví“ E. BÜNZ, *Klerus und Bürge*, s. 351-389.

⁷⁸ Viz pozn. č. 20.

⁷⁹ Marlene BESOLD-BACKMUND, *Stiftungen und Stiftungswirklichkeit. Studien zur Sozialgeschichte der beiden Oberfränkischen Kleistädte Forchheim und Weismain*, Neustadt an der Aisch 1986.

⁸⁰ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*.

⁸¹ P. OLIŃSKI, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich*.

⁸² Benjamin SCHELLER, *Memoria an der Zeitenwende. Die Stiftungen Jakob Fuggers des Reichen vor und während der Reformation (ca. 1505-1555)*, Berlin 2004; K. HOLZNER-TOBISCH, *Investitionen für die Ewigkeit*.

⁸³ Výsledky a tendence dosavadního výzkumu špitálů výstižně shrnul M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum. Z novějších monografických prací věnovaných špitálům ve městech* např. Katrin APEL, *Caritas und memoria: das Hospitalwesen der Stadt Kassel im späten Mittelalter*, Kassel 2006; Ulrich KNEFELKAMP, *Stiftungen und Haushaltsführung im Heilig-Geist-Hospital in Nürnberg 14.-17. Jahrhundert. Geschichte, Struktur, Alltag* (= Nürnberger Forschungen, 26), Nürnberg 1989; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*; M. SŁOŃ, *Szpitala średniowiecznego Wrocławia*; Sheila SWEETINBURGH, *The Role of the Hospital in medieval England. Gift-giving and the Spiritual Economy*, Dublin 2004.

1.3 Oltářní benefícia a donace církvi v předhusitských Čechách a na Moravě

Také v českém dějepisectví náleží středověké zbožné fundace mezi sledovaná a diskutovaná témata, což platí nejen pro fundátorskou aktivitu panovníků a šlechtu směrem ke klášterům a dalším významným duchovním institucím.⁸⁴ Pojem fundace je dosud pojímán převážně právněhistoricky, jako zvláštní majetek, vyčleněný pro specifický (zbožný) účel a vázaný na skupinu osob, které plnění tohoto účelu zajišťují, a tedy jako právnická osoba.⁸⁵ Není však přehlížena ani jeho rovina symbolická či reprezentativní.⁸⁶

Výzkum měšťanských fundací v předhusitských Čechách a na Moravě vychází z odlišného pramenného zázemí, než jaké je běžné ve velkých městech západní Evropy. Při absenci soustavného studia klášterních a kostelních nekrologií⁸⁷ nebo neexistenci souvislých řad měšťanských testamentů z předhusitského období, jejichž dochovanost se zvyšuje až od druhé poloviny 15. století,⁸⁸ se pozornost historiků obrací především ke studiu úředních knih pražského arcibiskupství, a tedy ke knihám vedeným v souvislosti s evidencí a správou stávajících beneficií, nových fundací, jejich obsazení a majetku. Do zorného pole českého dějepisectví se z tohoto důvodu dostává pouze omezená část ze širokého spektra zbožných fundací a darů, které měl k dispozici středověký měšťan. Stranou tak zůstala například velká část annversarií a dalších mešních fundací, jednoduché formy liturgické memorie, almužny chudým, věčné lampy,

⁸⁴ K panovnickým fundacím souhrnně Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace českých králů ve 14. století*, Sborník historický 28, 1981, s. 5-55. K zakládání klášterů panovníky a šlechtou z novějších souhrnných prací Marcin R. PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000; TÝŽ, *Fundacje cysterskie ostatnich Przemyslidów. Przyczynek do badan nad ideologia wladzy i kultura polityczna w XIII-wiecznych Czechach*, in: *Monarchia w sredniowieczu. Wladza nad ludzmi, wladza nad terytorium*. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi, Warszawa 2002, s. 287-319; Tomáš BOROVSKÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.

⁸⁵ Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace českých králů ve 14. století*, s. 5. Ze starší literatury především Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, I, *Zakladatelská práva*, Praha 1933, s. 39.

⁸⁶ Z uměleckohistorického hlediska především Jiří KUTHAN, *Přemysl Otakar II., král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993; TÝŽ, *Klášterní fundace posledních Přemyslovců*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae*. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity, Praha 2007, s. 121-136, a mnohé další práce téhož autora.

⁸⁷ Tento typ pramenů dosud nebyl soustavně využit ke studiu zbožných fundací ve středověkých Čechách. Výjimku představuje Robert ŠIMŮNEK, *Die Laienfrömmigkeit im 14. und 15. Jahrhundert im Lichte der Nekrologien*, in: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia* 1, 1999, s. 229-239, který zpracoval nekrologia vybraných klášterů a farních kostelů z jižních Čech. Další takovýto pramen z prostředí malého města vydala a interpretovala Hana PÁTKOVÁ, *Středověké nekrologium z Hořovic aneb „memoria“ venkovské farnosti*, *Mediaevalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 229-238.

⁸⁸ Studiu měšťanských testamentů z 15. století, jejich dochování a využitelnosti pro výzkum zbožných odkazů se věnoval především Thomas KRZENCK, *Böhmische Testamente aus der Hussitenzeit*, *Bohemia* 34, 1993, s. 7-28; TÝŽ, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhundert. Das Beispiel der Prager Neustadt*, in: *Husitství – Reformace – Renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 627-648; TÝŽ, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhundert. Regestenverzeichniss*, *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 44, 1998, s. 142-186; TÝŽ, *Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stadtbürgerinnen in ihren Testamenten des hussitischen Zeitalters*, in: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia* 1, 1999, s. 145-167; TÝŽ, *Methodische und methodologische Probleme bei der Erfassung und Auswertung spätmittelalterlicher Bürgertestamente unter besonderer Beachtung böhmischer Quellen*, *Mediaevalia historica Bohemica* 9, 2003, s. 211-242. Plzeňské testamenty z předhusitského i pohusitského období shrnul John M. KLASSEN, *Gifts for the Soul and Social Charity in Late Medieval Bohemia*, in: Gerhard Jaritz (ed.), *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, Wien 1990, s. 63-81. Výzkum testamentů v Čechách shrula nověji Michaela HRUBÁ, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002, s. 30-46; a sborník *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006.

liturgické předměty nebo vybavení chrámů, se kterými se setkáváme v dalších typech pramenů.⁸⁹ Méně pozornosti než je obvyklé bylo věnováno také studiu špitálů zejména v předhusitské době.⁹⁰ Výsledky českého výzkumu jsou z těchto důvodů, ale i vzhledem k částečně odlišným metodickým východiskům a rozsahu kladených otázek, jen obtížně porovnatelné se západoevropským prostředím.

Soustavné studium zbožných fundací a darů církvi v městském prostředí předhusitských Čech otevřela v osmdesátých letech 20. století Zdeňka Hledíková v rámci široce pojatého studia české církve 14. století, a to nejprve srovnávacím výzkumem oltářnických beneficí ve třech městech předhusitské Prahy. Na základě ostrého kontrastu mezi počtem oltářních fundací na Starém, Novém a Menším Městě Pražském konstatovala, že zakládání oltářních beneficí měšťany odráží jejich aktivní vztah k církvi, míru a vyspělost jejich stavovského sebevědomí, a tím i stupeň vývoje města.⁹¹ V dalších studiích autorka přinesla zjištění, že první oltářnická beneficia v Čechách se objevují na přelomu 13. a 14. století při pražském katedrálním kostele, kde byli jejich fundátory převážně duchovní. Hlavní dobou rozkvětu jejich zakládání je až přelom 14. a 15. století. Celkový počet oltářníků v tehdejších Čechách odhadla na 710, a to jak při městských, tak venkovských kostelích.⁹² V přehledu, který kvantifikoval dochované prameny o zbožných darech na počátku 15. století, autorka zdokumentovala vyvrcholení zakladatelské vlny oltářních beneficí v letech 1405-1406, o rok později vyvrcholila také vlna ostatních zbožných darů (donací). Tyto jevy se objevují nejprve ve velkých městech, později se vlna přelévá i na venkov. Zdeňka Hledíková interpretovala uvedenou vlnu jako důsledek zvýšené religiozity, eschatologických nálad ve společnosti, ale i potřeby vyjádřit prestiž a ekonomickou úroveň dárce či fundátora.⁹³ Také v pozdějších pracích se Z. Hledíková navrátila k fundační aktivitě pražských měšťanů. Hovoří o vrcholící vlně zbožnosti na počátku 15. století jako o reakci na dobové obavy spojené se snahou po záruce věčné spásy, ale i o souvislostech s rostoucím počtem obyvatelstva (spásný účinek bohoslužby se dělil mezi přítomné). V této souvislosti upozorňuje, že za morové rány let 1413-1415 v Praze poklesl počet zbožných darů a fundací. Nárůst či pokles fundací tak může podle autorky úměrně odrážet demografický vývoj a s ním spojenou potřebné množství mší. Znovu shrnuje, že v městském prostředí fundace byly vedle projevu religiozity a eschatologických nálad ve společnosti způsobených schizmatem, morem nebo domácími válkami také výrazem prestiže, sebevědomí, bohatství a zbožnosti, ale i odrazem vývoje a konsolidace města.⁹⁴

⁸⁹ Tématu se částečně dotkla Hana PÁTKOVÁ, *Co nezachytí Libri erectionum*, in: Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia 8, 2007, s. 189-192.

⁹⁰ Z přehledných prací pouze Bohumil ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 41-90; Petr SVOBODNÝ, *Die Spitäler in Böhmen und Mähren im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und früher Neuzeit (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 51), Wien – München 2008, s. 351-380. Ze studií věnovaných jednotlivým lokalitám výběrově Pavel BĚLINA, *Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“)*, Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 77-102; Štěpánka KARLOVÁ, *Plzeňský špitál sv. Máří Magdaleny ve středověku (1320-1526)*, in: Scamna super Misam 1. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie FPE ZČU, Plzeň 2008, s. 147-158; Rostislav NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, Documenta Pragensia 7, 1987, s. 62-73.

⁹¹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, Documenta Pragensia 4, 1984, s. 121-137.

⁹² Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 343-392, zde s. 353-358.

⁹³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím v Čechách v prvním dvacetiletí 15. století (Statistický přehled)*, in: Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 251-260.

⁹⁴ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego na przełomie XIV i XV wieku*, in: Halina Manikowska – Hanna Zaremska (eds.), *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, Warszawa 2002, s. 297-313; TÁŽ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral (eds.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí (= Husitský Tábor*.

Práce Z. Hledíkové podnítily zájem o jevy spojené s fundátorstvím a zbožnými dary také u dalších autorů. František Šmahel je zapojil do studia předpokladů a příčin husitské revoluce. Nejprve se zaměřil na oblast Tábořska, kde je zařadil mezi reakce obyvatel regionu na krizové jevy na přelomu 14. a 15. století, které nakonec vyústily v husitskou revoluci. Zbožné odkazy a fundace panských rodů zde vyvrcholily v letech 1381-1390, poté je však utlumily finanční obtíže. Po roce 1390 naopak prudce narůstají odkazy nižší šlechty a měšťanů, jejichž počet klesá až po roce 1410. Mnozíci se motivace ke zbožným darům, spjaté se záhrobními zřeteli, podle Františka Šmahela svědčí o tíživé atmosféře a eschatologických náladách vyvolaných morovými epidemiemi v osmdesátých a devadesátých letech 14. století, ale i o značném rozšíření církevní nauky o očistci.⁹⁵ V pozdějších syntetických pracích týž autor hodnotí nárůst zádušních mší a fundací jako reakci společnosti na morové rány a strach z očistce. Pokles počtu zbožných odkazů po roce 1410 považuje za důsledek zasažení regionů reformní propagandou.⁹⁶

Uvedený výzkum doplnily další regionálně zaměřené studie. John M. Klassen se zaměřil na rozbor plzeňských měšťanských testamentů z let 1307-1526. Zbožné dary se zde vyskytly pouze v menší části testamentů, jejich počet však stále narůstal. Nejčastějším adresátem darů se stal městský farní chrám, především jeho stavba, následovaly kláštery mendikantských řádů a almužny chudým. Pouze malé procento zbožných odkazů bylo provázeno liturgickými požadavky. John M. Klassen proto soudí, že tyto odkazy se obvykle nemusely objevovat v testamentech. Motivací zjištěných testamentárních odkazů měl být především zájem o materiální zabezpečení církve ze strany měšťanů.⁹⁷

Jan Adámek se zaměřil na jihočeská královská města v čele s Českými Budějovicemi. Kombinací kvantifikačních metod a vybraných případových studií doložil kulminaci fundační aktivity na počátku 15. století, ale také význam několika výjimečných osobností, které se vymykaly z úrovně průměrných měšťanů a osobně stály za nárůstem fundační aktivity. Vyzdvihl význam osobnosti českobudějovického faráře Bohuňka, který pocházel z významného místního rodu Harrocherů a prostřednictvím mnoha zbožných fundací se zřejmě snažil vtisknout městskému farnímu chrámu svoje představy o úrovni liturgie, a podíl dalších duchovních na fundační aktivitě ve městě. Českobudějovický farní chrám se díky jejich aktivitě, která vedla k založení celkem 18 oltářů, vyrovnal významným kostelům v Praze.⁹⁸ Obdobně Jan Adámek zdůraznil význam osobnosti píseckého a vodňanského fundátora Mikuláše z Volyně, který založil oltářní benefícia v Písku a Vodňanech, zejména však písecký špitál (1404). Na jeho příkladu

---

Supplementum, I), Ústí nad Labem 2001, s. 35-58. Aktualizovaný souhrn těchto statí byl vydán nejnověji v samostatné monografii (Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010).

⁹⁵ František ŠMAHEL, *Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století*, Husitský Tábor 9, 1986-1987, s. 277-322, zde s. 285-286; František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábořska, I/1. Do roku 1421*, České Budějovice 1988, s. 153-159.

⁹⁶ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, II, Kořeny české reformace*, Praha 1996, s. 22-24. K očistci, jeho recepci v předhusitských Čechách a souvislosti se zádušními fundacemi TÝŽ, *Das purgatorium sompniatum in der hussitischen Topographie*, in: Alexander Patschowsky – František Šmahel (eds.), *Eschatologie und Hussitismus*, Praha 1996, s. 115-138; TÝŽ, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 330-345. Srov. též Stanisław BYLINA, *Czyszciec u schyłku średniowiecza*, *Kwartalnik historyczny* 90, 1983, s. 729-744. Obecně J. LE GOFF, *Zrození očistce*, *passim*.

⁹⁷ J. M. KLASSEN, *Gifts for the Soul*, s. 63-81.

⁹⁸ Jan ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích v předhusitské době*, *Jihočeský sborník historický* 64, 1995, s. 34-73; TÝŽ, *Bohunco, plebanus noster. Zapomenutá osobnost středověkých Českých Budějovic*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 21-32; TÝŽ, *Wpływ duchowieństwa parafialnego na fundacje w miastach królewskich od połowy XIV wieku do wojen husyckich (sondaż na przykładzie miast południowo-czeskich: Budziejowic, Písku i Vodňan)*, in: Halina Manikowska – Hanna Zaremska (eds.), *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, Warszawa 2002, s. 315-325; TÝŽ, *Vliv farního duchovenstva na fundace v královských městech Budějovicích, Písku a Vodňanech od poloviny 14. století do husitských válek*, *Vodňany a Vodňansko* 6, 2004, s. 111-119.

ukázal roli silné osobní zbožné motivace při smrti jediného potomka, nejen pouhé snahy po reprezentaci a společenské prestiži.⁹⁹

Ke srovnatelným závěrům jako Jan Adámek dospěl Jan Kašpar při výzkumu České Lípy, významného poddanského města v severních Čechách. Ve zdejším farním chrámu, kde vzniklo celkem devět oltářních beneficií, a v dalších předměstských kostelích se na fundační aktivitě vedle rodu Berků z Dubé jako vrchnosti města podílel především rod Weitmilů, jehož členové se řadili k nižší šlechtě a pohybovali se v prostředí panovnického dvora. Z jeho řad pocházeli také dva významní českolipští faráři Jan a Kuník. Pouze zanedbatelný podíl na fundační aktivitě náležel městské radě nebo jednotlivým měšťanským rodům. Fundační aktivita v České Lípě (celkem 14 beneficií) se díky aktivitě faráře Kuníka, rodu Weitmilů, ale i Berků z Dubé, kteří zde měli jedno ze svých sídel, vyrovnala úrovni běžné ve významných královských městech a předčila mnohá města poddanská i menší královská.¹⁰⁰ Významnou postavu městského duchovního správce z řad nižší šlechty mezi měšťanskými fundátory se podařilo identifikovat také v Ústí nad Labem.¹⁰¹ Podle Z. Hledíkové bylo hlavním motivem městských duchovních jako fundátorů zlepšení liturgie a duchovní správy.¹⁰²

Početné byly oltářní fundace také v předhusitském Hradci Králové, v jehož farním chrámu jich vzniklo celkem 23. Mezi fundátory se často objevují královští rychtáři, ale i královna Žofie nebo městský farář. Pozoruhodným, avšak dosud ne zcela vytěženým pramenem je královéhradecká městská kniha zádušních odkazů z roku 1411.¹⁰³

Vedle českých měst se dostalo pozornosti také moravské metropoli Brnu. Po Jaroslavu Mezníkovi, který se dotkl problematiky zbožných fundací brněnského patriciátu,¹⁰⁴ se Tomáš Borovský zaměřil na postižení základních vývojových tendencí ve zbožných odkazech brněnských testamentů i v zakládání oltářnických beneficií v pozdním středověku. Zatímco v testamentech se často vyskytují jednorázové dary církvi, almužny chudým nebo drobnější fundace (zbožné odkazy se objevují v 75% testamentů, převládají dary farnímu kostelu), zřízení oltářů s vlastním beneficiem nebo fundace anniversarií jsou zde zaznamenány pouze výjimečně.¹⁰⁵ Z jiných pramenů však víme, že zakládání oltářních beneficií vrcholilo v Brně mezi lety 1413-1432. Do roku 1420 vzniklo v městském chrámu pouze 10 oltářních beneficií. Významné postavení mezi měšťanskými zakladateli nehrály staré ani novější radní rody, vysoký

⁹⁹ Jan ADÁMEK, *Mikuláš z Volyně. K životopisu nejvýznamnějšího fundátora ve středověkém městě Písku*, in: *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka*, Praha 2002, s. 329-338.

¹⁰⁰ Jan KAŠPAR, *Vztahy vrchnosti, měšťanstva a městského kléru v České Lípě do roku 1426*, Diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 1992. Základní data z Kašparovy nepublikované práce převzal Jaroslav PANÁČEK, *Česká Lípa v době gotické*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti II. Ústecký sborník historický 2003/1*, s. 157-211. K situaci v okolních severočeských poddanských městech Vojtěch VANĚK, *Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti I. Ústecký sborník historický 2001*, s. 33-78; TÝŽ, *Sakrální architektura středověkého Děčína ve zmínkách písemných pramenů doby předhusitské*, *Děčínské vlastivědné zprávy* 11, 2001, č. 4, s. 3-14.

¹⁰¹ Ivan MICHÁLEK, *Wenceslaus de Blahotycz, plebanus ecclesie parrochialis sancte Marie Virginis in Wsk super Albea (1397-1409). Příspěvek ke kariéře a životním osudům faráře v předhusitských Čechách*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti III. Ústecký sborník historický 2004*, Ústí nad Labem 2004, s. 91-114.

¹⁰² Z. HLEDÍKOVÁ, *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego*, s. 302.

¹⁰³ P. BĚLINA, *Organizace chudinské péče*, s. 77-102; Lenka MAZANCOVÁ, *Chrám sv. Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské*, *Mediaevalia historica Bohemica* 10, 2005, s. 291-321.

¹⁰⁴ Jaroslav MEZNÍK, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 247-344, zde s. 329-334.

¹⁰⁵ Tomáš BOROVSKÝ, „*Zu der ere gots und meiner sele zu selikeit*“. *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (C) 48, 1999, č. 46, s. 79-96; TÝŽ, *Čas středověkých měšťanských testamentů (Příklad Brna v pozdním středověku)*, in: *Pozdní středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jišová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 55-71; TÝŽ, *Čas, minulost, memoria středověkého města (Prolegomena)*, Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 13-38.

podíl naopak zastávali duchovní. Nevytvořila se ani tradice rodových kaplí – patronátní právo po smrti zakladatelů obvykle přecházelo na městskou radu, která tímto způsobem nahrazovala postrádané patronátní právo k městskému farnímu kostelu.¹⁰⁶

Měšťanské testamenty, které alespoň zčásti zasáhly do předhusitského období, byly vedle Plzně a Brna studovány také v katolickém Znojmě, kde poskytly obdobný obraz jako testamenty brněnské.¹⁰⁷ Vedle testamentů a pramenů církevní provenience lze využít ke studiu často drobných zbožných odkazů a fundací také městské knihy, jak doložil výzkum zaměřený na menší poddanská města, středočeské Čelákovice a západočeský Manětín.¹⁰⁸ Zatím jen drobné studie či spíše postřehy dokládají, že vůči vlně zbožných darů a fundací nebylo netečné ani venkovské obyvatelstvo, jehož prostředky a možnosti byly ovšem v porovnání s ostatními vrstvami společnosti omezené.¹⁰⁹

Z podaného přehledu je zřejmé, že výzkum měšťanských oltářních fundací a darů církvi v českých zemích se zaměřil především na otázky spojené s kvantifikací tohoto jevu. Využití kvantifikačních metod do značné míry nahradilo obdobný přístup, uplatňovaný při studiu pozdně středověkých testamentů, přineslo však s sebou stejná úskalí a otevřené otázky. Z nich nejzávažnější je nejistota, zda nárůst počtu zbožných fundací v úředních knihách pražské arcidiecéze nesouvisí spíše s rozvojem a tlakem správního aparátu církve na zlistinění a uplatnění postupů kanonického práva při fundačních aktech.¹¹⁰

Přes omezení daná stavem pramenné základny můžeme konstatovat, že zádušní fundace v předhusitských Čechách a na Moravě byly součástí širokého proudu, který postupoval společností celé středověké Evropy a české země nejintenzivněji zasáhl na přelomu 14. a 15. století. Také v českých zemích postupovala fundační aktivita od panovníka přes šlechtu a duchovenstvo až k obyvatelům měst i venkova, kteří před sebou měli v zásadě stejné spektrum možností jako fundátoři v jiných evropských regionech. Oltářní fundace v českých a moravských městech byly vyhrazeny tak jako jinde nejzámožnější vrstvě měšťanů. Mimo Prahu, Brno a zřejmě i některá jiná nejvýznamnější města však samotní měšťané nebyli vždy jedinými či dokonce nejpočetnějšími zakladateli oltářů. Významnou roli hrála také šlechta a městské duchovenstvo.

Příčiny zvyšující se obliby zbožných fundací v předhusitských Čechách dosud nejsou zcela zjevné. Nárůst počtu fundací na přelomu 14. a 15. století je kladen především do souvislosti s pozdními vlnami morových epidemií,¹¹¹ s demografickým vývojem,¹¹² ale také s rozšířením

¹⁰⁶ Tomáš BOROVSKÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia v kostele sv. Jakuba v Brně (Od nejstarších zmínek do roku 1521)*, Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 271-311.

¹⁰⁷ Věra TLAPÁKOVÁ, *Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 1479*, in: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 2004, Znojmo 2005, s. 13-23.

¹⁰⁸ Zdeněk UHLÍŘ, *Církev, náboženství a měšťané v Čelákovících v době předhusitské*, in: Studie a zprávy 1986, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1988, s. 17-42; H. PÁTKOVÁ, *Co nezachytí Libri erectionum*, s. 189-192.

¹⁰⁹ Výjimečný pramen, který dokládá vztah venkovského obyvatelstva k farnímu kostelu (zde k jeho stavbě), analyzoval Rostislav NOVÝ, *Záhada pěti ohořelých lístků aneb kbelský kostelík*, in: Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 117-121. Zápis z misálu kostela v Těchobuzi, které dokládají fundace a donace jeho patronů a okolní drobné šlechty, duchovních, ale zřejmě i vesničanů, publikoval Josef TRUHLÁŘ, *Paběrky z rukopisů klementinských, LVIII, Mšál Těchobuzský ze XIV. stol.*, Český časopis historický 8, 1902, s. 189-191.

¹¹⁰ Na skutečnost, že za nárůstem zbožných fundací může být nejen výrazná změna náboženských praktik a tím i mentalit, ale i pouhý větší důraz na zlistinění již dříve obvyklé praxe, upozornil Martin NODL, *Středověký testament jako abnormalita*, in: Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití, eds. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 73-85, zde s. 76. Domnívám se však, že takto výrazný nárůst počtu fundací v pramenech je přinejmenším důsledkem průniku obou tendencí, tedy jak zvýšeného počtu fundací, tak většího důrazu na jejich zlistinění. To ostatně dokládají i zjištěné rozdíly ve vývoji jednotlivých regionů, měst či společenských vrstev.

¹¹¹ K morovým epidemiím ve středověkých Čechách Eduard MAUR, *Morová epidemie roku 1380*, in: Historická demografie 10, 1986, s. 37-71; Týž, *Mory v Praze 1348-1419 ve světle úmrtnosti farního kléru*, Documenta

nauky o očistci. V prostředí měst však dosud nebyly vyčerpány všechny otázky, které s sebou přináší hledání motivů středověkých fundátorů, především role fundací ve společnosti jako prostředku symbolické reprezentace a legitimizace moci nebo další prestižní motivy.¹¹³ Dosavadní výzkum měšťanských fundací v českých zemích proto poskytuje prostor jak pro komparaci s dosavadními výsledky, tak pro kladení nových otázek a hledání nových přístupů.

Pragensia 7, 1987, s. 145-156; TÝŽ, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346-1419)*, in: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, 1989, s. 7-71, kde rovněž naznačuje souvislost mezi morem a zbožnými odkazy (s. 52). Dále Jaroslav MEZNÍK, *Mory v Brně ve 14. století*, Mediaevalia historica Bohemica 3, 1993, s. 225-235; Martin NODL, *Morová epidemie na Rakovnicku v roce 1380*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 301-310; TÝŽ, *Západočeské Stříbro v roce 1380. Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města*, in: Minulostí západočeského kraje 29, 1993, s. 7-14.

¹¹² Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích*, s. 51.

¹¹³ Tyto motivy nalezneme především v citovaných pracích Z. HLEDÍKOVÉ a T. BOROVSKEHO. Z uměleckohistorického hlediska přinesl cenné podněty Pavel KALINA, *Architecture as a Mise-en-scène of Power: The Týn Church of the Virgin Mary in Prague in the Pre-Hussite Period*, Umění 52, 2004, s. 123-135.

1.4 Dějepisectví předhusitské Kutné Hory a sedleckého kláštera

Kutná Hora ve 14. a na počátku 15. století byla živým a lidnatým městem, sídlem mincovny a královských úřadů, centrem těžby a zpracování stříbra, ale také obchodu se širokými kontakty za hranice českého království. Ve všech oblastech městské a horní správy až po mincovnu působilo množství písařů.¹¹⁴ Početná byla i skupina kněží, doplněná rektory zprvu jedné a na počátku 15. století dvou městských škol.¹¹⁵ Také v nedalekém sedleckém klášteře předpokládáme činnost skriptoria, doložená je existence rozsáhlé klášterní knihovny nebo vedení úředních knih.¹¹⁶ Se sedleckým klášteřem je spojován kupříkladu vznik rukopisu Zbraslavské kroniky, dnes uloženého v Jihlavě.¹¹⁷ Přes tyto skutečnosti vzniklo v předhusitské Kutné Hoře pouze jediné drobné dílo, které bychom mohli charakterizovat jako vyprávěcí pramen. Je jím několik stručných záznamů z let 1399-1412 od kutnohorského (či spíše malínského) faráře, sedleckého mnicha Augustina, vepsané na posledním listu v rukopisu pražské univerzitní knihovny VIII C 22.¹¹⁸ Dějin Kutné Hory a sedleckého kláštera se tak dotýkají pouze vyprávěcí prameny vzniklé v jiných místech. Nejblíže k tomuto prostředí má Zbraslavská kronika, jejíž první autor Ota prošel také sedleckým konventem a jeho prostředí dobře znal. Příležitostně zde pobýval také jeho pokračovatel, zbraslavský opat Petr Žitavský.¹¹⁹

Další zájem o kronikářství v Kutné Hoře podnítila až pohusitská doba. Vznikl zde jeden z rukopisů kroniky tzv. Dalimila, blízko ke zdejšímu prostředí mělo také dílo Bohuslava

¹¹⁴ Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310-1420)*, Praha 1892, s. 116-117, 170-171. K písařům mince též Emanuel LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912; Týž, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, Praha 1924, s. 50-51, 69-70, 326-327. K působení Jana z Gelnhausenu v Kutné Hoře Berthold BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 7, 1903, s. 1-76, zde s. 13, 25. Další kutnohorský písař Jakub Sachs byl autorem bible, dokončené roku 1343 a dochované v universitní knihovně v Göttingen (Čeněk ZÍBRT, *Bohemica XIV. a XV. století v cizích bibliothekách*, Časopis Musea království českého, s. 432-444, zde s. 434). K jeho postavě a k písemné kultuře v předhusitské Kutné Hoře z diplomatického hlediska Otakar LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů města Hory Kutny ze XIV. století*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 3-16.

¹¹⁵ Kutnohorský školní rektor mistr Jan Boloňský byl autorem regimina sanitatis pro krále Zikmunda Lucemburského z počátku 15. století, které mohlo vzniknout během králova pobytu ve městě v letech 1402-1403. Srov. Milada ŘÍHOVÁ, *Tři neznámá regimina sanitatis pro Lucemburky Karla IV. a Zikmunda*, in: Dějiny věd a techniky 34, 2001, s. 9-22. Podrobněji TÁŽ, „*Ad sidus regale*“, in: Lesk královského majestátu ve středověkých Čechách. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc., k nedožitým 85. narozeninám, Lenka Bobková – Mlada Holá (eds.), Praha – Litomyšl 2005, s. 349-359.

¹¹⁶ Berthold O. ČERNÍK, *Mittelalterliche Handschriftenverzeichnisse des ehemaligen Zisterzienserkloster Sedlitz in Böhmen*, Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg 3, 1910, s. 345-357; Ivan HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica, Monographia XI, 1965, Praha 1966, s. 98-101, Týž, *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens in der vorhussitischen Zeit (Mitte des 12. Jh. - 1420)*, in: Mediaevalia Augiensia, ed. Jürgen Petersohn, Stuttgart 2001, s. 375-406, zde s. 381. K úředním knihám Josef NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století*, Sborník archivních prací 7/2, 1957, s. 226-272; Jaroslav ČECHURA, *Úřední knihy kláštera v Sedlci z období počátku 15. až konce 16. století*, Časopis Národního muzea 152, 1983, s. 114-130.

¹¹⁷ Miroslav BURIAN, *Der Ursprung der Iglauer Handschrift der Chronik Aulæ Regiæ*, Igel-Land 47, 1929, s. 181-183; František HOFFMANN, *Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě*, Jihlava 2001, s. 30-36, č. 10.

¹¹⁸ *Kronika sedlecká*, vyd. Josef EMLER, Fontes rerum Bohemicarum, VII, Pragae s. d., s. 9.

¹¹⁹ Zdeněk FIALA, *O kronice zbraslavské a jejích autorech*, in: Zbraslavská kronika. Chronicon Aulæ Regiæ, Praha 1976, s. 5-19; Marie BLÁHOVÁ, *Dílno středověkého historika (Způsob práce Petra Žitavského)*, in: Pismiennictwo Czech i Polski w sredniowieczu i we wczesnej epoce nowozytniej, Katowice 2006, s. 11-33; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský, opat zbraslavského kláštera (1316-1339)*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 87-107; TÁŽ, *Chronicon Aulæ Regiæ jako klášterní kronika*, Marginalia Historica 5, 2002, s. 307-355. Ze starší literatury k dějinám sedleckého kláštera František BENEŠ, *Doba největšího rozkvětu sedleckého kláštera. Opat Heidenreich*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 97-110.

Bílejovského nebo Martina Kuthena ze Šprinsberku.¹²⁰ Dlouhou tradici kutnohorského kronikářství z období pozdního středověku a raného novověku založila měšťanská rodina Prácheňských. Mikuláš a Bartoš z Prácheň navázali na tradici Starých letopisů českých zápisy ze života jagellonské Kutné Hory na přelomu 15. a 16. století. Jejich záznamy později převzali a dále rozvíjeli Ondřej Krivoláček a především jeho syn, nejznámější kronikář raně novověké Kutné Hory Mikuláš Dačický z Heslova. Jeho Paměti se však nenavrací ke vzdálené předhusitské době.¹²¹

Určujícím pro další vývoj kutnohorského dějepisectví se stalo až pobělohorské dílo jezuita Jana Kořínka, a to na další dvě staletí. Kořínkovy Staré paměti kutnohorské, vydané v roce 1675,¹²² jsou živým literárním útvarem, který je z velké části založen na studiu autentických historických pramenů.¹²³ Jan Kořínek, který náležel k okruhu vlasteneckých jezuitů kolem Bohuslava Balbína, sepsal své dílo se záměrem oslavit minulost Kutné Hory, ale také s kritickým pohledem na tehdejší habsburskou politiku vůči městu i českému království. Jeho dílo přináší pro předhusitskou dobu vedle chvály na udatnost starých Horníků v bojích s husity například zázky o bohatství rodu Ruthardů, líčení lásky českých králů k městu nebo dějin mincovnictví také shrnutí dějin chrámu sv. Barbory a stručný přehled o oltářích, které byly založeny v tomto chrámu a v dalších kutnohorských kostelích. Přináší však nadsazené tvrzení, že v chrámu sv. Barbory stávalo na 52 oltářů.¹²⁴

Silný vliv Jana Kořínka a dalších děl baroka je zřetelný ještě v rodícím se novodobém dějepisectví 19. století, které v případě Kutné Hory dlouho nedokázalo vystoupit ze stínu barokní literatury. Tato tendence je dobře patrná především z knih sedleckého faráře Josefa Devotyho, který připravil také nové vydání Kořínkova díla v roce 1831,¹²⁵ ale i dalších autorů, kteří se stručně dotkli dějin a topografie Kutné Hory.¹²⁶ Samostatný zájem o historické prameny projevil

¹²⁰ František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 73-74. K Bílejovského tendenci dokázat časné přijímání z kalicha v Kutné Hoře na počátku 15. století Josef KALOUSEK, *Dvě bully dané do Kutné Hory r. 1401 a 1403*, Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko - filologická 1885, Praha 1886, s. 141-150.

¹²¹ Paměti vydal Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, I-II, Praha 1878-1880. K postavě Mikuláše Dačického a k jeho Pamětím Josef JANÁČEK, *Mikuláš Dačický z Heslova a paměti kutnohorských rodin Prácheňských a Dačických*, in: Jiří Mikulec (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti*, Praha 1996. K nejstarší vrstvě Pamětí Petr ČORNEJ, *Původní vrstva Starých letopisů českých*, in: Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovská (eds.), *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*. Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, II, Praha 2003, s. XXXVIII-XXXIX. Nově Marie TOŠNEROVÁ, *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526-1620*, Praha 2010, s. 116-126.

¹²² Jan KOŘÍNEK, *Staré paměti kutnohorské. Pod figurou dvaceti drahých rudních kamenů (jimž Horníci handštány říkají)* vyobrazené a vypodobněné, Staré Město Pražské 1675; Alexandr STICH – Radek LUNGA (eds.), *Jan Kořínek: Staré paměti kutnohorské*, Praha 2000.

¹²³ Jan FIALA, *K historii vzniku Kořínkových Pamětí kutnohorských*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 42-44; Emanuel VLASÁK, *Jezuitský historik kutnohorský*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 221-232; Helena ŠTROBLOVÁ, *Jan Kořínek badatel (Ke vzniku Starých pamětí kutnohorských)*, Středočeský sborník historický 21, 1995, s. 106-112; Alexandr STICH, *Jan Kořínek – velký a živý barokní prozaik*, in: Kutná Hora v době baroka. Antiqua Cuthna 1, 2005, s. 151-166.

¹²⁴ K dějinám chrámu a k oltářním fundacím A. STICH – R. LUNGA (eds.), *Jan Kořínek: Staré paměti kutnohorské*, s. 202-206, 308-312, 332-352.

¹²⁵ Josef DEVOTY (ed.), *Jan Kořínek: Staré paměti kutnohorské v dvaceti drahých rudních kameních (jimž horníci handštány říkají)* vyobrazené a vypodobněné, Praha 1831; TÝŽ, *Vyobrazení a popsání chrámu svatobarborského nad potokem Páchem, jinak Vrchlicí, v královském svobodném městě Hoře Kutné, před časy od Horníků [...] postaveného*, Praha 1828. K Devotyho vydání Kořínkova díla E. VLASÁK, *Jezuitský historik kutnohorský*; Pavel MAREŠ, *Staré paměti kutnohorské Jana Kořínka v dvojím vydání. Analýza*, Diplomová práce Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK, Praha 2002.

¹²⁶ Anton VOGL, *Beiträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*, Prag 1823; Johann Georg MEGERLE VON MÜHLFELD, *Merkwürdigkeiten der königlichen freien Bergstadt Kuttenberg und des daselbst befindlichen uralten Silberbergwerkes*, Wien 1825; Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*,

až Sternberg, který ke svému dílu připojil rozsáhlý diplomatář, obsahující také prameny ke kutnohorským dějinám.¹²⁷

Prvním historikem 19. století, který ohlásil záměr soustavně se zabývat dějinami města od jeho počátků, byl městský archivář a ředitel chrámového kůru, vlastenec Petr Miloslav Veselský (1810-1889). Z původního záměru vydat třídílné dějiny Kutné Hory realizoval v roce 1867 pouze první svazek, dovedený do roku 1424. Financování a tím i vydávání dalších svazků zastavil jeho mecenáš, kutnohorský továrník a starosta Ferdinand Breuer poté, co se na Veselského dílo snesla vlna oprávněné kritiky z důvodu množství věcných omylů a chyb.¹²⁸ Veselského práce, která klade vznik Kutné Hory již do první poloviny 13. století, a to na základě Sternbergem chybně interpretovaného formulářového zápisu k založení tzv. svatohavelského města v Praze, je zatížena jednak silnou závislostí na barokním dějepiscectví, mylnou interpretací a zejména chybnou datací velkého množství pramenů, která se mýlí často až o sto let. Další svazky Veselského díla zůstaly pouze v rukopise a jejich autor se zaměřil na publikování mnoha článků z novověkých kutnohorských dějin. Jeho kniha přesto zůstává až do dnešních dnů jediným pokusem o ucelený výklad kutnohorských dějin v předhusitské době. Žádný z historiků, kteří v pozdějších letech ohlásili záměr zpracovat středověké dějiny Kutné Hory, své dílo bohužel nedokončil.

Ještě za života bývalého archiváře Petra M. Veselského začal Kutnou Horu navštěvovat za svých studentských let Jaromír Čelakovský, budoucí pražský archivář, profesor dějin práva, ale také významný mladočeský politik.¹²⁹ Čelakovský začal o prázdninách v letech 1865-1872 pořádat bohatý městský archiv, a to nejprve se Slaviborem Breuerem, synem z místní továrnické rodiny, pozdějším filantropem a nakonec pravoslavným mnichem v chilendarském klášteře na hoře Athos.¹³⁰ Z kutnohorských archiválií zároveň pořizoval opisy pro Antonína Gindelyho a Zemský archiv. Kutná Hora a její bohaté památky minulosti se staly Jaromíru Čelakovskému inspirací pro směřování k dějinám práva a měst. Na Kutnou Horu nezapomněl ani po mnoha letech a na sklonku 19. století pojal úmysl spolu s Janem Řehákem, profesorem na kutnohorské reálce, sepsat monografii o dějinách Kutné Hory ve středověku doprovázenou diplomatářem. V dalších letech však slibně se rozvíjející dílo odložil, a to jednak vzhledem ke svému zaneprázdnění, k předčasné smrti Jana Řeháka, ale také k roztržce s místními politiky v roce 1899.¹³¹ Z Čelakovského díla tak zůstalo pouhé torzo, věnované dějinám sedleckého kláštera a církevním poměrům v předhusitské Kutné Hoře, které v roce 1916 vydal z autorovy pozůstalosti Václav Vojtíšek.¹³² Hlavní přínos Čelakovského spočívá především v důkladném objasnění poměrů církevní správy v předhusitské Kutné Hoře, do které silně zasahoval sedlecký klášter, ale také ve

---

VI, *Czaslauer Kreis*, Prag – Wien 1787, s. 23-55, Johann G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, XI, *Časlauer Kreis*, Prag 1843, s. 369-393.

¹²⁷ Kaspar STERNBERG, *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke*, I-III, Prag 1836-1838. Kniha vyšla v reprintu v roce 1980 a v českém překladu v letech 1984-1985 a 2003.

¹²⁸ Petr M. VESELSKÝ, *Královské horní město Hora Kutná. Úplný děje- a místopis*, I, *Od počátku města až do roku 1424*, Kutná Hora 1867. K jeho dílu Veronika VYČICHLOVÁ, *Regionální historik Kutné Hory – Petr Miloslav Veselský (1810-1889)*, *Východočeské listy historické* 15-16, 2000, s. 37-67.

¹²⁹ Václav VOJTÍŠEK, *Jaromír Čelakovský*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* I/2, 1920, s. 391-431; Vojtěch VANĚK, *Jaromír Čelakovský jako editor. Plány a realita v editorském díle Jaromíra Čelakovského a otázka vzniku kutnohorského diplomatáře*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 231-263. K Jaromíru Čelakovskému nově též Luboš VELEK – Alice VELKOVÁ (eds.), *Jaromír Čelakovský: Moje zápisky*, Praha 2004; Luboš VELEK, *Respektující rivalita: Jaroslav Goll a Jaromír Čelakovský na mocenském poli české historiografie*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci. *Historia Culturae* VI, České Budějovice 2005, s. 193-242.

¹³⁰ K působení J. Čelakovského a S. Breuera v kutnohorském archivu Otakar HEJNIC, *Archiv kutnohorský*, I, *Historický vývoj*, Praha 1918, s. 29-33.

¹³¹ V. VANĚK, *Jaromír Čelakovský jako editor*, s. 255-256.

¹³² Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Ze starších dějin kláštera sedleckého*, Praha 1900; Týž, *Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, ed. Václav Vojtíšek, Praha 1916.

studiu pramenů k dějinám horního práva.¹³³ Otáze spojených s počátky Kutné Hory a horního práva se v téže době dotkl právní historik Adolf Zycha, který navázal na starší práce Johanna A. Tomascheka k dějinám jihlavského práva a vydal edici horního zákoníku krále Václava II. a jihlavských právních výroků.¹³⁴

Svůj záměr věnovat se soustavně předhusitským dějinám Kutné Hory oznámil rovněž zdejší rodák, později archivář v zemském a ústředním archivu v Praze František Beneš. Po disertační práci zaměřené na dějiny sedleckého kláštera a silně ovlivněné narativními postupy Josefa Šusty, jejíž výsledky publikoval v sérii článků v periodiku Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české v letech 1931-1935,¹³⁵ se však k tomuto tématu navrátil již jen v jediném článku věnovaném předhusitskému vývoji chrámu sv. Barbory.¹³⁶ Jím navázal na bohatou starší literaturu – dějinám svatobarborského chrámu věnovali důkladné články i samostatné publikace již Jan Erazim Vocel, Joseph Neuwirth a místní regionální historici.¹³⁷

Zamýšlenou syntézu předhusitských dějin města nedonončil ani další z nadějných historiků Otakar Leminger, báňský inženýr a syn dlouholetého kustoda kutnohorských muzejních sbírek Emanuela Lemingera, který předčasně zemřel v roce 1929. Dílo Otakara Lemingera, které vyniká ze všech dosavadních historiků nejširším pramenným záběrem, se koncentrovalo zprvu na hornictví a dějiny horního práva, jeho autor však připravoval soustavný pohled do všech stránek života středověké Kutné Hory včetně nejasných otázek spojených s počátky města.¹³⁸

Od druhé poloviny 19. století se v Kutné Hoře rozvíjel také široký proud regionálního dějepisectví, který v několika případech dokázal překonat úroveň vlastivědných prací. Za jeho podněcovatele můžeme považovat vedle již zmíněného Petra M. Veselského i Jana Erazima Vocela, kutnohorského rodáka, který se stal zakladatelem archeologie a dějin umění v českých zemích. Kutné Hoře a jejímu okolí věnoval několik ze svých ranějších odborných prací, z nichž vyniká zejména obsáhlý článek o chrámu sv. Barbory, ve kterém jako první autor vystoupil ze stínu barokní historiografie a přinesl výsledky samostatného studia písemných pramenů.¹³⁹ V téže době, od padesátých let 19. století, působil na Kutnohorsku a Čáslavsku archeolog František X. Beneš, od roku 1854 památkový konzervátor čáslavského kraje, který Kutné Hoře věnoval mj. článek o chrámu sv. Jakuba.¹⁴⁰

¹³³ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých*, Sborník věd právních a státních 1, 1901, s. 134-157, 408-423.

¹³⁴ Johann A. TOMASCHEK, *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem 13.-16. Jahrhundert*, Innsbruck 1868; Týž, *Das alte Bergrecht von Iglau und seine Bergbergrechtlichen Schöffensprüche*, Innsbruck 1897; Adolf ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Prag 1914; Týž, *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechtes von Iglau*, I-II, Berlin 1900. Srov. i B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 1-76.

¹³⁵ Antonín HAAS, *65 let Františka Beneše*, Archivní časopis 20, 1970, s. 233-236. Benešovy články k dějinám sedleckého kláštera jsou citovány níže.

¹³⁶ František BENEŠ, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 9, 1938, s. 1-29. Zde autor naznačil záměr věnovat se soustavně předhusitským dějinám města (s. 1, 12).

¹³⁷ Jan E. VOCEL, *Chrám sv. P. Barbory v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 3, 1859, s. 81-86, 111-124; Joseph NEUWIRTH, *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarakirche in Kuttenberg*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 31, 1893, s. 306-341. K pracím regionálních historiků srov. níže.

¹³⁸ Otakar LEMINGER, *Nové dílo o středověkém českém právu horním*, in: Výbor z prací ing. Otokara Lemingera, Praha 1930, s. 23-38; Týž, *Pozůstatky knihy počtů města Hory Kutny ze XIV. století*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 3-16; Týž, *Pověst o nálezu rudních ložisek kutnohorských*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 49-66. K osobní pozůstalosti O. Lemingera, která je v současnosti uložena v kutnohorském archivu, Jan KLEPL, *O písemné pozůstalosti inž. Otakara Lemingera*, Časopis archivní školy 9-10, 1931-1932, s. 357-358.

¹³⁹ Jan E. VOCEL, *Chrám sv. P. Barbory v Kutné Hoře*. K jeho postavě Karel SKLENÁŘ, *Jan Erazim Vocel*, Praha 1981.

¹⁴⁰ František X. BENEŠ, *Arciděkanství chrám sv. Jakuba na Horách Kutných*, in: Památky archaeologické a místopisné 6, 1865, s. 208-213, 263-269, 290-297. Srov. Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník českých*,

Početná skupina regionálních badatelů se shromáždila na sklonku 19. století v archeologickém sboru Wocel, který se soustředil na záchranu stavebních památek a tvorbu rozsáhlé muzejní sbírky.¹⁴¹ K první generaci sboru náležel i Jan Řehák, profesor na kutnohorské reálce a spolupracovník Jaromíra Čelakovského, který inicioval vydávání spolkového periodika *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české*. Sám se zaměřil především na dějiny pohusitské.¹⁴² Regionální historiografie středověké Kutné Hory se soustředila na dějiny jednotlivých stavebních a uměleckých památek a na otázky z topografie města. Mezi nejvýznamnější autory můžeme zařadit ve starším období profesory zdejší reálky Josefa Braniše a Jiřího Zacha, kteří věnovali podrobné články a monografie několika kutnohorským chrámům.¹⁴³ Otakar Hejnic, který působil zároveň jako městský archivář, se zabýval vedle dějin archivu například vývojem kutnohorského Hrádku a dalšími tématy převážně z novověkých dějin města.¹⁴⁴ Gymnaziální profesor Josef Šimek, těžiště jehož zájmu spočívalo v pokročilém 15. a 16. století, je autorem poměrně zdařilého pokusu o stručnou syntézu kutnohorských dějin, pro jejíž nejstarší část využil poznatků z prací J. Čelakovského, J. Braniše, E. Lemingera, J. Šusty, V. Novotného, J. Řeháka, Z. Wirtha a dalších.¹⁴⁵ Topografií se zabýval rovněž učitel a městský archivář Jan Fiala, který přispěl například k lokalizaci předhusitské židovské čtvrti v Kutné Hoře, k topografii hradebního pásma, ale také některých zaniklých sakrálních staveb z období středověku.¹⁴⁶

Práce uvedených autorů se vyznačují vedle popisného přístupu ke stavebním památkám důkladnou znalostí pramenů z kutnohorského městského a horního archivu, až na výjimky však nepřekračují limity dané omezeným množstvím zdejších pramenů pro nejstarší období. Takovou výjimku tvoří pouze dílo Emanuela Lemingera, dlouholetého kustoda muzejních sbírek sboru, který se vedle topografie¹⁴⁷ zabýval především dějinami kutnohorské mincovny, technologií

---

moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů, Praha 2005, s. 67-68; ve vztahu ke Kutnohorsku Týž, *Tvrze na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše* (1840), *Castellologica Bohemica* 6, 1998, s. 451-454. Dalším významným autorem, který se v této době věnoval kutnohorským stavebním památkám, byl Bernhard GRUEBER, *Die Baudenkmale der Stadt Kutteneberg in Böhmen*, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission* 6, 1861, s. 223-232, 254-267, 284-295, 313-325.

¹⁴¹ Helena ŠTROBLOVÁ, *100 let od vzniku Archeologického sboru Vocel v Kutné Hoře*, Muzejní a vlastivědná práce 15 (Časopis Společnosti přátel starožitností 85), 1977, s. 31-38; Karel VORLÍČEK, *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Panny Barbory v Hoře Kutné 1884-1905*, Kutná Hora 1906.

¹⁴² Srov. např. Jan J. ŘEHÁK, *První třiletí archeologického sboru "Vocela" v Hoře Kutné a v okolí*, Památky archaeologické a místopisné 11, 1881, s. 371-375; V. VANĚK, *Jaromír Čelakovský jako editor*, s. 254.

¹⁴³ Jiří ZACH, *Kostel Nejsvětější Trojice u Kutné Hory*, in: Roční zpráva c.k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné 1879, s. 3-13; Týž, *Chrám Matky Boží na Náměti v Hoře Kutné*, in: Roční zpráva c. k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné 1882, s. 3-29; Jiří ZACH – Josef BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. 1. doba stavby*, in: Roční zpráva c.k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné 1885, s. 3-38; Týž, *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. 2. doba stavby*, in: Roční zpráva c.k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné 1886, s. 3-36; Josef BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. Dějiny a popis původní stavby až do r. 1620*, Kutná Hora 1891; Týž, *Kaple Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 22, 1908, s. 273-282.

¹⁴⁴ O. HEJNIC, *Archiv kutnohorský*, I; Týž, *Hrádek nad Vrchlicí čili Páchem*, Kutná Hora 1911.

¹⁴⁵ Josef ŠIMEK, *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925. Předhusitské období obsahují s. 4-23. Autorovy drobné práce jsou shrnuty v samostatné publikaci (Josef ŠIMEK, *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907).

¹⁴⁶ Jan FIALA, *Kostel sv. Martina*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 89-90; Týž, *Kaňkovský kostelíček sv. Maří Magdaleny na poušti a jeho poustevníci*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 7, 1933, s. 65-73; Týž, *Dvory ve vnitřní Kutné Hoře. Jičínský (s určením předhusitské židovské čtvrti), Turnovský a Lexovský*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 56-64; Týž, *Brány a branky v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 10, 1940, s. 1-72.

¹⁴⁷ Emanuel LEMINGER, *Stavební vývoj staré Kutné Hory, její ulice a tržiště*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 18-26; Týž, *Radnice v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 4, 1929, s. 1-18; Týž, *Lázně kutnohorské. Lázebníci*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 4, 1929, s. 88-99; Týž, *Mlýny v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 1-15; Týž, *Kaple Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 22, 1908, s. 137-150; Týž,

výroby mincí, ale také uměleckým řemeslem od středověku po raný novověk, při jehož studiu kombinoval písemné i hmotné prameny z muzejních sbírek. Kniha E. Lemingera o královské mincovně v Kutné Hoře, jejíž dodatky byly zásluhou Lemingerova syna Otakara rozhojneny o množství mimokutnohorských pramenů včetně zahraničních, představuje dodnes nepřekonanou práci.¹⁴⁸ Z významných historiků, kteří se dotkli raných fází kutnohorských dějin, jmenujme především Josefa Šustu, ale také Václava Novotného nebo jazykovědce Ernsta Schwarze, který se dosud nejpodrobněji zabýval otázkou názvu města a národnostním poměrům v regionu.¹⁴⁹ Rozvoj umělecko-historického výzkumu kutnohorských památek je spojen se jménem Zdeňka Wirtha, který původně připravoval nerealizovaný kutnohorský svazek Soupisu památek.¹⁵⁰

V poválečném období se historiografie Kutné Hory soustředila především na dějiny dolování, rozvíjelo se také právněhistorické studium. Rozsáhlou a dodnes nepřekonanou monografií věnoval kutnohorskému dolování Jan Kořan,¹⁵¹ jehož odhady množství vytěženého stříbra později převzal Josef Janáček a zapracoval je do svých prací o českém stříbru v evropském kontextu.¹⁵² Další autoři převážně ze semináře Václava Husy se věnovali souvisejícím sociálním a výrobním otázkám.¹⁵³ V pozdějším období převzali iniciativu ve výzkumu kutnohorského dolování odborní pracovníci Ústavu nerostných surovin.¹⁵⁴

Mezi právněhistorickými pracemi zaujímá čelné místo kniha Jiřího Kejře založená na rozboru nejstarší dochované městské knihy trhové, vedené od roku 1424. Jiří Kejř nastínil také ucelený souhrn kutnohorských dějin v předhusitském období a vypracoval exkurzy věnované nejstarším a nedochovaným městským knihám.¹⁵⁵ Hlavním předmětem zájmu právní historie se stal horní zákoník krále Václava II.,¹⁵⁶ ale také právní vývoj Kutné Hory v dobách jejího vzniku.¹⁵⁷

Zaniklé kostely a kaple v Kutné Hoře, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 69-85. K jeho osobnosti Eduard ŠIMEK, *Emanuel Leminger*, Numismatické listy 26, 1971, s. 178-179; Helena ŠTROBLOVÁ, *Emanuel Leminger – kutnohorský muzeolog a historiograf*, Muzejní a vlastivědná práce 19 (Časopis Společnosti přátel starožitností 89), 1981, s. 174-176.

¹⁴⁸ E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*; TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*; TÝŽ, *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, Praha 1926.

¹⁴⁹ Josef ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. Dvě knihy českých dějin*, I, Praha 1926; TÝŽ, *Počátky lucemburské. Dvě knihy českých dějin*, II, Praha 1935; Václav NOVOTNÝ, *Dekret kutnohorský*, in: *Dekret kutnohorský. Přednášky a stati Václava Novotného, Kamila Krofty, Josefa Šusty a Gustava Friedricha*, Praha 1909, s. 5-28; Ernst SCHWARZ, *Die Volkstumsverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkriegen*, Bohemia Jahrbuch 2, 1961, s. 27-111, zde s. 45; TÝŽ, *Volkstums-geschichte der Sudetenländer*, I, Böhmen, München 1965, s. 75-81.

¹⁵⁰ Zdeněk WIRTH, *Kutná Hora. Město a jeho umění*, Praha 1912. Z dalších prací Emanuel POCHE, *Arciděkan-ský chrám sv. Jakuba v Kutné Hoře*, in: *Sborník výtvarné práce 1937*, s. 12-25.

¹⁵¹ Jan KOŘAN, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950.

¹⁵² Josef JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století*, Československý časopis historický 20, 1972, s. 875-906; TÝŽ, *České stříbro a evropský trh drahých kovů v první polovině 14. století*, in: *Historiografie čelem k budoucnosti*, Praha 1982, s. 549-563.

¹⁵³ Z prací, které se dotýkají předhusitského období, srov. Václav HUSA, *Uhlířské tovaryšstvo na Kutnohorsku ve 14. až 16. století*, Středočeský sborník historický 1, 1957, s. 7-66; TÝŽ, *Organisationen des Kuttenger Bergvolkes vom 14. bis 16. Jahrhundert*, Deutsches Jahrbuch für Volkskunde 5, 1959, s. 243-254; Anita KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek v Kutné Hoře do roku 1547*, in: *Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1*, 1960, s. 37-70; Jarmila HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci a jejich organizace*, Numismatický sborník 11, 1970, s. 27-40.

¹⁵⁴ Jaroslav BÍLEK, *Kutnohorské hornictví na sklonku 13. století*, Studie z dějin hornictví 13, 1982, s. 76-96; TÝŽ, *Kutnohorské dolování*, I-IX, Kutná Hora 2000-2001; TÝŽ, *Několik poznámek k původu a vývoji názvu Kutné Hory*, Kutnohorský. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 1-12. Srov. též Zuzana GAJDOŠOVÁ, *RSDr. Jaroslav Bílek – životopis a soupis prací*, Kutnohorský. Vlastivědný sborník 9, 2008, s. 50-57. Starší literaturu shrnul Ladislav JANGEL, *Výběr základní literatury k dějinám kutnohorského dolování*, in: *Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1*, 1960, s. 213-218.

¹⁵⁵ Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958.

¹⁵⁶ Jaroslav POŠVÁŘ, *Sociální profil kutnohorského horního práva*, Časopis Matice moravské 69, 1950, s. 327-335; TÝŽ, *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, Studie z dějin hornictví 9, 1978, s. 15-28; Hynek BULÍN, *Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách (Poznámky ke 4. knize horního zákoníku Václava II.)*,

Svébytným a rozvíjejícím se oborem se stala také numismatika, otevírající otázky počátků a vývoje grošové mince.¹⁵⁸ Stranou pozornosti nezůstaly ani kutnohorské památky nebo vývoj městského urbanismu.¹⁵⁹ Své zkušenosti městského archiváře několikrát zúročil také Josef Nuhlíček, který se věnoval především nejstarším dějinám Kutné Hory a vývoji městské pečeti a znaku.¹⁶⁰

V nejnovější době jsou rozvíjena jak předcházející témata právněhistorická¹⁶¹ nebo z dějin dolování,¹⁶² především však archeologie, jejíž soustavné poznatky citelně chyběly v předcházejících letech,¹⁶³ a výzkum stavebních památek.¹⁶⁴ Reflektována jsou i témata Kutné

Právněhistorické studie 2, 1956, s. 85-129; Miroslav BOHÁČEK, *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.*, Studie o rukopisech 5, 1966, s. 41-96; František HOFFMANN, *Rukopisné sborníky horního práva (K historii českého horního práva 15. a 16. století)*, Studie o rukopisech 10, 1971, s. 65-137; Týž, *Kutnohorský právní kodex*, Studie o rukopisech 12, 1973, s. 53-69; Jaroslav BÍLEK, *K otázce historického významu Ius regale montanorum*, Československý časopis historický 27, 1979, s. 730-741. K této a dalším pracím J. Bílka a L. Jangla František HOFFMANN, *K pracím o dějinách horního práva*, in: Právněhistorické studie 23, 1980, s. 161-199.

¹⁵⁷ Jiří MAJER, *K nejstarším právním dějinám Kutné Hory*, Právněhistorické studie 4, 1958, s. 131-152; Týž, *K počátkům montánního a právního vývoje Kutné Hory*, in: *Ius Regale Montanorum. 700 let královského horního zákoníku a mincovní reformy Václava II. Sekce IV, Společenské prostředí báňských měst, Kutná Hora 2000*, s. 5-15.

¹⁵⁸ Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300-1471)*, Praha 1953; Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Grossi Pragenses*, Numismatický sborník 12, 1972, s. 91-115; Ivo PÁNEK, *K počátkům ražby pražských grošů*, Numismatické listy 19, 1964, s. 1-9.

¹⁵⁹ Josef VEPŘEK (ed.), *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1946 (se statěmi J. Fialy, J. Nuhlíčka, Z. Wirtha nebo J. Šebka); Jaroslav HEROUT, *Středověký půdorys a opevnění Kutné Hory*, Zprávy památkové péče 9, 1949, s. 49-67; Eva ŠAMÁNKOVÁ, *Stavební vývoj kutnohorského Hrádku*, Zprávy památkové péče 11-12, 1951-1952, s. 282-300; Eva MATĚJKOVÁ, *Kutná Hora*, Praha 1962; TÁŽ, *Urbanistický vývoj města*, in: *Kutná Hora v báňské historii*, Kutná Hora 1968, s. 25-30; Josef ŠEBEK, *Oprava Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památková péče 28, 1968, s. 129-142.

¹⁶⁰ Josef NUHLÍČEK, *O pečetích a erbu Kutné Hory*, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 147-202.

¹⁶¹ Guido Ch. PFEIFER, *Ius Regale Montanorum. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa*, Ebelsbach 2002. Názory na vznik právního města nově shrnul Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 292, 303.

¹⁶² Martin BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, in: *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty. Mediaevalia archaeologica 6*, 2004, s. 157-201; Ian BLANCHARD, *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages, 3, Continuing Afro-European Supremacy, 1250-1450 (African Gold Production and the Second Third European Silver Production Long-cycles)*, Stuttgart 2005.

¹⁶³ Z přehledných prací k výsledkům archeologie zejména Jarmila VALENTOVÁ, *Antiqua Cuthna – zaniklá středověká hornická osada na katastru Kutné Hory*, Archeologia technica 8, 1993, s. 62-65; TÁŽ, *Produkce technické keramiky v podmínkách Kutné Hory 14. století*, in: *Archeologie ve středních Čechách 12*, 2008, s. 745-755; Jan FROLÍK – Martin TOMÁŠEK, *Kutná Hora. Příspěvek archeologie k nejstarší topografii a komunikačnímu schématu města*, in: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław – Praha 2002, s. 99-106; Týž, *Archeologická památková péče v Kutné Hoře*, in: *Forum urbes medii aevi 1*, Brno 2004, s. 29-34; Filip VELÍMSKÝ, *Nově evidované středověké montánní aktivity na Kutnohorsku*, in: *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací, Jihlava – Brno 2007*, s. 90-101. K městskému urbanismu Miloš KRUML, *Über das Stadtbild am Beispiel Kuttentberg – O obrazu města na příkladu Kutné Hory*, Wien 1991 (= Tradition und Zukunft, 4).

¹⁶⁴ Blanka ALTOVÁ – Jaroslav ALT – Jan SOMMER, *Kaple sv. Františka Xaverského v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře*, Zprávy památkové péče 54, 1994, s. 222-227; Jitka ZADRAŽILOVÁ, *Kaple Božího těla v Kutné Hoře*, Zprávy památkové péče 54, 1994, s. 228-229; Jiří ROHÁČEK, *Nápisy města Kutné Hory. Kutná Hora, Kaňk, Malín a Sedlec včetně bývalého cisterciáckého kláštera*, Praha 1996; Pavel KROUPA, *K architektuře doby Václava II. a prvé poloviny 14. století*, Zprávy památkové péče 1998, s. 200-211; Petr VAŇOUS, *Příspěvek ke strukturální analýze východního chóru chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v souvislostech parléřovské architektury*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Fakulta philosophica. Philosophica – aethetica 21, Historia artium 3, 2000, s. 73-86; Aleš POSPÍŠIL, *Gotický plán chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře ze sbírky vídeňské Akademie výtvarných umění (č. 16 841)*, Průzkumy památek 12, 2005, č. 1, s. 91-96; Týž, *Ke středověké podobě kostela Panny Marie na Náměti v Kutné Hoře*, Zpravodaj Stop. Časopis Společnosti pro technologie ochrany památek 9, 2007, č. 4, s. 9-13. František ZÁRUBA, *Vlašský dvůr*, Castellologica Bohemica

Hory jako panovnické residence¹⁶⁵ nebo centra zbožnosti.¹⁶⁶ Ze syntéz českých dějin vynikají především práce Josefa Žemličky, Vratislava Vaníčka nebo Libora Jana.¹⁶⁷ I městu samotnému se dostalo několika souhrnných pohledů, především od Františka Kavky¹⁶⁸ nebo v monografii kutnohorských dějin, vydané v roce 2000, na jejíchž stránkách jsou však hodnotné a samostatným pramenným studiem podepřené pouze pasáže věnované architektuře a umění. Souhrn předhusitských dějin města nemá vyšší hodnotu nežli neúplný výtah některých témat ze starší, především regionální literatury.¹⁶⁹ V téže době věnoval Tomáš Borovský Kutné Hoře několik analytických studií, které vycházely z diplomové práce vznikající pod vedením Jaroslava Mezníka. Jejich autor se zaměřil na složení městské rady a venkovský pozemkový majetek měšťanů v předhusitské době.¹⁷⁰ Pozornost historiků znovu poutají také dramatické události, jichž se účastnili kutnohorští měšťané na počátku 14. století.¹⁷¹ Středověké dějiny Kutné Hory tak zůstávají jedním ze závažných témat, která česká historiografie dosud neuchopila v úplnosti.

Podobně jako v případě Kutné Hory, také dějepisectví sedleckého kláštera zůstávalo dlouhá desetiletí ovlivněno barokními díly, zejména tiskem sedleckého řeholníka Šimona Eustacha Kapihorského (Šimona Všečky) z roku 1630.¹⁷² Pozdější sedlecký opat Jindřich Snopek, obnovitel slávy a rozkvětu kláštera v barokním období, zanechal několik historicky laděných rukopisů, které však zůstaly především na úrovni soupisů listin a posloupnosti opatů.¹⁷³ Jeho informace, zaměřené často prakticky ke snaze domoci se ztracených klášterních majetků, využil

---

11, Praha 2008, s. 233-286; Jan BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře*, Průzkumy památek 16/2, 2009, s. 3-50. Ze zahraniční literatury Marc Carel SCHURR, *Die Baukunst Peter Parlers. Der Prager Veitsdom, das Heiligkreuzmünster in Schwabisch Gmünd und die Bartholomäuskirche zu Kolín im Spannungsfeld von Kunst und Geschichte*, Ostfildern 2003; Manfred WUNDRAM, *Gmünd – Prag – Kolín – Kutenberg. Überlegungen zum Architekten Peter Parler*, in: Westmitteleuropa, Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag, München 1992, s. 115-123.

¹⁶⁵ Ivan HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica. Monographia 137), Praha 1991, s. 65-67; Týž, *Kuttenberg*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Ein dynastisch-topographisches Handbuch. Teilband 2, Residenzen (= Residenzenforschung 15/1), hg. v. Jan Hirschbiegel – Jörg Wettlaufer, Ostfildern 2003, s. 314-315.

¹⁶⁶ Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti boží (Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách)*, Praha 2000; Týž, *Die vorhussitischen Fronleichnamsbruderschaften in Böhmen*, in: Die "Neue Frömmigkeit" in Europa in Spätmittelalter, eds. Marek Derwich – Martial Staub, Göttingen 2004, s. 77-83.

¹⁶⁷ Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986; Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české*, III, Praha – Litomyšl 2002; Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

¹⁶⁸ František KAVKA, *Královské město Kutná Hora za vlády Lucemburků*, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 1, s. 6-11.

¹⁶⁹ Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, Praha 2000 (autorem kapitol o středověkém umění je Aleš Pospíšil, předhusitské dějiny města zpracovala Marie Bisingerová).

¹⁷⁰ Tomáš BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: Historie '96. Studentská vědecká konference, Hradec Králové 1997, s. 59-83; Týž, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (C) 45, 1998, s. 65-78; Týž, *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období*, in: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci, Ostrava-Nový Jičín-Příbor 2002, s. 87-101.

¹⁷¹ Josef ŽEMLIČKA, *Vztah Jana Lucemburského k městům Českého království*, Mediaevalia historica Bohemica 5, 1998, s. 27-34; Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v Sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 139-163.

¹⁷² Simeon Eustachius KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera Sedleckého, řádu svatého cistercienského*, Staré Město Pražské 1630. K autorovi srov. Jaroslav ČECHURA, *Šimon Všečka 1630: „Historia“ kláštera sedleckého*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 101-108.

¹⁷³ K rukopisům Jindřicha Snopka J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř Sedlecký*, s. 1-3.

ve svém soudobém díle také Augustin Sartorius.¹⁷⁴ Svěbytným způsobem se vedle historicky zaměřených děl rozvíjela klášterní barokní legendistika, která rozvíjela témata počátků kláštera a jeho názvu, spojeného s legendární kaplí se střešou ve tvaru sedla, ale také motiv údajného umučení řeholníků husity v roce 1421. Šimon Kapihorský, Jindřich Snopek i Augustin Sartorius se později snažili usmířit nejstarší vrstvu etymologických legend zpracovanou Václavem Hájkem s listinami z klášterního archivu, který se mezitím navrátil zpět do kláštera po uložení v rakouském Klosterneuburgu během husitských válek.¹⁷⁵

Na barokní dějepisectví kláštera navázalo po jeho zrušení za josefinských reforem několik autorů první poloviny 19. století,¹⁷⁶ především však tehdejší sedlecký farář Josef Devoty. Přestože náležel k okruhu vlastenecky smýšlejících kněží a k první generaci sběratelů vznikajícího českého muzea, jeho knihy se nedokázaly vymanit ze sevření barokních vzorů a zůstaly kompilátem barokního dějepisectví, legend a náboženské literatury.¹⁷⁷ Následující období rezignovalo na pokusy o soustavné zpracování dějin kláštera a věnovalo se zejména popisu jeho památek včetně známé kostnice.¹⁷⁸ K dílčím diskutovaným tématům náležela rovněž hypotéza Augusta Sedláčka, podle které byl zakladatel kláštera velmož Miroslav předkem pánů z Cimburka.¹⁷⁹

Prvním autorem, který rozpoznal význam kláštera v českých dějinách, byl až Jaromír Čelakovský, který se rozhodl zasadit jeho vývoj do širě pojatých, avšak nedokončených dějin Kutné Hory.¹⁸⁰ Stejný metodický postup, tedy chronologickou interpretaci listin z klášterního

¹⁷⁴ Augustin SARTORIUS, *Verteutschtes Cistercium Bis-Tertium oder Cistercienser Ordens-Historie*, Prag 1708, s. 906-915.

¹⁷⁵ K barokní klášterní legendistice Štěpán VÁCHA, *Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské*, in: Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci, Praha 2003, s. 182-216, zde s. 189-200; Týž, *Barokní donátorské a zakladatelské scény v cisterciáckých kláštorech v Čechách a na Moravě*, Umění 52, 2004, s. 490-505, zde s. 499-500. Na rozpor mezi Hájkovými údaji a zakládací listinou kláštera upozornil také Gelasius DOBNER, *Annalium Hagecianorum animadversionibus historico-chronologico-criticis emendatorum nec non diplomatibus, re genealogica, numaria, variique generis antiquis aeri incisis monumentis auctorum*, VI, Pragae 1782, s. 283-287.

¹⁷⁶ Václav LAITL – Jan RULÍK, *Památky starožitného a veleslavného kláštera Sedleckého blíž Hory Kutné v království Českém, od léta 1142 až do roku 1807*, Kutná Hora 1807.

¹⁷⁷ Josef DEVOTY, *Popsání založení, zvláštní pobožnosti a života svatosti, mnohým nešťastným osudům podrobené, bývalé řehole cistercienské, [...] na svatém místě veleslavného údolí Sedleckého*, Praha 1824; Týž, *Zpráva o pověsti prostranného hřbitova aneb svat. pole, jakož i kostnici, neb obzvláštního vzhledu a vznešenosti dávnověkých kaplí Všech Svatých a věrných zemřelých v ohradě veleslavného audolí sedleckého, s připojením znamenité sochy sv. Jana Nepomuckého*, Praha 1830.

¹⁷⁸ Petr M. VESELSKÝ, *Památky kláštera Sedleckého*, Lumír 8, 1858, s. 303-306, 327-329, 351-353, 399-403, 423-426; B. GRUEBER, *Die Baudenkmale der Stadt Kutteneberg*, s. 225-228; František BENEŠ – Petr M. VESELSKÝ, *Fresky ve velké síni bývalého cisterciáckého kláštera, nyní c. k. továrny na tabák v Sedlci. Se stručným dějepisem kláštera a popsáním památností sedleckých*, Kutná Hora 1868; Josef BRANIŠ, *Denkwürdigkeiten des ehemaligen Cistercienser-Stiftes Sedlec bei Kutteneberg*, Kutteneberg 1886; Ferdinand TADRA, *Die ehemalige Kirche der heil. Apostel Philipp und Jacob im Kloster Sedlec*, Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, N. F. 12, 1886, s. CLXIV-CLXVI. Ke kostnici Beda DUDÍK, *Über trepanirte Cranien im Beinhaus zu Sedlec*, Zeitschrift für Ethnologie 10, 1878, s. 227-235; Jindřich WANKEL, *Über die angeblich trepanirten Cranien des Beinhauses zu Sedlec in Böhmen*, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 8, 1879, s. 352-360.

¹⁷⁹ August SEDLÁČEK, *Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův*, I, *Počátky pánův z Cimburka*, Časopis Matice moravské 16, 1892, s. 219-223. Shodně Ladislav HOSÁK, *Příspěvky k starému rodopisu moravskému, VI., Erb cimburků. Páni z Cimburka, Heraldic, Lipníka, Ratibořic a Račic*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze 45, 1937, s. 167-169. Proti jeho mínění se postavili Emanuel LEMINGER, *Hradiště nad mlýnem Cimburkem u Kutné Hory*, Památky archaeologické a místopisné 13, 1886, s. 241-254; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 15-16.

¹⁸⁰ J. ČELAKOVSKÝ, *Ze starších dějin kláštera sedleckého*; Týž, *Klášteř Sedlecký*. K jeho práci, při které nevyužil některé významné rukopisy z knihovny Národního muzea v Praze, stejně jako další prameny nearchivní povahy, František M. BARTOŠ, *Jaromír Čelakovský, Klášteř sedlecký, jeho statky a práva před válkami husitskými (recenze)*, Časopis Musea království českého 92, 1918, s. 85.

archivu, zopakovali také další autoři, kteří se podobně jako J. Čelakovský zaměřili na hospodářský vývoj kláštera a jeho velkostatku. Prvním z nich byl zemský archivář František Beneš, který publikoval ve třicátých letech 20. století souvislou řadu článků vycházející z jeho disertační práce na pražské filosofické fakultě.¹⁸¹ V poválečném období jej následoval archivář Josef Nuhlíček, který se vedle zlomku předhusitského urbáře zabýval rovněž mladšími dějinami kláštera, ovšem výhradně na základě pramenů v kutnohorském městském archivu.¹⁸² Statický přístup k interpretaci klášterních listin zprvu zvolil také Jaroslav Čechura, jehož práce se však posléze proměnily v dosud nejsoustavnější a dynamicky pojatou analýzu vývoje sedleckého klášterního velkostatku v předhusitském období.¹⁸³ Při studiu sedleckých dějin se několikrát dotkl rovněž vztahů, především ekonomických, mezi klášterem a Kutnou Horou.¹⁸⁴ Všestranný syntetický pohled na vývoj kláštera v předhusitské době podala Kateřina Charvátová v práci o dějinách cisterciáckého řádu v českých zemích.¹⁸⁵

V současné době opakovaně přitahuje pozornost postava sedleckého opata Heidenreicha a jeho role v dějinách českého království za vlády Václava II. nebo při nástupu Lucemburků na český trůn,¹⁸⁶ ale také dějiny sedlecké klášterní knihovny a jednotlivých rukopisů včetně jejich umělecké výzdoby¹⁸⁷ či vybavení kláštera uměleckými předměty a jeho role jako centra

¹⁸¹ František BENEŠ, *Klášter sedlecký v prvních dvou stoletích svého vývoje*, Disertační práce na FF UK, Praha 1929; Týž, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 19-34; Týž, *Stav kláštera sedleckého v době po Heidenreichovi. Doba poklesu, I, Opat Fridrich*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, 1932, s. 17-31; Týž, *Stav kláštera sedleckého v době po opatu Heidenreichovi. Doba poklesu, III, Opat Ortvín*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 7, 1933, s. 73-82; Týž, *Stav kláštera sedleckého v době po opatu Heidenreichovi. Doba poklesu, IV, Opat Mikuláš*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 33-51; Týž, *Doba největšího rozkvětu sedleckého kláštera. Opat Heidenreich*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 97-110.

¹⁸² Josef NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého; Týž, Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 163-182; Týž, *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783. II. část 1565-1620*, Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 237-254; Týž, *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783. III. část 1621-1666*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 179-196; Týž, *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783. IV. část 1666-1718*, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 207-230. K sedleckému urbáři a pozemkovému majetku rovněž Rostislav NOVÝ, *Studie o předhusitských urbářích*, I, Sborník historický 13, 1965, s. 5-64, zde s. 46-48.

¹⁸³ Jaroslav ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera do roku 1346*, Muzeum a současnost 5, 1982, s. 39-72; Týž, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, Sborník Národního muzea, řada A, č. 42, 1988, s. 1-72; Týž, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart – Jena – New York 1994, s. 32-52.

¹⁸⁴ Jaroslav ČECHURA, *Sedlecký klášter a počátky kutnohorského dolování*, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 157-163; Týž, *Úřední knihy kláštera v Sedlci*; Týž, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku*. Znovu, avšak bez hlubšího pochopení Helena ŠTROBLOVÁ, *Kutná Hora a sedlecký klášter*, Památky středních Čech 7, 1993, č. 2, s. 23-27. Ke vztahům Kutné Hory a cisterciáckých klášterů z jiného úhlu Božena KOPIČKOVÁ, *Die Laien als Wohltäter der Zisterzienserinnen in Böhmen und Mähren im Licht der Urkunden*, in: Cisterciáci ve středověkém českém státě. Cîteaux 47, 1996, s. 115-134; Dušan FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu v Čechách a na Moravě v době předhusitské*, in: Sociální svět středověkého města. Colloquia mediaevalia Pragensia 5, 2006, s. 199-206.

¹⁸⁵ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, I, *Fundace 12. století*, Praha 1998, s. 103-154. Zde je citována další literatura k jednotlivým dílčím tématům.

¹⁸⁶ Jana HYNKOVÁ, *Heidenreich Sedlecký*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 97-160; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Opat Heidenreich (1282-1320)*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 71-89.

¹⁸⁷ Zoroslava DROBNÁ, *Quelques remarques sur l'Antiphonaire de Sedlec de 1414*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (F) 12, 1968, s. 39-48; I. HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven*; Týž, *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens*; Hana J. HLAVÁČKOVÁ, *A Thirteenth-Century Antiphonary from Sedlec Abbey*, in: Cisterciáci ve středověkém českém státě. Cîteaux 47, 1996, s. 301-312; Milada STUDNÍČKOVÁ, *Nové poznatky k rukopisu Martyrologia z Gerony*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Brno 1999, s. 34-46.

zbožnosti.¹⁸⁸ Nejsoustavněji se však rozvíjí výzkum středověké i novověké klášterní architektury, která zaujímá ve středoevropském kontextu významné postavení, a to z pohledu dějin umění, stavebních dějin i archeologie. Výjimečná architektura sedleckého konventního chrámu dodnes dokládá roli, jakou tento klášter sehrál v českých dějinách na sklonku vlády Přemyslovců.¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ K vybavení kláštera Jiří KUTHAN, *Poklady cisterciáckých klášterů v Čechách a na Moravě*, Umění 36, 1988, s. 127-139; Aleš MUDRA – Michaela OTTOVÁ, *K vybavení kláštera cisterciáků v Sedlci*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 499-523. Výtah ze středověkých seznamů sedleckých klenotů, které byly uloženy v rakouském Klosterneuburgu, vydal Ubaldus KOSTERSITZ, *Monumenta Sepulchralia eorumque Epitaphia in Collegiata Ecclesia B. M. Virginis Claustroneoburgi*, Viennae 1881, s. 187-197. K sedlecké monstranci již Karel CHYTIL, *Monstrance sedlecká*, Památky archaeologické a místopisné 18, 1899, s. 375-384; Emanuel POCHE, *Monstrance sedlecká*, in: České umění gotické 1350-1420, Praha 1970, s. 342-343; Achim TIMMERMANN, *Monstrance ze Sedlce*, in: Jiří Fajt (ed.), Karel IV. Císař z Boží milosti, Praha 2006, s. 529-531. K významu kláštera jako centra zbožnosti též Jan HRDINA, *Die Topographie der Wallfahrtsorte im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: Geist, Gesellschaft, Kirche im 13. – 16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia 1, 1999, s. 191-206; Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*; TÁŽ, *Kláštery, cechy, bratrstva v pozdně středověkých českých městech*, in: Klasztor w miescie sredniowiecznym i nowożytnym, ed. Marek Derwich – Anna Pobóg-Lenartowicz, Wrocław – Opole 2000, s. 323-328; TÁŽ, *Die vorhussitischen Fronleichnamsbruderschaften in Böhmen*; Petr ULČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole: Jeruzalémská topografie Sedleckého kláštera*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 215-249.

¹⁸⁹ Jiří KUTHAN, *Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser in Böhmen und in Mähren*, München – Berlin 1982, s. 142-162; TÝŽ, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983, s. 180-206; Pavel KROUPA, *Slohové hodnocení karneru v Sedlci u Kutné Hory*, Památky středních Čech 6, 1993, č. 2, s. 98-99; TÝŽ, *K architektuře doby Václava II.*; Petr MACEK, *Románský sakrální objekt v areálu bývalého cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory*, Zprávy památkové péče 56, 1996, s. 8-11; Klára BENEŠOVSKÁ, *Způsob setkání baroka s gotikou (Klášterní kostel v Sedlci po roce 1700 a po roce 1300)*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 229-244; Petr KROUPA, *Klášterní kostel v Sedlci u Kutné Hory v kontextu cisterckého stavitelství (Dílčí úvaha k problematice gotické architektury)*, Průzkumy památek 9, 2002, č. 2, s. 51-74; Hana BRZOBOHATÁ – Aleš POSPÍŠIL – Zdeněk ŠTAFFEN – Filip VELÍMSKÝ, *Příspěvek k poznání stavby kostela Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory*, Průzkumy památek 15, 2008, č. 1, s. 57-68; Štěpán VÁCHA, *Antiquitatis illustre monumentum. Die Klosterkirche in Sedletz und ihre Restaurierung von 1700-1709*, Umění 56, 2008, s. 384-408. Srov. též příslušné kapitoly v publikaci H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*. Nejnověji k tématu přispěla řada článků ve sborníku *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 441-453.

2

PRAMENY A JEJICH DOCHOVÁNÍ

2.1 K osudům archivu města Kutné Hory z předhusitské doby

Z písemných pramenů v kutnohorském městském archivu, který by za běžných okolností představoval nejpodstatnější zdroj našich informací, se pro předhusitské období zachovaly do dnešních dnů pouze nevýrazné zlomky. Zatímco starší, zejména barokní autoři soudili, že listiny a městské knihy vzaly za své během požárů města za husitských válek,¹ novější dějepisectví upozorňuje na zprávu Starých letopisů českých, která se váže k pohnutým událostem z ledna roku 1422. Vojsko krále Zikmunda Lucemburského, které ustupovalo z hořící Kutné Hory, dostihl u Habrů Jan Žižka z Trocnova. Po krátkém boji padla do rukou husitských oddílů cenná kořist a s ní údajně také několik vozů knih. Podle názoru Otakara Lemingera a Jiřího Kejře se mezi touto kořistí mohly nacházet kutnohorské městské knihy, ale můžeme se domnívat, že i privilegia a další písemnosti, které s sebou odváželi prchající měšťané, Zikmundovi věrní.²

Úplnou ztrátu všech kutnohorských privilegií během husitských válek bezpečně dokládají pohusitské panovnické listiny, především privilegium císaře Zikmunda z roku 1437.³ Městské radě se později podařilo předložit ke confirmaci alespoň část starších panovnických výsad. Například roku 1454 král Ladislav Pohrobek potvrdil Kutnohorským tři listiny Karla IV. a Václava IV., obsažené v zápisech druhé knihy svolací desk dvorských, kam byly vloženy roku 1404.⁴ Pozoruhodné je i confirmační privilegium krále Vladislava II. Jagellonského z roku 1482, které popisuje vyhledání inserované listiny Václava IV. v panovnických registrech.⁵ Takto confirmovány však byly pouze výjimečně vybrané aktuálně potřebné listiny.

Osudy archivu dokresluje poslední zpráva o nejstarších městských pečetidlech. Roku 1479 byl vykraden sklep kutnohorské radnice a zloděj si odnesl čtyři pečetidla. Král Vladislav II. následně vydal privilegium, podle kterého byly neplatné všechny listy zpečetěné pomocí těchto typářů. Královská listina přináší jejich popis: „*pečeti, jedna větší a druhá menší a třetí rychtářská, jichž sú předkové jich starší Horníci požívali, a nedávno jim zasě je navrátili, neb jsú byly pryč odneseny, a čtvrtá pečet, kteréž předkové jich užívali za bratří až do času najjasnějšíeho kniežete pana Sigmunda, císaře římského a krále českého.*“⁶ Z roku 1479 tak pochází poslední stopa po nejstarších středověkých pečetidlech Kutné Hory.⁷ Ze znění listiny soudíme, že prchající měšťané s sebou roku 1422 odváželi pečetní typáře, ale pravděpodobně i další cennosti včetně archivu. Drobná pečetidla se podařilo ukrýt a dovézt do bezpečí, odkud se později navrátila do města, objemný náklad knih a listin však neunikl zkáze, kterou naznačuje zpráva Starých letopisů.

Podobně jako zmizela městská privilegia a jiné listiny, také o městských knihách máme jen torzovité zprávy. V originále je dochován pouze zlomek účetní knihy z roku 1375, která byla během husitských válek uložena na Karlštejně a později posloužila jako bezcenná makulatura při vazbě rukopisů v pražské kapitulní knihovně.⁸ Z mnoha pramenných zmínek a druhotně dochovaných výpisů bezpečně víme, že v Kutné Hoře byly vedeny městské knihy, jejichž základní řada měla pravděpodobně charakter knih památných či manuálů městské rady.⁹ Do

¹ A. STICH – R. LUNGA, *Jan Koříněk: Staré paměti kutnohorské*, s. 70. Stručnou poznámku v podobném duchu vyslovil také O. HEJNIC, *Archiv kutnohorský*, I, s. 4-5.

² František PALACKÝ (ed.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do roku 1527*, Praha 1829 (= *Scriptores rerum Bohemicarum*, III), s. 49-50; Josef PEKAŘ, *Zprávy pramenů o bojích u Hory a Brodu kol vánoc 1421*, Praha 1928, s. 22; O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 3; J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 48.

³ CIM III, s. 194-197, č. 114 (*Než ač by pak i v časiech budúcích kterých práv svých a svobod sě doptali, jichžto nyní pro svú záhubu snad nepamatuji neb dojtí nemohú, a je dskami, listmi neb řádným svědomím okázali, těch jim také chceme i naši budúci králové čeští mají potvrditi milostivě*).

⁴ CIM III, s. 289-291, č. 166; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Druhá kniha svolací desk dvorských z let 1395-1410. Desky dvorské království českého*, II (= *Archiv český*, XXXV), Praha 1935, s. 299-300.

⁵ CIM III, s. 721-722, č. 425.

⁶ CIM III, s. 677-678, č. 402.

⁷ J. NUHLÍČEK, *O pečetích a erbu Kutné Hory*, s. 179.

⁸ O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 3-4.

⁹ K radním manuálům a památným knihám městské rady a soudu Ludmila SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v*

těchto knih, které vedl radní písař a obvykle jsou v soudobých pramenech označovány jako horská kniha (*Pergsbuch*),¹⁰ byly zapisovány trhové smlouvy, testamenty a další písemnosti významné z hlediska městské rady i jednotlivých měšťanů. Jednotlivé výpisy z těchto knih se dochovaly především v jihlavských právních rukopisech, několik zápisů je dochováno také prostřednictvím erekcčních knih pražského arcibiskupství nebo desk dvorských.¹¹

Památné a účetní knihy městské rady nebyly jedinými knihami vedenými v městské kanceláři. Ačkoli specializované řady knih známé z pozdního středověku patrně dosud nevznikly, byť nemůžeme vyloučit vedení samostatných knih testamentů,¹² městští písaři užívali ke své práci také další pomůcky. Předpokládána je zejména přítomnost právních rukopisů. Dosavadní právněhistorické a kodikologické studium pracuje s předpokladem, že známý tzv. kutnohorský právní kodex s opisem horního zákoníku krále Václava II., který vznikl v Jihlavě kolem roku 1410, byl získán do Kutné Hory již před husitskými válkami a byl pro zdejší městskou kancelář přímo objednan.¹³ Přesto se domníváme, že Kutnohorští získali rukopis až ve druhé polovině 15. století. Z té doby pocházejí první prokazatelně kutnohorské přípisky do jeho obsahu rukou písaře Víta Tasovského z Lipoltic, který byl podle svých vlastních slov roku 1465 vyslán do Jihlavy pro právní naučení.¹⁴ Vít Tasovský později prokazatelně využil tento rukopis pro český překlad horního zákoníku z let 1465-1469, zatímco Vítův předchůdce Petr z Přespole pracoval při starším překladu kolem roku 1460 s jinou, neznámou předlohou a tento rukopis v Kutné Hoře dosud neměl k dispozici.¹⁵ Jediným přímým dokladem o existenci právních rukopisů v předhusitské Kutné Hoře tak zůstává zpráva o udělení jihlavského práva podle kutnohorského vzoru dolům v Cranachu u Norimberka roku 1363. Také právní rukopis rukopis označený Adolfem Zychou jako W, který je dnes uložen v Rakouské národní knihovně ve Vídni, obsahuje latinskou verzi horního zákoníku krále Václava II. a jež sepsal roku 1398 veřejný notář Mikuláš Grelicz, může být podle téhož autora kutnohorského původu.¹⁶

Vedle výše uvedených typů knih byla městskými písaři v Kutné Hoře vedena rovněž kancelářská registra. Usuzujeme tak na základě registračních poznámek, které jsou dochovány na listinách městské rady z let 1395-1399, ale i na dvou originálních missivech zaslaných z Kutné Hory do Jihlavy v letech 1391 a 1400.¹⁷ Z této skutečnosti soudíme, že listiny a listy vydané městskou radou v uvedeném období (listiny z jiných let registrační poznámku postrádají) byly registrovány do vydavatelských kancelářských register. Je samozřejmě otázkou, zda registra byla vedena samostatně či například jako součást běžných úředních knih. Samotný fakt registrace listin však

---

Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích), Praha 2004, s. 23-25.

¹⁰ F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 163; O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 15; J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 48, 74-75.

¹¹ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*; Týž, *Das alte Bergrecht von Iglau*; A. ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters*, II; B. BRETHER, *Johannes von Gelnhausen*, s. 1-76; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Třetí kniha provolací z let 1411-1448. Desky dvorské království českého*, III (= Archiv český, XXXVI), Praha 1941, s. 489, 518-519; LE IV, s. 445, č. 615.

¹² Notářský instrument z roku 1389 hovoří o knize, kterou měl u sebe městský písař (*notarius juratorum ac custos seu registrator libri eiusdem oppidi in Montibus*). Z knihy byl vyhledán testament a kniha je označena jako „*liber Montis Kuthnis, in quo libro communiter omnia testamenta inscribi, intabulari ac notari consueverunt*“ (LE IV, s. 445, č. 615).

¹³ F. HOFFMANN, *Kutnohorský právní kodex*, s. 64. Jiří KEJŘ (*Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 82-83) nadnesl také možnost, že rukopis byl z Kutné Hory za husitských válek odvezen a navrácen až po jejich skončení.

¹⁴ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právech městských M. Brikcího z Licska a poměru jich k starším sbírkám právním*, *Právník* 19, 1880, s. 721-736, 757-778, 793-808, 829-837, zde s. 770.

¹⁵ F. HOFFMANN, *Rukopisné sborníky horního práva*, s. 78-81.

¹⁶ A. ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters*, II, s. X, XIV. Notář Mikuláš Grelicz je doložen v Kutné Hoře roku 1399, srov. Josef NUHLÍČEK, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Praha 1940, s. 118.

¹⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora (dále AMKH), Aktová sbírka, sign. VII, X, XI; Tamtéž, Listiny, č. 49; Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlava (dále AM Jihlava), Listiny, inv. č. 51, 60.

dokládá vyspělé prostředí v městské kanceláři, v tomto případě dosvědčené snahou po evidenci listin a listů vydaných pod městskou pečeti.¹⁸

Jediný soubor původních písemností, který se dochoval přímo v kutnohorském archivu z doby předhusitské, představuje 23 originálních listin z let 1314-1416.¹⁹ Podstatná část z těchto pramenů vypovídá o zbožných fundacích a souvisejících majetkových transakcích kutnohorských měšťanů. Další z nich souvisí se založením a se stavbou chrámu sv. Barbory: především jde o dvě buly papeže Bonifáce IX. z let 1391 a 1403 a odpustkovou listinu pražského arcibiskupa Konráda z Vechty z roku 1414.²⁰ Na základě uvedených souvislostí se domníváme, že tento soubor listin (nebo alespoň jeho jádro) původně nebyl součástí městského archivu. Pravděpodobně jde o listiny uložené v pokladnici chrámu sv. Barbory, o které hovoří jeden z fundačních zápisů z roku 1404. Listina, která dokládala koupi věčného platu pro jeden z oltářů, tehdy měla být uložena „*ad thesauros ecclesie*“.²¹ Listiny ukryté v chrámu pravděpodobně unikly zkáze během husitských válek a později byly, s ohledem na své stáří a ztrátu skutečných městských privilegií, opatrovány v městském archivu.

V kutnohorském archivu je takto dnes dochováno celkem osm listin, které prokazatelně nebo alespoň velmi pravděpodobně souvisejí s oltářními fundacemi měšťanů (► tab 1). Sedm z nich je dochováno v originále, jedna v pozdně středověkém opisu v městské knize nazývané *Transsumpta privilegiorum*. Originál této listiny, který byl v městském archivu ještě na počátku 16. století, ze kdy pochází záznam do knihy, se později ztratil.²² Dvě listiny z uvedených osmi se dotýkají fundací v tzv. Vysokém kostele (dnes sv. Jakuba): listina kutnohorské městské rady z 18. října 1395 souvisí se založením oltáře sv. Petra a Pavla z odkazu zemřelého Prokopa Franka a obdobná listina dokládá fundaci oltáře sv. Apoštolů za duši Mikuláše Salifexe.²³ Zbývajících šest listin se vztahuje k fundacím v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory. První dvě z roku 1399, vydané úředníky pražského arcibiskupství, svědčí o založení oltáře sv. Kříže, další potvrzují fundaci oltářů sv. Jana Křtitele (1399) a sv. Kateřiny (1403). O souvislosti posledních dvou listin s měšťanskými fundacemi se dozvídáme pouze z dorzálních poznámek: na listině městské rady o prodeji ročního platu Bernhardu Prawmbartovi z roku 1406 stojí, že listina „*spectat pro capellania Weispekin*“, tedy že náleží kapli sv. Tomáše a Eligia ve svatobarborském chrámu, kterou založil měšťan Mikuláš Weispek spolu se svojí ženou před rokem 1403. Méně zřetelná poznámka ve znění „*Mates Gross selgeret et Ulrich Wexelmeisters*“, dochovaná na listině městské rady z roku 1407 o prodeji ročního platu Ambroži, synu Jindřicha Náze, dokládá souvislost s jinde nedoloženou fundací, snad oltářem rodu Grossů a Wexelmeisterů.²⁴

Písemnosti městské provenience však nejsou jedinými deperdity, jejichž ztráta představuje omezení pro studium předhusitské Kutné Hory. S výjimkou dvou zlomků urbenních a mincovních register nejsou dochovány ani písemnosti, které by souvisely s chodem dolů nebo královské mincovny a jejich správou.²⁵ Významné písemnosti bezesporu vznikaly také při správě špitálu nebo při městských chrámech. Jedinou určitější zprávu v tomto směru poskytuje roku 1404 zmínka o existenci tzv. knihy mrtvých (*liber mortuorum*), která byla vedena při svatobarborském kostele. Do nedochované knihy byla zapisována jména fundátorů a dalších měšťanů, za něž měla být sloužena anniversaria.²⁶

¹⁸ K registrům v lucemburském období Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomatice Václava IV., IX, Registra, jejich vedení a registrační poznámky v kanceláři Václava IV.*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, 1963, Pomocné vědy historické, s. 15-78.

¹⁹ AMKH, Listiny, č. 1, 46, 47, 48, 49, 50; AMKH, Aktová sbírka, sign. II, III, VI/3, VII, X, XI, XI/1, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVII/1, XX/1, XX/2, XX/3, XXI/2.

²⁰ CIM II, č. 641 s. 822-824; č. 755, s. 974- 978; č. 858, s. 1158-1159; MVB V, č. 461, s. 254; č. 2077, s. 1212.

²¹ Archiv Pražského hradu (dále APH), fond Archiv pražské metropolitní kapituly (dále AMK), sign. Cod. II/9, *Liber erectionum IX*, pag. 167-174 (*litera censualis reponatur ad thesauros eccleise*).

²² AMKH, *Transsumpta privilegiorum*, fol. 20^v-21^r.

²³ Viz č. 1-2 v tab. 1.

²⁴ Viz č. 3-8 v tab. 1.

²⁵ O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 4.

²⁶ APH, AMK, sign. Cod. II/9, *Liber erectionum IX*, pag. 167-174 (*pro animabus, pro quarum salute et remedio*

Ztrátu pramenů kutnohorské provenience alespoň částečně doplňuje dochovaný soubor listin z archivu sedleckého kláštera, řeholního domu, jehož dějiny byly těsně spjaty s Kutnou Horou. Zatímco z úředních knih kláštera z předhusitské doby se dochovaly vedle zlomku urbáře pouze stručné výtahy,²⁷ listinný archiv představuje relativně dochovaný soubor. Sedlečtí cisterciáci v předtuše blížící se katastrofy husitských válek odvezli svoje cennosti, klenoty, relikvie, knihovnu, ale i listiny do bezpečných úkrytů v Jihlavě, snad i v míšeňské Altzelle, zejména však v dolnorakouském Klosterneuburgu. Zde také sami přečkali neklidná léta, která přinsela jejich klášteru téměř úplnou zkázu.²⁸ Sedlecké listiny, uložené v současné době vzhledem ke zrušení kláštera v roce 1783 na několika místech,²⁹ sice nepřinášejí podstatné informace o měšťanských fundacích v Kutné Hoře, dokládají však fundační aktivitu v samotném klášteře a dokreslují, jakou roli sehrával tento cisterciácký konvent, jediný řeholní dům v blízkém okolí, v životě kutnohorských měšťanů.

---

anniversarium peragitur et signanter pro anima ipsius Petri et ipsius progenitorum et heredum, quorum nomina in libro mortuorum sunt descripta). Ke knihám mrtvých a nekrologiím ve středověku např. Nicholas HUYGHEBAERT, *Les documents nécrologiques*, Turnhout 1972 (= Typologie des Sources du Moyen Age Occidental, IV); O. G. OEXLE, *Die Gegenwart der Toten*, s. 19-77; TÝŽ, *Memoria in der Gesellschaft*, s. 315-316; H. PÁTKOVÁ, *Středověké nekrologium z Hořovic*, s. 229-238, kde je citována i další literatura.

²⁷ J. NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého*, s. 226-272; J. ČECHURA, *Úřední knihy kláštera v Sedlci*, s. 114-130.

²⁸ K uložení sedleckých cenností, knih a listin za husitských válek U. KOSTERSITZ, *Monumenta Sepulchralia*, s. 187-197; B. O. ČERNÍK, *Mittelalterliche Handschriftenverzeichnisse*, s. 345-357; J. KUTHAN, *Poklady cisterciáckých klášterů*, s. 127-139; I. HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven*, s. 98-101; TÝŽ, *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens*, s. 375-406; K osudům archivu K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách*, I, s. 113-115.

²⁹ Josef KALOUSEK (ed.), *Listy klášterů sedleckého a skalického z let 1357-1541*, in: Archiv český, XIV, Praha 1895, s. 380-436; Božena KOPIČKOVÁ (ed.), *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV*, III, *Fontes archivum publici Trebonensis*, Pragae 1977 (dále RBMV III), s. 8; Jaroslav DŘÍMAL – Marie STUPKOVÁ, *Česká finanční prokuratura*, I, *Listiny*, Praha 1970.

	Datace / fundace	Obsah	Libri erectionum (LE)
1	1395, říjen 18. Vysoký kostel, oltář sv. Petra a Pavla	Rychtář, šepmistři a přísežní města Kutné Hory potvrzují prodej ročního platu na věčnou mši za duši Prokopa Franka ve Vysokém kostele. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. VII.</i>	LE VI, s. 341, č. 175. (insert v listině administrátora Adama z Nežetic z roku 1403)
2	1399, leden 11. Vysoký kostel, oltář sv. Apoštolů	Rychtář, šepmistři a přísežní města Kutné Hory potvrzují prodej ročního platu na věčnou mši za duši Mikuláše Salifexe ve Vysokém kostele při oltáři sv. Apoštolů. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. XI.</i>	
3	1399, září 10. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory, oltář sv. Kříže	Jan Kbel, oficiál pražského arcibiskupství, potvrzuje listinu kutnohorské městské rady o prodeji ročního platu na věčnou mši za duši Markéty, ženy Mikuláše Kreuczpurgera, v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, kterou předložil oltářník sv. Kříže v novém kostele Těla Kristova Mikuláš z Hradce Králové. Instrument veřejného notáře Václava Václavova z Prahy. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. VI/3.</i>	
4	1399, říjen 29. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory, oltář sv. Kříže	Mikuláš Puchník, generální vikář pražského arcibiskupství, potvrzuje dvě listiny o prodeji ročního platu na věčnou mši za duši Markéty, ženy Mikuláše Kreuczpurgera, v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, které předložil kněz Mikuláš z Hradce Králové, a vyzdvihuje kapli sv. Kříže jako nové beneficium. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. XI/1.</i>	LE VI, s. 125-128, č. 69.
5	1399, listopad 28. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory, oltář sv. Jana Křtitele	Mikuláš Puchník, generální vikář pražského arcibiskupství, potvrzuje dvě listiny o prodeji ročního platu oltáři sv. Jana Křtitele v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, který založil Hanman Glenzel, a vyzdvihuje tento oltář jako nové beneficium. <i>Opis AMKH, Transsumpta Privilegiorum, fol. 20^v-21.</i>	LE VI, s. 131-133, č. 71.
6	1403, únor 19. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory, oltář sv. Kateřiny	Jan Kbel, administrátor in spiritualibus pražského arcibiskupství, potvrzuje darování ročního platu oltáři sv. Kateřiny v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, který založil Petr Leimwater, a vyzdvihuje tento oltář jako nové beneficium. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. XIV.</i>	LE VI, s. 314-318, č. 163.
7	1406, leden 11. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory, oltář sv. Tomáše a Eligia	Rychtář, šepmistři a přísežní města Kutné Hory potvrzují prodej ročního platu měšťanu Bernhardu Prawmbartovi. <i>Na dorsu:</i> Litera domini Nicolai super IIII ss. census in capellania Weyspek. Ista litera spectat pro capellania Weispekin, IIII ss. Boymany. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. XVI.</i>	
8	1407, září 11. Chrám Těla Kristova a sv. Barbory (?), oltář Grossů nebo Wexelmeisterů	Rychtář, šepmistři a přísežní města Kutné Hory potvrzují prodej ročního platu Ambroži, synu Jindřicha Náze. <i>Na dorsu:</i> Mates Gross selgeret et Ulrich Wexelmeisters. <i>Orig. perg. AMKH, Aktová sbírka, sign. XVII.</i>	

Tab. 1 – Fundační listiny ve fondu Archiv města Kutná Hora a jejich zachycení v erekcčních knihách pražského arcibiskupství

2.2 Prameny církevní správy pražské arcidiecéze a jejich protějšek v listinách v kutnohorském archivu

S ohledem na nízký stupeň dochovanosti kutnohorského archivu zůstávají základním zdrojem našich informací písemné prameny, které zanechaly ze své činnosti úřady pražského arcibiskupství. Česká církevní provincie procházela na sklonku 14. století obdobím nebývalého rozkvětu, které se vyznačovalo dotvořením pevné diecézní správy a bylo završeno mezi padesátými a osmdesátými lety 14. století za episkopátů Arnošta z Pardubic, Jana Očka z Vlašimi a Jana z Jenštejna. Na vrcholu diecézní správy tehdy stanuly vedle arcibiskupa tři centrální zástupné úřady (oficiál, generální vikář a korektor kléru), které zavedly pravidelné úřadování doprovázené zřízením specializovaných úředních knih.³⁰ Z nich se do dnešní doby dochovaly především tři takřka souvislé řady knih úřadu generálního vikáře, a to tzv. knihy erekční (*libri erectionum*), knihy konfirmační (*libri confirmationum*) a soudní manuály označované jako soudní akta (*acta iudiciaria*). Uvedené prameny, ale i další písemnosti pražské arcidiecéze obsahují základní informace o zakládání a majetkovém vybavení církevních beneficií, jejich personálním obsazení a výkonu patronátních práv ve druhé polovině 14. století a na počátku následujícího věku.³¹

Základní pramen pro studium měšťanských, stejně jako venkovských fundací v předhusitských Čechách mimo klášterní prostředí představují erekční knihy pražské arcidiecéze. Tato řada úředních knih byla založena roku 1358 jako zvláštní registra, do nichž byly zapisovány zprvu zejména založení a potvrzení majetku nových beneficií, později také další majetkoprávní listiny vztahující se k farním kostelům a jiným beneficiím. Záznamy do knih se daly v případě, kdy arcibiskupští úředníci obdrželi žádost o zřízení nového benefícia, a to zpravidla od jeho beneficiáta nebo přímo od zakladatele. Klerici do těchto knih nechávali stvrzovat také další donace a rozhojnění majetku svých beneficií nebo zapisovat důležité majetkoprávní listiny, a to často i zpětně. Zápisy do erekčních knih nebyly samozřejmostí při každé fundaci, docházelo k nim však poměrně pravidelně při zakládání a stvrzení nového benefícia s biskupským souhlasem a v souladu s kanonickým právem.³²

Výpověď erekčních knih doplňují další řady úředních rukopisů. Záznamy o personálním obsazení far, kaplanských nebo oltářnických míst a dalších beneficií byly zapisovány od roku 1354 do tzv. konfirmačních knih. Tato specifická registra neobsahuje opisy konfirmačních listin a dalších typů písemností, jež doprovázely obsazování beneficií. Byly do nich zapisovány obvykle pouze stručné stereotypní záznamy o prezentaci klerika patronem, provedené konfirmaci a výběru exekutora, který uváděl beneficiáta do nového působistě. Konfirmační knihy proto poskytují důležité údaje především o výkonu patronátního práva a obsazení kostela, oltáře či kaple.³³

Důležitou složku církevní správy tvořilo soudnictví. Vedle soudu oficiála, kterému příslušely všechny spory týkající se kleriků, ale také manželství,³⁴ a korektora, který dohlížel na disciplínu

³⁰ Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích*, s. 37-38; TÁŽ, *Vývrcholení církevně správního vývoje Čech v době Jana z Jenštejna*, in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, s. 329-339; TÁŽ, *Strukturelle Reformen der Prager Erzbischöfe im 14. Jahrhundert. Bistumsverwaltung, Geistlichkeit, Reform*, in: *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, Köln 2006, s. 125-141.

³¹ Souhrnný přehled o jejich funkci a vývoji podala Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diecéze v pozdním středověku*, in: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*. *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 2, 1999, Z pomocných věd historických XV, Praha 2003, s. 27-38; TÁŽ, *Pražské arcibiskupství a písemná kultura ve středověku*, in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, s. 340-353.

³² Z. HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy*, s. 32-33; TÁŽ, *Pražské arcibiskupství a písemná kultura*, s. 344. K diplomatickému charakteru knih Věra JENŠOVSKÁ, *Kancelářská „registra“ pražské konzistoře v archivu kapituly sv. vítské*, *Folia diplomatica* 13, 1964-1965, č. 2, s. 25-29.

³³ Z. HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy*, s. 31; TÁŽ, *Pražské arcibiskupství a písemná kultura*, s. 343-344.

³⁴ Božena KUBÍČKOVÁ, *K počátkům pražského oficialátu*, *Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy* 5, 1932, s.

kléru,³⁵ existoval rovněž soud generálních vikářů. Náležely před něj spory týkající se zvláště majetku a obsazování beneficií.³⁶ Dochovaná řada soudních knih (manuálů) generálních vikářů, tzv. soudní akta založená roku 1373, obsahuje povětšinou pouze stručné záznamy o průběhu a jednotlivých stadiích soudních procesů, z nichž není vždy jasný průběh nebo výsledek sporu, známe však jména stran i předmět jejich rozepře. Pozdější svazky soudních akt obsahují rovněž zápisy obdobného charakteru jako knihy erekcí, záznamy o pronájmech far, donacích a další.³⁷

Výpověď úředních knih pražské arcidiecéze doplňují výše zmíněné originální písemnosti arcibiskupských úředníků, dochované v kutnohorském městském archivu (► tab. 1). První z nich, listina generálního vikáře Mikuláše Puchníka z 29. října 1399, vydaná pro kapli sv. Kříže v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, potvrzuje zřízení této kaple na žádost kněze Mikuláše z Hradce Králové a přináší inserty listin fundátora Franze Odreina (1399) a kutnohorské městské rady (1393).³⁸ Znění listiny je totožné s opisem v knihách erekcí. V opisu jsou zkrácené pouze některé výrazy v titulaci a vypuštěna je koroborační formule. Podle jejího znění v originálu byla listina ověřena pečeti generálního vikariátu přivěšenou na pergamenovém proužku, která se však nedochovala.³⁹ Listina postrádá poznámky kancelářského původu, pouze na dorsu je příjemecká poznámka soudobou písařskou rukou, která potvrzuje určení listiny pro kapli (oltář) sv. Kříže.⁴⁰

Pro kaplana Mikuláše z Hradce Králové byla určena i listina oficiála Jana Kbela z 10. září 1399, která však není ještě stvrzením nového benefícia, ale je stylizována jako transsumpt jedné z fundačních listin pro kapli sv. Kříže od kutnohorské městské rady z roku 1393 pro účely soudního a úředního jednání.⁴¹ Oficiálova listina ve formě notářského instrumentu byla ověřena pečeti oficialátu přivěšenou na pergamenovém proužku, která se opět nedochovala.⁴² Určení pro kapli sv. Kříže znovu dokládá soudobá dorsální poznámka příjemeckého původu.⁴³ Tato druhá listina pro kapli sv. Kříže, která není registrována v knihách erekcí, ukazuje, že písemností vydávaných v souvislosti s potvrzováním nových beneficií mohlo být větší množství, než jaké dochovaly zápisy erekcí. Také listina generálního vikáře zmiňuje ještě proklamační papírovou listinu zvanou *crida*, která byla obdobná proklamačním listinám při konfirmaci kněží k beneficiím.⁴⁴ Do knihy byla v tomto případě registrována pouze listina generálního vikáře, zatímco o necelé dva měsíce starší listina oficiála zůstala stranou. Důvodem jejího vydání byl deklarovaný zájem beneficiáta o potvrzení fundační listiny, a to zřejmě na přechodnou dobu ještě před tím, než bude beneficium oficiálně potvrzeno generálním vikářem. Dalším důvodem

---

391-479. K vymezení působnosti obou soudů Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Z dějin církevního soudnictví doby předhusitské (Soudní agenda pražského arcibiskupství)*, Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia 5, Praha 1961, s. 43-59. Srov. i TÁŽ, *Pražské arcibiskupství a písemná kultura*, s. 345-346.

³⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Korektoři kléru pražské diecéze*, Právněhistorické studie 16, 1971, s. 71-111. Srov. též Antonín PODLAHA, *Akta korektorů duchovenstva diecese pražské z let 1407-1410*, Praha 1921; Z. HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy*, s. 32.

³⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské*, Praha 1972.

³⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy*, s. 33-35; TÁŽ, *Pražské arcibiskupství a písemná kultura*, s. 345-346; TÁŽ, *Soudní akta generálních vikářů*, Sborník archivních prací 16, 1966, č. 1, s. 157-171.

³⁸ AMKH, Aktová sbírka, sign. XI/1. Srov. LE VI, s. 125-128, č. 69.

³⁹ „In cuius rei testimonium presentes literas fieri et sigilli vicariatus archiepiscopatus Pragensis, quo ad presens utimur, appensione iussimus communiri“ (AMKH, Aktová sbírka, sign. XI/1).

⁴⁰ „Litera super altare sancte Crucis in Montibus Kutnis“ (Tamtéž).

⁴¹ AMKH, Aktová sbírka, sign. VI/3.

⁴² „In cuius rei testimonium presenti transsumpto publicum instrumentum exinde confectum per notarium publicum infrascriptum, in formam publici instrumenti redigi mandavimus ac sigillo officialatus curie archiepiscopalis Pragensis predictae, quo ad presens utimur, appensione iussimus communiri.“ (Tamtéž).

⁴³ „Ereccio altaris sancte Crucis in ecclesia Corporis Christi in Montibus Cutnis“ (Tamtéž).

⁴⁴ „Nos ad petita prescriptorum per formam juris procedere volentes, literam cride seu proclamacionis dicto domino Nicolao super dotacione et ereccione sepedicte cappellanie sancte Crucis in forma solita et consueta ad certum terminum peremptorium competentem decreuimus fore dandam, in quo termino prefatus dominus Nicolaus presbyter comparens literam cride seu proclamacionis in papiro scriptam, sibi per nos, ut premittitur, datam, cum ipsius execucione debita et legitima exhibuit“ (AMKH, Aktová sbírka, sign. XI/1). K proklamačním listinám srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy*, s. 31.

naznačeným v samotné oficiálově listině mohla být obava ze ztráty originálu během jednání před arcibiskupskými úřady, které se komplikovalo pro odpor kutnohorského faráře Petra od Vysokého kostela.⁴⁵

Z 19. února 1403 pochází pergamenová listina vydaná oficiálem Janem Kbelem, administrátorem pražské arcidiecéze v období sedisvakance, na žádost kněze Friedricha z Kutné Hory pro oltář sv. Kateřiny v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.⁴⁶ Listina obsahuje inserovaný notářský instrument (1403), který ověřoval listinu kutnohorské městské rady z roku 1398 o založení a obdarování oltáře měšťanem Petrem Leimwaterem. V opisu v knihách erekcčních je tentokrát zkrácena arenga a stručná koroborační formule. Listina vydaná oficiálem Janem Kbelem z titulu administrátora je ověřena přivěšenou pečetí generálního vikariátu.⁴⁷ V ostatních ohledech je znění originální listiny a zápisu knih erekcčních až na drobné odchylky totožné. Soudobá dorsální poznámka na listině tentokrát chybí.

Poslední z listin vydaných arcibiskupskými úřady, o jejichž uložení v kutnohorském archivu máme povědomí, se dochovala v pozdně středověkém opisu v knize *Transsumpta privilegiorum*, založené na přelomu 15. a 16. století.⁴⁸ Jde o listinu generálního vikáře Mikuláše Puchníka z 28. listopadu 1399 stvrzující založení oltáře sv. Jana Křtitele v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory na žádost kněze Konráda Jindřichova ze Slavkova. Inserovány jsou opět listiny fundátora Hanmana Glenzela (1399) a žádost kutnohorské městské rady o zřízení benefícia (1399). Listina, jejíž opis v knize *Transsumpta privilegiorum* je totožný se zápisem knih erekcčních (s výjimkou zkrácené intitlace a koroborační formule), byla ověřena pečetí generálního vikariátu.⁴⁹

Tři originální pergameny z let 1399 a 1403 vydané arcibiskupskými úředníky a doplněné jedním pozdně středověkým opisem z roku 1399 v knize *Transsumpta privilegiorum* dokreslují kancelářskou i správní praxi spojenou s potvrzováním nově založených beneficií v arcibiskupské kanceláři z vydavatelského i příjemeckého hlediska. Dokládají, že v případech nových obročí jejich držitelé skutečně získávali listy, registrované v knihách erekcčních, a zároveň potvrzují funkci konkrétního šestého svazku těchto knih jako kancelářských register.⁵⁰

Erekční knihy vzhledem ke své výjimečnosti ve středoevropském prostoru a zároveň s ohledem na omezený charakter jiných zdrojů jsou vnímány jako nejkomplexnější pramen ke studiu zbožných fundací a donací v předhusitských Čechách.⁵¹ Je sice zřejmé, že knihy nezachycují zdaleka všechny typy zejména nebeneficálních fundací,⁵² úplnost jejich výpovědní hodnoty však

⁴⁵ „Ne ipsius copia casu fortuito amittatur” (AMKH, Aktová sbírka, sign. XI/1).

⁴⁶ AMKH, Aktová sbírka, sign. XIV. Srov. LE VI, s. 314-318, č. 163.

⁴⁷ „In cuius rei testimonium presentes literas fieri et sigilli, quo ad presentes utimur, appensione iussimus communiri” (AMKH, Aktová sbírka, sign. XIV). K pečetí generálních vikářů Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 22, 147.

⁴⁸ AMKH, *Transsumpta privilegiorum*, fol. 20^v-21^r. Ke knize stručně CIM II, s. XXVI. Stručnou, avšak nepřesnou informaci o knize přináší také Lubomír VANĚK – Marie KAPAVÍKOVÁ, *Okresní archiv v Kutné Hoře. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Praha 1969, s. 65, kteří knihu datují do roku 1539. V soupisu městských knih do roku 1526 zpráva o kopiáři chybí, ač považujeme za oprávněnou jeho dataci do období před tímto rokem a pro výše uváděnou dataci rokem 1539 nenalzáme v pramenech žádnou oporu. Srov. Rostislav NOVÝ, *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963 (= Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 4), s. 101-105. Nejstarším písařem, jehož rukopis se podařilo identifikovat v knize, je Jiří Vajs, městský písař v letech 1496-1512. Do této doby tedy spadá vznik knihy *Transsumpta privilegiorum*. Srov. Marie KAPAVÍKOVÁ – Lubomír VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři 15. a 16. století (písaři městských knih)*, Kutná Hora 1984, s. 31-33.

⁴⁹ „In cuius rei testimonium presentes literas fieri et sigilli vicariatus archiepiscopatus Pragensis, quo ad presens utimur, appensione iussimus communiri.” (AMKH, *Transsumpta privilegiorum*, fol. 21^r).

⁵⁰ K charakteru erekcčních knih, jejichž jedna řada sloužila od roku 1398 jako registra, zatímco ve druhé řadě byly zaznamenávány pouze zápisy, které nebyly vydávány v listinné formě, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Diplomatika a dějiny správy pozdního středověku*, in: 200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1988, s. 201-226, zde s. 214-215.

⁵¹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím*, s. 251-260. K výjimečnosti těchto knih ve střední Evropě TÁŽ, *Písemnosti církevní správy*, s. 33.

⁵² H. PÁTKOVÁ, *Co nezachytí Libri erectionum*, s. 189-192.

dosud nebyla ověřena. Zůstává sporné, do jaké míry byly zápisy do erekcčních knih obvyklé a zda tedy lze tento pramen využít jako předmět kvantitativního výzkumu.

Písemné prameny dokládají v předhusitské Kutné Hoře celkem 36 oltářních beneficií či soukromých kaplí (terminologie někdy kolísá) nebo fundací označených například jako věčná mše, u kterých je však doloženo stálé kněžské místo. V erekcčních knihách je zachyceno z tohoto počtu 20 fundací, tedy pouze necelých 56 %. Většinu nezachycených fundací dokládají zápisy knih konfirmačních (7), soudních akt (2) nebo papežských register (3), nejednalo se tedy o beneficia, která by se nacházela zcela mimo zřetel církevních úřadů. V dalších případech však zřejmě zakladatelé neměli zájem o církevní potvrzení či dohled nad svojí fundací a rozhodli se nepodřizovat ji kanonickému právu jako řádně zřízené beneficium. V předchozích kapitolách jsme viděli, že zejména v pokročilém pozdním středověku nebyly neobvyklé fundace kněžských míst podléhající zvyklostem světského práva.⁵³ V kutnohorském městském archivu jsou listinně zachyceny dva takové případy a po jedné fundaci je doloženo testamenty v kolínských a jihlavských městských knihách.⁵⁴ Předpokládáme tedy, že v případě dochování kutnohorských městských knih by uvedený poměr ještě vzrostl v neprospěch fundací, které jsou zachyceny v zápisech erekcčních knih. V každém případě počet fundací, které nejsou doloženy v zápisech erekcčních knih, považujeme za velmi vysoký (44 %). Pouze v jediném případě se přitom jedná prokazatelně o oltářní beneficium založené ještě před vznikem erekcčních knih. Ostatní doklady o „neznámých“ beneficiích z hlediska erekcčních knih pocházejí většinou až z přelomu 14. a 15. století. Relativně volný vztah zakladatelů k církevnímu stvrzení fundace (potažmo ke kanonickému právu) a zpětně i vztah erekcčních knih k fundacím se odráží také v dlouhých intervalech, které v některých případech uplynuly od zakladatelova testamentu či vydání fundační listiny k jejímu potvrzení arcibiskupskými úřady a k zaznamenání do erekcčních knih. Tento interval mohl překročit pět i více let. I tato okolnost významně ztěžuje vyhodnocení erekcčních knih jako kvantifikovatelného pramene.⁵⁵

Z podaného stručného přehledu vyplývá, že při práci s úředními prameny církevní provenience je nutné kombinovat všechny dostupné prameny.⁵⁶ Knihy erekcční nejsou samy o sobě spolehlivým zdrojem pro ucelený obraz fundační aktivity. Mnohé oltáře jsou doloženy jedinou či dvěma drobnými zmínkami v konfirmačních knihách a soudních aktech pražského arcibiskupství nebo v registrech papežské kanceláře. Některé oltářní či kaplanské fundace mohly unikat dohledu církevních úřadů celá léta, jiné dokonce po celou dobu své existence. Podobně výběrčí papežského desátku zachytili v Kutné Hoře pouhá čtyři oltářní obročí, ze kterých alespoň v některých letech vybrali příslušný obnos.⁵⁷ Za touto skutečností může stát nejen mezerovitost pramenů, ale také neochota některých fundátorů podřizovat se církevnímu dohledu stejně jako nákladům a správním procedurám, které s ním byly spojeny. V mnoha případech však nejen oltářníci a kaplani, ale také sami zakladatelé vycházeli vstříc požadavkům kanonického práva a využívali možností, které jim nabízely církevní instituce při snaze pojistit trvání fundací. Také postupy církevní správy můžeme z tohoto pohledu zařadit mezi mechanismy, které někteří fundátoři využívali k zajištění zamýšlené „věčné“ trvalosti jejich fundací.

⁵³ D. PLEIMES, *Weltliches Stiftungsrecht*, s. 154-157.

⁵⁴ Viz níže.

⁵⁵ Viz níže.

⁵⁶ Tento postup zvolil již J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-63, 75-79. Jím zachycený celkový počet oltářů v Kutné Hoře (24) se podařilo rozšířit o dalších 12 fundací.

⁵⁷ Václav V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské*, Praha 1873, s. 56.

2.3 Testamenty kutnohorských měšťanů

Kutnohorské prameny, byť fragmentárně dochované, potvrzují úzké sepětí mezi fundační aktivitou a testamentární praxí ve středověkých městech, tak jak tento jev popsaly předcházející studie.⁵⁸ Zatímco však pro pohusitské a zejména jagellonské období Kutná Hora skýtá bohatý zdroj stovek měšťanských testamentů,⁵⁹ pro dobu předhusitskou se musíme spokojit s podstatně chudší pramennou základnou. Přestože dochované zprávy naznačují, že písemné poslední vůle byly v Kutné Hoře již tehdy široce rozšířeny, podařilo se shromáždit pouze nepočetný soubor testamentů.

Přítomnost testamentární praxe v Kutné Hoře můžeme doložit již v průběhu první poloviny 14. století. Nejstarším dokladem je listina malínského faráře a scholastika pražské kapituly M. Oldřicha z Paběnic z roku 1324, která hovoří o zbožných darech pro kutnohorský špitál prostřednictvím testamentárních odkazů.⁶⁰ Také privilegium císaře Karla IV. z roku 1371, které uděluje kutnohorským měšťanům právo svobodně zakupovat a prodávat zemské statky, počítá s úmrtím některého z nich bez posledního pořízení.⁶¹ V podobných souvislostech je zmiňuje i privilegium krále Václava IV. z roku 1386, které upravilo otázky dědických práv a odúmrtí.⁶²

Nejstarším plně dochovaným testamentem ze středověké Kutné Hory je listina měšťanky Agnes, vdovy po Martinu Noezlinovi, z roku 1336.⁶³ Z téhož období pocházejí také zmínky o testamentech Martina Noezlina (1330), Mikuláše Rutharda (1341), Heinlina Fulboucha (1342) a Mikuláše Petrova (1347).⁶⁴ Je příznačné, že většina těchto zmínek souvisí s klášterním prostředím – odkazy v testamentech směřovaly k cisteriáckým klášterům v Sedlci a Pohledu. Po polovině 14. století se situace mění a zprávy o testamentech se vztahují převážně k soukromým fundacím. Se založením věčných mší, oltářů nebo kaplí v kutnohorských kostelích souvisí celkem devět dalších zpráv z let 1368-1407.⁶⁵ Také u čtyř z deseti plně dochovaných testamentárních textů byla jediným jejich účelem zbožná fundace. Úzké provázanosti obou jevů a její interpretaci budeme věnovat pozornost v jedné z následujících kapitol.

Listinné testamenty, které pravděpodobně převažovaly před polovinou 14. století, začaly být v mladším období nahrazovány zápisy do městských knih. Nejstarší testament, který byl prokazatelně vložen do městské knihy, nechal sestavit Heinlin Perksmid v roce 1384.⁶⁶ Zpráva z roku 1389 výslovně hovoří o knize, do které bylo zvykem zapisovat všechny testamenty.⁶⁷ Z pramenu nevyplývá, zda se jednalo o běžnou knihu se zápisy smíšeného charakteru či zda máme před sebou doklad o specializované knize testamentů. Ani tuto možnost však nemůžeme vyloučit. Jako výpisy z městských knih se poté dochovaly všechny následující testamenty, u nichž známe plný text.

Prameny z předhusitské Kutné Hory nám poskytují celkem deset úplných posledních vůlí z let 1336-1414. Zatímco výše zmíněné zmínky o testamentární praxi souvisejí z velké části s fundační aktivitou měšťanů a mohou jen vytvářet zdání o těsném sepětí se zbožnými odkazy,

⁵⁸ Naposledy R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, který založil svoji studii na výzkumu testamentů.

⁵⁹ Přehledně Marie BISINGEROVÁ – Vojtěch VANĚK, *Pozdně středověké testamenty z Kutné Hory, Kaňku a Čáslavi a jejich dochování v kutnohorském archivu*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*, Praha 2006, s. 211-219.

⁶⁰ Listina zmiňuje „*offertoria et oblationes sive testamenta*“, „*que hospitali ipsi pia fidelium devocione obvenerint*“ (RBM III, s. 377-378, č. 968).

⁶¹ CIM II, s. 642-643, č. 449.

⁶² CIM II, s. 774-776, č. 608.

⁶³ RBM IV, s. 122, č. 307.

⁶⁴ RBM IV, s. 448, č. 1118; s. 797-798, č. 2040; s. 807, č. 2070; J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 171-173, č. 268.

⁶⁵ LE I, s. 77-78, č. 159; LE II, s. 175-176, č. 312; s. 181-182, č. 320; AICP II s. 342-343, č. 160; LE III, s. 262-264, č. 403; LE V, s. 726-727, č. 995; LE VI, s. 131-133, č. 71; s. 377-378, č. 197; LE VII, s. 384-388, č. 156.

⁶⁶ LE IV, s. 445-446, č. 615.

⁶⁷ „*Liber Montis, in quo (...) communiter omnia testamenta notari consueverunt*“ (LE IV, s. 445, č. 615).

dochování zmíněných deseti testamentů je různorodější a dovoluje objektivněji posoudit vzájemnou provázanost obou jevů. Testamenty se dochovaly nejen prostřednictvím klášterních archivů (1 kus) a opisů v knihách erekcí (2 kusy), ale také v deskách dvorských (1 kus) nebo v právních rukopisech jihlavské provenience (6 kusů).

Nejstarším a jediným originálně dochovaným testamentem ze středověké Kutné Hory je listinná závěť **Agnes, vdovy po Martinu Noezlinovi**. Subjektivně stylizovaná listina ověřená pečeti vydavatelky, sedleckého opata Ortwin a pohledské abatyše Žofie přináší odkazy ve prospěch obou těchto klášterů. Vydavatelčina dcera Anna byla členkou pohledského konventu a získala roční plat ve výši 6 kop gr., který po její smrti měl připadnout klášteru a měly z něj být slouženy blíže neupřesněné zádušní bohoslužby. Pohledský klášter získal dále 4 kopy gr. ročního platu, ze kterých mělo být pořízeno anniversarium za měšťanku Agnes, věčné světlo v dormitárii a část peněz měla být rozdělována v den anniversaria chudším členkám konventu. Další 4 kopy gr. ročního platu na blíže neupřesněné bohoslužby získal sedlecký klášter.⁶⁸ Zbožné odkazy v testamentu jsou také důvodem jeho dochování v archivu bývalého kláštera v Pohledu. Ze znění závěti však nevyplývá, zda měšťanka Agnes odkázala oběma klášterům veškerý svůj majetek, zřejmě šlo jen o jeho část.

Po dlouhé odmlce následuje poslední vůle **Heinlina Perksmida** z roku 1384. V tomto případě se jedná zcela jistě o testament částečný, který nezahrnul celý majetek, ale pouze zbožnou fundaci testátora. Heinlin Perksmid byl zřejmě jedním z členů nově vzniklého bratrstva Těla Kristova v Kutné Hoře, kterému odkázal roční plat 10 kop grošů, za nějž měl pněvický farář Ondřej sloužit bratrstvu věčnou mši. Tato fundace se stala posléze základem benefícia pro rektora chrámu Těla Kristova a sv. Barbory. Výpis testamentu z městských knih se stal součástí fundační listiny přepsané do knih erekcí pražského arcibiskupství.⁶⁹

Kateřina, manželka Lenharta Hagera, také vyhradila svůj testament z roku 1386 pro zádušní fundaci. Z věnovaných 100 kop grošů měl být zakoupen roční plat ve výši 10 kop na věčnou mši pro kněze Leonarda Eisengraberu, syna její sestry Lucie. Darovala též stříbrné nádoby na zhotovení kalichu a 15 kop grošů na ornáty a knihu. Fundace Kateřiny se později stala základem benefícia u oltáře sv. Apoštolů v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.⁷⁰

Rovněž v testamentu **Agnes, manželky Mikuláše Khacze**, z roku 1391 bylo jediným účelem založení věčné mše ve Vysokém kostele Panny Marie, na kterou připadl veškerý blíže neupřesněný majetek testátorky. V tomto případě však závěť není dochována prostřednictvím erekcí knih, nýbrž v souvislosti se sporem o správu fundace, který proběhl před kutnohorskou městskou radou a stal se i předmětem právního naučení od městské rady v Jihlavě.⁷¹ Sestavení „fundačního“ testamentu tedy zřejmě nebylo neobvyklým případem a nedocházelo k němu pouze u případů beneficií doložených erekcími knihami.

Následující testamenty s výjimkou závěti Ondřeje Plumela pocházejí stejně jako předešlý případ z jihlavských právních rukopisů. Závěť **Kristýny, manželky Pešlina z Brodu**, z roku 1392 náleží k obšírným a podrobným záznamům. Testátorka rozdělila svůj dům, jeho vybavení, věčné platy, ale i peněžní částky mezi tři dcery, syna a další příbuzné. Pamatovala také na svoji duši, za kterou mělo být zřízeno anniversarium v kutnohorském špitálu s ročním platem 2 kopy grošů, a na kněze Jana von Hoffe, kterému věnovala deset stříbrných lžic, nádobu na zhotovení kalicha a stříbrný opasek.⁷²

Poslední vůle kutnohorského rychtáře **Ondřeje Plumela** z roku 1406 byla překvapivě stručná. Odevzdal veškerý svůj majetek včetně rychty a váhy v mincovně poručníkům svých dětí, aby jej spravovali až do jejich zletilosti. Pozoruhodné je ustanovení, že až v případě předčasné smrti dětí

⁶⁸ RBM IV, s. 122, č. 307.

⁶⁹ LE IV, s. 445-446, č. 615.

⁷⁰ LE III, s. 311-312, č. 458.

⁷¹ B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 68-69, č. XII. Srov. též J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Igau*, s. 192-193, č. 289.

⁷² J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Igau*, s. 197-198, č. 291.

měl být majetek obrácen na spásu duše testátora a zbytek odevzdán strýci Hanuši z Písku. Testament, dochovaný v souvislosti se sporem o odúmrtí po Ondřejovu synu Jankovi před dvorským soudem v Praze, neobsahuje jiný zádušní odkaz.⁷³

Ještě stručnější je závěť **Hanuše Seifenmachera** z roku 1412, který odkázal veškerý majetek svojí ženě Alžbětě. Také Hanušův testament neobsahuje ustanovení o zádušních a zbožných darech.⁷⁴

Z téže doby pochází nedatovaný testament **Mikuláše Hebenstreita**. I tento měšťan pamatoval výhradně na své příbuzné. Dům, podíl v mincovně a zbývající majetek odkázal ženě Kateřině a stejnojmenné dceři, na svoji matku pamatoval ročním platem 10 kop grošů, který měl po matčině smrti připanout sestře Anně.⁷⁵

Velmi obsírná je závěť **Barbory zvané Czwickin, vdovy po Henslinu Czwickovi**, z roku 1414. Testátorka patrně neměla vlastní potomky, neboť svůj majetek sestávající z ročních platů a podílů na šmitnách v kutnohorské mincovně odkázala tetě Barboře Glaczerové, neteri Maruši, malínské rychtářce Dorotě a jejímu synu Prokopovi. Pozoruhodný je jak ženský akcent mezi příjemci odkazů, tak ustanovení o darech na spásu duše. Darované roční platy a podíly na šmitnách měla obrátit k tomuto účelu testátorčina teta Barbora Glaczerová, která zároveň získala veškerý zbylý majetek.⁷⁶

Nedatovaný testament **Hanuše Kauffmanna** z doby po roce 1410 je nejpodrobnějším svědectvím o testamentární praxi v předhusitské Kutné Hoře. Hanuš rozdělil svůj majetek včetně domu v Kutné Hoře a dvora v Červených Pečkách mezi manželku Annu, syna Mateše a dvě dcery, které měly setrvat až do svých 15 let v pohledském klášteře. Další vysoké peněžní částky odkázal osobám, u nichž není zřejmá příbuzenská souvislost s rodinou. Početné jsou rovněž zádušní odkazy. Na „věčnou zádušní památku“ věnoval klášteru pozlacenou monstranci a kříž, dále po 1 kopě grošů knězi Jindřichovi a kazateli v Dolejším kostele a týdenní plat 6 grošů knězi Ondřeji, synu svého švagra Dominika. Za 2 groše týdně měl být rozdělován chléb chudým. Pro svoje záduší (zřejmě anniversarium), které zřídil jak v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, tak v sedleckém klášteře, Hanuš určil roční plat 2 kopy grošů. Pokud by tyto bohoslužby byly zanedbávány, mělo se záduší přesunout ke kutnohorskému špitálu.⁷⁷

Uvedených deset testamentů představuje nepočetný soubor, který zcela jistě není kvantifikovatelným pramenem. Vzhledem k různorodému dochování přesto může naznačovat některé obecné charakteristiky testamentární praxe v předhusitské Kutné Hoře. Pozoruhodný je zejména vyrovnaný podíl mužských a ženských závětí. Postavení žen v Kutné Hoře z hlediska majetkového a dědického práva bylo skutečně rovnoprávné – alespoň podle privilegií Karla IV. z roku 1371 a Václava IV. z roku 1386.⁷⁸

Mezi dochovanými testamenty, ale i mezi zprávami o testamentární praxi převažují závěti nejzamožnějších měšťanů, členů městské rady nebo členů a členek radních rodů, vlastníků domů a pozemkového majetku na venkově nebo mincířů. V nejvyšší vrstvě kutnohorských obyvatel byla testamentární praxe zřejmě nejrozvinutější. Také zastoupení zbožných či zádušních odkazů v testamentech vykazuje charakteristiky rázu, který dovoluje zobecnění. Čtyři z uvedených deseti testamentů byly sestaveny s výlučným účelem zádušní fundace, která byla jejich jediným obsahem. Takovéto jednostranně zaměřené testamenty zřejmě nebyly výjimkami, jak jsme naznačili již výše. Ze zbývajících šesti posledních vůlí zahrnují zbožné odkazy další tři testamenty, tři naopak podobná ustanovení postrádají. Celkově tedy kutnohorské testamenty

⁷³ G. FRIEDRICH (ed.), *Třetí kniha provolací z let 1411-1448*, s. 518-519.

⁷⁴ B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 44-45, č. IV.

⁷⁵ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 235-236, č. 324. Stručný výtah z testamentu otiskl E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 63, č. 8.

⁷⁶ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 244-245, č. 328; E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 63-64, č. 9.

⁷⁷ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

⁷⁸ CIM II, s. 642-643, č. 449; s. 774-775, č. 608.

obsahují zbožné odkazy v 70 %, což je číslo, které odpovídá hodnotám obvyklým i v dalších středověkých městech.⁷⁹ Mezi testátory, kteří učinili zbožný odkaz, výrazně převažují ženy – tento typ darů obsahují všechny ženské závěti. Zdá se tedy, že i v kutnohorských měšťanských rodech ženy mohly hrát roli pečovatelek o spásu, kterou odhalila Gabriella Signori při rozboru basilejských testamentů pro střední měšťanské vrstvy.⁸⁰ Této otázce budeme věnovat pozornost při rozboru kutnohorských fundací.

Roli při rozhodování o zádušních odkazech a jejich výši mohla hrát otázka, zda testátor či testátorka měli vlastní potomky. Tato okolnost vysvětluje ze srovnání závěti evidentně bezdětné měšťanky Barbory zvané Czwickin, která velkou část ze zanechaného majetku vyčlenila na zádušní účely, s testamenty Ondřeje Plumela nebo Mikuláše Hebenstreita. Naopak ti z testátorů, kteří zanechali potomky a zároveň učinili zádušní odkazy, vyčlenili pro tento účel pouze omezenou část majetku, jak vyplývá ze závětí Kristýny Pešlinovy z Brodu nebo Hanuše Kaufmana. Umírající měšťané si zřejmě kladli otázku, zda péči o spásu své duše svěřit potomkům, nebo raději založit zádušní fundaci. V případě předčasného úmrtí dědiců nebo bezdětnosti jejich ochota k zádušním fundacím rostla. Výslovně tuto otázku zmiňuje testament rychtáře Ondřeje Plumela z roku 1406, který ustanovil, že majetek testátora má být obrácen na spásu jeho duše až v případě předčasného úmrtí potomků.⁸¹ Zádušní fundace z tohoto pohledu plnily funkci sociálního mechanismu, který v péči o spásu duše mohl zastoupit dědice či rodinu fundátora, jak potvrzují sondy také v jiných evropských městech.⁸²

I z nevelkého vzorku testamentů lze usoudit, které duchovní instituce byly nejvýznamnějšími příjemci zbožných odkazů a fundací kutnohorských měšťanů. Objevují se jak cisterciácké kláštery v Sedlci a Pohledu (kde byly častými členkami konventu měšťanské dcery), tak hlavní městské chrámy Panny Marie zvaný Vysoký či Těla Kristova a sv. Barbory, ale i městský špitál, a to vždy v jednom až dvou případech. Nízký počet dokladů nedovoluje rozhodnout, kterému z uvedených míst dávali měšťané přednost před ostatními. Z jiných pramenů však víme, že volba umístění zádušní fundace nebyla náhodná, ale odvíjela se od plánovaného místa pohřbu zesnulého testátora. Svědectví o této vazbě podává bula papeže Jana XXIII. z roku 1410, která završila spor o průběh hranic mezi farnostmi v Kutné Hoře. Ustanovila, že kněží při novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory v hranicích pněvické farnosti nemají nabádat měšťany k volbě pohřbu a k darování zbožných odkazů ve svých testamentech nebo k založení věčných mší. Stejně tak kněží kutnohorských kostelů, které spadaly pod správu malínské fary, nesměli zabraňovat měšťanům zvolit si místo pohřbu při kostele Těla Kristova a sv. Barbory ani darovat tomuto chrámu zbožný odkaz. Jako výslovný příklad zbožného odkazu v testamentech (*donacionis causa mortis vel testamenti*) je v této listině uvedena věčná mše, tedy trvalá fundace liturgického charakteru, která pravděpodobně představovala jeden z nejběžnějších typů zbožných odkazů mezi zámožnějšími měšťany. Uvedený doklad je výmluvným svědectvím o roli, kterou hrály fundace a s nimi spojená zádušní memorie mezi zbožnými odkazy v kutnohorských testamentech.⁸³

⁷⁹ Viz výše.

⁸⁰ G. SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern*, s. 119-121, 254-255.

⁸¹ „Meiner sele gutlich“ (G. FRIEDRICH, ed., *Třetí kniha provolací z let 1411-1448*, s. 519).

⁸² W. SCHMID, *Kölner Hansekaufleute*, s. 136; E. VAVRA, *Pro remedio animae*, s. 139; G. SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern*, s. 118, 249.

⁸³ „Item presbyteri nove ecclesie (...) neminem decumbencium intra metas Malynensis parrochie in suis extremis debent inducere quovismodo, quod aput novam ecclesiam sepulturam suam eligat aut iam electam inmutet, vel ut ad eandem quidquam testando leget vel per modum donacionis causa mortis vel testamenti puta perpetuam missam aut quevis alia donet (...). Item sic a contrario universi et singuli sepe dicte parrochialis ecclesie in Malyna aut capellarum sibi annexarum presbyteri neminem debent avertere sive quomodolibet abstrahere ab eleccione sue sepulture seu ab ordinatione sui testamenti pro locis et personis quibuslibet facienda, veluti sue complacuerit voluntati.“ (CIM II, s. 1122, č. 840).

3

PŘEDHUSITSKÁ KUTNÁ HORA, JEJÍ VÝVOJ A SAKRÁLNÍ TOPOGRAFIE

3.1 Obrysy středověkého osídlení a počátky farní organizace na Kutnohorsku

Zrod Kutné Hory jako centra hornictví a posléze královského města se odehrál nečekaně a překotně na přelomu 13. a 14. století v krajině se starší sídelní strukturou. Osídlení v okolí budoucího města se vyvíjelo kontinuálně již od pravěku¹ a raného středověku. Ve starším období raného středověku existovaly zemědělské osady v těsném okolí budoucího města podél menších toků v povodí Vrchlice a Klejnárky. Známe je také raně středověké osídlení v katastru obce Bylany.² Prostor výše položené Malešovské pahorkatiny naopak zůstával neobydlený. Nejdále na hranicích sídelní oblasti se nacházela opevněná hradiště Cimburk a Sion, která zaujala výhodnou polohu na skalnatých ostrožnách nad údolím potoka Vrchlice, jejich funkce však dosud není spolehlivě objasněna. Ležela v ústraní a jejich využití nebylo příliš intenzivní. Nehrála tedy roli správních center, spíše je předpokládána útočištná funkce na okraji kouřimské sídelní oblasti, ke které pozdější Kutnohorsko zřejmě náleželo.³

V mladším období raného středověku získalo roli správního a obchodního střediska regionu nevelké hradiště v Malíně u Kutné Hory, ležící při větvení Haberské a Trstenické stezky. Malínské hradiště je poprvé doloženo na sklonku 10. století v rubových opisech denárů Slavníkovce Soběslava a znovu k roku 1046 ve staroboleslavském falzu z 12. století. V roce 1101 se zde odehrál střet mezi knížetem Bořivojem II. a moravskými Přemyslovci Oldřichem Brněnským a Litoldem Znojenským, zaznamenaný kronikářem Kosmou. Význam malínského hradiště, jehož osídlení je z archeologického hlediska doloženo od přelomu 9. a 10. století, však postupně klesal a roli správního střediska regionu převzal přemyslovský hrad v Čáslavi.⁴ Starší literatura předpokládala, že v okolí Malína docházelo k těžbě stříbra již od závěru 10. století, novější výzkumy však uvedený názor nepotvrzují.⁵

Výrazný posun ve vývoji raně středověkého osídlení znamenal založení sedleckého kláštera mezi Malínem a pozdější Kutnou Horou. První řádový dům cisterciáků na našem území byl založen v letech 1142-1143 velmožem Miroslavem za souhlasu knížete Vladislava II. a s podporou olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Stal se novým hospodářským, kulturním a duchovním centrem regionu. Rozsáhlý pozemkový majetek, který klášter získal z odkazu velmože Miroslava, zahrnul zřejmě značnou část zemědělského zázemí malínského hradiště. Klášter získal vedle osady Sedlec také Bylany, Libenice, Hlízov a Kačinu, další majetky ležely na Kouřimsku a v Polabí.⁶ Mezi nejstarší klášterní statky pravděpodobně náležel i samotný

¹ Nejznámější kapitolu z pravěkého osídlení Kutnohorska představuje neolitická osada v Bylanech. Srov. např. Ivan PAVLŮ – Jan RULF, *Nejstarší zemědělci na Kutnohorsku*, Archeologické rozhledy 48, 1996, s. 643-673. K dalším fázím pravěkého osídlení regionu výběrově Milan ZÁPOTOCKÝ (ed.), *Cimburk und die Höhensiedlungen der frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen*, Praha 2000; Radka ŠUMBEROVÁ, *Bylanská kultura na Kutnohorsku a Čáslavsku*, Archeologické rozhledy 48, 1996, s. 729-736; TÁŽ, *Únětické osídlení v regionu Kutná Hora*, in: Bylany. Varia 2, Praha 2002, s. 125-136; Jarmila VALENTOVÁ, *Osídlení Kutnohorska a Čáslavska v době laténské*, Archeologické rozhledy 48, 1996, s. 729-736.

² Jan KLÁPŠTĚ – Martin TOMÁŠEK, *Nástin raně středověkého osídlení v Bylanech u Kutné hory*, in: In memoriam Jan Rulf (= Památky archeologické – Supplementum 13), Praha 2000, s. 165-181.

³ Milan ZÁPOTOCKÝ, *K ranému středověku Kutnohorska: hradiště Cimburk a Sion*, Archeologické rozhledy 55, 2003, s. 297-346.

⁴ Shrnuje Filip VELÍMSKÝ, *Malín, okr. Kutná Hora, stávající stav a perspektivy dalšího výzkumu malínského hradiště*, in: Archeologie doby hradištní v Čechách, Plzeň 2005, s. 256-270; TÝŽ, *Nové archeologické nálezy v Malíně (okr. Kutná Hora)*, in: Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna 2, 2006, Praha 2007, s. 57-80.

⁵ Jaroslav BÍLEK, *K začátkům těžby stříbrných rud v kutnohorském revíru*, Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 51-56; Vladimír ŠREIN – Martin ŠTASTNÝ – Blanka ŠREINOVÁ, *Stříbro a Čechy okolo roku 1000. Silver and Bohemia around of the year 1000*, in: Bulletin mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze 11, 2003, s. 33-39; Vladimír ŠREIN, *Příspěvek k objasnění původu stříbra v Čechách okolo roku 1000*, Archeologie ve středních Čechách 7, 2003, s. 625-631.

⁶ Dějiny kláštera shrnula K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, I, s. 103-154. K rozboru pozemkového majetku např. J. NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého*, s. 226-272; J. ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera*, s. 39-72.

Malín.⁷ Starší románská stavební fáze sedleckého kláštera dosud není plně poznána. Vedle předpokládaného velkého konventního chrámu v podobě baziliky⁸ se podařilo zachytit pouze objekt románské kaple, která bývá považována za soukromý kostel velmože Miroslava a se kterou již barokní legendistika spojovala počátky dějin konventu.⁹ Miroslavův zakladatelský rod zřejmě záhy vymřel a klášter přešel pod patronát českých panovníků.¹⁰ Ve 12. a 13. století zprvu nepatřil mezi nejvýznamnější řádové domy v Čechách a na Moravě, přesto i odsud pocházel jeden ze zvolených pražských biskupů, opat Gotpold.¹¹ Mezi nejvlivnější duchovní instituce vynesl Sedlec až rozvoj kutnohorského dolování na sklonku 13. století.

Vedle sedleckého kláštera se v regionu vyskytovaly také majetky velmožů a duchovních institucí. Románský kostel ve Svatém Jakubu založila roku 1165 paní Marie se syny Slaviborem a Pavlem, Přítoky u Kutné Hory se připomínají již roku 1131 v majetku olomouckého biskupství, od něhož je roku 1250 koupil sedlecký klášter a scelil tak ve svých rukou většinu půdy, na níž později ležela Kutná Hora.¹² Podle pozdějších zpráv do jeho majetku náležely také Hořany a Dolany, které tvořily spojnici s klášterní vsí Libenice na Kolínsku. Sedlecký klášter sceloval držbu půdy v jádru svého panství zřejmě již před vznikem Kutné Hory a velké množství finančních prostředků investoval do pozemkového majetku také na vrcholu svého vývoje, za rozkvětu kutnohorského dolování na přelomu 13. a 14. století. V neznámé době získal například vsi Svatý Jakub a Církvice nebo Křesetice a v první polovině 14. století jako donaci Záboří nad Labem s Kojicemi a Třebešice mezi Kutnou Horou a Čáslaví.¹³ Výjimku ze sedlecké držby v nejužším okolí Kutné Hory představovala pouze dnes zaniklá ves Pněvice u Kutné Hory, která se již roku 1274 nacházela v majetku pražské kapituly, a to zřejmě spolu s nedalekými Poličany.¹⁴

V přímém okolí budoucího města nevznikla velká panství významných šlechtických rodů. Až na vzdálených okrajích Čáslavska se rozkládaly majetky pánů z Chlumu nebo Lichtenburků.¹⁵ Vesnice v bližším okolí ve starším sídelním území na Kolínsku a Čáslavsku, ale i mimo ně tvořily mozaiku roztržštěných majetků drobné šlechty, které se později během 14. století snadno dostávaly do rukou kutnohorských měšťanů. V nejbližším okruhu budoucí Kutné Hory jsou doloženy majetky drobné šlechty ve starém sídelním území například ve Svatém Jakubu (1165), v Církvicích (1276), Červených Pečkách (1333) a Nebovidech (1268). Ve výše položených oblastech Malešovské pahorkatiny, kde očekáváme rozvoj osídlení až ve 13. století, se objevují šlechtické predikáty v Suchdole (1257), Bykání (1327), Malešově (1303), Tuchoticích (1303) nebo Miskovicích (1309).¹⁶ Pozdní kolonizace zasáhla nejen výše položené oblasti členitého Malešovska, ale také les Bor táhnoucí se východně od Malína k Záboří nad Labem. Sedlecký klášter jej získal záhy po svém založení, avšak zahájil zde kolonizaci až na sklonku 13. století.¹⁷

⁷ Tak soudí např. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41; Josef V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých. České dějiny*, I/5, Praha 1938, s. 1227-1228; J. ČECHURA, *Sedlecký klášter a počátky kutnohorského dolování*, s. 157-163. Odlišně, avšak bez opory v pramenech např. J. NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého*, s. 226-272; Kateřina CHARVÁTOVÁ – Jarmila VALENTOVÁ – Petr CHARVÁT, *Sídlíště 13. století mezi Malínem a Novými Dvory, okres Kutná Hora*, Památky archeologické 76, 1985, s. 101-167.

⁸ Filip VELÍMSKÝ, *Přehled výsledků dosavadního archeologického průzkumu v areálu cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 385-398.

⁹ P. MACEK, *Románský sakrální objekt*, s. 8-11; Š. VÁCHA, *Barokní donátorské a zakladatelské scény*, s. 490-505.

¹⁰ V. VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů*, I, s. 10, 13, 19.

¹¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, I, s. 105-106.

¹² CDB I, s. 208-209, č. 230; s. 116-123, č. 115; CDB IV, s. 332-333, č. 182.

¹³ K vývoji pozemkové držby kláštera J. NUHLÍČEK, *Zlomek urbáře kláštera sedleckého*, s. 226-272; J. ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera*, s. 39-72.

¹⁴ CDB V/2, s. 422-423, č. 757. K Poličanům AICP III, s. 307-308.

¹⁵ Tomáš VELÍMSKÝ, *K donaci vsí Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (Kastelán Blah a jeho rod II)*, in: In memoriam Jan Rulík (= Památky archeologické – Supplementum 13), Praha 2000, s. 452-457; Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho rodu*, Praha 2003.

¹⁶ CDB I, s. 208-209, č. 230; CDB V/1, s. 222-223, č. 138; CDB V/2, s. 108, č. 546; s. 500-501, č. 809; RBM II, s. 838, č. 1948; s. 956, č. 2199; RBM III, s. 521-522, č. 1335; RBM IV, s. 801-802, č. 2051.

¹⁷ Zdeněk BOHÁČ, *Pozdní kolonizace levobřežního úseku středního Polabí*, Historická geografie 8, 1972, s. 105-114.

Další zásah do sídelní struktury znamenal založení královských měst Čáslavi a Kolína kolem poloviny 13. století. Zatímco Čáslav navázala na stejnojmenný přemyslovský správní hrad a převzala jeho centrální funkci, Kolín vznikl při řece Labi na výhodném komunikačně exponovaném místě. Obě města se zprvu řídila magdeburským městským právem, ještě před koncem 13. století však převzala horní a městské právo jihlavské. Tato změna ohlašuje nastávající rozvoj hornických aktivit v prostoru obou měst, jehož vyvrcholení dalo vzniknout kutnohorskému dolování v poslední třetině 13. století na pomezí zájmových okruhů obou měst.¹⁸ Archeologické prameny přitom dokládají těžbu a zpracování drahých kovů na Čáslavsku již v první polovině 13. století.¹⁹

S vývojem osídlení a majetkové držby souvisejí počátky sítě farních kostelů na Kutnohorsku. Za nejstarší sakrální stavbu v regionu je považován kostel sv. Jana Křtitele v Malíně, jehož počátky bývají kladeny do závěru 10. století a spojovány s obdobím slavníkovské vlády.²⁰ Zatímco v samotném Malíně můžeme očekávat existenci sakrální stavby již na konci 10. století, byť vývoj zdejších dvou raně středověkých kostelů dosud není spolehlivě popsán,²¹ u ostatních staveb dříve kladených do „slavníkovské“ epochy můžeme takto ranou dataci dnes již spolehlivě vyloučit. V bližším okolí Kutné Hory bylo značné stáří neprávem připisováno kostelům na Vysoké nebo v Lochách u Čáslavi.²² Následující rozvoj raně středověké sakrální architektury v Malíně souvisí se stavební aktivitou sedleckého kláštera,²³ který byl patronem zdejšího farního kostela sv. Štěpána po celé předhusitské období. Rozlehlá malínská farnost zahrnuje velkou část klášterních statků včetně prostoru budoucí Kutné Hory.²⁴ Podobně jako v Malíně předpokládáme existenci staršího raně středověkého kostela s farní funkcí rovněž v Čáslavi, kde tuto roli plnil pravděpodobně zaniklý kostel Panny Marie na Hrádku.²⁵

Výskyt románských tribunových kostelů na Kutnohorsku převážně z druhé poloviny 12. století klademe do souvislosti s procesem vzniku sídel tzv. rané pozemkové šlechty. Nejznámějšími příklady v regionu jsou kostely sv. Jakuba Většího ve vsi Svatý Jakub a sv. Prokopa v Záboří nad Labem.²⁶ Románský tribunový kostel stál také v Nebovidech na Kolínsku, v Třeboníně na Čáslavsku nebo v samotné Čáslavi.²⁷ Pravděpodobný je výskyt již vzpomenutého románského

¹⁸ K počátkům Kolína Stanislav PETR, *Kolín*, in: Archivní prameny Kolínska 1994, s. 5-13. K založení Čáslavi Martin TOMÁŠEK, *Čáslav – příklad přeměny raně středověkého správního centra ve vrcholně středověké město*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Rewolucja XIII. wieku, Wrocław 1998, s. 87-95; Martin TOMÁŠEK – Jiří STARÝ, *Čáslav und das Časlauer Land*, Mediaevalia archaeologica 1, 1999, s. 157-168; Martin TOMÁŠEK, *Čáslav und sein Umland im Transformationsprozeß des 13. Jahrhunderts*, in: Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e.V., Leipzig 2003, s. 86-113.

¹⁹ Jan FROLÍK – Vladimír ŠREIN – Martin TOMÁŠEK, *Archeologické doklady zpracování kovů v Čáslavi 13. a 1. poloviny 14. století*, Archaeologia historica 26, 2001, s. 55-66.

²⁰ Václav MENCL, *Architektura předrománských Čech*, in: Umění 7, 1959, s. 331-353; Rudolf TUREK, *Čechy v raném středověku*, Praha 1982, s. 166-167.

²¹ Ke kostelu sv. Jana Křtitele naposledy Petr SOMMER – Vojtěch VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavníkenne?*, in: Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna 2, 2007, s. 20-34.

²² K Vysoké Anežka MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 359 (se souhrnem starší literatury); Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*, Umění 34, 1986, s. 441-449. Akceptovány nejsou ani teze R. Turka o kostelu v Lochách (Rudolf TUREK, *Zbytky předrománského chrámce na Čáslavsku v Čechách*, Umění 22, 1974, s. 463-467).

²³ Klára BENEŠOVSKÁ-FISCHEROVÁ, *Sakrální architektura v Malíně u Kutné Hory*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 39, 1985, s. 69-77.

²⁴ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41-65.

²⁵ M. TOMÁŠEK, *Čáslav und sein Umland*, s. 95.

²⁶ A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 135-137, 360-362. Z mladší literatury k oběma diskutovaným stavbám srov. Pavel KROUPA, *Průzkum jižního průčelí lodi kostela sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory*, Průzkumy památek 4, 1997, č. 1, s. 3-26; Filip VELÍMSKÝ, *Příspěvek k diskusi o charakteru a stáří stavby kostela sv. Prokopa v Záboří nad Labem*, Průzkumy památek 14, 2007, č. 1, s. 79-86, a další příspěvky v témže čísle uvedeného časopisu; Klára BENEŠOVSKÁ, *Magistri cum machinis, Maestri commacini nebo Maestri campioni v českých zemích 12. století?*, in: Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k poctě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., ed. Milada Studničková, Praha 2010, s. 228-244, zde s. 237-240.

²⁷ A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 103, 175, 344. K Třebonínu též Vladislav RAZÍM, *Z opravy románského kostela v Třeboníně*, Památky středních Čech 11, 1997, č. 1, s. 38-43.

kostela při uvažovaném sídle velmože Miroslava v Sedlci, který se posléze stal součástí budovaného cisterciáckého konventu.²⁸ Románské stáří je připisováno rovněž zaniklému kostelu sv. Václava v Pněvicích u Kutné Hory, z jehož prostoru pochází nález románské sloupové hlavice.²⁹

Síť venkovských kostelů na Kutnohorsku se výrazně zahustila v průběhu pokročilého 13. století, kdy vznikla řada často drobných a nenáročných staveb převážně na majetcích drobné šlechty. Jako příklady z dochovaných sakrálních staveb můžeme uvést Košice u Kutné Hory nebo Krchleby na Čáslavsku.³⁰ Ani kolonizační vesnice sedleckého kláštera v lese Bor nepostrádaly svoje kostely. S touto fází vývoje osídlení jsou spojovány gotické stavby ve Svaté Kateřině, Svatém Mikuláši nebo Rohozci.³¹

V prostoru kolem vznikající Kutné Hory existovala na konci 13. století již stabilizovaná síť kostelů, které v předchozím vývoji získaly farní práva a byly začleněny do farní organizace.³² Detailní obraz o jejich existenci nám podávají rejstříky papežských desátků od roku 1352 a písemné prameny církevní správy pražské arcidiecéze z druhé poloviny 14. století. V nejbližším okruhu stály farní kostely v severním směru v Nebovidech a Červených Pečkách na Kolínsku, na západě v Suchdole, Vysoké a Vidicích, na jihu v Křeseticích a Bykání a v jihovýchodním směru na Čáslav v Klukách, Lochách, Církvicích a ve Svatém Jakubu. Do přímého kontaktu s horním revírem se však dostaly pouze tři farní kostely v rámci čáslavského děkanátu: Malín pod patronátem sedleckých opatů, Pněvice na statcích pražské kapituly a kostel Panny Marie v Gruntě u Libenic, jehož patrony byli kouřimští arcijáhnové.³³

---

²⁸ P. MACEK, *Románský sakrální objekt*, s. 8-11.

²⁹ Emanuel LEMINGER, *Z lapidaria musea kutnohorského*, Památky archaeologické a místopisné 25, 1913, s. 168-171; Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Příspěvek ke katalogu raně středověké architektury v Čechách*, Umění 14, 1966, s. 65-69, zde s. 68; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 194.

³⁰ Karel KIBIC ml., *Klenby středověkých kostelů s pravouhlým presbytářem na Kutnohorsku*, Svorník 7, Praha 2007, s. 55-66; TÝŽ, *Operativní průzkum a dokumentace kostelů v Jindicích a v Krchlebech při opravě*, Průzkumy památek 17, 2010, č. 1, s. 90-106.

³¹ Z. BOHÁČ, *Pozdní kolonizace*, s. 105-114.

³² K vývoji farní organizace naposledy souhrnně Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia 8, 2007, s. 23-32.

³³ V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 49-51 (děkanát kouřimský), 54-56 (děkanát čáslavský), 59 (děkanát kolínský).

3.2 Vznik a vývoj Kutné Hory v předhusitské době

Počátky a rané dějiny Kutné Hory náležejí mezi témata, jejichž poznání česká medievistika dosud mnoho dluží. Vzhledem k omezenému množství písemných pramenů očekáváme výraznější posun ve studiu počátků města jen prostřednictvím mezioborového výzkumu, který se nemůže obejít bez nových poznatků archeologie či montanistiky. V následujícím souhrnu se proto omezíme pouze na stručný přehled dosavadních znalostí a naznačení základních tendencí a souvislostí.

Zrození Kutné Hory jako jednoho z nejvýznamnějších evropských center produkce stříbra ve středověku se odehrálo nečekaně a překotně v poslední třetině 13. století. České země se staly před polovinou 13. století perspektivním zdrojem stříbra, jehož nedostatek na evropském trhu s mincovními kovy podnítil snahu otevírat nová ložiska.³⁴ Zdroje stříbrné rudy na Českomoravské vysočině na Jihlavsku a Havlíčkobrodsku, objevené před polovinou 13. století však nebyly nevyčerpatelné a prospektori se vydávali hledat nová naleziště všemi směry. Ve stejné době se objevují stopy prospektorské činnosti, těžby a zpracování drahých kovů také v okolí Čáslavi.³⁵

Bohatá ložiska stříbrných rud v členité krajině mezi Čáslaví a Kolínem na pozemcích sedleckého kláštera byla objevena zřejmě na sklonku vlády krále Přemysla Otakara II.³⁶ Následující rozvrat království po bitvě na Moravském poli nepřál rozvoji hornických aktivit, o to strmější však byl vzestup dolování na počátku vlády krále Václava II. „Stříbrná horečka“ v Kutné Hoře a bohatství českého krále zaujaly mnoho soudobých kronikářů ze střední Evropy.³⁷ Dostupné prameny umožňují datovat zrod kutnohorského dolování jen volně do let malínského faráře Jana,³⁸ který je doložen jako svědek na listině sedleckého opata Walthelma z roku 1276. Na téže listině, která se dotýkala vysazení vsi Bylany na emfiteutickém právu, vystupují také další pozoruhodní svědci, jejichž jména naznačují rozvoj dolování v kutnohorské oblasti. Jedním z nich je i Gotfrid od Hory, jehož přídomek je považován za první písemnou zmínku o Kutné Hoře.³⁹ Stará, již pozdně středověká tradice spojovala počátky kutnohorského dolování s náhodným nálezem v okolí pozdějšího kostela Všetech svatých.⁴⁰ První žíly však byly objeveny nejpravděpodobněji na výchozech zrudněných hornin na Kuklíku a ve svazích Kaňku u Grunty, ale také v údolí Vrchlice. Koncem 13. století se dolovalo již na všech hlavních rudních pásmech.⁴¹

Kutná Hora v prvních desetiletích své existence postrádala charakter plnoprávného města. Na kutnohorském dolování se podílela vedle soukromých těžářů a panovníka i sousední města Kolín a Čáslav, ale také sedlecký klášter jako vlastník většiny pozemků. Podílu Sedlce nebývá připisován velký význam,⁴² přesto účast kláštera na organizaci těžby a postupně se

³⁴ I. BLANCHARD, *Mining, Metallurgy and Minting*, s. 927-932. V širších souvislostech též Peter SPUFFORD, *Money and its Use in Medieval Europe*, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney 1988, s. 343.

³⁵ K těžbě na Českomoravské vysočině Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198-1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 303-314. K Čáslavsku srov. J. FROLÍK – V. ŠREIN – M. TOMÁŠEK, *Archeologické doklady zpracování kovů*, s. 55-66.

³⁶ Listina z roku 1292 hovoří o existenci dolů již za vlády otce krále Václava II. (RBM II, s. 670-671, č. 1562).

³⁷ Stručně Josef ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. České dějiny*, II/1, Praha 1935, s. 526-527; L. JAN, *Václav II.*, s. 154.

³⁸ Informace, že stříbrné doly povstaly sběhem nesčíslného množství lidu „za života malínského faráře Jana v místě, které se dnes nazývá Kutna, uvnitř hranic této farnosti“, přináší listina malínského faráře M. Oldřicha z Paběnic z roku 1324 (RBM III, s. 378-379, č. 969). Srov. např. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41-42. Naopak „sběh ke Kutně“, kladený k roku 1294 na základě zprávy Jindřicha Heimurského, se ukázal jako konstrukce novodobých historiků, především Josefa Šusty (srov. J. ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, s. 53). Původní zápis v kronice hovoří o jakémsi sběhu snad ke Kouřimí („*concursum in Gurym*“, srov. FRB II, s. 321) a není možné tuto zprávu vztahovat ke Kutné Hoře. Srov. T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 69, pozn. 18; L. JAN, *Václav II.*, s. 154.

³⁹ CDB V/2, s. 500-501, č. 809.

⁴⁰ O. LEMINGER, *Pověst o nálezu rudních ložisek*, s. 49-66.

⁴¹ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 4-7; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 162.

⁴² Např. J. ČECHURA, *Sedlecký klášter a počátky kutnohorského dolování*, s. 157-163.

urbanizujícího prostoru plného neuspořádaných osad mohla být poměrně výrazná. Nebývalý rozsah a překotný rozvoj těžby však přesahoval organizační možnosti cisterciáků, jejichž konvent byl ještě roku 1281 pro hospodářský úpadek rozptýlen. Za správy energického opata Heidenreicha, který nastoupil do úřadu v roce 1282 a setrval v něm až do roku 1320, klášter naopak prožil období svého největšího rozkvětu, kdy příjmy z těžby prudce narostly.⁴³ Z této doby pochází zejména monumentální konventní chrám Panny Marie založený na katedrálním půdorysu, ale také pozoruhodná stavba hřbitovního karneru s kaplí Všech svatých.⁴⁴ Sedlecký klášter získával velké finanční prostředky jednak jako vlastník pozemků, na kterých se dolovalo. Z tohoto titulu měl nárok na vyměření tzv. opatského lánů v každém důlním poli, na kterém mohl sám těžit nebo jej dále pronajmout, a dále na podíl z urbury. Při dolech a hornických osadách však zakládal také mlýny, lázně nebo krčmy, které přinášely další užitek.⁴⁵

Vedle sedleckého kláštera se organizace dolování účastnila obě sousední královská města, Kolín a Čáslav, jimž náležel výnos z tzv. městských lánů, vyměřených v důlních polích. Podle smlouvy z roku 1289, která je prvním dokumentem přímo zmiňujícím kutnohorské dolování, se obě města podílela v prostoru budoucí Kutné Hory na výnosu z městských lánů rovným dílem, avšak soudnictví mělo náležet čáslavské městské radě.⁴⁶

Panovník a jeho úředníci uplatňovali svůj dohled nad rozvojem dolování pravděpodobně postupně. Listina z roku 1289 hovoří pouze o kutnohorském hormistru (*magister moncium*), aniž je zřejmé, zda jde skutečně o královského úředníka. Teprve v roce 1291 je doložen královský urbureř, který velmi pravděpodobně sídlil v Kutné Hoře.⁴⁷ Nutnost zdokonalit organizaci dolování a upevnit královský regál, jehož nejdůležitější složkou byl nárok na urburu, vedla krále Václava II. k záměru sepsat nový horní zákoník, který by se vztahoval nejen na Kutnou Horu, ale také na ostatní centra hornictví v českém království. Zákoník, dokončený mezi lety 1300-1305, vstřebal řadu ustanovení z běžné praxe a z jihlavského práva, zároveň bohatě čerpal i z práva římského a kanonického. Za jeho autora bývá považován italský učenec Gozzio z Orvietta.⁴⁸ Zůstává však otázkou, zda tento zákoník skutečně vstoupil v platnost. Vcelku pravděpodobný je názor Adolfa Zychy, podle kterého se užívání zákoníku rozšířilo až v praxi jihlavského práva, jemuž byla Kutná Hora po celý středověk podřízena.⁴⁹

Málo regulovaný rozvoj hornických osad byl završen přerodem aglomerace spravované podle horního práva v královské město, k němuž došlo na počátku 14. století. Kutná Hora získávala urbanistický charakter a právní postavení města postupně.⁵⁰ Patrně již v devadesátých letech 13. století se královští urbureři, z nichž nejznámější byli Ekhard, syn Eberhardův, a Klaric,⁵¹ snažili

⁴³ K opatu Heidenreichovi nově K. CHARVÁTOVÁ, *Opat Heidenreich*, s. 71-89; J. HYNKOVÁ, *Heidenreich Sedlecký*, s. 97-160.

⁴⁴ J. KUTHAN, *Počátky a rozmach gotické architektury*, s. 180-206; P. KROUPA, *Kláštevní kostel v Sedlci*, s. 51-74.

⁴⁵ Povšechně J. ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku*, s. 12-13. Aktivní dolování kláštera dokládají některé zprávy, na které upozornil A. ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte*, s. 50. Podobně i spory o doly, které klášter vedl v první třetině 14. století. Srov. F. BENEŠ, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, s. 19-34; TÝŽ, *Stav kláštera sedleckého*, III, *Opat Ortvin*, s. 73-82; TÝŽ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51.

⁴⁶ CIM, s. 100-101, pozn. u č. 36. Srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Povšechné české dějiny právní*, Praha 1900, s. 268; A. ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht*, I, s. 71; J. MAJER, *K nejstarším právním dějinám*, s. 135-136; Jaroslav BÍLEK, *Nad mezinárodní konferencí k 700. výročí IRM a měnové reformy krále Václava II.*, in: Kutnohorský. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 16-50, zde s. 41-43.

⁴⁷ J. MAJER, *K nejstarším právním dějinám*, s. 137; L. JAN, *Václav II.*, s. 111-113.

⁴⁸ K zákoníku a jeho charakteru z právněhistorického hlediska nověji G. Ch. PFEIFER, *Ius Regale Montanorum*. Ze starších prací H. BULÍN, *Nejstarší kodifikace procesního práva*, s. 85-129; J. POŠVÁŘ, *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, s. 15-28.

⁴⁹ A. ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht*, I, s. 85-86. K Zychovým pracím J. ČELAKOVSKÝ, *Novější literatura o dějinách horního práva*, s. 134-157, 408-423. S názorem A. Zychy nesouhlasil také, avšak bez výrazných důkazů a spíše z ideologických pozic J. BÍLEK, *K otázce historického významu*, s. 730-741; TÝŽ, *Sedm set let horního zákoníku Václava II.*, in: Kutnohorský. Vlastivědný sborník 1, 1999, s. 1-5.

⁵⁰ J. MAJER, *K nejstarším právním dějinám*, s. 131-133; J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 292, 303.

⁵¹ L. JAN, *Václav II.*, s. 92-109.

získat pro Kutnou Horu městská práva. Jejich snaha však narazila na odpor sedleckého opata Heidenreicha, který byl blízkým a vlivným dvořanem krále Václava II.⁵² Zřejmě z těchto důvodů se podařilo vysadit Kutnou Horu jako plnoprávné město až za vlády Jindřicha Korutanského, jehož vztahy se Sedleckým klášterem byly napjaté. Městský status Kutné Hory je poprvé doložen roku 1308.⁵³ Ještě ve známém horním zákoníku krále Václava II. z roku 1300 je zmiňována v protikladu k městům pouze jako *mons*, tedy jako oblast horního práva.⁵⁴ Lokátory, kteří provedli náročné vysazení Kutné Hory jako města, můžeme hledat pouze hypoteticky snad v okruhu královských urburefů a mincmistrů, jejichž jména v letech 1306-1310 však bohužel neznáme.⁵⁵ Svůj podíl na vysazení města mohl mít také sedlecký opat Heidenreich, jehož klášter se podílel na urbanizaci prostoru již dříve (vystavěl a vlastnil zde domy, lázně a mlýny, další městiště však přenechával těžařům, tak jak bylo obvyklé podle horního práva).⁵⁶ Podle názoru Adolfa Zychy se králi zřejmě podařilo získat od kláštera půdu, na které bylo město založeno, a vyvázat ji z poddanských poměrů vůči sedleckým opatům.⁵⁷

Název města odrážel jednak jeho hornický charakter (*Hora, Mons, Berg*), jednak využil původem středoněmecký pomístní název *Kutte* (šachta, těžní jáma, důl), které horní revír nesl již před založením města a který vychází podle Ernsta Schwarze pravděpodobně z freiberského prostředí.⁵⁸

Ve starší literatuře převažuje názor, že Kutná Hora vznikala neorganicky a bez jasného zakladatelského záměru ze shluku hornických sídlišť, jejichž nejstarší jádro je kladeno do míst tzv. Starého Neufangu (nálezového důlního pole) v osadě Stará Kutna (*Antiqua Cuthna*) u kostela Všech Svatých před hradbami budoucího města. Tato osada, zachycená archeologickým výzkumem,⁵⁹ jejíž název mělo převzít celá Kutná Hora, však spíše než předchůdce města představuje jednu z mnoha hornických osad v prostoru budoucího města, jež sice patřila k nejstarším a existovala již ve druhé polovině 13. století, nijak se však nevymykala a stejně jako ostatní přetrvala i jeho lokaci. Název Stará Kutna pak nejspíše není původním názvem osady jako přímého předchůdce města, ale jménem jednoho z dolů.⁶⁰

Přerod horní aglomerace v město urychlila výstavba opevnění mezi dvojím obležením Kutné Hory králem Albrechtem Habsburským v letech 1304 a 1307.⁶¹ Městské hradby obepjaly pravidelný útvar na zhruba čtvercovém půdorysu, v jehož středu se nacházelo již podle starších vlastivědných autorů rozsáhlé obdélné náměstí, které však záhy pohltit blok měšťanských domů, radnice a masných krámů mezi tržišti nazývanými Hořejší a Dolejší trh (dnešní ulice Šultysova a Kollárova). Město se na jižní straně přimykalo k terénní hraně nad potokem Vrchlicí (Páchem), nad nímž stála královská mincovna v tzv. Vlašském dvoře. Půdorys města respektoval starší síť komunikací a center těžby. Určujícími se staly cesty od Sedleckého kláštera ke Kouřimí a z Čáslavi do Kolína. Ke komunikaci bylo využíváno při nízkém stavu vody rovněž koryto potoka Páchu, kam mířila jedna z bran.⁶²

⁵² Tak soudil J. ČELAKOVSKÝ, *Ze starších dějin kláštera sedleckého*, s. 7.

⁵³ RBM II, s. 937, č. 2171.

⁵⁴ J. MAJER, *K nejstarším právním dějinám*, s. 134; G. Ch. PFEIFER, *Ius Regale Montanorum*, s. 36-37.

⁵⁵ L. JAN, *Václav II.*, s. 115.

⁵⁶ Podíl kláštera akcentoval M. KRUML, *Über das Stadtbild*, s. 47-48.

⁵⁷ A. ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte*, s. 50.

⁵⁸ Ernst SCHWARZ, *Beiträge zur Ortsnamenkunde der Sudetenländer*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2, 1926-1927, s. 185-195, zde s. 187-191; TÝŽ, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, München 1961, s. 119; J. BÍLEK, *Několik poznámek*, s. 1-12.

⁵⁹ Zdeněk SMETÁNKA, *Nálezy ze zaniklé osady Antiqua Cuthna*, Archeologické rozhledy 14, 1962, s. 267-268; J. VALENTOVÁ, *Antiqua Cuthna*, s. 62-65; TÁŽ, *Hornická osada Antiqua Cuthna – realita pohledem archeologického výzkumu*, in: Kutnohorský. Vlastivědný sborník 1, 1999, s. 16-19.

⁶⁰ Shrnuje včetně starších názorů na význam osady jako předchůdce města J. BÍLEK, *Několik poznámek*, s. 4-7.

⁶¹ K dvojímu obležení Hory J. ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců*, s. 646-649, 729-730.

⁶² E. LEMINGER, *Stavební vývoj staré Kutné Hory*, s. 18-26, k původnímu náměstí s. 20-21; J. HEROUT, *Středověký půdorys*, s. 64-67; J. FROLÍK – M. TOMÁŠEK, *Kutná Hora*, s. 99-106.

Charakter kutnohorského urbanismu od počátku výrazně ovlivňovaly hornické aktivity a hutní výroba. Město bylo založeno mezi dvěma významnými důlními pásmy (Oselským a Roveňským) a doly se vyskytovaly také přímo v jeho areálu. Významné koncentrace důlních děl se nacházely především na předměstí Holzmarkt (Dřevný trh) před Kouřimskou branou a uvnitř hradeb na Rossmarktu (Koňském trhu), ale také v okolí kostela sv. Bartoloměje, P. Marie Na Náměti nebo Vlašského dvora. Přítomnost původních hald hlušiny a odpadů z těžby byla archeologicky zjištěna na většině míst v jádru města.⁶³ Hutnické provozy se soustřeďovaly v předhusitské době nejprve v městském jádru (zmiňovány bývají především nedokumentované nálezy údajně z druhé poloviny 13. století z prostoru Sankturinovského domu na Palackého náměstí), posléze na předměstí Kohlmarkt (dnes Karlov) a při potoce Bylance pod Bylany. Vedle hutí jednotlivých rudokupců stála již v předhusitské době při potoce Páchu (Vrchlici) také královská huť.⁶⁴ Potok Pách představoval vodní zdroj též pro mlýny a početné lázně.⁶⁵ Uvnitř městských hradeb se rozkládala židovská čtvrť, doložená jednotlivými zmínkami o kutnohorských židech, ale také pozdějšími topografickými názvy (Židovská ulička, Židovská branka či Židovská škola).⁶⁶ Početné byly sakrální stavby, jejichž vývoji bude věnována samostatná pozornost. Kutná Hora vzhledem k vlivu sedleckých cisterciáků však zcela postrádala jakýkoli klášter žebravých řádů, které obvykle doplňovaly spektrum duchovních institucí v královských městech.⁶⁷

Nejvýznamnějším objektem v areálu města byla již na počátku 14. století královská mincovna ve Vlašském dvoře. Podle převažujícího názoru byl Vlašský dvůr vystavěn kolem roku 1300 jako účelová stavba pro nově zakládanou centrální mincovnu českých králů, do které byla soustředěna ražba grošové mince. Nelze však vyloučit, že byl založen již v závěru 13. století jako sídlo královských urbureřů nebo opěrný bod královské moci ve vznikající hornické aglomeraci a pro potřeby mincovny byl dodatečně upraven. Vlašský dvůr, jehož název je doložen v této podobě až roku 1401 (častěji je označován pouze jako královská mincovna) byl původně hradem s obvodovou hradbou na nepravidelně oválném půdorysu se vstupní hranolovou věží a palácovou stavbou. Od prostoru města jej oddělovalo vlastní opevnění.⁶⁸

Středověká Kutná Hora byla nejen místem bouřlivého rozvoje, netušených možností a rušného shonu, ale nepochybně také ostrých sociálních kontrastů. Práce v dolech a hutích zaměstnávala odhadem na 1000-1500 osob.⁶⁹ Celkový počet obyvatel předhusitské Kutné Hory je odhadován na 8000, vzhledem k výše uvedenému číslu však mohl být i vyšší.⁷⁰ K provozu dolů a mincovny byla potřebná práce mnoha specializovaných řemesel od zlatníků přes kováře, koželuhy či hrnčíře vyrábějící speciální keramiku až po uhlíře a zpracovatele zemědělských produktů. Kutná Hora byla největším centrem jejich spotřeby v širokém okolí. Rozsáhlé důlní dílo s hutními provozy a vysokou spotřebou řemeslných produktů, ale i dřeva a dřevěného uhlí nepochybně poznamenalo tvář krajiny v celém regionu.⁷¹

Kutná Hora spolu s městy Kolínem a Čáslaví, ale i sedleckým klášterem a komendou řádu německých rytířů v Drobovicích byla centrem jazykově německé oblasti, která se zde udržela až do husitských válek a k níž zřejmě náležela i část venkovského obyvatelstva. V předhusitské

⁶³ E. MATĚJKOVÁ, *Urbanistický vývoj města*, s. 26; J. FROLÍK – M. TOMÁŠEK, *Archeologická památková péče*, s. 29-34; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 179.

⁶⁴ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 41; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 192-196.

⁶⁵ Zprávy písemných pramenů shrnul E. LEMINGER, *Lázně kutnohorské*, s. 88-99; TÝŽ, *Mlýny v Kutné Hoře*, s. 1-15.

⁶⁶ Bertold BRETHOLZ (ed.), *Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI. bis zum XV. Jahrhundert*, Prag 1935, s. 73, č. 191; s. 262, č. 492; J. FIALA, *Dvory ve vnitřní Kutné Hoře*, s. 56-64.

⁶⁷ Ivan HLAVÁČEK, *Kuttenberg*, in: *Lexikon des Mittelalters*, 5, München 1991, s. 1593-1594.

⁶⁸ E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 50; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 306; L. JAN, *Václav II.*, s. 139; F. ZÁRUBA, *Vlašský dvůr*, s. 233-286.

⁶⁹ J. BÍLEK, *Kutnohorské hornictví na sklonku 13. století*, s. 76-96.

⁷⁰ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, I, Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, s. 356-359.

⁷¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, passim; E. LEMINGER, *Umělecké řemeslo*, passim.

době se setkáváme i s německými názvy vesnic v okolí Kutné Hory a Čáslavi (Přítoka – Pfaffendorf, Pněvice – Leutolfshain, Neškaredice – Kottigendorf, Krchleby – Kirchleins a mnohé další). Poměr německého a českého obyvatelstva v Kutné Hoře zůstával zřejmě stálý až do husitských válek, případně se měnil ve prospěch českojazyčných obyvatel pouze zvolna.⁷²

Nejen písemné prameny, ale i archeologické nálezy svědčí o přítomnosti nejvyšších společenských elit v Kutné Hoře od pozdního 13. po celé 14. století.⁷³ Mezi nejzáměšnější měšťanské rody v Čechách náleželi Ruthardové, Pirknerové či Rosenthalové, které zmiňují kronikářské prameny při líčení bouřlivých událostí na počátku 14. století. Kutnohorští „horníci“ tvořili spolu s pražskými měšťany součást vlivových skupin, které se stavěly na stranu habsburské, korutanské či lucemburské kandidatury na český trůn.⁷⁴ Výrazná a známá je také účast kutnohorských měšťanů na zajetí předních představitelů českého panstva v sedleckém klášteře roku 1309.⁷⁵

Kutnou Horu ovládala po celou první polovinu 14. století skupina mocných rodů, která trvale obsazovala místa v městské radě, v královských úřadech i při správě dolů. Náleželi mezi ně například Eilowerové, Leimwaterové, Morspachové, Puschové, Smalbachové, Versucherové, Wolflinové či potomci známého mincmistra Eberharda. Od šedesátých let 14. století se ve správě města a na nejvyšších příčkách měšťanské společnosti prosazují nové rody – Pískové, Alderové, Názové či Polnerové. Jejich členové si udržovali vlastní malé dvory včetně písařů či kaplanů (jak je doloženo v případě Heinlina Eilowera).⁷⁶ Životnímu stylu aristokracie se blížili také snahou získávat pozemkový majetek v okolí města v podobě dvorů, vesnic a městeček nebo stavbou reprezentativních městských a venkovských sídel.⁷⁷

Kutná Hora byla spravována ve 14. století osmnáctičlennou městskou radou v čele se dvěma šepmistry a královským rychtářem, která do sebe zřejmě integrovala původního rychtáře horního a jeho přísežné, zmíněné v horním zákoníku. Velkou váhu ve správě města i dolů získali také královští urbureři a mincmistři, jejichž úřad většinou personálně splýval, posléze i královský hofmistr. Vlastní správu v čele s perkmistry měly jednotlivé doly, ale i mincovní a řemeslné cechy či společenstva.⁷⁸ Při mincovně existovaly již kolem poloviny 14. století korporace preneřů, mincířů a pregěřů.⁷⁹ V městské správě, v mincovně a při dolech pracovalo také větší množství písařů.⁸⁰ Městská rada využívala vlastní radnici, doloženou v sedmdesátých a osmdesátých letech 14. století, která byla již k roku 1375 opatřena orlojem.⁸¹ Králi náležela ve městě pouze mincovna ve Vlašském dvoře, v jejíž blízkosti vyrostl nejpozději na počátku 15. století dům královských mincmistrů.⁸²

Kutná Hora jako jeden z největších producentů stříbra či mědi ve středověké Evropě udržovala široké obchodní kontakty a lákala k účasti na těžbě zámožné měšťany ze širokého okolí. Výrazné postavení mezi předními rody měli pražští měšťané – z Prahy pocházeli například

⁷² E. SCHWARZ, *Die Volkstumsverhältnisse*, s. 45-46; TÝŽ, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer*, I, s. 75-81; František ŠMAHEL, *Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*, ed. Richard Marsina, Martin 1984, s. 239-254, zde s. 242, 245.

⁷³ K výjimečným nálezům a jejich nejasným okolnostem Eva MATĚJKOVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ, *Archeologické nálezy českých klenotů druhé poloviny 13. století*, in: *Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis*. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., ed. Milada Studníčková, Praha 2010, s. 351-367.

⁷⁴ J. ŠUSTA, *Počátky lucemburské*, s. 67-87.

⁷⁵ Nejnověji M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 139-163.

⁷⁶ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 59-83.

⁷⁷ T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 65-78.

⁷⁸ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 59-83.

⁷⁹ E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 183-275.

⁸⁰ Výběrově E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 326-327; TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 50-51, 69-70; O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 3-16; F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 116-117, 170-171. Působení Jana z Gelnhausenu v Kutné Hoře zachytil B. BRETOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 13, 25.

⁸¹ O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 3-16; E. LEMINGER, *Radnice v Kutné Hoře*, s. 1-18.

⁸² E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, passim; F. ZÁRUBA, *Vlašský dvůr*, s. 233-286.

Beneschowerové, Wolflinové, Puschové či Názové, ale působili zde také členové rodu Rotlevů.⁸³ Již v raném 14. století zde rozvíjeli své aktivity měšťané z Chebu a Freibergu.⁸⁴ Zcela jistě městskou společnost poznamenala i několikerá přítomnost italských finančníků a mincovních specialistů.⁸⁵ Během 14. století se rozvíjely především kontakty s Norimberkem, odkud pocházela například minciřská rodina Schicků nebo finančnický rod Grossů a mincovní písař Jakub Wohlgemuth.⁸⁶ Mnoho kontaktů vedlo také do Jihlavy, kam se kutnohorská městská rada obracela se žádostmi o právní naučení.⁸⁷ Kutnohorští měšťané se prosadili také v dalších českých a moravských městech (zejména v Českých Budějovicích, Plzni nebo Brně),⁸⁸ ale podíleli se i na pokusech o těžbu v Tyrolsku a Tridentu (1330),⁸⁹ na řeckých ostrovech (kolem 1340) nebo ve službách Benátčanů při potlačování povstání na Krétě (1364).⁹⁰ Kutnohorský rychtář Enderlin Löwel působil v šedesátých letech 14. století jako mincmistr v saském Freibergu.⁹¹ Další kontakty se středoevropskými městy vedly do Vratislavi či je lze doložit v účtech zhořelecké městské rady,⁹² stopy vedou také do Vídně nebo Žitavy.⁹³

Kutná Hora zaujímal privilegované postavení mezi českými městy, dlouho však nebyla místem častých pobytů panovníka. Jan Lucemburský a Karel IV. se zde zastavili pouze několikrát a jen krátce.⁹⁴ Naopak Václav IV. si Kutnou Horu oblíbil a mincovnu ve Vlašském dvoře nechal přestavět v osmdesátých a devadesátých letech 14. století na jeden ze svých oblíbených městských paláců. Součástí Vlašského dvora se stal patrový palác nad preghausem s velkým reprezentačním sálem, jehož vnější stěny zdobila reliéfní galerie se znaky lucemburských zemí. V severovýchodním koutě nádvoří vznikl patrový trakt se dvěma náročně pojatými kaplemi

⁸³ T. BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva?*, s. 97.

⁸⁴ K chebským měšťanům J. BÍLEK, *Kutnohorské hornictví na sklonku 13. století*, s. 76-96. Aktivitu freiberských měšťanů dokládá listina vydaná v Kutné Hoře roku 1324, srov. Siegfried KUBE, *Frühe Zeugnisse über Freiburger Privatvermögen im Zusammenhang mit dem Bergbau*, in: Freier Berg und vermessenenes Erbe. Untersuchungen zur Frühgeschichte des Freiburger Bergbaus und zur Entwicklung des Erbbereitens, eds. Herbert Clauss – Siegfried Kube, Berlin 1957 (= Freiburger Forschungshefte D 21), s. 178-180. Obchodní vazby obou měst doložil na základě freiberského celního tarifu z roku 1336 Manfred UNGER, *Stadtgemeinde und Bergwesen Freibergs im Mittelalter*, Weimar 1963, s. 79. Na základě rozboru osobních jmen též E. SCHWARZ, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer*, I, s. 77.

⁸⁵ Winfried REICHERT, *Mercanti e monetieri italiani nel regno di Boemia nella prima metà del XIV secolo*, in: Sistema di rapporti d'élite economiche in Europa (secoli XII-XVII), ed. M. Del Treppo, Napoli 1994, s. 337-348; TÝŽ, *Oberitalienische Kaufleute und Montanunternehmer in Ostmitteleuropa während des 14. Jahrhunderts*, in: Hochfinanz, Wirtschaftsräume, Innovationen. Festschrift für Wolfgang von Stomer, ed. Uwe Bestmann – Franz Irsigler – Jürgen Schneider, Trier 1987, s. 269-356; L. JAN, *Václav II.*, s. 127-136, 146-153.

⁸⁶ Richard KLIER, *Nürnberg und Kutenberg*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg 48, 1958, s. 51-78; Wolfgang von STROMER, *Oberdeutsche Hochfinanz 1350-1450*, 2, Wiesbaden 1970 s. 108, 140, 170, 191; TÝŽ, *Die Metropole im Aufstand gegen Karl IV. Nürnberg zwischen Wittelsbach und Luxemburg Juni 1348 – September 1349*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 65, 1978, s. 55-90, zde s. 79; Miloslav POLÍVKA, „Briefbücher des Rates der Reichstadt Nürnberg“ jako pramen k českým dějinám a česko-německým vztahům doby Václava IV., in: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., eds. Miloslav Polívka – Michal Svatoš, Praha 1992, s. 417-435.

⁸⁷ Srov. A. ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht*, II.

⁸⁸ T. BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva?*, s. 98.

⁸⁹ Ludwig SCHÖNACH, *Kuttenberger Bergrecht zu Villanders in Tirol (1330)*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 51, 1913, s. 256; Stefano PIFFER, *Bergleute aus Kuttenberg (Kutná Hora) in Trient (1330)*, in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě, Jihlava 1999, s. 35-39.

⁹⁰ Ferdinand TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, s. 127-130.

⁹¹ Hans FRIEBE – Christel GRAU (eds.), *Das Silber gehört yn die muncze czu Friberg. Die Münzstätte Freiberg von den Anfängen bis zu ihrer Aufhebung 1556 durch Kurfürst August von Sachsen*, Freiberg 2007, s. 40, 45.

⁹² K Vratislavi nově Grzegorz MYŚLIWSKI, *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII-XIV wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009, s. 241-243, 248-249. Ke Zhořelci Richard JECHT (ed.). *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419. Codex diplomaticus Lusatie Superioris*, III, Görlitz 1910, passim.

⁹³ J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 148-149.

⁹⁴ Ivan HLAVÁČEK, *Kuttenberg*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Ein dynastisch-topographisches Handbuch. Teilband 2, Residenzen (= Residenzenforschung, 15/1), eds. Jan Hirschbiegel – Jörg Wettlaufer, Ostfildern 2003, s. 314-315.

stavěnými královskou dvorskou hutí.⁹⁵ Král zde velmi často pobýval po roce 1400, kdy již byla dokončena přestavba Vlašského dvora, a to téměř každý rok a často i několik týdnů či měsíců. Jeho pobyty jsou doloženy v roce 1400, na přelomu let 1401 a 1402, kdy zde strávil i Vánoce, v letech 1403, 1404, 1405, 1409 a 1419.⁹⁶ Během jednoho z uvedených pobytů zde vydal v roce 1409 známý Kutnohorský dekret.⁹⁷

Kutná Hora se stala jednou z hlavních opor Václavovy královské moci v Čechách. V roce 1394 zde sbíral vojsko vévoda Jan Zhořelecký a vytáhl odsud ku Praze osvobodit zajatého krále. V poli před sedleckým klášterem se v roce 1400 uskutečnila neúspěšná schůzka mezi Václavem a Zikmundem, na které Václav odmítl bratrovy podmínky pro smír a z níž k jeho zlosti odjel beze slova rozloučení přímo do jedné z kutnohorských lázní. Uherský král Zimund oblehl a dobyl Kutnou Horu v roce 1403 během druhého zajetí krále Václava a nějaký čas zde pobýval. Jeho vojsko tehdy silně zpustošilo okolí města. Spolu s Kutnou Horou padl do Zikmundových rukou také královský poklad, uložený v pevných zdech Vlašského dvora. Město však zachovalo věrnost králi Václavovi, který se zde veřejně ujal vlády po svém osvobození z druhého zajetí.⁹⁸

Ani Kutné Hoře se nevyhnuly krizové jevy, které postihovaly české království na přelomu 14. a 15. století. Vedle morových epidemií, z nichž je výslovně prameny doložena pouze vlna roku 1390, ale jsou pravděpodobné i v dalších letech,⁹⁹ nese odraz zjitřené doby několik tragických událostí. Kutnohorští horníci vypálili v roce 1412 Malín a v roce 1416 byl v ulicích města ubit královský dvořan Racek Kobyla a členové jeho poselstva.¹⁰⁰ Silná vazba ke královské moci přesto byla nadále určujícím prvkem politiky města, a to i po smrti krále Václava IV., kdy Kutná Hora zůstala věrná jeho bratru Zikmundovi. Město se stalo jedním z center a symbolů odporu proti husitství a nakonec několikrát také skutečnou, byť dočasnou a nechtěnou rezidencí panovníka a celého jeho dvora v letech 1420-1422. Král Zikmund se zastavil v Kutné Hoře nejprve v květnu roku 1420 na tažení k obléhané Praze a znovu se sem uchýlil v srpnu téhož roku po nezdaru křížové výpravy před pražskými hradbami. Kolem krále se v Kutné Hoře soustředil bohatý dvůr, který zahrnoval jeho manželku Barboru, královnu Žofii Bavorskou, vdovu po Václavu IV., říšská knížata i preláty včetně papežského legáta Fernanda nebo olomouckého biskupa Jana Železného. Náklady na udržování početného dvora však převyšovaly nejen možnosti panovnické urbury a mincovny, ale i městské rady, a město, zadlužené již předtím v důsledku bojů s husitskými oddíly a udržování vlastních žoldnéřských jednotek, upadalo do strmé spirály dluhů.¹⁰¹

Král Zikmund pobýval v Kutné Hoře a v dalších českých městech až do prosince téhož roku. Avšak poté, co na jaře 1421 odtáhl na Moravu a do Uher, vojsko Pražanů obsadilo v květnu Kutnou Horu a zničilo sedlecký klášter. Ve městě i přesto zůstalo mnoho panovnickových přívrženců, a tak znovu otevřelo Zikmundovi své brány 21. prosince 1421. Po neklidných vánocích Zikmund musel Horu kvapně opustit pod tlakem blížících se husitů. Následoval překotný ústup zimní krajinou k Habrům, kde jeho oddíly dostihl Jan Žižka z Trocnova. S králem opouštěla město také podstatná část protihusitsky smýšlejících měšťanů a s nimi zanikající svět slávy a bohatství předhusitské Kutné Hory. Město zachvátily plameny založené ustupujícím králem a ve válečné vřavě u Habrů a Německého Brodu zanikla také naprostá většina písemností ze středověké Kutné Hory, které s sebou odváželi prchající měšťané.¹⁰²

⁹⁵ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 315-316; F. ZÁRUBA, *Vlašský dvůr*, s. 238-240.

⁹⁶ I. HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV.*, s. 65-67.

⁹⁷ Nejnověji Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

⁹⁸ František M. BARTOŠ, *Čechy v době Husové. České dějiny*, II/6, Praha 1947, s. 124, 182-183, 199, 204.

⁹⁹ Eduard MAUR, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346-1419)*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1, 1989, s. 7-71, zde s. 45.

¹⁰⁰ J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 16-17.

¹⁰¹ J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 29-31; František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 73-75.

¹⁰² J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 33-37, 42-48.

3.3 Farní správa v předhusitské Kutné Hoře. Malín a Pněvice

Život předhusitské Kutné Hory výrazně ovlivňovala absence vlastního farního kostela. Ve městě samém sice stálo několik honosných chrámů, jejich právní postavení však bylo jen podřadné. Kostely s farními právy se nacházely výhradně mimo hradby v poměrně výrazné vzdálenosti. Největší díl města a hornických osad v okolí spadal pod správu farního kostela v Malíně, menší část kutnohorských předměstí tvořila součást fary pněvické. Tento stav byl důsledkem pozdního založení města ve stabilizované sídelní struktuře, ale také vlivu sedleckého kláštera jako vlastníka pozemků a zároveň držitele patronátních práv nad malínským kostelem. Tuto situaci vystihl již Jaromír Čelakovský, když poznamenal: „*Na žádném jiném městě neosvědčuje se tak pravda, že v církevních poměrech zachovaly se nejdéle staré poměry právní, jako v Hoře Kutné.*“

¹⁰³ V širším střeoevropském prostoru přesto dokážeme nalézt paralely pro kutnohorský vývoj. Například norimberský kostel sv. Štěpána byl dlouho jen kaplí farního kostela v nedalekém Fürthu. Podobná situace byla i v Ulmu, kde farní kostel pod patronátem kláštera v Reichenau ležel mimo hradby. Ulmská městská rada prosadila odkup patronátních práv od kláštera a stavbu nového reprezentativního chrámu ve městě až po dlouhých letech.¹⁰⁴ Také snažení kutnohorských měšťanů směřovalo během předhusitské doby k uvolnění pevných pout s malínským kostelem a sedleckými opaty. Sedlecký klášter však dokázal přes rozvrat své ekonomiky stále upevňovat postavení vůči církevní správě Kutné Hory. Příležitost tak poskytoval pouze druhý farní kostel ve vsi Pněvicích nedaleko Kutné Hory.

Farní kostel v **Malíně** se nacházel pod patronátem sedleckých opatů patrně již od založení kláštera před polovinou 12. století.¹⁰⁵ První zprávu o jeho duchovních správcích nacházíme roku 1276, kdy je doložen místní farář Jan.¹⁰⁶ Objevem kutnohorských dolů zbohatl nejen sedlecký klášter jako vlastník pozemků, ale také malínská fara, která se stala jedním z nejvýnosnějších obročí v zemi a přitáhla pozornost špiček české církevní hierarchie, ale i papežské kurie. Vcelku neznámého faráře Jana vystřídal na počátku 14. století M. Oldřich z Paběnic, vzdělaný právník, scholastik pražské kapituly, administrátor pražského biskupství za dlouholeté nepřítomnosti Jana IV. z Dražic a budoucí sedlecký opat.¹⁰⁷ Ve funkci malínského faráře je doložen od roku 1306.¹⁰⁸ V roce 1324 se rozhodl vyřešit nepřehlednou situaci ohledně církevní správy v Kutné Hoře, která sice spadala pod malínskou faru, její kostely a kaple však zřejmě žily samostatným a neregulovaným životem. Oldřich z Paběnic se dohodl se sedleckým klášterem, že příjmy z kutnohorských kaplí budou přivtěleny ke klášternímu špitálu a opat jako patron z nich bude poskytovat malínskému faráři nebo jeho zástupcům prostředky na zajištění řádných bohoslužeb v Kutné Hoře. Nalezené řešení bylo kompromisem. Malínský farní kostel, ale i sedlecký klášter jako jeho patron ovládli bohatství, které plynulo kutnohorským kaplím a které podstatně převyšovalo dosavadní příjmy malínské fary. Kutná Hora a její měšťané však přišli zkrátka. Smlouva pohřbila jejich naděje na vznik samostatného farního kostela a kutnohorským kaplím a jejich duchovním odebrala bohaté prostředky, kterými je zřejmě již vybavili četní donátoři či které získávali od početného obyvatelstva.¹⁰⁹ Podobně roku 1324 Oldřich z Paběnic přinutil

¹⁰³ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41.

¹⁰⁴ H. BOECKMANN, *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, s. 8, 13-14; M. BORGOLTE, *Die mittelalterliche Kirche*, s. 56.

¹⁰⁵ V listu krále Jana Lucemburského z roku 1342 je uvedeno: *in qua ecclesia in Malin monasterium Sedlicense a primeva sua fundacione jus patronatus obtinet* (J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41). Pochyby části odborné literatury o majetkové příslušnosti Malína k sedleckému klášteru již od jeho založení jsou neodůvodněné. Srov. např. K. CHARVÁTOVÁ – J. VALENTOVÁ – P. CHARVÁT, *Sídliště 13. století mezi Malínem a Novými Dvory*, s. 158.

¹⁰⁶ CDB V/2, s. 500-501, č. 809.

¹⁰⁷ F. BENEŠ, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, s. 19-34; Božena KUBÍČKOVÁ, *K počátkům pražského oficialátu*, Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 5, 1932, s. 391-479, zde s. 400-402; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha 1992, s. 76-77, 102, 105-107.

¹⁰⁸ MVB, Tomus prodromus, s. 3, č. 1.

¹⁰⁹ RBM III, s. 378-379, č. 969. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 42-43; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, I, *Opat Fridrich*, s. 19-21.

kutnohorského měšťana Štěpána Pirknera, který nedlouho předtím založil špitál na předměstí, aby postoupil část svých práv malínské faře, jež byla touto fundací poškozena.¹¹⁰ Mezi lety 1325-1327 Oldřich vstoupil do řad sedleckého konventu a roku 1330 se stal jeho opatem.¹¹¹ Zřejmě již předtím se však nechal ve výkonu farní správy zastupovat – jako místofarář čili vikář v Kutné Hoře je doložen roku 1310 jistý Jindřich.¹¹²

Roku 1332 vystřídal Oldřicha z Paběnic na malínské faře levoboček Václava II. Jan Volek, vyšehradský probošt, královský kancléř a posléze olomoucký biskup. Přemyslovec získal toto obročí na základě papežské provize¹¹³ a příjmy fary se začaly opět vzdalovat sedleckému klášteru. Jan Volek si formálně podržel malínskou faru i po svém nástupu na olomoucký biskupský stolec v roce 1334,¹¹⁴ v její správě se však i on dal zastupovat vikářem. Pravděpodobně již ve třicátých letech 14. století jím byl kněz Jindřich Zajíc, jehož prostřednictvím se podařilo sedleckým opatům obnovit svůj vliv na správu fary, kutnohorských kaplí i jejich majetku.¹¹⁵ Pravděpodobně tento Jindřich, člen kutnohorského měšťanského rodu Hagerů (Hasů), je doložen v letech 1336-1357 s titulem faráře v Kutné Hoře, kde již zřetelně trvale sídlil.¹¹⁶ Vedle něj se roku 1347 připomíná Leo, vikář faráře v Kutné Hoře.¹¹⁷

Biskup Jan Volek neudržel malínské obročí trvale. Roku 1342 je doloženo v rukou Jindřicha Hainova z Domažlic, kanovníka vyšehradské kapituly a u Všech svatých na Pražském hradě.¹¹⁸ Sedleckému opatu Mikuláši se podařilo v roce 1343, patrně s podporou Jindřicha Hagera a na přímluvu krále, získat papežskou confirmaci o přivtělení důchodů z malínské fary a kutnohorských kaplí ke klášternímu špitálu. Stejně potvrzení klášterních práv následovalo roku 1353 a v roce 1355 též od císaře Karla IV.¹¹⁹

Následující poslušnost malínských farářů je plná nejasností a rozepří. Od roku 1353 je doložen vleklý spor o faru mezi Jindřichem Hagerem a knězem Benešem Hankovým ze Ždánic, o kterém se Jaromír Čelakovský domníval, že získal nárok na faru na základě papežské provize patrně již v roce 1342 a ihned roku 1343 byl z fary vypuzen.¹²⁰ Spor probíhal od roku 1353 u papežské kurie a v roce 1357 získal Beneš ze Ždánic, který zde žaloval Jindřicha Hagera a sedlecký klášter, rozhodnutí, podle kterého mu měla být postoupena správa farního obročí.¹²¹ Jindřich však zůstal malínským farářem i nadále až do své smrti v roce 1358. Vzápětí obdržel confirmaci a následujícího roku také papežskou provizi k faře M. Wernher Timův z Erdmannsdorfu, míšeňský kanovník a protonotář Starého Města Pražského, a žádal o potvrzení svých nároků proti Beneši ze Ždánic.¹²² Rozepře mezi oběma kleriky poté pokračovala. Přestože v jejím průběhu několikrát získal výroky ve svůj prospěch Beneš ze Ždánic, faru i nadále držel M.

¹¹⁰ RBM III, s. 377-378, č. 968. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 43.

¹¹¹ F. BENEŠ, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, s. 19-34. K možným okolnostem jeho vstupu do kláštera nově Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Narace soudních listin jako pramen historiografie všedního dne*, in: *Inter laurum et olivam. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1-2*, 2002, Z pomocných věd historických XVI, Praha 2007, s. 77-86, zde s. 80-81.

¹¹² FRB IV, s. 136 (*Cunradus, frater Henrici, viceplebani vicarii in Monte*).

¹¹³ MVB, *Tomus prodromus*, s. 530-531, č. 966; s. 576-577, č. 1074. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, *Český časopis historický* 88, 1990, s. 3-33.

¹¹⁴ FRB IV, s. 319.

¹¹⁵ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 44.

¹¹⁶ František PALACKÝ (ed.), *Über Formelbücher, zunächst im Bezug auf böhmische Geschichte. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens*, Prag 1847, s. 344, č. 147; RBM V, s. 10, č. 6; MVB I, s. 722, č. 1389; LC I/1, s. 57. K rodu Hagerů stručně O. LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů*, s. 9-10.

¹¹⁷ RBM V, s. 53, č. 103.

¹¹⁸ MVB I, s. 81-82, č. 145.

¹¹⁹ MVB I, s. 114-115, č. 206; s. 116-118, č. 207; RBM IV, s. 505-506, č. 1269; MVB II, s. 54, č. 128; RBM V, s. 723-724, č. 1604; CIM II, s. 515-516, č. 353; RBM VI, s. 59-60, č. 104.

¹²⁰ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 44-45.

¹²¹ RBM VI, s. 302-304, č. 547; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 48, 103-114, č. V.

¹²² LC I/1, s. 76; MVB II, s. 379, č. 956; s. 380-381, č. 957; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 49.

Wernher.¹²³ Po jeho smrti v roce 1365 obdržel provizi k faře opět jak Beneš ze Ždánic, tak pražský kanovník Konrád (Kunšík) Jindřichův, který si na ni činil nárok ještě v roce 1369.¹²⁴ Teprve tohoto roku byla pražskému biskupu nařízena sekvestrace malínského kostela a kutnohorských kaplí ve prospěch Beneše ze Ždánic, kterému poté byl vyplácen důchod z farního obročí arcibiskupskými pokladníky, a to přes odpor sedleckého opata. Arcibiskup mezitím pronajal faru Matouši z Velvar, který je doložen jako zástupce faráře v letech 1370-1375 a sídlil při Vysokém kostele v Kutné Hoře. Beneš, který získal také olomoucký kanonikát, se z vítězství v mnohaletém sporu těšil jen krátce, do své smrti v roce 1374.¹²⁵ Poté užíval příjmy z fary opět sedlecký klášter, který si následně roku 1375 vyžádal u papežské kurie inkorporaci malínského kostela.¹²⁶ Opat Dětrich záhy prezentoval na místo faráře Ludvíka Sasa z kamieňské diecéze.¹²⁷

Sedlecký klášter výrazně posiloval svůj vliv na správu malínského kostela a kutnohorských kaplí po předchozím nepřehledném vývoji i v následujících letech. Po inkorporaci z roku 1375, která znamenala začlenění malínského benefícia do majetku kláštera, klášter získal roku 1381 svolení od papeže Urbana VI., aby faru obsazoval řeholníky ze svého konventu.¹²⁸ Papež Bonifác IX. následně povolil sedleckým opatům, aby dosazovali řeholníky k inkorporovaným kostelům svého kláštera bez biskupské konfirmace. Tato výsada však nebyla uplatňována v praxi, jak lze vysoudit z opakovaných konfirmací malínských farářů až do roku 1412.¹²⁹ Roku 1403 tentýž papež potvrdil dřívější výsadu obsazovat malínskou faru řeholníky, a to přes obecné nařízení, které tuto praxi zapovídalo.¹³⁰ Roku 1409 papež Alexandr V. potvrdil inkorporaci malínského kostela klášteru.¹³¹

Od roku 1381 tak byla malínská fara obsazena výhradně sedleckými řeholníky. Nejprve to byl mnich Jan, vystřídaný v roce 1383 řeholníkem Ondřejem Wilmannem, který pocházel z kutnohorského měšťanského rodu.¹³² Ondřej zemřel roku 1390 a byl vystřídán sedleckým mnichem Janem. Po jeho nástupu do opatského úřadu v roce 1396 se stal farářem Petr, opět budoucí sedlecký opat, jímž byl zvolen v roce 1405.¹³³ Následoval jej řeholník Jan, který podle přídomku *de Reno*, pravděpodobně pocházel z Porýní a původně byl představeným klášterního infirmaria. Jan je doložen mezi lety 1405 a 1409, kdy byl opatem Jakubem sesazen a vystřídán mnichem Janem Hasenerlem, a to zřejmě pro svůj vysoký věk, neboť zemřel roku 1410.¹³⁴ Jan Hasenerl zemřel ještě roku 1409 a opat jej nahradil mnichem Martinem řečeným Swewin,¹³⁵ jež následoval v roce 1410 sedlecký probošt Konrád.¹³⁶ Po jeho smrti se stal farářem roku 1412 řeholník Augustin, který je naposledy zmíněn roku 1416, avšak setrval v úřadu patrně až do husitských válek.¹³⁷

Kutnohorská fara patřila k nejprestižnějším funkcím mezi členy konventu, jak lze vidět z jejího několikerého obsazení budoucími opaty nebo bývalým převorem Konrádem. Zájem vzbuzovala

¹²³ MVB II, s. 386-387, č. 973; s. 388, č. 975; s. 435, č. 1091; MVB III, s. 16-18, č. 13; CIM II, s. 594, č. 409.

¹²⁴ MVB III, s. 325-326, č. 543; s. 350-351, č. 580; s. 365-366, č. 603; s. 366-369, č. 604; s. 374, č. 614; s. 374-376, č. 615; s. 394, č. 635; s. 422, č. 682; s. 728-729, č. 1119; s. 760-761, č. 1153; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 51.

¹²⁵ MVB III, s. 744-745, č. 1163; LE I, s. 77-78, č. 159; AICP I, s. 17, 52-53, 111; MVB IV, s. 90, č. 146; s. 305-306, č. 530; s. 398-399, č. 699; s. 514, č. 904; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 51-52.

¹²⁶ MVB IV, s. 545-546, č. 949; s. 573, č. 1007; s. 574, č. 1008; s. 581-583, č. 1024-1026; LE II, s. 126-127, č. 238.

¹²⁷ LC III-IV, s. 46-47; AICP I, s. 362; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 53-54.

¹²⁸ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 54.

¹²⁹ MVB V, s. 962, č. 1711. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 56.

¹³⁰ MVB V, s. 1218-1220, č. 2090. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 56.

¹³¹ ASP, s. 270-272, č. 404. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 56.

¹³² AICP II, s. 199-200.

¹³³ LC V, s. 47, 260.

¹³⁴ LC VI, s. 151, 271-272; FRB VII, s. 9.

¹³⁵ LC VI, s. 274.

¹³⁶ FRB VII, s. 9. Doložen je v roce 1410. Srov. J. KALOUSEK (ed.), *Listy klášterů sedleckého a skalického*, s. 398; CIM II, s. 1119, č. 840).

¹³⁷ FRB VII, s. 9; LC VII, s. 50; RBMV III, s. 263, č. 665; AMKH, Aktová sbírka, sign. XXI/2. Posloupnost malínských farářů stručně shrnuje též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 54-55, pozn. č. 40.

zřejmě i možnost pobývat mimo konvent v kutnohorském farním domě. Zatímco v předcházejícím období sporů sídlili v Kutné Hoře, respektive při malínském kostele většinou jen zástupci faráře, a to zejména po smrti Jindřicha Hagera roku 1358, řeholníci dosazovaní sedleckými opaty přebývali pravidelně ve farním domě při Vysokém kostele.¹³⁸ Jako „*plebanus superioris ecclesie in Montibus Chutnis*“ je doložen roku 1395 Jan, v letech 1399-1404 Petr, v letech 1407-1410 Jan, roku 1410 Konrád a poté od roku 1414 Augustin.¹³⁹ Totéž vyplývá i ze stručných kronikářských záznamů, které zanechal tento řeholník. Pouze Augustin se, snad na přechodnou dobu, nechával v Kutné Hoře zastupovat, jak soudíme z nejasné zprávy z roku 1415, kdy jsou uvedeni vedle sebe farář malínský a farář Vysokého kostela v Kutné Hoře.¹⁴⁰ Přesto je zřejmé, že v Kutné Hoře nevznikla samostatná fara po celé předhusitské období. Městské chrámy nadále formálně podléhaly malínskému farnímu kostelu a sedleckým opatům¹⁴¹ a tuto skutečnost jen částečně zmírňovalo sídlo většiny duchovních správců při Vysokém kostele v Kutné Hoře.

V pozadí vleklých sporů, které probíhaly o obsazení malínské fary a kutnohorských kaplí od čtyřicátých do poloviny sedmdesátých let 14. století, vnímáme zájem sedleckého kláštera o ovládnutí bohatých důchodů malínské fary. Zájem kláštera je zřejmý již z přivtělení důchodů kutnohorských kaplí ke klášternímu špitálu roku 1324, které bylo opakovaně potvrzováno v letech 1343, 1353 a 1355. Sedlecký klášter spolu se svými exponenty také byl vždy jednou ze stran dlouhého sporu s Benešem ze Ždánic, dosazenému na malínskou faru zřejmě v rozporu se zájmy konventu na základě papežské provize. Ke stejnému cíli směřovala inkorporace malínského kostela v roce 1375 a následné další kroky a výsady sedleckých opatů. Důvod této snahy je zřejmý. Sedlecký klášter se stal již za vlády Václava II. jedním z největších věřitelů královské pokladny a sám se musel výrazně zadlužovat. Stále rostoucí dluhy, které dosahovaly výšek tisíců a poté desetitisíců kop grošů, způsobily rozpad klášterní ekonomiky a jeho statků a nutily opaty hledat jakékoli zdroje hotovosti.¹⁴² Možnost, jak naplnit klášterní pokladnu, představovala právě malínská fara s kutnohorskými chrámy.

Přesné zprávy o výnosech fary zprvu postrádáme, patřily však jistě k velmi vysokým. Od výběrčích papežských desátků byl vyměřen malínské faře roku 1352 desátek pouze 42 gr. pololetně a její příjmy by tedy měly být odhadovány na 14 kop gr. ročně, samostatně uvedené kutnohorské kaple však odváděly pololetně 8 kop gr. a jejich výnos tak měl odpovídat 160 kopám gr. ročně.¹⁴³ Také podle inkorporačních listin z let 1374-1375 byl vnímán odděleně majetek malínské fary a kutnohorských kaplí. Bylo ustanoveno, že duchovní správce fary bude dostávat od sedleckého opata pouze ty příjmy, které užívali rektori malínského kostela před vznikem kutnohorských kaplí, zatímco jejich důchody budou obráceny ve prospěch kláštera.¹⁴⁴ V papežském potvrzení inkorporace z roku 1409 pak je přímo vyčíslena výše ročních důchodů malínského kostela a kaplí částkou 160 kop gr., která odpovídá uvedenému odhadu podle výše papežských desátků.¹⁴⁵ Skutečné výnosy z fary však mohly být ještě vyšší.

¹³⁸ Existence farního domu je doložena k roku 1406 (*in domo dotis ecclesie superioris*, srov. APH, AMK, Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. XXXVI r), resp. 1414 (*curia dotis superioris ecclesie*, srov. APH, AMK, Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 102v-105r).

¹³⁹ RBMV III, s. 137, č. 319; LE VI, s. 127, č. 69; APH, AMK, sign. 563 XXI 16; sign. 572 XXI 26; sign. 618 XXII 22; RBMV III, s. 223, č. 560; AICP V, s. 358; J. KALOUSEK (ed.), *Listy klášterů sedleckého a skalického*, s. 396, 398, 402; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 125-128, č. IX; AMKH, Aktová sbírka, sign. XXI/2.

¹⁴⁰ FRB VII, s. 9. Také v konfirmačních knihách vystupují často jako nejmenovaní exekutoři konfirmací faráři Vysokého či Hořejšího kostela, a to v letech 1391-1417. Srov. LC V, s. 57, 213; LC VI, s. 50, 96; LC VII, s. 4, 6, 8, 22, 86, 99, 149, 158, 220, 234, 237.

¹⁴¹ Tato skutečnost jasně vyplývá ještě např. ze zápisů konfirmačních knih z let 1390-1412 nebo ze supliky sedleckého kláštera k papežské kurii z roku 1419 (MVB VII, s. 174, č. 385). Samostatnou faru ve městě nedokládá ani ojedinělá a pravděpodobně chybná zmínka o neupřesněném plebánu kostela na Náměti (*plebanus ecclesie in Nemotis*; srov. LC VI, s. 244).

¹⁴² J. ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji*, s. 1-72.

¹⁴³ V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 54. V dalších letech byl desátek malínské fary a kutnohorských kaplí spojen a po roce 1384 klesal, nejspíše v důsledku inkorporace fary klášteru

¹⁴⁴ MVB IV, s. 581-583, č. 1024; LE II, s. 126-127, č. 238. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 53.

¹⁴⁵ ASP, s. 270-272, č. 404. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 56.

Podstatně méně zpráv máme o farním kostele sv. Václava v **Pněvicích**. Poprvé je doložen ve zprávě kroniky Františka Pražského, podle které došlo u této vsi roku 1338 k eucharistickému zázraku.¹⁴⁶ Jména správců pněvického kostela, který podléhal patronátu pražské kapituly, známe až od roku 1384, kdy byl zdejší farářem jistý Ondřej.¹⁴⁷ Následujícího roku (1385) probíhal spor o obsazení fary mezi knězi Janem a Petrem, v němž figuruje také pražský kanovník M. Vojtěch Raňkův z Ježova jako patron kostela.¹⁴⁸ Týž je doložen ve stejné funkci spolu s pněvickým farářem Ondřejem ještě v roce 1388.¹⁴⁹ Ondřej, zvaný též Rabas, rezignoval na svůj úřad roku 1392 a kanovník Václav z Radče prezentoval na jeho místo M. Martina z Jihlavy.¹⁵⁰ Jej vystřídal roku 1394 na základě prezentace téhož patrona Martin, dosud oltářník v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském.¹⁵¹ Plebán Martin vystupuje jako pněvický farář a zároveň s titulem inkvizitora až do roku 1400, kdy na svůj úřad rezignoval a kanovník Václav z Radče prezentoval k faře Konráda, oltářníka z chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.¹⁵² Konráda vystřídal roku 1403, opět se souhlasem Václava z Radče, M. Mikuláš Náz, který dříve zastával místo oltářníka v témže kostele a pocházel z pražského a kutnohorského měšťanského rodu Názů.¹⁵³

V roce 1401 bylo pněvické farní obročí spojeno s beneficiem rektora nové kaple Těla Kristova a sv. Barbory, která mezitím vznikla u Kutné Hory v mezích pněvické farnosti z iniciativy kutnohorského bratrstva Těla Kristova. Bratrstvo poté mohlo zasahovat do výběru pněvického faráře a získalo právo navrhnout kapitule k prezentaci dva vhodné kandidáty.¹⁵⁴ Když proto Mikuláš Náz roku 1405 rezignoval, bratrstvo dosadilo na jeho místo jednoho ze svých členů, kněze Leonarda Eisengraberera, dosavadního rektora nového chrámu. Ten působil na pněvické faře formálně až do své smrti v roce 1424.¹⁵⁵ K chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, kterému byla v letech 1401-1403 přiznána práva křtu a pohřbu, bylo přesunuto též sídlo pněvické fary a obě obročí byla tímto krokem personálně sjednocena. Leonardovým sídlem se proto stal farní dvůr při novém chrámu, zatímco pněvickou faru pronajal za 9 kop grošů ročně a nechal se zde zastupovat vikářem.¹⁵⁶

Pněvický kostel neoplýval bohatstvím kutnohorských chrámů v malínské farnosti, přesto odváděl papežský desátek v poměrně výrazné výši 2 kopy 24 gr. ročně,¹⁵⁷ ačkoli v mladších pramenech se dočteme, že příjmy kostela nepřevyšovaly 10 kop grošů ročně. Tento údaj je bezpochyby záměrně zkreslený.¹⁵⁸ V okolí Pněvic na statcích pražské kapituly se nacházelo několik významných dolů, o které kapitula vedla spory se sedleckým klášterem již roku 1338.¹⁵⁹ Nová rozepře o hranice pozemků se rozhořela mezi oběma duchovními institucemi v letech 1400-1407.¹⁶⁰ Příjmy z těchto statků jsou zachyceny také v kapitulních účtech z let 1359-1369 a 1408-1416¹⁶¹ nebo v listině krále Karla IV. z roku 1353.¹⁶²

¹⁴⁶ FRB IV, s. 426; Jana ZACHOVÁ (ed.), *Kronika Františka Pražského. Chronicon Francisci Pragensis*, Praha 1998 (= Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, 1), s. 167-168.

¹⁴⁷ LE IV, s. 445-446, č. 615. K posloupanosti pněvických farářů též F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 10-11.

¹⁴⁸ AICP II, s. 330, 331, 337.

¹⁴⁹ CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641.

¹⁵⁰ AICP III, s. 22; LC V, s. 197.

¹⁵¹ LC V, s. 205.

¹⁵² LC V, s. 211; LE IV, s. 445-446, č. 615; AICP III, s. 194-214, 219-248, 254; LC VI, s. 15.

¹⁵³ LC VI, s. 104.

¹⁵⁴ CIM II, s. 951-955, č. 738; MVB V, s. 998, č. 1754. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 82-84.

¹⁵⁵ LC VI, s. 163-164; AICP V, s. 358; AICP VI, s. 75; CIM II, s. 1119, č. 840; LC VIII-X, s. 72.

¹⁵⁶ CIM II, s. 951-955, č. 738; s. 974-978, č. 755; MVB V, s. 998, č. 1754; s. 1212, č. 2077; AICP VI, s. 75. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 82-84; F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 25-29.

¹⁵⁷ V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 54.

¹⁵⁸ MVB V, s. 998, č. 1754. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 83.

¹⁵⁹ RBM IV, s. 237, č. 610, 611; s. 247, č. 638. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 67-68; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého, IV, Opat Mikuláš*, s. 45-48; Týž, *Chrám sv. Barbory*, s. 5-6.

¹⁶⁰ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 84-86.

¹⁶¹ CIM II, s. 496, pozn. k č. 339 (1359-1369); APH, AMK, sign. Cod. XXVII/2, *Registrum pecuniarum a preposito capituli Pragensis acceptarum*, 1408-1416, fol. 29^r. Stručně též Martina MAŘÍKOVÁ, *Registrum acceptorum et divisionum capituli metropolitani Pragensis 1396-1418 a hospodářství pražské metropolitní kapituly na přelomu*

Pněvická fara stála dlouho ve stínu bohatší fary malínské. Přes relativně vyšší příjmy zůstávala na úrovni venkovské fary a byla obsazována podstatně méně významnými duchovními. Z jejich řad budí pozornost pouze postava Martina (1394-1400), uváděného s titulem *inquisitor heretice pravitatis*. Charakter fary se výrazně proměnil až spojením s novým chrámem Těla Kristova, kdy se v řadě duchovních správců objevují postavy spojené s kutnohorskými měšťanskými rody a s bratrstvem Těla Kristova. Pněvická fara znamenala pro Kutnou Horu a její obyvatele také další zdroj kontaktů s dvorským prostředím, neboť význační členové kapituly pobývali opakovaně v Kutné Hoře, aby dohlíželi na svůj majetek nebo rozhodovali sporné otázky.¹⁶³ Její hlavní význam ovšem spočíval ve skutečnosti, že hranice farního obvodu sahaly od jihozápadu těsně po městskou hradbu. Právě tyto pozemky se kutnohorští měšťané rozhodli využít ve snaze o zlomení vlivu sedleckého kláštera na církevní správu svého města a o zisk vlastního farního kostela.

Od sklonku osmdesátých let 14. století začal v mezích pněvické farnosti se souhlasem pražské kapituly vyrůstat reprezentativní chrám Těla Kristova a sv. Barbory, jehož stavba měla ambice stát se novým centrem měšťanské zbožnosti.¹⁶⁴ Jeho zakladatelé, kutnohorští měšťané sdružení v bratrstvu Těla Kristova, vymohli pro svůj chrám papežské uznání práva křtu a pohřbu v letech 1401-1403, formálně však zůstal podřízen jako kaple pněvické faře.

Nový chrám těsně za hradbami města se stal trnem v oku malínským farářům a sedleckému klášteru, kteří v jeho zřízení právem spatřovali konkurenci v duchovní správě celého města. Po vleklém sporu mezi pražskou kapitulou, bratrstvem, malínskou farou a sedleckým klášterem proto došlo k pevnému vymezení hranic mezi oběma „kutnohorskými“ farnostmi a ke stanovení jejich vzájemného vztahu. Pněvický farář Leonard již roku 1407 přislíbil, že bude poskytovat svátosti pouze obyvatelům své farnosti a bude vybízet měšťany, aby při volbě místa pohřbu respektovali práva jejich mateřského farního kostela.¹⁶⁵ Spor uzavřel rozhodčí výrok z roku 1410, který přesně popsal hranici mezi oběma farními obvody. Linie kopírovala jihozápadní úsek městských hradeb a potvrdila nezávislost chrámu Těla Kristova na malínské faře. Kutnohorští měšťané měli přijímat svátosti výhradně ve svém farním obvodu, zároveň jim však byla přiznána možnost zvolit si místo pohřbu při novém chrámu Těla Kristova.¹⁶⁶ Rozhodčí výrok, stvrzený papežem Janem XXIII., tedy výslovně potvrdil rozdělení Kutné Hory mezi dva původní farní obvody, malínský a pněvický. Ani v tomto ohledu se kutnohorským měšťanům nepodařilo získat samostatný farní kostel, byť oba duchovní správci mezitím přesídlili od svých venkovských kostelíků k reprezentativním chrámům ve městě. Názor Jaromíra Čelakovského, podle kterého Kutná Hora v roce 1410 získala dva vlastní farní kostely, je interpretací, která překračuje výpověď pramenů.¹⁶⁷ Vznik chrámu Těla Kristova a sv. Barbory tak sice nesplnil všechna očekávání svých zakladatelů, přesto narušil dosud neotřesitelný a stále sílící vliv sedleckého kláštera na duchovní život kutnohorských měšťanů. Až jeho založením vznikl prostor, ve kterém se mohly plně rozvíjet projevy měšťanské zbožnosti.

---

14. a 15. století, Sborník archivních prací 57, 2007, s. 237-445, zde s. 244-245, 249; TÁŽ, *Účetní rejstříky a další písemnosti vzniklé v souvislosti se správou „společné pokladny“ pražské metropolitní kapituly v době předhusitské*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (eds.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 81-93, zde s. 85.

¹⁶² CIM II, s. 494-496, č. 339. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 67, pozn. č. 2.

¹⁶³ Kromě již uvedených dokladů také J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 85-86, 117-124, č. VII-VIII. Kanovník Václav z Radče je doložen v Kutné Hoře též jako svědek na notářském instrumentu z roku 1398 (APH, AMK, Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 45^v-46^r).

¹⁶⁴ K založení chrámu detailněji níže.

¹⁶⁵ AICP V, s. 358.

¹⁶⁶ CIM II, s. 1119-1130, č. 840; ASP, s. 320-326, č. 484. Ke sporu a jeho výsledkům J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 84-88. K počátkům sporu též F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 24-25.

¹⁶⁷ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 88. Přejaly též H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 57.

3.4 Kutná Hora, sedlecký klášter a jejich chrámy

Nejstarším pramenem, který dokládá existenci sakrálních staveb ve středověké Kutné Hoře, je již zmíněná listina pražské kapituly z roku 1324. Malínský farář M. Oldřich z Paběnic se tehdy jako zkušený znalec kanonického práva rozhodl ovládnout nepřehlednou situaci v církevní správě rozrůstající se Kutné Hory. Listina uvádí ve známé pasáži, že „za časů jeho předchůdce, malínského faráře Jana, v místě zvaném *Chutna* v hranicích malínské fary byly nalezeny stříbrné doly a při nich začaly vyrůstat dřevěné kaple, které sloužily nespočetnému množství lidu sbíhajícímu se do těch míst z různých stran.“¹⁶⁸

Situace v Kutné Hoře tedy do značné míry opakovala to, co předpokládáme v Jihlavě v polovině 13. století, kde písemné prameny rovněž naznačují vznik hornických kaplí.¹⁶⁹ V Jihlavě však vedle nich byl založen i řádný farní chrám, k němuž byla přenesena farní práva od staršího kostela sv. Jana Křtitele, ležícího mimo město.¹⁷⁰ Složitost poměrů v Kutné Hoře daná silným postavením sedleckého kláštera jako vlastníka pozemků a patrona malínské fary takového řešení neumožnila. Jak dále uvidíme, kutnohorské chrámy zůstávaly po celou předhusitskou dobu pouhými kaplemi, které byly podřízeny starším farám mimo město. Tato okolnost nám umožňuje rozlišit starší vrstvu farních kostelů, jejichž existence předcházela vzniku Kutné Hory, od mladších kaplí, které živelně vyrůstaly poblíže stříbrných dolů, a vyloučit starší úvahy o románském původu některých staveb.¹⁷¹ Zároveň je však i důvodem, proč kutnohorské kostely často unikaly pozornosti úřadů církevní správy a jejich doložení písemnými prameny je mezerovité nebo žádné.

Pouze jediný pramen plošně zachytil alespoň ty sakrální stavby, které se nacházely v Kutné Hoře v hranicích malínské farnosti, tedy v jádru města i na většině hornického osídlení v okolí. Je jím listina papeže Urbana V. z roku 1369, kterou nařídil pražskému arcibiskupovi Janu Očkovi z Vlašimi sekvestraci malínské fary pro dlouhotrvající spor o její obsazení. Listina vyjmenovala všechny kaple malínského kostela, které byly počítány ke Kutné Hoře. Šlo o celkem osm sakrálních staveb, z nichž některé jsou dostatečně zachyceny také v jiných pramenech, jiné však pouze na tomto místě.¹⁷² Ani uvedený počet kutnohorských chrámů však není konečný. Listina nezmiňuje například městský špitál, který měl také jednu či dvě vlastní kaple, a další kostely v těsném okolí města, které se však nacházely v obvodu farnosti pněvické. U některých z tohoto důvodu postrádáme doklady v písemných pramenech a váháme při zařazení mezi předhusitské nebo až pozdější stavby. Velká skupina kutnohorských kostelů navíc zanikla během josefínských reforem.¹⁷³ I z těchto důvodů v následujícím přehledu zůstávají některé sporné položky.

Podle přesvědčení Martina Bartoše středověké kostely v Kutné Hoře původně vznikaly v místech s největší koncentrací dolování a hornických osad, jak lze soudit z jejich postavení na rudních pásmech v blízkosti významných historických dolů.¹⁷⁴ Nejdůležitějším z těchto kostelů byl již v počátcích města chrám **Panny Marie** v blízkosti královské mincovny, zvaný též **Hořejší** nebo **Vysoký** (dnes chrám sv. Jakuba Většího). Počátky jeho stavby jsou kladeny v

¹⁶⁸ RBM III, s. 378-379, č. 969. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 42-43.

¹⁶⁹ Ivo PÁNEK, *Mincovna v Křižanově a počátky města Jihlavy*, Časopis Matice moravské 88, 1969, s. 267-274, zde s. 273-274; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 306.

¹⁷⁰ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 307.

¹⁷¹ Např. Dobroslav LÍBAL, *Kutná Hora – staleté ohnisko krásy*, Zprávy památkové péče 54, 1994, s. 210-214, zde s. 210. Nereálné dohady odmítl již M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 168.

¹⁷² MVB III, s. 744, č. 1136; J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 115-116, příloha č. VI. Doloženy jsou zde Hořejší kaple Panny Marie (dnes chrám sv. Jakuba Většího), Dolejší kaple sv. Jana (zanikla), kaple Panny Marie na Náměti, česká kaple sv. Bartoloměje (zrušená), kaple sv. Jiří na Dřevném trhu (zanikla), Všech svatých ve Staré Kutně, sv. Maří Magdalény na Špicenberku (zanikla) a sv. Vavřince na Novém Kaňku a Grejfu.

¹⁷³ Přehledně E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 69-85.

¹⁷⁴ M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 168-175. Výkladu M. Bartoše dáváme přednost před symbolickým pojetím rozmístění kutnohorských kostelů, jak je formulovali na základě domnělých prostorových vztahů M. KRUML, *Über das Stadtbild am Beispiel Kuttentberg*; Blanka ALTOVÁ, *Město a společnost. Kutná Hora v dlouhém 14. století*, Sociální studia 2, 2006, s. 173-199.

uměleckohistorické literatuře do dvacátých až třicátých let 14. století.¹⁷⁵ Stavebníkem jeho nejstarší části, kterou představuje kněžiště a západní dvojvěží s monumentálním dvojosým portálem, byla bezpochyby sedlecká klášterní huť, která předtím provedla stavbu konventního chrámu Panny Marie a patrovou kapli s kostnicí na sedleckém hřbitově. Výstavba presbytáře byla dokončena podle některých autorů již kolem roku 1330, nejpozději však před polovinou 14. století. Následovala přístavba sakristie, v jejímž patře byla původně plánována nedokončená prostora architektonicky výjimečné kaple osvětlené širokými okny.¹⁷⁶ V odborné literatuře dosud nepanuje shoda, zda chrám byl založen nejprve jako bazilikální, nebo síňové trojlodí, kterým byla jeho stavba později završena.¹⁷⁷ Síňové trojlodí bylo vloženo mezi věže a kněžiště patrně v sedmdesátých až osmdesátých letech 14. století. Podle některých autorů se na jeho výstavbě podílela dvorská parléřovská stavební huť, která v Kutné Hoře realizovala také jiné stavby.¹⁷⁸ Nejmladší stavební fází byla kaple v čele uvnitř jižní boční lodi, která vznikla v závěru 14. století.¹⁷⁹

Za první písemný doklad o existenci chrámu bývá považována zmínka k roku 1336, která hovoří o Jindřichu faráři z Hory, respektive 1333, kdy je doložen „kostel v Malíně jinak v Kutně.“¹⁸⁰ Jaromír Čelakovský zároveň vyslovil hypotézu, podle které byl chrám stavěn od roku 1332, kdy se malínským farářem stal přemyslovský levoboček Jan Volek, vyšehradský probošt a pozdější olomoucký biskup, který přesídlil z Malína do Kutné Hory.¹⁸¹ Ten je již tehdy označen jako držitel provize na faru *in Malin alias in Cutina*.¹⁸² Jinými autory byla vyzdvihována zásluha obce minciřů a pregéřů, jejichž kaple byla umístěna v severní lodi chrámu a jejíž nejstarší oltář byl založen již mezi lety 1368-1370.¹⁸³ K předchozím údajům je možné doplnit, že již roku 1310 je doložen Konrád, bratr Jindřicha, místofaráře z Hory, jako člen poselstva k lucemburskému dvoru.¹⁸⁴ První výslovná zmínka o chrámu však pochází až z roku 1357, kdy je zmíněna *capella superior*,¹⁸⁵ a mariánské patrocinium k roku 1363 (*ecclesia sancte Marie*).¹⁸⁶ Hořejší chrám Panny Marie byl od počátku vnímán jako nejvýznamnější chrámová stavba v Kutné Hoře. V předhusitské době při něm stával farní dvůr, na němž přebývali od počátku 14. století malínští

¹⁷⁵ J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 14-15, datuje vznik stavby do doby po roce 1324, avšak na základě nepřesné interpretace listiny z téhož roku.

¹⁷⁶ Václav MENCL, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 47; P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 204-207; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 308-310; J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 18-19.

¹⁷⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 308, zvažují původní plán na výstavbu bazilikálního trojlodí. Naopak P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 204, nebo J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 22-26, považují síňové trojlodí za původní koncepci chrámu. S jeho výstavbou mělo být počítáno již na samém počátku.

¹⁷⁸ V. MENCL, *Česká architektura doby lucemburské*, s. 86; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 321. K účasti parléřovské huti *Tamtéž*, s. 321. Ze starší literatury E. POCHE, *Arciděkanský chrám sv. Jakuba*, s. 12-25. Odlišně J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 26.

¹⁷⁹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 321; J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 26.

¹⁸⁰ Písemné prameny shrnul J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 58; Josef NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů*, in: *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela*, ed. Josef Vepřek, Kutná Hora 1946, s. 28-55. Srov. též P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 206. Podle téhož autora (*Tamtéž*, s. 207) byl presbytář chrámu dokončen již k roku 1336. K údajům z roku 1333 srov. MVB, *Tomus prodromus*, s. 576-577, č. 1074; RBM III, s. 775-776, č. 2001. K údajům z roku 1336 srov. F. PALACKÝ (ed.), *Über Formelbücher*, s. 344, č. 147.

¹⁸¹ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 57.

¹⁸² MVB, *Tomus prodromus*, s. 530-531, č. 966.

¹⁸³ J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba*, s. 30. Uvedená zmínka bývá někdy považována za doklad o alespoň částečném dokončení trojlodí k tomuto datu. Srov. P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 207.

¹⁸⁴ FRB IV, s. 136. Tento pramen bez citace reflektoval již F. X. BENEŠ, *Arciděkanský chrám sv. Jakuba*, s. 210. Mladší literatura jej opomíjí.

¹⁸⁵ LC I/1, s. 57.

¹⁸⁶ LC I/2, s. 6. Srov. J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba*, s. 30.

faráři nebo jejich zástupci. Působila zde také starší městská škola.¹⁸⁷ Pro tuto funkci jej předurčila blízkost královské mincovny, ale i dominantní umístění v centrální části města.

Druhou nejvýznamnější sakrální stavbou se v první polovině 14. století stal chrám **Panny Marie na Náměti**, nazývaný též **Dolejší**. Jeho stavba byla zahájena pravděpodobně současně s Vysokým kostelem sedleckou klášterní hutí. Nejstarší částí kostela je pravděpodobně přízemí věže, které bylo původně zpřístupněno výjimečným portálem, bohužel zaniklým za regotizace na přelomu 19. a 20. století. Ke konci 14. století měl být dokončen presbytář a síňové trojlodí. Kostel však byl později poškozen několika požáry a jeho výsledná podoba je, odhlédneme-li od částečných novověkých úprav, výrazně ovlivněna pozdně gotickými zásahy.¹⁸⁸ Chrám je poprvé doložen až v roce 1369 společně s dalšími kutnohorskými kaplemi.¹⁸⁹ Vedle oltářníků nebo kazatelů při něm pravděpodobně nesídlil samostatný duchovní správce. Pouze výjimečná zmínka z roku 1408, kdy je doložen *plebanus ecclesie in Nemotis*, naznačuje opak.¹⁹⁰ Funkce chrámu v městském organismu nebyla zřejmě zanedbatelná, jak soudíme vzhledem k jeho výstavnosti. Původně byl mohl být zamýšlen jako centrální chrám pro tzv. Dolní město, které bylo začleněno do kutnohorských hradeb pravděpodobně v první polovině 14. století.¹⁹¹

Druhou chrámovou stavbou uvnitř Dolního města se stal kostel **sv. Jana Křtitele**, zaniklý za husitských válek, který stával na dnešním Jánském náměstí. O jeho podobě nevíme nic bližšího.¹⁹² V písemných pramenech je doložen pouze roku 1369 jako Dolejší kaple sv. Jana¹⁹³ a znovu k roku 1421 v kronice Vavřince z Březové, kdy zde konali bohoslužby táborští kněží.¹⁹⁴ Kostel byl poničen jedním z požárů města v letech 1422-1424 a pokusy o jeho obnovu ve druhé polovině 15. století nebyly úspěšné.¹⁹⁵

Čtvrtou sakrální stavbou, která stála uvnitř městských hradeb, byl chrám **sv. Bartoloměje**, jehož pozůstatky se nacházejí na dnešním Pirknerově náměstí v horní části města. Na základě dochovaných konstrukcí obvodového zdiva gotické lodi a zbarokizované věže, ale i historických plánů je usuzováno, že kostel byl přestavěn na přelomu 14. a 15. století do podoby síňového dvoulodí s polygonálně uzavřeným presbytářem a západní věží.¹⁹⁶ Kostel byl zrušen v roce 1787, prodán v dražbě a později začleněn do budovy městského špitálu.¹⁹⁷ Jako „česká kaple“ je doložen k roku 1369.¹⁹⁸ Podle zmínek z let 1404 a 1415 zde působil zvláštní duchovní správce ve funkci oltářníka.¹⁹⁹ Zmínka o české kapli naznačuje, že chrám sloužil bohoslužbám pro české obyvatelstvo, jehož podíl v předhusitské Kutné Hoře byl patrně menšinový.²⁰⁰

¹⁸⁷ Srov. Jan FIALA, *Okolí kostela sv. Jakuba za starodávna*, in: Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela, ed. Josef Vepřek, Kutná Hora 1946, s. 56-61. Farní dvůr je doložen k roku 1406 (*in domo dotis ecclesie superioris*, srov. APH, AMK, Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. XXXVI r), resp. 1414 (*curia dotis superioris ecclesie*, srov. APH, AMK, Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 102v-105r) a škola od roku 1356 (RBM VI, s. 171-172, č. 324).

¹⁸⁸ Ke stavebnímu vývoji kostela J. ZACH, *Chrám Matky Boží*, s. 3-29; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 310, 322; A. POSPÍŠIL, *Ke středověké podobě kostela Panny Marie*, s. 9-13.

¹⁸⁹ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella Beate Marie in Aymotis*). K dalším zmínkám srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 58-59.

¹⁹⁰ LC VI, s. 244.

¹⁹¹ J. HEROUT, *Středověký půdorys*, s. 49-67.

¹⁹² E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 72-73.

¹⁹³ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella sancti Johannis inferior*).

¹⁹⁴ FRB V, s. 529 (*ecclesia sancti Johannis*).

¹⁹⁵ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 73.

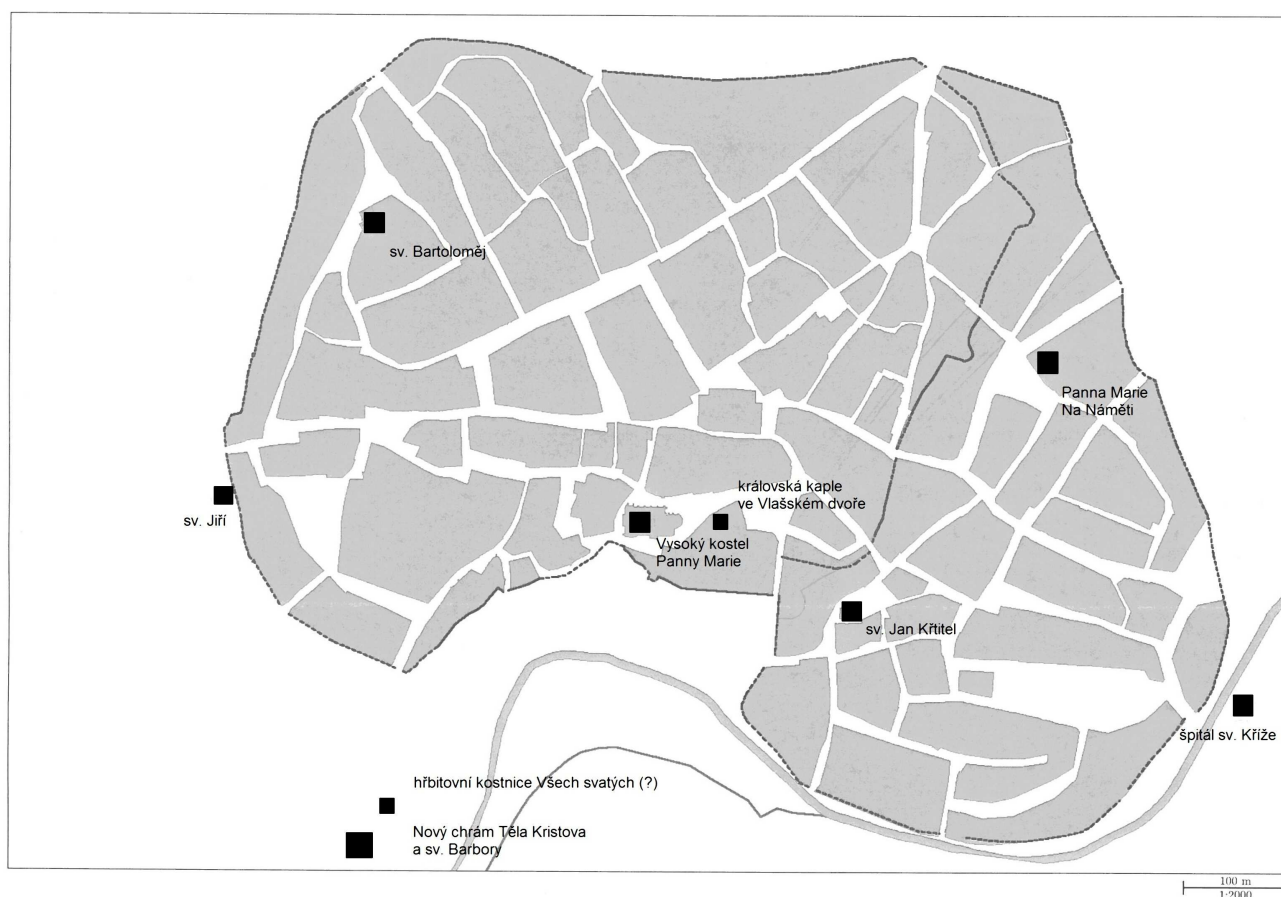
¹⁹⁶ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 311.

¹⁹⁷ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 71.

¹⁹⁸ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella sancti Bartholomei Bohemicalis*).

¹⁹⁹ LE VII, s. 384-385; LC VII, s. 158. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 63.

²⁰⁰ E. SCHWARZ, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer*, I, s. 77-79.

Obr. 1 – Mapa kostelů a kaplí v jádru předhusitské Kutné Hory.

Poslední sakrální stavbou, kterou můžeme doložit uvnitř města (► obr. 1), je **královská kaple** ve Vlašském dvoře, která se jako jediná vymykala dohledu malínských farářů a sloužila výhradně soukromým potřebám panovníka a jeho dvora. Počátky kaple jsou kladeny do souvislosti s přestavbou mincovny na reprezentativní královské sídlo v osmdesátých až devadesátých letech 14. století. V sousedství hradní věže tehdy byl vystavěn patrový trakt, který zahrnul dvě sakrální prostory umístěné nad sebou. Jejich výjimečná architektura provedená dvorskou stavební hutí je dnes bohužel silně poznamenaná regotizací v závěru 19. století, jejíž autoři nerespektovali původní uspořádání stavby.²⁰¹ Lichoběžníkovitá loď reprezentativní kaple v patře, sklenutá hvězdnicovou klenbou na excentricky umístěný střední pilíř, byla doplněna kněžištěm v bohatě zdobeném arkýři směrem do hradního nádvoří. Identicky rozvržená, avšak skromněji pojatá kaple v přízemí je považována za pokladnici mincovny. Dochované vybavení kaple pochází převážně ze závěru 15. století, kdy byla v roce 1497 znovu vysvěcena ke cti sv. Václava a Ladislava. Původní zasvěcení však neznáme.²⁰² Kaple Vlašského dvora byla jedinou duchovní institucí v Kutné Hoře, nad kterou vykonával patronátní právo panovník. Poprvé je doložena roku 1389, kdy král Václav IV. prezentoval k oltáři v kapli umístěné v mincovním dvoře kněze Kašpara ze Sušice po rezignaci Řehoře z Rejštejna. Je pravděpodobné, že kaple byla dokončena nedlouho před tímto datem.²⁰³ Kaplan Kašpar je znovu doložen v roce 1395. Později

²⁰¹ K radikální regotizaci Vlašského dvora v letech 1892-1898, která přinesla zničení většiny jeho původních konstrukcí, J. ŠEBEK, *Oprava Vlašského dvora*, s. 129-142.

²⁰² E. LEMINGER, *Kaple Vlašského dvora*, s. 137-150; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 315-316, 351-356; F. ZÁRUBA, *Vlašský dvůr*, s. 238-241.

²⁰³ LC IV, s. 215 (*ad altare capelle site in curia monete civitatis in Montibus Chuttnis*). Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 63. Tento rok bývá někdy nesprávně považován za datum vysvěcení kaple, srov. H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 316.

se však postavení kaple a jejích duchovních správců změnilo. Roku 1400 je doložen nazaretský biskup Mikuláš, sufragán pražského arcibiskupa a králův zpovědník, s titulem probošta kutnohorské královské kaple, a také následující zmínky hovoří o představených kaple jako o proboštech. V letech 1407 a 1412 je doložen probošt Řehoř Hudera, který zemřel v roce 1419 a král Zikmund jej nahradil svým protonotářem Michaellem.²⁰⁴ Při královské kapli na Vlašském dvoře zřejmě vznikla menší kapitula obdobně jako na jiných královských sídlech, která sloužila potřebám dvora během častých pobytů panovníka. Tuto skutečnost dokládá listina z roku 1400, podle které král Václav IV. ustanovil biskupa Mikuláše proboštem kaplí v královském dvoře v Praze, na Křivoklátě, Karlštejně a v Kutné Hoře a určil, aby v těchto kaplích byla denně sloužena mše, ať již bude panovník přítomen nebo nikoli.²⁰⁵ Rovněž zmínka o Mikuláši Janovu z Prahy, kaplanu a kantoru královské kaple v Kutné Hoře, dokládá přítomnost více kněží současně.²⁰⁶

Ostatní chrámy předhusitské Kutné Hory se nacházely za městskými hradbami (► obr. 2). Mimo struktury farní správy, avšak stále v hranicích malínské farnosti se nacházel špitál s kaplí **sv. Kříže** založený zámožným horníkem Štěpánem Pirknerem před rokem 1324. Již tehdy při něm působili dva kněží a je tedy pravděpodobné, že v té době stála i špitální kaple. Ta není výslovně doložena v žádném písemném prameni z předhusitské doby, pouze v letech 1363 jsou opět zmíněni špitální kněží a v roce 1406 kaplan.²⁰⁷ Špitál s kaplí stával na předměstí nazývaném Kohlmarkt (dnes Karlov) před Čáslavskou branou. Byl zrušen v roce 1810 a jeho stavba později zbořena.²⁰⁸ Pozůstatky zaniklé kaple sv. Kříže, dochované v nádvoří bývalého cukrovaru, umožňují zařadit její stavbu do závěru 14. století. Podle historických plánů se jednalo o jednolodní gotickou kapli s neodsazeným polygonálním presbytářem a vnějšími opěráky.²⁰⁹

Nedaleko špitálu sv. Kříže stávala zaniklá kaple **sv. Lazara**, poprvé doložená v roce 1473, kdy byly věnovány peněžní prostředky na její opravu. Podle vyobrazení na vedutě Kutné Hory od Jana Willenberga z roku 1602 šlo o nevelkou gotickou stavbu bez věže. Podle uvedené zmínky je pravděpodobné, že kaple vznikla již v předhusitské době patrně jako součást špitálního areálu. V roce 1825 byla zrušena a později zanikla.²¹⁰

Za nejstarší z kutnohorských kostelů bývá tradičně považován kostel **Všech svatých**, zvaný ve Staré Kutně. Starší literatura jeho vznik mylně spojovala s rokem 1292.²¹¹ Existence kostela je však doložena písemnými prameny pouze k roku 1369.²¹² Jeho současná podoba, sestávající z obdélné lodi, polygonálního presbytáře a hranolové věže vtažené do západního průčelí, je určena výraznou raně barokní přestavbou. Na základě archeologického výzkumu soudíme, že kostel vznikl nejdříve v závěru 13. století. Úvahy o jeho románském původu zůstávají neopodstatněné.²¹³

V těsné blízkosti městských hradeb u Kouřimské brány stával zaniklý kostel **sv. Jiří**, jehož polohu zachycují barokní plány města. Podle nich a podle vyobrazení na vedutách šlo pravděpodobně o jednolodní kostel s polygonálním presbytářem a západní hranolovou věží. Kostel sloužil v pohusitské době pořádku rudokupců, později při něm působili luteránští kazatelé pro německou hornickou komunitu v předbělohorské době. Byl zrušen za josefínských reforem a

²⁰⁴ LC VI, s. 222; August SEDLÁČEK, *Zbytky register králů římských a českých z let 1361-1480*, s. 58, č. 323; APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 148^v-149^r; RI XI, č. 3934.

²⁰⁵ A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 58, č. 323.

²⁰⁶ Vojtěch J. NOVÁČEK, *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1367-1424*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 12, 1895, s. 1-30, zde s. 21-23, č. 11.

²⁰⁷ RBM VII, s. 914-916, č. 1524; AICP V, s. 243. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 43, 50.

²⁰⁸ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 75-76.

²⁰⁹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 321-322.

²¹⁰ Petr M. VESELSKÝ, *O chrámu sv. Lazara na Kolmarku*, in: Týž, *Staré paměti kutnohorské*, Kutná Hora 1890, s. 44-49; E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 76; Jaroslav HEROUT, *Ještě k historii a ikonografii kostelů sv. Lazara*, Heraldika 8, 1975, s. 93-100. Do 14. století kladou založení kaple také H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 311.

²¹¹ E. MATĚJKOVÁ, *Kutná Hora*, s. 8.

²¹² MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella Omnium sanctorum in Antiqua Cuthna*).

²¹³ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 296; J. VALENTOVÁ, *Antiqua Cuthna*, s. 64.

později zbořen.²¹⁴ Písemnými prameny z předhusitské doby je doložena jeho existence pouze k roku 1369 v hranicích malínské farnosti.²¹⁵

Ve stejné části kutnohorského předměstí před Kouřimskou branou, avšak dále od městských hradeb, stával rovněž zaniklý kostel **sv. Martina**. Jednalo se o drobnou bezvěžovou stavbu s polygonálním presbytářem, kolem níž se zřejmě již ve 14. století nacházelo nevelké pohřebiště. Kostel byl zrušen roku 1787, prodán v dražbě do soukromých rukou a zbořen.²¹⁶ Je jednou z mála sakrálních staveb, které nejsou doloženy k roku 1369 v hranicích malínské farnosti, a nevíme proto, zda tehdy již existoval či zda náležel k sousední farnosti pněvické. Písemné prameny dokládají jeho existenci pouze roku 1419. Vavřinec z Březové tehdy zaznamenal do své kroniky, že kutnohorští horníci nechávali uvrhnout zajaté přívržence kalicha do šachet u města, zejména pak do šachty u kostela sv. Martina před Kouřimskou branou, kterou prý posměšně nazvali Tábor.²¹⁷

Stejně pochybnosti, znásobené v tomto případě absencí písemných pramenů, panují v otázce původu kostela **Nejsvětější Trojice** mezi Kutnou Horou a Bylany. Chrám dnes stojí o samotě obklopen hřbitovem a sestává ze západní hranolové věže, síňového dvoulodí a polygonálního presbytáře. Jeho stavba je v uměleckohistorické literatuře hodnocena rozporuplně. Část autorů jej považuje za stavbu z počátku 15. století, zatímco většina se přiklání spíše k jeho vzniku až na sklonku tohoto věku. Chrám tehdy sloužil jako rodinné pohřebiště významného kutnohorského rodu Smíšků z Vrchovišť, kteří jsou považováni za jeho stavebníky.²¹⁸ Údaj Jana Kořínka o existenci kostela k roku 1417 se dosud nepodařilo ověřit.²¹⁹

Papežská listina z roku 1369 zahrnuje mezi kutnohorské kaple také stavby poměrně vzdálené od městského jádra. Jednou z nich byl kostel **sv. Vavřince** na Kaňku. Zmínka z roku 1369 je zároveň jediným dokladem o jeho existenci v předhusitském období.²²⁰ Za předchůdce dnešní pozdně gotické stavby z přelomu 15. a 16. století bývá považována dřevěná kaple.²²¹

Dále ve svazích kaňkovských vrchů nad Sedlcem stávala kaple **sv. Maří Magdalény** na Spitzenbergu, rovněž doložená v roce 1369. V soudních aktech korektora kléru pražského arcibiskupství je k roku 1408 zmíněn Petr z Kutné Hory, střídník ve Spitzenbergu. Není tedy vyloučeno, že při kapli byl ustanoven samostatný oltářník.²²² V pozdním středověku a raném novověku tvořila součást kaňkovské farnosti a příležitostně zde sídlili zbožní poustevníci. Byla zrušena za josefínských reforem a později zbořena. Ve starší literatuře bývá někdy neprávem považována za původně románskou stavbu.²²³

Volnější vztah ke Kutné Hoře měl samostatný farní kostel **Panny Marie v Gruntě** u Libenic, stojící v severní části rudního revíru, který zmíníme pouze okrajově. V jeho okolí se dolovalo již

²¹⁴ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 76-80; TÝŽ, *Staré seminarium a věž ve zdech městských*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 64-70; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 171-172. Úvahy o jeho románském stáří jsou nepodložené (*Tamtéž*, s. 172).

²¹⁵ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella sancti Georgii in foro lignorum*).

²¹⁶ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 80-81; J. FIALA, *Kostel sv. Martina*, s. 89-90; Eva MATĚJKOVÁ, *Nález základů kostela sv. Martina*, Krásné město. Časopis pro rodáky a přátele Kutné Hory 2, 1971, s. 31; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 171.

²¹⁷ FRB V, s. 352 (*ad ssachtam ecclesie sancti Martini foris valvam Gurimensem vicinam*). K okolnostem podrobně J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 20-21.

²¹⁸ Do období vlády Václava IV. klade vznik kostela např. V. MENCL, *Česká architektura doby lucemburské*, s. 140. Odlišně H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 349-351. Srov. též M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 172. Ze starší literatury Petr M. VESELSKÝ, *Chrám Páně Nejsvětější Trojice u Hory Kutné a Smíškové z Vrchovišť*, Lumír 10, 1860, s. 565-569, 590-593, 616-618; J. ZACH, *Kostel Nejsvětější Trojice*, s. 3-13.

²¹⁹ J. KOŘÍNEK, *Staré paměti kutnohorské*, s. 297.

²²⁰ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella sancti Laurencii in Novo Meatu et in Griffone*).

²²¹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 311, 370-371.

²²² MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella beate Marie Magdalene in Spiczberg*); A. PODLAHA, *Akta korektorů duchovenstva*, s. 41.

²²³ J. FIALA, *Kaňkovský kostelíček sv. Maří Magdalény*, s. 65-73; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 171.

na přelomu 13. a 14. století, jak dokládá první zmínka o jeho existenci z roku 1305. Fara pod patronátem kouřimských arcijáhnů je doložena od roku 1352 a byla pravidelně obsazována až do husitských válek.²²⁴ Vyhodnocení stavebního vývoje kostela znemožňuje úplné nahrazení jeho starších částí novostavbou neorománské dvouvěžové baziliky v letech 1905-1908.²²⁵ Podle starší literatury byl jeho předchůdce, neobvykle vysoký kostel v gotickém slohu, z větší části zbořen již v první polovině 19. století.²²⁶ Na základě skutečnosti, že gruntecký kostel získal farní práva, soudíme, že jeho vznik předcházela počátkům kutnohorského dolování.

Farním kostelem staršího založení byl rovněž chrám **sv. Václava** v zaniklé vsi **Pněvicích**, která se rozkládala jižně od jádra města za potokem Vrchlicí.²²⁷ Kořeny kostela byly pravděpodobně románské, jak naznačuje nálezy hlavice sloupku přibližně z doby kolem roku 1200 nebo z počátku 13. století.²²⁸ Po husitských válkách byl zřejmě upraven jako dvoulodní stavba s věží, v roce 1787 však byl zrušen, prodán v dražbě a později zbořen.²²⁹ Poprvé je doložena jeho existence k roku 1338.²³⁰ Fara pod patronátem pražské kapituly, doložená od roku 1352, byla obsazována po celé předhusitské období, na počátku 15. století však byla přestěhována k novému chrámu Těla Kristova a sv. Barbory na okraji Kutné Hory, když předtím splývala s funkcí rektora tohoto chrámu.²³¹ Ve druhé polovině 15. a v 16. století kostel sloužil korporaci minciřů a pregéřů, která jej udržovala a využívala pro společné bohoslužby.²³²

Severně od pněvického kostela v poloze zvané **Na Rovínách** stával nejpozději v 15. století kostel **sv. Petra a Pavla**. Předhusitské kořeny jsou v jeho případě sporné, neboť o jeho existenci chybí přímé písemné doklady. Mohl však představovat původně kapli v hranicích pněvické farnosti. Od druhé poloviny 15. století náležel havířskému pořádku v Kutné Hoře.²³³ Jeho stavbu tvořila pravděpodobně loď s pravoúhlým či polygonálním presbytářem a západní hranolovou věží.²³⁴ Také kostel sv. Petra a Pavla byl zrušen v roce 1787 a později zbořen.²³⁵

V hranicích pněvické farnosti na pozemcích pražské kapituly se nacházela rovněž část kutnohorského předměstí zvaná Holzmarkt (dnes Žižkov), ležící těsně před hradbami jižně od Kouřimské brány. Na ostrohu nad potokem Vrchlicí zde začal vyrůstat, údajně na místě starší kaple sv. Barbory,²³⁶ velkolepý chrám Těla Kristova a sv. Barbory. Starší než samotný chrám však zřejmě byla přilehlá kaple **Božího těla**, začleněná do opěrné zdi na obvodu ostrohu. Kaple sice není doložena písemnými prameny, její stavbu však podle stylového rozboru prováděla dvorská stavební huť krále Václava IV. pravděpodobně ve druhé polovině osmdesátých let 14.

²²⁴ Shrnuje J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 63-64, pozn. č. 63. Přesvědčení J. Čelakovského a J. Kurky, kteří kladou farní kostel P. Marie do Libenic a do Gruntů další farní nebo filiální kostel sv. Marie Magdalény, je neopodstatněné (*Tamtéž*; Josef KURKA, *Archidiaconáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914, s. 140). Písemné zmínky se vztahují pouze k farnímu kostelu v Gruntě.

²²⁵ Markéta BOJAROVÁ, *Skupina historizujících kostelů na Kolínsku*, Památky středních Čech 15, 2001, č. 2, s. 63-68.

²²⁶ Shrnuje Karel B. MÁDL, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu kolínském. Soupis památek historických a uměleckých v království českém*, I, Praha 1897, s. 11; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 173.

²²⁷ Josef ŠIMEK, *Roveň a Pněvice, zašlé osady u Kutné Hory*, in: TÝŽ, *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907, s. 232-235; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 173.

²²⁸ E. LEMINGER, *Z lapidaria musea kutnohorského*, s. 168-171; A. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Příspěvek ke katalogu raně středověké architektury*, s. 68; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 194.

²²⁹ Eva MATĚJKOVÁ, *Ke stavební podobě některých historických objektů v Kutné Hoře*, Kutnohorský vlastivědný sborník 13, 2010, s. 28-37, zde s. 29-33; E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 82-85.

²³⁰ FRB IV, s. 426; J. ZACHOVÁ (ed.), *Kronika Františka Pražského*, s. 167.

²³¹ Shrnuje J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 67-68 a násl.

²³² J. ŠIMEK, *Roveň a Pněvice*, s. 232-235; E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 259-260.

²³³ J. ŠIMEK, *Roveň a Pněvice*, s. 232-235.

²³⁴ M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 173; E. MATĚJKOVÁ, *Ke stavební podobě*, s. 33-34.

²³⁵ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple*, s. 81-82.

²³⁶ Kaplička dochovaná v interiéru chrámu sv. Barbory měla být zbořena podle zprávy Mikuláše Dačického z Heslova až roku 1626. Prameny shrnul J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 70, pozn. č. 11; M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 172.

století. Interiér na čtvercovém půdorysu o devíti polích křížové klenby, kterou podpírají čtyři válcové sloupy, náleží k nejpůsobivějším prostorům vrcholné gotiky v českých zemích. Kaple byla původně koncipována jako patrový karner pro nově založený hřbitov, dostavěn však byl pouze suterén.²³⁷ Původní zasvěcení kaple není známé, na vedutě Kutné Hory od Jana Willenberga z roku 1602 je označena jako kaple Všech svatých a původně tedy mohla nést stejné patrocinium jako karner v areálu sedleckého kláštera.²³⁸ V 17. a 18. století náležela kutnohorské jezuitské koleji, po zrušení řádu byla od konce 18. století využívána ke světským účelům.²³⁹

Vyvrcholením vývoje sakrální architektury v předhusitské Kutné Hoře se stal chrám **Těla Kristova a sv. Barbory** (dnes sv. Barbory), který založilo bratrstvo Těla Kristova kolem roku 1388. Starší literatura kladla jeho vznik již k letům 1300 nebo do poloviny 14. století,²⁴⁰ Joseph Neuwirth však jako první upozornil na zásadní písemné prameny, které kladou počátky stavby mezi roky 1384, respektive 1386 a 1388.²⁴¹ Listina z roku 1388, která je úmluvou mezi bratrstvem a pražskou kapitulou o založení nového chrámu, hovoří ještě o pouhém záměru, v roce 1389 je poprvé doložena jeho probíhající stavba.²⁴² Chrám byl označován vedle patrocinia často také jako „nová kaple“ nebo „nový kostel“.²⁴³ Bratrstvo získalo pro jeho stavbu, stejně jako v případě přilehlého karneru, dvorskou stavební huť, která jej pojala jako velkolepou katedrálu. Původní délka chrámu měla být zřejmě podstatně větší. Jeho autor není výslovně doložen, velmi pravděpodobně jím však byl Petr Parlér, který zhotovil plány i pro obdobně pojatý chór kostela sv. Bartoloměje v nedalekém Kolíně, nebo některý z jeho synů.²⁴⁴ Původní trojlodí bylo později rozšířeno na pětিলodí, a to zřejmě již v devadesátých letech 14. století nebo po přestávce ve stavbě, která je doložena mezi lety 1401 a 1404. S rozšířením chrámu je spojován rukopisný stavební plán, dochovaný ve vídeňské Akademii výtvarných umění, který je patrně též dílem Parlérovske huti.²⁴⁵ Stavba postupovala poměrně rychle, neboť již roku 1391 je doložen hlavní oltář v první, pravděpodobně provizorně uzavřené části chrámu.²⁴⁶ Do husitských válek se podařilo dokončit stavbu na celém pozdějším půdorysu do výšky nad vrcholky arkád v hlavní lodi, sakristii s pokladnicí v patře a obě ramena redukovaného transeptu se vstupními portály. Zaklenuty byly všechny čtyři boční lodě, chórový ochoz i přiléhající kaple.²⁴⁷ Stavba byla završena po přerušení husitskými válkami v závěru 15. století vysokým chórem v kněžišti, který provedl Matěj Rejsek, a trojlodním síňovým prostorem nad hlavní a dvěma bočními loděmi

²³⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 316-318.

²³⁸ Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRAVNÍK, *Jana Willenberga Pohledy na města, hrady a památné stavby král. Českého z počátku XVII. století*, Praha 1901.

²³⁹ J. ZADRAŽILOVÁ, *Kaple Božího těla*, s. 228-229. Archeologický průzkum v kapli, který odhalil keramiku od druhé poloviny 14. do počátku 16. století a požárovou destrukční vrstvu snad z doby husitských válek, shrnula Daniela MAREŠOVÁ, *Záchraný archeologický výzkum v kapli Božího Těla v Kutné Hoře. Příspěvek k dějinám kaple a pokus o vytvoření základního typáře keramických tříd vyskytujících se na Kutnohorsku ve 2. polovině 14. – počátku 16. století*, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 2001, s. 631-648.

²⁴⁰ J. ZACH – J. BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. 1. doba stavby*, s. 30; Josef BRANIŠ, *K otázce stavby chrámu sv. Barbory*, *Památky archaeologické a místopisné* 14, 1889, s. 35-39; TÝŽ, *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné*, s. 34.

²⁴¹ J. NEUWIRTH, *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarakirche*, s. 306-341. Do stejné doby kladli založení chrámu také J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 69-73; F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 10, 19-20.

²⁴² CIM II, s. 823-824, pozn. k č. 641 (*fraternitas ... capellam ... de novo fundare et construere cupiens*); LE IV, s. 445, č. 615 (*nova capella ... edificata*).

²⁴³ J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 75.

²⁴⁴ Na základě písemných pramenů tak soudil již Joseph NEUWIRTH, *Peter Parler von Gmünd und seine Familie*, Prag 1891, s. 85-90; TÝŽ, *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarakirche*, s. 340. Na základě rozboru stavby M. WUNDRAM, *Gmünd – Prag – Kolin – Kutenberg*, s. 115-123; P. VAŇOUS, *Příspěvek ke strukturální analýze*, s. 73-86; M. C. SCHURR, *Die Baukunst Peter Parlers*, s. 135. Parlérovskému okuhu jsou připisovány též kamenické značky na pilířích chórových arkád, srov. Petr CHOTĚBOR, *Der große Thurm des St. Veitsdoms. Erkenntnisse, die bei den Instandsetzungsarbeiten im Jahr 2000 gewonnen wurden*, *Umění* 49, 2001, s. 262-270, zde s. 269-270.

²⁴⁵ A. POSPÍŠIL, *Gotický plán chrámu sv. Barbory*, s. 91-96. Na zprávu o přerušení stavby před rokem 1404 upozornil již J. BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 44-45.

²⁴⁶ J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 73; F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 23.

²⁴⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 320; A. POSPÍŠIL, *Gotický plán chrámu sv. Barbory*, s. 93.

podle plánů Benedikta Rieda.²⁴⁸ Na západní straně byla uzavřena provizorní zdí, která plnila svoji funkci až do rekonstrukce a dostavby chrámu architektem Josefem Mockerem a stavitelem Ludvíkem Láblerem na přelomu 19. a 20. století.²⁴⁹

Monumentální chrám Božího Těla a sv. Barbory byl založen jako pouhá kaple, podřízená mateřskému farnímu kostelu v Pněvicích. Zprvu byla řízena rektory dosazenými společně pražskou kapitulou a bratrstvem Těla Kristova, na počátku 15. století sem přesídlil pněvický farář a roku 1401 chrámu byla přiznána bulou papeže Bonifáce IX. práva pohřbu a křtu. Chrám však po právní stránce stále zůstal podřízeným pněvické faře.²⁵⁰ V jeho areálu je doložena vedle hřbitova a farního dvora i škola.²⁵¹ Stavba, probíhající ještě roku 1419, byla přerušena krátce poté v důsledku husitských válek.²⁵²

Samostatný areál, který se vyznačoval nebyvalou koncentrací sakrálních staveb, představoval **sedlecký klášter** řádu cisterciáků, ležící nedaleko městských hradeb. Jeho dominantu tvořil konventní chrám **Nanebevzetí Panny Marie**, vystavěný na místě starší románské baziliky²⁵³ opatem Heidenreichem přibližně od devadesátých let 13. století, nejpozději od přelomu 13. a 14. věku. Jeho dokončení se předpokládá na sklonku první třetiny 14. století. Chrám byl koncipován jako redukovaná katedrála s bazilikálním trojlodím, příčnou lodí a se závěrem obklopeným věncem kaplí s ochozem. K severní boční lodi byla připojena řada kaplí navzájem oddělených příčkami. K jižní straně přiléhaly nedochované budovy gotického konventu.²⁵⁴ V monumentální podobě chrámu, který byl první stavbou katedrálního typu ve střední Evropě, bývá některými autory hledán záměr některého z českých panovníků počátku 14. století vystavět v Sedlci královskou nekropoli.²⁵⁵ Sedlecký klášter byl zničen za husitských válek a chrám stál více než dvě století ve zříceninách. V závěru 17. století započal s jeho obnovou opat Jindřich Snopek, který přizval k realizaci začínajícího stavitele Jana Blažeje Santiniho-Aichela. Podle jeho plánů vznikla působivá syntéza gotické stavby s prvky tzv. barokní gotiky, pod jejichž pláštěm se zachovalo mnoho z původní vrcholně gotické architektury.²⁵⁶ Konventní chrám Panny Marie stavěla zřejmě rozsáhlá stavební huť, která poté působila na dalších stavbách v klášterním areálu, v Kutné Hoře i jinde ve střední Evropě.²⁵⁷ Stavitele chrámu však dosud nedokážeme identifikovat.²⁵⁸

Ve stejné době vznikal v areálu kláštera hřbitovní karner **Všech svatých**, pojatý jako patrová stavba s kaplí ve druhém podlaží a s dvojicí šestibokých věžic při západním průčelí. Na jeho

²⁴⁸ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 359-362, 391-398.

²⁴⁹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 480-482; K. VORLÍČEK, *Dějiny restaurace a dostavby*.

²⁵⁰ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 82-84.

²⁵¹ Škola a hřbitov jsou doloženy k roku 1401 (CIM II, s. 951-955, č. 738), fara roku 1410.

²⁵² MVB VII, s. 178, č. 394.

²⁵³ F. VELÍMSKÝ, *Přehled výsledků dosavadního archeologického průzkumu*, s. 385-398.

²⁵⁴ Ke gotické podobě chrámu J. KUTHAN, *Počátky a rozmach gotické architektury*, s. 180-206; P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 200-211; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 302-304; P. KROUPA, *Klášterní kostel v Sedlci*, s. 51-74; Marc C. SCHURR, *Die Klosterkirche von Sedletz und die „Avantgarde“ der Architektur um 1300*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 297-313.

²⁵⁵ K. BENEŠOVSKÁ, *Způsob setkání baroka s gotikou*, s. 229-244; P. KROUPA, *Klášterní kostel v Sedlci*, s. 51-74

²⁵⁶ Mojmír HORYNA, *Jan Blažej Santini – Aichel*, Praha 1998, s. 214-221; K. BENEŠOVSKÁ, *Způsob setkání baroka s gotikou*, s. 229-244; Š. VÁCHA, *Antiquitatis illustre monumentum*, s. 384-408. K rozsahu dochovaných gotických konstrukcí H. BRZOBOHATÁ – A. POSPÍŠIL – Z. ŠTAFFEN – F. VELÍMSKÝ, *Příspěvek k poznání stavby kostela*, s. 57-68; Aleš POSPÍŠIL, *Stavebně-historický průzkum chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci. Upřesnění podoby gotické architektury*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 369-384.

²⁵⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 304.

²⁵⁸ S pozoruhodnou, avšak nedostatečně podloženou hypotézou přišel Jakub VÍTOVSKÝ, *Petr (Delfínův?)*, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 492.

realizaci se podílela rovněž sedlecká klášterní huť.²⁵⁹ Karner náležel k rozsáhlému hřbitovu, který mohl sloužit také pro početné obyvatelstvo Kutné Hory.²⁶⁰

Za nejstarší sakrální stavbu v opatství je považována nevelká **kaple**, začleněná dnes do jižní fronty barokního konventu v nádvoří za chórem chrámu Nanebevzetí Panny Marie. Uměleckohistorická literatura ji považuje za původně románský kostel, který zde mohl stát již před založením kláštera. Později sloužil patrně jako opatská kaple.²⁶¹ Tomuto objektu věnovala velkou pozornost barokní tradice, která s ním spojovala počátky kláštera a považovala jej za kapli, kterou mnichům daroval již zakladatel Miroslav.²⁶²

Dalším výjimečným sakrálním objektem v areálu opatství byl zaniklý kostel **sv. Filipa a Jakuba**, umístěný původně u brány při konventu konvršů. Objekt vznikl patrně ve druhé polovině 13. století, později byl rozšířen do podoby dvoulodní stavby se dvěma kněžišti a západní věží. V osmdesátých letech 14. století byla přistavěna k jeho jižní straně kaple **Božího hrobu**, která se stala vyhledávaným poutním místem.²⁶³ Kostel sloužil od druhé poloviny 15. století obnovené řeholní komunitě jako náhradní konventní chrám, po zrušení kláštera byl uzavřen a roku 1817 zbořen. Z jeho stavby jsou dochovány pouze nevelké úseky obvodového zdiva.²⁶⁴

Zbývající sakrální stavby, které stávaly v klášterním areálu a o nichž hovoří zprávy písemných pramenů, beze stopy zanikly. Ke kostelu sv. Filipa a Jakuba měla přiléhat kaple **sv. Ondřeje**, údajně založená roku 1267 kouřimským měšťanem jménem Rembo a jeho manželkou.²⁶⁵ Opodál u druhé brány stála kaple **sv. Kosmy a Damiána**, založená v roce 1412 pražským arcibiskupem Albíkem z Uničova.²⁶⁶

Ve značné vzdálenosti od Kutné Hory za areálem sedleckého kláštera se nacházel farní kostel **v Malíně**, jemuž bylo podřízeno celé město ležící v hradbách. V Malíně se dodnes dochovaly dva středověké kostely, farní funkce je však tradičně připisována kostelu **sv. Štěpána**.²⁶⁷ K původně románskému beztribunovému kostelu z poloviny 12. století, z něhož se dochovala západní věž a část zdiva nevelké lodi, byl na počátku 14. století přistavěn gotický presbytář.²⁶⁸ Kostel je doložen od 14. století jako farní chrám pod patronátem sedleckých opatů.²⁶⁹ O nedaleko stojícím kostele **sv. Jana Křtitele** postádáme ve středověku písemné zprávy a otazníky se vznášejí také nad jeho uvažovaným původem na sklonku 10. století. Mladší věž, dodatečně připojená ke stavbě na západní straně, pochází z 13. nebo z počátku 14. století.²⁷⁰

²⁵⁹ P. KROUPA, *Slohové hodnocení karneru*, s. 98-99; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 304.

²⁶⁰ Ke hřbitovu P. ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole*, s. 215-249.

²⁶¹ P. MACEK, *Románský sakrální objekt*, s. 8-11.

²⁶² Š. VÁCHA, *Barokní donátorské a zakladatelské scény*, s. 500.

²⁶³ P. ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole*, s. 217-221; J. HRDINA, *Die Topographie der Wallfahrtsorte*, s. 191-206.

²⁶⁴ F. TADRA, *Die ehemalige Kirche*, s. CLXIV-CLXVI.

²⁶⁵ S. E. KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera Sedleckého*, s. 9.

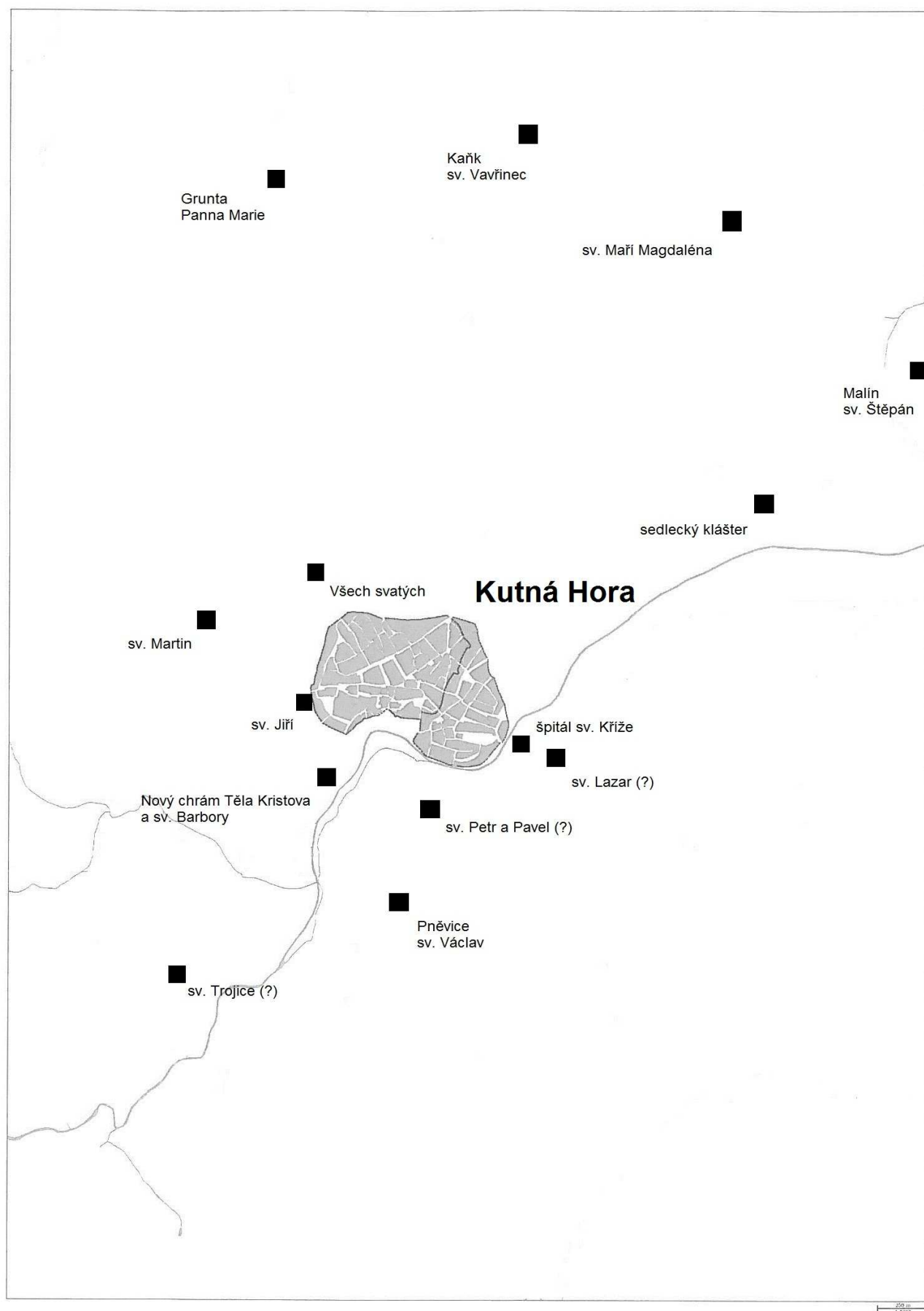
²⁶⁶ RBMV III, s. 265, č. 672; S. E. KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera Sedleckého*, s. 9.

²⁶⁷ Patrocinium farního kostela v Malíně po celou předhusitskou dobu není doloženo.

²⁶⁸ K. BENEŠOVSKÁ-FISCHEROVÁ, *Sakrální architektura v Malíně*, s. 69-77.

²⁶⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41 a násl.

²⁷⁰ Karel KIBIC ml. – Filip VELÍMSKÝ, *Příspěvek ke stavební historii kostela sv. Jana Křtitele v Malíně*, Průzkumy památek 15, 2008, č. 1, s. 127-134; P. SOMMER – V. VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavníkenne?*, s. 20-34.

Obr. 2 – Mapa kostelů a kaplí v zázemí Kutné Hory. U kostelů označených (?) není jisté, zda existovaly již v předhusitské době

Jak vyplývá z předchozího přehledu, těžiště sakrální topografie předhusitské Kutné Hory spočívalo od první poloviny 14. století ve výstavném chrámu Panny Marie, který se nacházel na komunikačně i pohledově exponovaném místě v blízkosti královské mincovny a kam záhy přesídlili malínští faráři nebo jejich zástupci. Také druhý velký chrám, budovaný jako centrum dodatečně přihrazeného Dolního města, byl zasvěcen Panně Marii, patronce sedleckých cisterciáků. Obě části městského jádra byly doplněny vždy o jeden menší kostel (sv. Jana Křtitele a sv. Bartoloměje). Dosahu měšťanského života se vymykala pouze královská kaple ve Vlašském dvoře, spravovaná od přelomu 14. a 15. století zřejmě nepočetnou kapitulou. Doloženy naopak nejsou kaple v měšťanských domech nebo na radnici. Stejně tak ve městě nevznikl žádný řeholní dům. Funkci městského kláštera mohlo nahrazovat pouze nedaleké sedlecké opatství. Na rušném předměstí před Čáslavskou bránou se rozkládal špitální areál pravděpodobně se dvěma kaplemi (sv. Kříže a snad i sv. Lazara). Velké množství sakrálních objektů, jejichž založení zřejmě odpovídalo živelnému rozvoji hornického osídlení v prvních desetiletích jeho existence, leželo na předměstích a v hornických osadách v zázemí města. Mnohé z nich neoplývaly výstavností a nehrály v životě Kutné Hory významnější roli. V hranicích malínské farnosti to bylo celkem pět kostelů či kaplí (sv. Jiří, sv. Martina, Všech svatých, sv. Vavřince a sv. Maří Magdalény). V obvodu pněvické farnosti, jejíž farní chrám sv. Václava ležel nedaleko od městského jádra, se mohl již tehdy nacházet později doložený kostel sv. Petra a Pavla. Spornou zůstává existence kostela Nejsvětější Trojice mezi Kutnou Horou a Bylany. Na sklonku 14. století se stal novým centrem měšťanské zbožnosti monumentální chrám Těla Kristova a sv. Barbory, jehož založení na výrazném ostrohu nad potokem Vrchlicí viditelně završilo vývoj sakrálního obrazu města.

4

OLTÁŘNÍ FUNDACE V PŘEDHUSITSKÉ KUTNÉ HOŘE V KONTEXTU MĚŠŤANSKÉ ZAKLADATELSKÉ AKTIVITY

4.1 Nejstarší kutnohorské chrámy a otázka jejich zakladatelského zázemí

Kutná Hora se stala záhy po svém vzniku jedním z center českého království a její obyvatelé figurují jako aktéři událostí, které ovlivňovaly směřování celé země. Pro zbraslavského opata Petra Žitavského, který měl úzké kontakty se sedleckým klášteřem, však rostoucí město představovalo zdroj všeho zla, „podnět lakoty a propast špatnosti“.¹ Cisterciácký kronikář nešetřil odsudky ani na adresu měšťanských povýšenců. „Není nic odpornějšího napohled, než sprosták, který se vypíná do výšky,“ uvedl své líčení o zajetí předních velmožů zpupnými měšťany z Prahy a Kutné Hory v roce 1309.² Trnem v oku mu bylo také bohatství horníka Bertholda Pirknera, „kterého povzneslo do výše nad meze stavu měšťanského množství peněz, vytěžené z podzemních dolů,“ takže si postavil „mezi Horou a klášteřem sedleckým na jižní stranu v údolí hrádek zvaný Perštejnec a častěji tam prodléval více z honby za zvláštnostmi než z potřeby.“³

Nejen z postřehů zbraslavské kroniky je zřetelná snaha kutnohorských nebo pražských měšťanů vyrovnat se šlechtě, jejímu politickému postavení, ale i životnímu stylu. Bohatství umožňovalo měšťanům stavět či zakupovat si hrady – zatímco Berthold Pirkner si vystavěl hrádek Perštejnec (Pirkenstein) a později získal jihomoravský Templštejn, Rosenthalové zakoupili rakouský hrad Haseneck a kutnohorský i pražský měšťan Peregrin Pusch držel východočeské Litice.⁴ Kutnohorské rody se aktivně zapojily také do zápasu o český trůn po vymření Přemyslovců. Zatímco Berthold Pirkner a Rosenthalové podporovali habsburskou kandidaturu, Ruthardové stáli na straně korutanské.⁵ Jako událost, při které ambice skupiny nejvlivnějších měšťanských rodů zařadit se mezi politickou elitu dosáhly vrcholu, je hodnoceno zajetí předních českých velmožů v Praze a sedleckém klášteři v roce 1309, kterého se na kutnohorské straně aktivně zúčastnili Ruthardové a Peregrin Pusch.⁶

Předpokládáme, že očividná snaha kutnohorských měšťanů o politický vliv úměrný jejich bohatství, o rodovou a osobní reprezentaci, vyjádřená rostoucím „aristokratickým sebepojetím“,⁷ nalezla vyjádření rovněž v sakrálních stavbách, jež se objevují v Kutné Hoře na počátku 14. století. V otázce založení nejstarších kutnohorských chrámů však jsme odkázáni na velmi omezenou pramennou základnu. Jediné vodítko poskytuje často zmiňovaná listina pražské kapituly z roku 1324, která upravila poměry církevní správy ve městě. Listina velmi obecným a zřejmě i tendenčním způsobem popisuje neutěšenou situaci před zásahem M. Oldřicha z Paběnic a sedleckého opata Friedricha. Uvádí, že z důchodů dřevěných kaplí, které bylo nutné vystavět v Kutné Hoře pro velký sběh lidí, nebylo možné zřídit nové bohoslužby ani rozšířit stávající liturgii ve farním kostele, a to bez újmy sousedního sedleckého kláštera, tedy pravděpodobně pro jeho odpor. Z toho pak povstalo, že užitek z kaplí nebyl vynakládán na nezbytné a bohumilé potřeby, ale na věci tomu protivné. Oldřich z Paběnic se dohodl s opatem Friedrichem, že příjmy z kutnohorských kaplí budou přivtěleny ke klášternímu špitálu pro potřeby chudých a nemocných a opat jako patron z nich bude poskytovat malínskému faráři nebo jeho zástupcům prostředky na zajištění řádných bohoslužeb v Kutné Hoře.⁸

Uvedenou formulaci můžeme s největší pravděpodobností interpretovat jako výpověď o snaze sedleckého kláštera zabránit vzniku nového farního kostela v Kutné Hoře. Listina stvrdila podřízení všech sakrálních staveb ve městě malínskému kostelu a znemožnila vznik samostatných beneficí pro jejich kněží. Zmíněné dřevěné kaple byly zakládány

¹ FRB IV, s. 88. Překlad F. Heřmanského (*Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*, Praha 1975, s. 125).

² FRB IV, s. 115. K překladu M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 143.

³ FRB IV, s. 163. Překlad podle Františka Heřmanského (*Zbraslavská kronika*, s. 214-215).

⁴ M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 152.

⁵ T. BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva?*, s. 91.

⁶ Josef ŠUSTA, *Král cizinec. České dějiny*, II/2, Praha 1939, s. 33-36, 41; M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 142-143.

⁷ M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 141, 151-152.

⁸ RBM III, s. 378-379, č. 969. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 42-43.

nejpravděpodobněji živelně z iniciativy jednotlivých hornických komunit nebo skupin horních podnikatelů, kteří je bez souhlasu sedleckého kláštera a bez dohledu církevní správy opatrovali příjmy nebo hmotnými dary. Listina ve formulaci o důchodech kaplí a jejich vynakládání na jiné nežli „bohumilé“ účely naznačuje vznik soukromých měšťanských fundací již v počátcích existence Kutné Hory. Sedlecký klášter však zamezil jejich rozvoji.

Na místě starších kaplí začaly vznikat nejpozději na přelomu dvacátých a třicátých let 14. století dva velké kamenné chrámy, Vysoký či Hořejší a Náměťský. Zatímco v jejich mariánském patrocinu a stavebním provedení sedleckou hutí můžeme spatřovat vliv cisterciáckého kláštera v Sedlci, otázka iniciátora jejich výstavby zůstává i v tomto případě otevřená. Podle názoru Jaromíra Čelakovského se tak stalo „nákladem bohatých Horníků“, výstavbu Náměťského chrámu přičetl kutnohorské městské radě. Josef Nuhlíček připsal stavbu Vysokého kostela obci mincířů a pregěřů.⁹ Předpokládáme, že na založení obou reprezentativních chrámů se mohli podílet jak zámožní měšťané, tak královští úředníci z řady urbureřů. Iniciativu sedleckého kláštera, kterou navrhoval Miloš Kruml, pokládáme za nepravděpodobnou.¹⁰ V případě Vysokého kostela skutečně nelze vyloučit výraznou účast obce mincířů a pregěřů, která měla v jeho interiéru nejpozději od roku 1370 vlastní kapli, ale také rodu Ruthardů, jehož kaple zaujala nejpozději v závěru 14. století reprezentativní místo v chrámovém interiéru. Svorníky s Ruthardovskými znaky dodnes zdobí několik polí jižní chrámové lodi ze sedmdesátých či osmdesátých let 14. století a dokládají, že Ruthardové výrazně podporovali dostavbu chrámu.¹¹

Oba mariánské chrámy byly od počátku koncipovány jako prostorné reprezentativní stavby, které bez ohledu na své podřízené postavení vůči malínské faře a sedleckému klášteru měly vyjadřovat bohatství, sebevědomí a zbožnost kutnohorské obce a jejích obyvatel. Do jejich interiérů vedly výjimečně pojaté portály a při Vysokém kostele vznikala patrně již v závěru první stavební fáze před polovinou 14. století přístavba sakristie, v jejímž patře měla být umístěna reprezentativní prostora kaple s interiérem osvětleným širokými okny.¹² Nedokončená stavba patrové kaple nastoluje otázku, zda rozestavěné kutnohorské chrámy mohly již v první polovině 14. století poskytovat prostor pro soukromé fundace oltářů a kaplí či sloužit jako reprezentativní pohřebiště. V prvních letech tomu tak patrně nebylo, jak dokládá náhrobek měšťana Rutharda, umístěný nikoli v Kutné Hoře, ale v kolínském chrámu sv. Bartoloměje, který můžeme volně datovat do první poloviny 14. století.¹³ V dalších letech však písemné prameny dokládají rozvoj měšťanské fundační aktivity.

Jaromír Čelakovský vyslovil předpoklad, podle kterého první soukromé kaple ve Vysokém kostele pocházejí již první poloviny 14. století. V této době by sice musely být umístěny nejpravděpodobněji v presbytáři, který představoval jedinou dokončenou a zřejmě i provizorně uzavřenou část chrámu, ani tuto možnost však nemůžeme vyloučit.¹⁴ Jaromír Čelakovský považoval za nejstarší fundaci v chrámu věčnou mši založenou Mikulášem Puschem někdy před rokem 1381, kterého ztotožnil se stejnojmenným měšťanem zemřelým před rokem 1330.¹⁵ Pravděpodobněji však šlo o několik generací mladšího Mikuláše Pusche, který byl členem

⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 57, 62; J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů*, s. 30. Konzervátor František X. Beneš připsal v šedesátých letech 19. století založení Vysokého kostela postavám Jana Kuncilina Ruthardova a Bořuty z Rosic, které jsou však smyšlené a převzaté z vyprávění Jana Kořínka (F. X. BENEŠ, *Arciděkanský chrám sv.*, s. 210).

¹⁰ M. KRUML, *Über das Stadtbild am Beispiel Kuttentberg*, s. 47-48.

¹¹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 321; J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 26.

¹² P. KROUPA, *K architektuře doby Václava II.*, s. 204-207; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 308-310; J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 18-19.

¹³ K. B. MÁDL, *Soupis památek*, I, s. 37; M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 152.

¹⁴ J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 18-19.

¹⁵ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-60, pozn. č. 50.

městské rady v roce 1358.¹⁶ Také Ruthardovské kapli připisal původ již v první polovině 14. století, ovšem bez konkrétních dokladů.¹⁷

Jediným bezpečným dokladem o záměru zřídit soukromou kapli zůstává zpráva z roku 1344, kdy měšťan Petr Hopp s manželkou Anežkou žádali papežskou kurii o dispens od překážek ke sňatku. Papežského souhlasu se jim dostalo s podmínkou, že založí a obdarují do dvou let blíže neurčenou kapli.¹⁸ Hoppové patřili ve třicátých a čtyřicátých letech 14. století mezi významné radní rody s vysokými ambicemi,¹⁹ z pozdějších pramenů však není zřejmé, zda příkázanou kapli nebo jakoukoli jinou fundaci skutečně založili. Pokud se tak stalo, předpokládáme její existenci v rozestavěném Vysokém kostele. Nelze vyloučit ani možnost, že touto kaplí měla být nedokončená reprezentativní prostora v patře nad jeho sakristií, jejíž vznik náleží přibližně do této doby.²⁰

Počátky měšťanské fundační aktivity zřejmě stály za vznikem kutnohorských městských kostelů, ve směru zakládání soukromých oltářů či kaplí však byly patrně skromné, a to s ohledem jak na rozestavěnost hlavních kutnohorských chrámů, tak především na odpor sedleckého kláštera a malínské fary. Situace v Kutné Hoře v první polovině 14. století tak do značné míry odpovídala stavu, který známe z některých evropských měst pod správou církevní vrchnosti.²¹

---

¹⁶ LE III, s. 263, č. 403.

¹⁷ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 60.

¹⁸ MVB I, s. 276-277, č. 466, 467; Ferdinand TADRA (ed.), *Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubitz*, Wien 1880, s. 120-121, č. 25.

¹⁹ T. BOROVSKEÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 59-83.

²⁰ Do Vysokého kostela kladl tuto fundaci již J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 58, pozn. č. 46. Kněz Jindřich Hopp, syn Petrův, požádal v roce 1361 o provizi k beneficiu pod patronátem sedleckých opatů. Případná souvislost s otcovou fundací ovšem není zřetelná (MVB II, s. 483-484, č. 1203).

²¹ K situaci v Lübecku, kde biskup a kapitula nechtěli ještě v polovině 14. století připustit vznik soukromých fundací, D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 312-313. Též v pruských městech nacházíme nejméně fundací v místech s církevní vrchností, která tuto aktivitu nepodporovala. Srov. P. OLIŃSKI, *Fundacje mieszczańskie w miastach*, s. 551.

4.2 Špitál Štěpána Pirknera a jeho převzetí sedleckým klášteřem

Snaha malínské fary a sedleckého kláštera ovládnout soukromé fundace v Kutné Hoře a podřídit je svému dohledu dopadla také na nejvýznamnější měšťanskou fundaci, která vznikla v prvních desetiletích existence města, na špitál Štěpána Pirknera. Pirknerové náleželi k nejzámožnějším rodům v Kutné Hoře na počátku 14. století. Jejich nejstarší známý člen Berthold Pirkner se poprvé objevuje jako kutnohorský měšťan ve zprávách Zbraslavské kroniky. Coby přívrženec habsburské kandidatury a věřitel krále Albrechta musel v roce 1307 opustit město a usadil se na jihomoravském hradu Templštejně. Později jej příležitostně nacházíme v Brně nebo Vídní, jeho rod se však mezitím navrátil do Kutné Hory.²² Bertholdovým synem byl pravděpodobně Štěpán Pirkner, který je doložen v Kutné Hoře roku 1324 a opět roku 1332, kdy je uváděn s přídomkem z Taubenbergu.²³

Pirknerům se po opuštění města v roce 1307 nepodařilo získat zpět postavení, kterému se těšili na počátku 14. století. V městské radě působil jediný z členů rodiny, Mikuláš Pirkner, až v roce 1356.²⁴ Štěpán Pirkner se proto zřejmě snažil vrátit rodu jeho prestiž a stal se jedním z největších fundátorů ve středověké Kutné Hoře. Nedlouho před rokem 1324 založil špitál sv. Kříže na rušném předměstí před Čáslavskou branou. Také jeho osudy však poznamenal tlak ze strany malínské fary a sedleckého kláštera. Malínský farář M. Oldřich z Paběnic vydal v roce 1324 (pouhý den před zlistiněním dohody o osudu kutnohorských kaplí) listinu, která špitál podřídila dohledu obou církevních institucí. Z pramene se dozvídáme, že měšťan Štěpán Pirkner vystavěl v Kutné Hoře špitál pro nemocné a zamýšlel jej vyhradit pouze svojí správě. Porušil tak práva farního kostela v Malíně a zavedl příčinu k rozepři s M. Oldřichem z Paběnic. Výsledkem sporu byla dohoda, podle které Štěpán a jeho dědici měli dosazovat ke špitálu vždy jednoho kněze a Oldřich z Paběnic druhého. Prostředky, které by špitál získal ze zbožných darů nebo z odkazů prostřednictvím testamentů, měli kněží dělit napolovic mezi Štěpána a Oldřicha. Po Oldřichově odchodu z malínské fary mělo jeho právo připadnout sedleckému klášteru.²⁵

Pirknerova fundace špitálu náleží k zakladatelské vlně, která procházela Evropou spolu s hladomorem let 1315-1317, který v letech 1317-1318 výrazně zasáhl také Kutnou Horu.²⁶ Její původní motiv neznáme, zdá se však, že obsahoval jak reprezentativní složku a byl výrazem snahy navrátit Pirknery mezi nejvýznamnější rody ve městě, tak stránku chystané liturgické memorie, kterou vnímáme za akcentem na správu špitálu několika kněžími.²⁷ O dalším vývoji fundace ve spojitosti s rodem Pirknerů a jejich případnou liturgickou memorií však nemáme zprávy. Pirknerové zřejmě ztratili zájem o další správu špitálu, neboť žádný z mladších pramenů jejich vazbu k němu již nedokládá. Štěpán Pirkner patrně pod dojmem tlaku ze strany M. Oldřicha z Paběnic postoupil svoje práva kutnohorské městské radě, jejíž správce je doložen již roku 1330.²⁸ Sedlecký klášter sice udržel ještě několik desetiletí svůj podíl, který získal nejpozději po Oldřichově volbě sedleckým opatem roku 1330, kutnohorský špitál se však přesto zařadil do široké skupiny podobných fundací, u kterých probíhal proces „komunalizace“ prostřednictvím podřízení městské radě.²⁹

²² J. ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců*, s. 705, 723; RBM III, s. 163-165, č. 408; s. 471, č. 1212.

²³ RBM III, s. 377-378, č. 968; s. 728-730, č. 1870.

²⁴ Nevydaná listina kutnohorské městské rady z 28. října 1356 je uložena: Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Archiv města Havlíčkův Brod, inv. č. 109. K postavení Pirknerů T. BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva*, s. 90-91.

²⁵ RBM III, s. 377-378, č. 968. K listině J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 43; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, I, *Opat Fridrich*, s. 21-22.

²⁶ M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 401; K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, I, s. 110.

²⁷ Motivy fundátorů středověkých špitálů mezi měšťany shrnul M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 210-218.

²⁸ RBM III, s. 648, č. 1658. Také tento krok, kdy městské rady přejímaly soukromé fundace špitálů, byl velmi častý. Srov. M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 131, 208-209.

²⁹ M. ŠLOŇ, *Fundace szpitalne władz komunalnych*, s. 364; M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 163.

Spor s malínským farářem, který vyvolala Pirknerova fundace, rovněž nebyl neobvyklým jevem. Zřízení špitálu vyžadovalo souhlas správce farního kostela a faráři za ně byli běžně odškodňováni.³⁰ Obdobný osud s kutnohorskými kaplemi a zejména shodné načasování obou dohod však dokládají, že v pozadí postupu Oldřicha z Paběnic také v tomto případě byla snaha plně ovládnout církevní správu Kutné Hory a zejména finanční prostředky z darů a odkazů kutnohorských měšťanů, které by unikaly malínské faře a sedleckému klášteru. Připomeňme také názor Jaromíra Čelakovského, podle kterého si M. Oldřich z Paběnic oběma kroky chystal půdu pro získání opatské hodnosti v sedleckém klášteře.³¹

Malínský farář M. Oldřich z Paběnic a sedlecký opat Friedrich v roce 1324 vytvořili prostředí, které nebylo nakloněné vytvoření samostatné církevní správy v Kutné Hoře ani soukromým fundacím kutnohorských měšťanů a znemožňovalo jejich samostatné trvání. Patrně i pod dojmem osudu Pirknerovy fundace se Kutná Hora stala městem, které přes svoji lidnatost mělo po celý středověk pouze jediný špitál, ačkoli jejich počet ve větších středoevropských městech byl obvykle vyšší.³² Vhodnější doba k rozvoji měšťanských fundací nastávala až v pozdějších desetiletích.

---

³⁰ B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení*, s. 48. Koncil ve Vienne (1311-1312) vydal nařízení, podle kterého bylo zakázáno zřizovat světská kaplanství ve špitálech jako samostatná beneficia. Tato norma však často nebyla dodržována. Srov. W. M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, II, s. 172.

³¹ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 43.

³² Například ve Vratislavi stálo na 11 špitálů, z nichž velká část však vznikla až v 15. století. Srov. M. SŁOŃ, *Szpitala średniowiecznego Wrocławia*, s. 272, 294. K situaci v Norimberku M. DIEFENBACHER, *Das Nürnberger Stiftungswesen*, s. 1-34. K Porýní přehledně M. PAULY, *Hospitäler im Mittelalter*, s. 245-269.

4.3 Vysoký kostel Panny Marie jako nejstarší centrum měšťanské zbožnosti a reprezentace

Vysoký kostel při královské mincovně ve Vlašském dvoře byl od počátku zamýšlen jako reprezentativní městský chrám, k němuž se soustřeďovala pozornost kutnohorských měšťanských rodů, církevní život ve městě a k němuž nejpozději ve třicátých letech 14. století přesídlili malínští faráři nebo jejich zástupci. Jak jsme již zdůraznili, otázka založení a financování stavby chrámu v jejích počátcích zůstává otevřená. Chrám byl podřízen malínské faře jako její kaple, a tedy také patronátnímu právu sedleckých opatů. Při jeho založení proto nepředpokládáme iniciativu panovníka, jak by bylo obvyklé v královském městě, ale spíše zámožných rodů kutnohorských měšťanů a korporací, které působily v blízké mincovně. Ve druhé polovině 14. století se chrám stal živým centrem zbožnosti pro obě uvedené skupiny a jejich početné oltářní fundace.³³

1. Nejstarší soukromou fundací, která byla prokazatelně zřízena ve Vysokém kostele, je oltář **sv. Martina, Prokopa, Jiljí a Benedikta**. Přesnou dobu založení neznáme: první zprávy pocházejí z konfirmačních knih od roku 1357, to však již oltář blíže neurčenou dobu existoval. Jeho patrony a snad i zakladateli tehdy byli kutnohorští měšťané, bratři Heřman a Vincenc Bavorové, v roce 1363 bratři Frenclín a Vincenc Bavorové. Po roce 1394 patronátní právo přešlo z neznámých důvodů na měšťana Bernarda Grubera. Také jména oltářníků známe již od roku 1357. Tehdy byl po smrti kněze Jana dosazen Jindřich Brosuchův, který rezignoval v roce 1363 a byl nahrazen Bartolomějem ze Svídnice. V mezidobí, kdy chybí zápisy konfirmačních knih, je roku 1388 doložen jako oltářník Mikuláš z Mýta. V letech 1394-1399 zastával místo oltářníka Mikuláš z Berouna, který v roce 1394 nastoupil po berounském farářem Bartoloměji a roku 1399 směnil místo s karlístejnským kanovníkem Bernardem. Roku 1403 vystřídal Bernarda chuchelský farář M. Pavel, který zemřel roku 1407 a byl nahrazen Václavem z Pelhřimova.³⁴

Zakladatelé z rodu Bavorů (*Bawarii*) pocházeli pravděpodobně ze stejnojmenného pražského rodu, který patřil k významným staroměstským rodinám se zastoupením v městské radě. Také v Kutné Hoře se uvedený rod těšil významnému postavení. Kunz Bavor (*Payer*) byl v letech 1395-1399 členem městské rady.³⁵ O vztazích tohoto rodu s Bernardem Gruberem, jejich nástupcem v držbě patronátního práva nad oltářem, nemáme bližší zprávy. Také on náležel v letech 1393-1403 k členům městské rady. V Kutné Hoře se vyskytuje až od roku 1393 a není vyloučeno, že oltář od Bavorů zakoupil, aby zdůraznil svoje ambice náležet k významným a vlivným měšťanům.³⁶

Jmění oltářního benefícia tvořil roční plat ve výši 6 kop grošů z poplužního dvora v Nebovidech u Kolína, o němž se dozvídáme ze zápisu z roku 1406 a který mohl pocházet ještě z původní fundace.³⁷ Umístění oltáře vzledem k jeho stáří je předpokládáno v kněžišti Vysokého kostela, které jediné mohlo být dokončené již v roce 1357.³⁸

2. Nejpočetnější skupina fundací vznikla z iniciativy obce mincířů a pregěřů z královské mincovny, kteří vybudovali vlastní kapli se třemi oltáři. Nejstarší z nich, který nesl patrocínium **Panny Marie a Všech svatých**, je doložen již roku 1370, jeho založení však bylo poměrně

³³ Nepřesně shrnul oltářní fundace v chrámu již F. X. BENEŠ, *Arciděkaný chrám sv. Jakuba*, s. 211-212. S nepřesnostmi také J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba*, s. 31. Pramenně podložený a úplnější přehled podal až J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-61, který zdokumentoval sedm oltářů. Jeho údaje můžeme doplnit o dalších pět fundací.

³⁴ LC I/1, s. 67; LC I/2, s. 6; LE III, s. 312, č. 458; LC V, s. 202, LC VI, s. 3, 104, 197. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-60.

³⁵ Václav V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, II, Praha 1892, s. 474-475; T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

³⁶ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81. Uvedené tendence v obecné rovině popsal P. OLIŇSKI, *Zmiany własności fundacji*, s. 247-258.

³⁷ AICP V, s. 94-95.

³⁸ J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 19.

komplikované. Oltář založili zřejmě nedlouho před rokem 1370 přísežní minciřů a pregěřů z královské mincovny, kteří jej také obdarovali ročním platem ve výši 5 kop grošů na dvoře ve vsi Šintloch u Čáslavi. Ještě předtím se však oltáři dostalo podpory ze strany jeho oltářníka Jindřicha z Duchcova. Ten již roku 1368 zakoupil ve vsi Šintloch další roční plat ve výši 7 kop grošů, a to za 70 kop grošů, které obdržel na základě testamentu od zemřelé Žofie, vdovy po kutnohorském měšťanu Frenclinu Kauczenbachovi³⁹ a z menší části také od kněží Mikuláše a Matěje bratří z Krnova, kteří tyto peníze určili na spásu svých duší a ke zřízení věčné týdenní mše. Jindřich tento plat věnoval minciřskému oltáři Panny Marie a Všem svatých a zároveň postoupil jeho správu přísežným minciřů a pregěřů, jimž mělo nad nově zřízeným beneficiem náležet patronátní právo.⁴⁰ Fundaci proto můžeme položit do doby nedlouho před rokem 1368.

Patronátní právo k oltáři náleželo podle všech následujících dokladů přísežným minciřů a pregěřů. Kněz Jindřich z Duchcova zemřel v roce 1371 a byl vystřídán Prokopem Glaczerem, který pocházel ze stejnojmenného kutnohorského měšťanského rodu. Při oltáři působil dlouhá desetiletí až do své smrti v roce 1401, kdy jej vystřídal Václav Glaczer, nahrazený roku 1403 Ludvíkem, dříve farářem v Bohdanči.⁴¹ Glaczerové náleželi mezi přísežné obce minciřů a využili tak svého postavení, aby prosadili svoje syny za oltářníky.⁴²

3. Druhý oltář, který se nacházel v kapli minciřů, nesl patrocinium **sv. Maří Magdalény**. Nedlouho před rokem 1386 jej založil minciř Mikuláš Lomer, který působil také jako přísežný obce minciřů.⁴³ Mikuláš Lomer vyčlenil ve svém testamentu, o kterém se zmiňuje jedna z fundačních listin,⁴⁴ roční plat ve výši 10 kop grošů na dvoru v Červených Pečkách a na vsi Mezholezy pro svůj oltář v minciřské kapli. Oltářník měl za povinnost týdně sloužit pět mší. Přesné datum testamentu a smrti Mikuláše Lomera neznáme, pravděpodobně však příliš nepředcházelo roku 1386. Vykonavatelem testamentu se stal poručník Mikulášova syna Pavla Václav Lomer, který roku 1386 získal panovnickou listinu potvrzující Lomerovu fundaci a v následujícím roce zažádal arcibiskupské úředníky o její zřízení jako řádného benefícia.⁴⁵

Václav Lomer si vyhradil patronátní právo po dobu svého poručenství. Poté mělo přejít na Pavla Lomera a jeho dědice. Pokud by rod vymřel, měli je získat přísežní obce minciřů. Václav Lomer uplatnil své právo ihned v roce 1387, když prezentoval kněze Mikuláše z Drobovic, kazatele v Kutné Hoře. Od roku 1395 nacházíme jako patrony oltáře výhradně přísežné obce minciřů a pregěřů. Z neúplné řady početných oltářníků, kteří se často střídali, se dochovala jména Jana ze Stříbra (do 1393), Leonarda, faráře u sv. Havla na Starém Městě Pražském (1393-1395), Jakuba, faráře tamtéž (od 1395), Řehoře, syna kutnohorského měšťana a minciře Hanmanna Aldera, který v té době působil rovněž jako přísežný obce minciřů (od 1404), Jana (do 1411), bakaláře Petra z Lehnice (od 1411), Vavřince (do 1417), Vavřince z Pustiměře (1417-1420) a Hodíka, oltářníka u sv. Barbory v pražském katedrálním kostele.⁴⁶

³⁹ Ten je roku 1352 doložen jako člen městské rady, srov. T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81. O vztahu Žofie ani obou bratří k obci minciřů a pregěřů není známo nic bližšího. Je pravděpodobné, že o určení zbožného odkazu pro „svůj“ minciřský oltář rozhodl až kněz Jindřich jako zřejmý vykonavatel testamentu.

⁴⁰ LE I, s. 77-78, č. 159. Část platu oltářníka ve výši 5 kop grošů byl v roce 1392 přenesen se souhlasem arcibiskupských úředníků na dvůr v Polepech u Kolína a minciře France Gysera, který plat předtím zakoupil (APH, AMK, sign. Cod. III/8, *Liber erectionum* XII, fol. 75^v-77^v). K působení France Gysera jako minciřského přísežného E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 184, 210.

⁴¹ LC II, s. 32, 66; LC VI, s. 50, 106; AICP VI, s. 286. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 60-61. E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 264.

⁴² E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 184, 264.

⁴³ LE III, s. 262-264, č. 403; E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 184, 209.

⁴⁴ Informace o testamentu je obsažena v pasáži, která je v edici erekcčních knih vynechána (*Nicolaus dictus Lomer, monetarius et civis Chuttensis, dum viveret, zelo devocionis accensus, via testamenti decem sexagenas grossorum [...] legaverit, ordinaverit et testatus fuerit*; srov. APH, AMK, sign. Cod. II/3, *Liber erectionum* III, pag. 3-6).

⁴⁵ LE III, s. 262-264, č. 403.

⁴⁶ LC III-IV, s. 190; MVB V, s. 412, č. 723; LC V, s. 213; LC VI, s. 134; LC VII, s. 23, 234, 244; APH, AMK, sign. 783 XXVII 15. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 61.

4. Nejméně zpráv máme o posledním oltáři v minciřské kapli, který byl zasvěcen **sv. Ondřeji a Martinu**. Poprvé je doložen až roku 1412, kdy k němu přísežní minciřů a pregérů prezentovali kněze Řehoře z Brna po smrti blíže neznámého Jana. Roku 1418 je zmíněn oltářník Martin z Kroměříže. Blížší okolnosti ani datum založení oltáře nejsou známy.⁴⁷
5. Od sedmdesátých let 14. století se začínají objevovat také početné soukromé oltáře měšťanských fundátorů. Jako první z nich (po již zmíněném oltáři rodu Bavorů) je doložen roku 1376 oltář **sv. Kříže**. V uvedeném roce k němu kutnohorský měšťan Petr Schram prezentoval kněze Štěpána z Hustopeč po rezignaci oltářníka Jindřicha. Roku 1415 k oltáři prezentoval neuvedeného kněze kutnohorský měšťan Franz z Rosenthalu.⁴⁸ Založení oltáře tedy proběhlo v nezjištěném roce (před 1376) a za nejasných zakladatelských okolností. Pravděpodobnými zakladateli byl rod Schramů, později však patronátní právo přešlo na významný rod Rosenthalů, který patřil k nejvlivnějším v Kutné Hoře.⁴⁹
6. Před rokem 1381 byla založena i mešní fundace rodu Puschů, která byla pravděpodobně spojena s oltářem neznámého zasvěcení a zcela jistě se zřízením stálého kněžského místa. Kutnohorský měšťan Mikuláš Pusch odkázal ve svém testamentu před rokem 1381 na spásu své duše a svých předků roční plat na svých poddaných ve vsi Vidice ve výši 7 kop grošů. Vykonavatelem testamentu se stal nejprve Mikulášův syn Václav Pusch, po jeho smrti Martin Rotlew a Petr Schram. Ti ustanovili, že z uvedeného platu mají být slouženy týdně čtyři mše za spásu duší Mikuláše a Václava Pusche i jejich předků. Prvním známým knězem při uvedeném beneficiu byl v roce 1381 Jaroslav, syn Konráda z Hořan.⁵⁰ Pozdější zprávy o tomto beneficiu mlčí. Jaromír Čelakovský sem kladl zprávu z roku 1400 o konfirmaci kněze Petra z Domažlic po smrti Jaroslava na základě prezentace kutnohorského měšťana Konráda Náze, která měla směřovat v roce 1400 k blíže neurčenému oltářnímu beneficiu ve Vysokém kostele. Uvedenou souvislost však nelze potvrdit a zprávu radíme spíše k názovskému oltáři v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, který Konrád prokazatelně založil.⁵¹
7. Jediný oltář ve Vysokém kostele, ale i v celé Kutné Hoře, který nezaložili kutnohorští měšťané, náležel roku 1381 kolínskému měšťanu Janu Sechselovi. V zápise o jeho testamentu v kolínské městské knize nacházíme zprávu, že Jan Sechsel svěřil oltář ve Vysokém kostele svému kaplanu Janovi a vybavil jej ročním platem 10 kop grošů, aby sloužil každé suché dny liturgii na paměť zakladatele. Oltář později přešel do rukou kolínského měšťana Václava Colera, manžela Sechselovy dcery Doroty, který roku 1387 ve svém testamentu odkázal uvedené kapli prostředky na zasklení okna, kalich s misálem a nechal zde zřídit věčnou lampu.⁵²
8. Velké množství pramenných dokladů se dochovalo o dalším ze soukromých oltářů, který byl zasvěcen **sv. Petru a Pavlu**. O založení oltáře se dozvídáme nejprve roku 1395, kdy kutnohorský měšťan Petr Schram odevzdal roční plat 10 kop grošů ze vsi Bojmany Mikuláši, svému kaplanu, a to jako zádušní odkaz („*seelgerät*“) z pověření zemřelého Prokopa Franka, aby za něj byla sloužena věčná mše ve Vysokém kostele. Vzhledem k průběhu fundace předpokládáme, že i v tomto případě byl odkaz učiněn prostřednictvím testamentu. Po smrti Petra Schrama měla správa fundace („*das lehen der vorgeanten ewigen messe*“) připadnout Tomáši Hagerovi. Až roku 1403 požádal na základě této fundace tehdejší oltářník M. Štěpán z Pálče o zřízení řádného benefícia. Je přitom pozoruhodné, že v erekční listině není zmíněn jako

⁴⁷ LC VII, s. 71; MVB VII, s. 68-69, č. 148. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 61.

⁴⁸ LC III-IV, s. 48; LC VII, s. 164. J. ČELAKOVSKÝ (*Klášter sedlecký*) existenci oltáře nezaznamenal.

⁴⁹ Petr Schram byl v letech 1370-1374 členem městské rady. V druhé polovině 14. století až do roku 1420 v radě působili také početní členové rodu Rosenthalů. Srov. T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

⁵⁰ LE II, s. 175-176, č. 312. Podle J. Čelakovského byl zakladatel oltáře totožný s Mikulášem Puschem, který je zmiňován jako zemřelý již roku 1330 (J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-60, pozn. č. 50. Pravděpodobněji však jde o Mikuláše Pusche, který byl členem městské rady v roce 1358 (RBM VI, s. 448-449, č. 758).

⁵¹ LC VI, s. 31. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 59-60, pozn. č. 50.

⁵² Státní okresní archiv Kolín, fond Archiv města Kolín (dále AM Kolín), *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 38^v, 100^v. K rodu Sechselů a Colerů a k jejich aktivitám v Kutné Hoře Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, I, Kolín 1888, s. 34-36. Oltář není zachycen v písemných pramenech církevní správy.

zakladatel Prokop Frank ani Petr Schram, ale nový držitel fundace Tomáš Hager, ke spáse jehož duše, jeho předků a předchůdců měl oltářník sloužit každý týden čtyři mše.⁵³

O zakladateli oltáře Prokopu Frankovi nemáme jiné odpovídající zprávy, jeho příbuzní Ludmann a Pavel se objevují jako členové městské rady v osmdesátých a devadesátých letech 14. století. Vykonavatel jeho vůle Petr Schram a zejména jeho nástupce Tomáš Hager patřili rovněž mezi časté městské radní.⁵⁴ Méně zřetelné jsou další osudy patronátního práva nad oltářem po roce 1403. Roku 1405 je vykonával Jan, farář v Pecce, roku 1410 týž jako farář ve Starých Bukách a vzápětí ještě roku 1410 Kateřina Kunczkremerin z Kutné Hory, snad příbuzní Tomáše Hagera, který se po roce 1403 nevyskytuje v písemných pramenech.

Mezi kněžími nacházíme po kaplanu Mikuláši, který je zmíněn pouze roku 1395, krátce M. Štěpána z Pálče (1403), jehož vystřídal Jan, syn staroměstského měšťana Jana Chotka (1403), následovaný Oldřichem Zdimírovým z Crhova (1403) a opět M. Štěpánem z Pálče (1403-1405). Po Janu řečeném Buda, dříve faráři v Kojicích (1405-1410) nastoupil nejprve Mikuláš z Prahy (1410), poté pražský kanovník Jan Rús z Litic (1410) a po něm téhož roku Jan řečený Linda. V letech 1417 a 1418 je znovu doložen jako držitel benefícia M. Štěpán z Pálče.⁵⁵

9. Prestižní místo v čele jižní chrámové lodi zaujal oltář **Panny Marie** rodu Ruthardů. Umístění Ruthardovy kaple, nazývané tak již na sklonku 14. století, dodnes dokládá reprezentativní rodová heraldická výzdoba. Jaromír Čelakovský vyslovil předpoklad, že Ruthardovská kaple byla založena již v první polovině 14. století. Jižní chrámová loď však byla vystavěna až v sedmdesátých a osmdesátých letech 14. století a o architektuře samotné kaple se předpokládá, že vznikla až na sklonku téhož věku.⁵⁶ Záhy po dokončení stavby následovalo zřízení oltáře a oltářního benefícia. Konrád Ruthard roku 1397 věnoval roční plat 10 kop grošů ze dvou dvorů v jeho vsi Kluky svému kaplanu Mikuláši Schonharovi k oltáři Panny Marie, který byl umístěn v Ruthardově kapli ve Vysokém kostele. Kaplan měl sloužit každý týden mše za spásu duše zakladatele, jeho předků i následovníků a být poslušen patrona.

Ustanovení o fundaci sice nejsou zapojena do Ruthardovy poslední vůle, arenga fundační listiny však přejímá některé pasáže obvyklé v testamentech a je pravděpodobné, že byla sestavena za obdobných okolností. Subjektivně stylizovaná listina vydaná samotným Konrádem Ruthardem pod jeho pečeti vzpomíná v obvyklých obratech nejistotu hodiny smrti, zdůrazňuje zdravý mysl i těla vydavatele a snahu zajistit spásu jeho duše při nejisté budoucnosti a prostřednictvím výměny pozemských statků za nebeské. Není vyloučeno, že stylizátorem i písařem listiny byl Ruthardův kaplan Mikuláš Schonhar.⁵⁷ Konrád (Kunclín) Ruthard sice není totožný se svým stejnojmenným příbuzným, patrně otcem, který náležel mezi nejpřednější a nejzámožnější měšťany v Kutné Hoře z tzv. starých radních rodů, vlastnil početné venkovské statky a například roku 1364 zakoupil tvrz v Malešově. Zdědil však postavení i majetek svého otce a sám také roku 1397 zasedl v městské radě.⁵⁸ Konrád Ruthard vyhradil patronátní právo k oltáři pro sebe a své nástupce a sám je také vykonával v letech 1397 a 1398. Pozdější doklady o jeho držbě postrádáme. Z oltářníků jsou známá jména pouze Mikuláše Schonhara (1397-1398) a Borše, bývalého faráře v Gruntě u Kutné Hory (1398-1399). V roce 1420 zde byl oltářníkem blíže neznámý Osvald.⁵⁹

⁵³ LE VI, s. 340-342, č. 175; AMKH, Aktová sbírka, sign. VII.

⁵⁴ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

⁵⁵ LC VI, s. 95, 96, 98, 167; LC VII, s. 5, 6, 8; MVB VII, s. 15, č. 26; s. 140-141, č. 306. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 61.

⁵⁶ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 60; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 321; J. BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba*, s. 26.

⁵⁷ LE IV, s. 465, č. 641. Testamentární pasáže editor vynechal. Srov. APH, AMK, sign. Cod. II/4, *Liber erectionum* IV, pag. 291-293.

⁵⁸ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81; Týž, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 65-78.

⁵⁹ LC V, s. 284, 308; V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 56; MVB VII, s. 288-289, č. 662. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 60. Kaplan Mikuláš Schonhar pravděpodobně pocházel ze stejnojmenného kutnohorského radního rodu. Srov. T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

10. Oltář sv. **Apoštolů** nepatřil mezi oficiálně zřízená církevní benefícia. O jeho založení svědčí pouze listina kutnohorské městské rady z roku 1399, podle které kněz Leonard Eisengraber zakoupil roční plat ve výši 6 kop grošů na dvoře v Církvicích. Kněz Leonard měl z platu sloužit věčnou mši jako „*seelgerät*“ za duši zemřelého měšťana Mikuláše Salifexe, z jehož odkazu byl plat pořízen, u oltáře sv. Apoštolů ve Vysokém kostele. Předpokládáme, že se tak stalo na základě Salifexova testamentu. Oltář byl umístěn v rohu proti tzv. Vysokým krámům, které stávaly v uličce vedoucí na dnešní Palackého náměstí.⁶⁰

Zakladatel Mikuláš Salifex byl roku 1370 členem městské rady, více však o něm nevíme.⁶¹ Z oltářníků vystupuje v listině zmíněný Leonard Eisengraber ze stejnojmenného kutnohorského rodu, který působil jako oltářník u několika jiných fundací a od roku 1405 jako pněvický farář při chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.⁶² Jako jeho předchůdce u Salifexovy fundace je zmíněn blíže neznámý kněz Kryštof.

11. Také věčná mše, kterou založila kutnohorská měšťanka Agnes, vdova po Mikuláši Khaczi, byla zřízena pouze jako „*seelgerät*“ bez uznání církevním beneficiem. Fundátorka odkázala roku 1391 ve svém testamentu veškerý majetek na zřízení věčné mše ve Vysokém kostele. Fundaci, při které měl sloužit zvláštní kněz a která tedy zřejmě směřovala k blíže neznámému soukromému oltáři, odevzdala do správy svému švagru Štěpánu Schickovi.⁶³ Testátorčin manžel Mikuláš Khacz byl roku 1388 členem městské rady, stejně jako v letech 1388-1398 Štěpán Schick, člen významného minciřského rodu s původem v Norimberku.⁶⁴

Uvedených jedenáct oltářů nemuselo být jedinými fundacemi ve Vysokém kostele. Naznačují to zmínky o oltářnících či kaplanech, které není možné zařadit k žádnému ze známých oltářů – například roku 1388 se uvádí Mikuláš ze Žitavy, kaplan člena městské rady France Rolla, nebo roku 1414 dva oltářníci ve Vysokém kostele Albert z Litovle a Jan. U neznámého benefícia sloužil i Mikuláš, porcionář ve Vysokém kostele roku 1406. Dále v letech 1406-1408 probíhala dlouhá rozepře o neupřesněný nově zakládaný oltář mezi kleriky Petrem z Čáslavi a Mikulášem z Kolína, jejíž důvod ani výsledek neznáme. Jako svědek v jejím průběhu vystupuje Bernard Gruber, tehdejší patron oltáře sv. Martina, Prokopa, Jiljí a Benedikta, nevíme však, zda právě on byl zakladatelem nového oltáře.⁶⁵ O školních mistrech, kteří působili na škole při Vysokém kostele, víme, že podléhali výběru malínského faráře a byli vydržováni z důchodů fary.⁶⁶ Naopak jistotu postrádáme v případě kazatelů, kteří mohli požívat vlastních beneficií nebo být rovněž pod dohledem malínského faráře. Jmenovitě jsou doloženi roku 1381 Jan, dříve kazatel v Kutné Hoře, dále roku 1387 Mikuláš z Drobovic, kazatel v Kutné Hoře, který se stal oltářníkem sv. Maří Magdalény ve Vysokém kostele, a roku 1390 snad též Mikuláš výslovně jako kazatel Vysokého kostela. Kazatelskou činnost v chrámu dokládá rovněž bula papeže Jana XXIII. z roku 1410.⁶⁷

⁶⁰ AMKH, Aktová sbírka, sign. XI.

⁶¹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

⁶² Srov. výše a dále v kapitole o fundacích v chrámu Těla Kristova.

⁶³ B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 68-69, č. XII. Srov. též J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 192-193, č. 289.

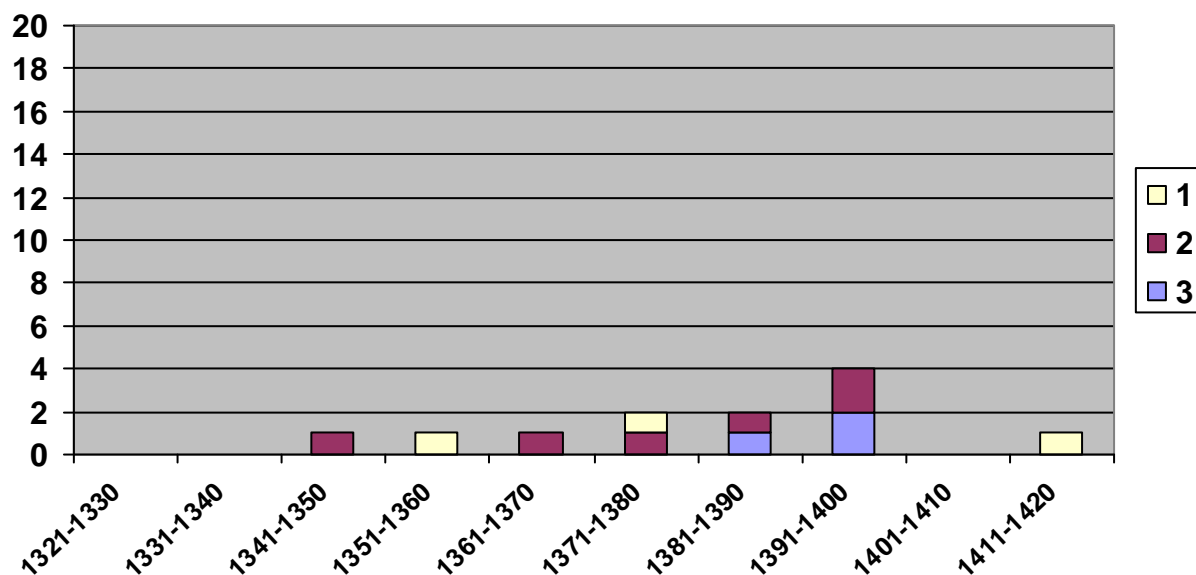
⁶⁴ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81; E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 184, 194, 208; W. von STROMER, *Die Metropole im Aufstand*, s. 79.

⁶⁵ LE III, s. 312, č. 458; APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 102^v-105^r; AICP V, s. 13, 22, 25, 43, 80, 93, 116, 144, 149, 216, 243, 251, 349, 378, 384, 419, 424, 426; AICP VI, s. 24, 206-207.

⁶⁶ Tak bylo ustanoveno roku 1363 ve sporu mezi sedleckým klášterem a městskou radou „*super regimine scholarum seu super iure presentandi rectorem*“ (CIM II, s. 594-596, č. 409; RBM VII, s. 914-916, č. 1524). Z rektorů školy známe roku 1356 Viléma (RBM VI, s. 172, č. 324), 1364 Ludvíka (F. TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou*, s. 130), 1382-1402 M. Matyáše (AICP II, s. 129, 132, 135; LE III, s. 312, č. 459; AICP IV, s. 147). Roku 1406 jím byl veřejný notář M. Štěpán (AICP V, s. 24-25). Vedle rektora při škole působil též kantor, jímž byl kolem roku 1406 Štěpán a před rokem 1428 Jan (F. PALACKÝ, ed., *Über Formelbücher*, I, s. 161, č. 199; František M. BARTOŠ, *Soupis rukopisů knihovny Národního musea v Praze*, II, Praha 1927, s. 240, č. 3240).

⁶⁷ LE II, s. 181-182, č. 320; LE III, s. 262-264, č. 403; APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^v-30^r; CIM II, s. 1119-1130, č. 840; ASP, s. 320-326, č. 484.

Nejstarší oltářní fundace ve Vysokém kostele Panny Marie mohly vznikat již v první polovině 14. století, jak naznačuje ustanovení o fundaci rodu Hoppů nebo rané doklady o již existujícím oltáři rodu Bavorů od roku 1357. Interiér rozestavěného chrámu však dlouho neposkytoval dostatečný prostor pro početnější oltáře. Tato situace se změnila s dostavbou síňového trojlodí v sedmdesátých až osmdesátých letech 14. století. V desetiletí mezi roky 1360 a 1370 vznikla jediná fundace snad v ještě provizorní minciřské kapli, od sedmdesátých a osmdesátých let 14. století počet fundací vzrůstá a vrcholí čtyřmi fundacemi mezi lety 1390 a 1400. Rozvoj fundační aktivity tedy odpovídá době, kdy chrám byl již po stavební stránce dokončen a umožňoval zřízení nových oltářů. Paradoxně náleží do doby, kdy byla správa malínské farnosti a kutnohorských chrámů plně pod dohledem opatů sedleckého kláštera, kterému byla malínská fara od roku 1375 inkorporována a od roku 1381 obsazována pouze jeho řeholníky (► obr. 3).

Obr. 3 – Přehled fundací ve Vysokém kostele Panny Marie. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Nejpočetnější skupinu oltářů ve Vysokém kostele Panny Marie založili členové obce minciřů a pregéřů z blízké královské mincovny. V minciřské kapli Panny Marie vybavené třemi oltáři se soustředila zbožnost minciřské a pregéřské obce a zřejmě zde probíhala i zádušní memorie za její členy. Kaple minciřů vytvářela v chrámovém interiéru výrazný a zřejmě i nejvíce reprezentativní prvek. Její umístění předpokládáme čele severní boční lodi. Ostatní fundátoři pocházeli bez výjimky z řad měšťanů. Prestižní místo v čele jižní chrámové lodi zaujala Ruthardovská kaple, jejíž heraldická výzdoba zvyrazňovala sounáležitost fundace se starým radním rodem Ruthardů a reprezentovala jeho roli v městské společnosti. O umístění oltářů ostatních rodů většinou postrádáme zprávy. Oltář rodu Bavorů mohl stát (alespoň původně) v presbytáři, kaple kolínského rodu Sechselů vybavená oknem doložená od roku 1381 snad v podvěžní prostře jižní věže. Oltář Mikuláše Salifexe, založený roku 1399, se nacházel pravděpodobně v severozápadním koutu severní chrámové lodi.

Nejčastějšími zakladateli oltářů byli členové městské rady nebo jejich blízcí příbuzní – mimo minciřské fundace založili členové radních rodů všechny zbývající oltáře, z toho ve dvou případech se tak stalo na základě zbožného odkazu manželky či vdov bývalých členů městské rady. Také převody patronátního práva nad oltářními beneficiemi se děly výhradně do rukou členů městské rady a dokládají snahu nových radních rodů prostřednictvím držby oltáře potvrdit svoje společenské postavení a příslušnost k vládoucí městské vrstvě. V chrámu se soustředily fundace

několika tzv. starých radních rodů (Puschů nebo Ruthardů), které ovládaly město před polovinou šedesátých let 14. století a jeho roli respektovaly také rody nové.⁶⁸ Tyto skutečnosti naznačují, že chrám byl vnímán jako centrum měšťanské zbožnosti a reprezentace radních rodů již v první polovině 14. století a svoje postavení si udržel i v následujícím období.

---

⁶⁸ K tzv. starým a novým radním rodům T. BOROVSKEÝ, *Patriciát nebo radní vrstva*, s. 87-101; TÝŽ, *Správa města a radní vrstva*, s. 59-83.

4.4 Chrám Panny Marie Na Náměti jako radní kostel

Druhý největší chrám uvnitř městských hradeb, nesoucí rovněž mariánské patrocinium, co do výstavnosti jen málo zaostával za Vysokým kostelem. Přesto se stal útočištěm pouze pro několik málo oltářních fundací a ve srovnání s největším kutnohorským chrámem zůstal na okraji zájmu měšťanských fundátorů. Částečným důvodem může být pozvolnější stavba kostela, o které se předpokládá, že byla dokončena včetně kněžiště a síňového trojlodí až na konci 14. století.⁶⁹ Nejstarší oltářní fundace zde však vznikaly již od počátku osmdesátých let 14. století. Dostavbu chrámu z tohoto pohledu můžeme datovat i časněji.

1. Oltář sv. Václava v chrámu Na Náměti založila kutnohorská měšťanka Anna, vdova po Janu Weinreichovi. Učinila tak ovšem na základě testamentu Dětricha Furmanna, který nedlouho před rokem 1373 odkázal dvěma kněžím, Mikuláši z Prahy a Bernardu ze Žitavy, roční plat 12 kop grošů na dvou dvorech v Církvicích, aby sloužili mše za spásu jeho duše. Vdova Anna se roku 1381 rozhodla přidat k uvedenému odkazu dalších 6 kop grošů ročního platu, aby kněz Jan, dříve kazatel v Kutné Hoře, sloužil dvě mše za spásu její duše a jejího manžela, jejích předků a přátel. Úředníci pražského arcibiskupství roku 1381 na žádost zakladatelky sloučili uvedené platy a vytvořili z nich jediné beneficium, jehož kněží měli sloužit týdně dvě mše, z toho jednu v kapli sv. Václava v dolejší kostele a druhou ve špitále v Kutné Hoře.⁷⁰ Jeden z příbuzných Dětricha Furmanna figuruje mezi členy městské rady, o Václavu Weinreichovi tuto informaci postrádáme.⁷¹

Zřejmě s ohledem na komplikované okolnosti při založení benefícia se již roku 1382 rozhořel spor o jeho příjmy, který se táhl až do roku 1388. V rozepři mezi oltářníkem Janem a městskou radou bylo ustanoveno, že kutnohorská městská rada má oltářníku vyplácet roční plat 12 kop grošů přímo z radního domu. Jan z Jihlavy měl i nadále užívat dům pro oltářníky, patronátní právo však přešlo na městskou radu.⁷² Jaromír Čelakovský vyslovil na základě uvedeného sporu předpoklad, že kutnohorská městská rada financovala stavbu kostela Panny Marie Na Náměti a z toho důvodu se snažila ovládnout také oltář či kapli sv. Václava a její příjmy, pravděpodobnější však je, že vdova Anna postoupila patronátní právo městské radě, jak bylo obvyklé.⁷³ Zatímco původní kaplani Mikuláš z Prahy a Bernard ze Žitavy se v pramenech již neobjevují, oltářník Jan setrval při svém beneficiu dlouhá desetiletí. Po roce 1381 je znovu doložen v letech 1382-1388 jako Jan z Jihlavy a zdá se, že teprve po resignaci roku 1413 jej vystřídal oltářník Jakub.⁷⁴

2. Oltář sv. Petra, Pavla a Justiny vznikl za obdobně komplikovaných okolností. V blíže neznámé době Klára, vdova po kutnohorském měšťanu Petru Troppauerovi, odkázala ve svém testamentu roční plat 10 kop grošů na dvoru ve vsi Pašince knězi Petru ze Zhořelce, svému příteli, aby z něj zřídil oltář a při něm sloužil týdně čtyři mše za spásu duší zakladatelky a jejích předků. O testamentu se dozvídáme až roku 1407 z listu zakladatelčina vnuka Jana Kauffmanna, který zdědil právo dohlížet na fundaci po svém otci. Datum post quem tvoří rok 1380, kdy měšťan Petr Troppauer uvedený plat zakoupil, avšak pravděpodobně také rok 1405, kdy kněz Petr přišel ze Zhořelce do Kutné Hory.⁷⁵ Fundace tak náleží pravděpodobně do let 1405-1407. Roku 1407 kněz Petr ze Zhořelce požádal o potvrzení řádného církevního benefícia a ustanovil, že uvedený roční plat bude náležet k nově založenému oltáři sv. Petra, Pavla a Justiny v chrámu Na Náměti, aby při něm oltářník sloužil každý týden zakladatelkou určené čtyři mše. Patronátní

⁶⁹ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 322.

⁷⁰ LE II, s. 181-182, č. 320.

⁷¹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

⁷² AICP II, s. 163, 166; LE III, s. 312-314, č. 459.

⁷³ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 62.

⁷⁴ AICP II, s. 163, 166; LE III, s. 312-314, č. 459; LC VII, s. 86. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 62.

⁷⁵ LC VI, s. 157.

právo Petr ze Zhořelce postoupil měšťanům Václavu Bartuschovi jinak Verhindanovi, Ondřeji Polnerovi, Václavu Schickovi a Janu Kauffmannovi, členům tehdejších předních radních rodů.⁷⁶

Ačkoli Petr ze Zhořelce, který v té době působil jako oltářník v Pískovské kapli v novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, patronátní právo postoupil zmíněným měšťanům, sám ještě roku 1407 prezentoval k oltáři dr. Jana Náze ve shodě pouze s jedním z patronů, Janem Kauffmannem. Po sporu s ostatními patrony v čele s Ondřejem Polnerem Jan Náz roku 1408 rezignoval a na jeho místo nastoupil Ondřej Matějův, prezentovaný Ondřejem Polnerem a ostatními měšťany. Poslední zpráva o obsazení oltáře pochází z roku 1415, kdy Ondřej Polner, Václav Verhindan a Václav Schick prezentovali Petra z Goleszówa ve vratislavské diecézi namísto Václava, který odešel jako farář do Kroměříže.⁷⁷

3. Vzhledem k výše uvedené fundaci Kláry Troppauerové je pravděpodobné, že do chrámu Panny Marie Na Náměti náleží také fundace Hanuše Troppauera, založená za poměrně nejasných okolností. Roku 1403 kněz Salomon z Kolína získal od kutnohorské městské rady listinu, podle které mu městská rada postoupila kněžské místo při fundaci, která je označena jako „*seelgerät*“ či věčná mše. Zakladatelem této fundace byl v blíže neznámé době Hanuš Troppauer, který odevzdal její správu měšťanu Janu Kunigsteinovi. Ten dosadil k fundaci kněze Salomona a správu svěřil kutnohorské městské radě, která roku 1403 Salomona potvrdila.⁷⁸ Protože Hanuš Troppauer podle zápisů v deskách dvorských zemřel těsně před rokem 1389, je třeba jeho fundaci, učiněnou pravděpodobně jako součást testamentu, klást do této doby.⁷⁹ Troppauerové nepatřili mezi kutnohorské radní rody, jejich zámožnost však dokládá držba venkovského pozemkového majetku.⁸⁰

V Náměťském chrámu jsou tedy s jistotou doložena pouze dvě oltářní benefícia, další jednu fundaci sem klademe hypoteticky, avšak s vysokou mírou pravděpodobnosti. Vedle uvedených oltářníků mohl Náměťský chrám spravovat také kaplan sloužící při jeho hlavním oltáři. Roku 1406 je doložen Jan z Čáslavi, služebník v Dolejším kostele, roku 1407 Mikuláš Flaška, oltářník v Dolejším kostele a roku 1408 nejmenovaný „plebán“ kostela Na Náměti.⁸¹ V chrámu dále působili kazatelé. V letech 1392-1393 tu je doložen Jan Koželuh z Mikulovic ve vratislavské diecézi, který byl tehdy vyšetřován pro kacířství. Jan Koželuh vypověděl, že v Kutné Hoře byl kazatelem po dva roky, a přiznal, že kázáních plakal a používal témata, která se neslučují s církevní naukou. Arcibiskupští úředníci jej nejprve zbavili práva sloužit mše a kázat, postupně mu je však během roku 1393 navrátili. Spolu s Janem Koželuhem mohl na Náměti působit také druhý vyšetřovaný kazatel Matěj Janův, který kázal proti procesím Božího Těla.⁸² Odkaz 1 kopy grošů nejmenovanému kazateli v Dolejším kostele obsahuje i nedatovaný testament měšťana Hanuše Kauffmanna z počátku 15. století. Jde patrně o téhož měšťana, který roku 1407 spolupůsobil u fundace oltáře Kláry Troppauerové v Náměťském chrámu.⁸³ Stejně jako v případě Vysokého kostela však nevíme, zda bylo při Náměťském chrámu zřízeno zvláštní kazatelské benefícium či zda například kazatelé byli zároveň oltářníky u sv. Václava, kam byl roku 1381 dosazen bývalý kazatel Jan.

Dobu založení dvou oltářních fundací klademe již do osmdesátých let 14. století. Jedna z nich vznikla již před rokem 1373, v této fázi však zřejmě ještě nebyla spojena s chrámem Na Náměti. Třetí fundace byla založena hypoteticky na počátku 15. století (► obr. 4).

⁷⁶ LE VII, s. 384-388, č. 156.

⁷⁷ AICP VI, s. 70-71; LC VI, s. 225, 244; LC VII, s. 148-149. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 62-63.

⁷⁸ LE V, s. 584-585, č. 787.

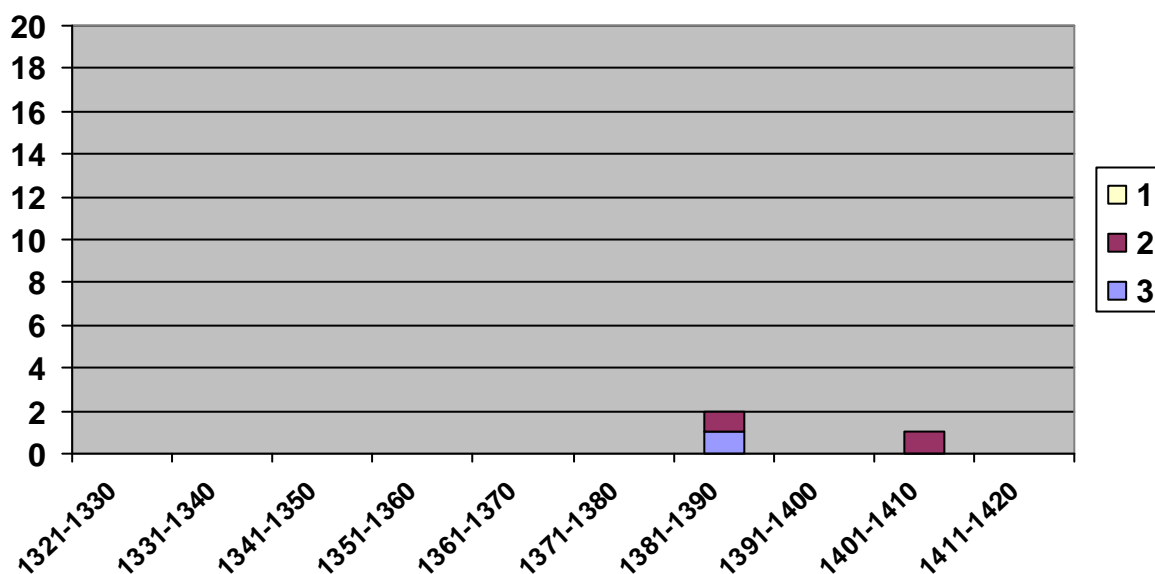
⁷⁹ Gustav FRIEDRICH (ed.), *První kniha provolací z let 1380-1394. Desky dvorské království českého*, I (= Archiv český, XXXI), Praha 1921, s. 323, 337.

⁸⁰ T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 77.

⁸¹ AICP V, s. 243; LC VI, s. 244; Josef TEIGE (ed.), *Listinné příspěvky k dějinám komendy Drobovické k letům 1347-1407 z král. stát. archivu drážďanského*, in: XI. zpráva musejního spolku Včela Čáslavská za rok 1891-1893, Čáslav 1894, s. 11-27, zde s. 26-27, č. 12.

⁸² AICP III, s. 67-68, 73, 109. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 64-65.

⁸³ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

Obr. 4 – Přehled fundací v chrámu Panny Marie Na Náměti. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Náměťský chrám byl v městském organismu vnímán jako filiální, podřízený „farnímu“ Vysokému kostelu.⁸⁴ Této skutečnosti odpovídal nižší zájem kutnohorských měšťanů o zřizování soukromých fundací. Zřejmě i vzhledem k pozdějšímu datu dokončení stavby dolejší kostel postrádal tradiční postavení „měšťanského“ kostela jako centra zbožnosti a reprezentace, kterou si udržel Vysoký kostel.

Mezi fundátory oltářů zde nenacházíme členy nejvlivnějších radních rodů, jejichž fundace se koncentrovaly ve Vysokém kostele. Ve dvou případech opět figurují jako zakladatelky zámožné vdovy po kutnohorských měšťanech. Za pozoruhodné však považujeme, že dvě ze tří měšťanských fundací na Náměti získala do své správy městská rada, zatímco ve Vysokém kostele nadržela ani jediné patronátní právo. Také patronátní právo nad třetím oltářem získala skupina měšťanů, mezi nimiž bylo několik tehdejších členů rady. Vzhledem k uvedené koncentraci patronátů městské rady a k naprosté absenci jiných fundací městské rady jako celku ve zbývajících chrámech či kaplích (radě podléhala již pouze temporální správa městského špitálu) se domníváme, že jejím záměrem bylo vytvořit z chrámu Panny Marie Na Náměti „radní kostel“, centrum zbožnosti a memorie, ale také identity a reprezentace městské rady jako celku a její vlády nad městem.⁸⁵ V uvedených souvislostech pokládáme za pravděpodobnou též hypotézu Jaromíra Čelakovského, podle kterého kutnohorská městská rada financovala dostavbu chrámu v závěru 14. století.⁸⁶

⁸⁴ Roku 1407 je doložen oltář „in ecclesia filiali in Namoth ecclesie matricis superioris in Montibus Chutnis“. Srov. LE VII, s. 384-388, č. 156.

⁸⁵ K radním kaplím a pojmu „radní“ kostel U. HECKERT, *Die Ratskapelle*, s. 139-164; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 286-335; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 252.

⁸⁶ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 62.

4.5 Česká kaple sv. Bartoloměje

Kaple sv. Bartoloměje na dnešním Pirknerově náměstí ve vnitřním městě je poslední z kutnohorských sakrálních staveb, nepočítáme-li špitál a královskou kapli ve Vlašském dvoře, u níž máme jistotu, že byla spravována stálým knězem. Otázkou však zůstává, zda při ní bylo zřízeno i zvláštní beneficium. Několik málo pramenů, které máme k dispozici, naznačuje, že tomu tak zřejmě bylo.

Roku 1404 je doložen kněz Baltazar, oltářník kaple sv. Bartoloměje. Roku 1415 byl k oltáři sv. Bartoloměje v kostele téhož patrocinia dosazen Jan, dosud farář ve Svatém Mikuláši u Kutné Hory (plebanus in Bora) po rezignaci dosavadního oltářníka Jana. O patronu oltářního benefícia, které bylo zřetelně spojeno s hlavním a zřejmě i jediným oltářem v kostele, bohužel nevíme nic. Jaromír Čelakovský se domníval, že patronátní právo náleželo sedleckým opatům. Tuto domněnku však nelze potvrdit, stejně jako nepodložený předpoklad, že správa kostela byla spojena s městským špitálem.⁸⁷

První písemná zmínka z roku 1369 hovoří o kostele sv. Bartoloměje jako o „české“ kapli.⁸⁸ Uvedený titul, připsaný v příslušném pramenu pouze u tohoto chrámu, nás obrací k otázce národnostních poměrů v předhusitské Kutné Hoře. Ernst Schwarz vyslovil závěr založený především na studiu složení městské rady a pomístních názvů ve městě a okolí, že v předhusitské Kutné Hoře v naprosté většině převažovalo německojazyčné obyvatelstvo. Podle téhož autora nepřevyšoval podíl českojazyčných měšťanů v městské radě 10 % a stejný podíl odhaduje i mezi obyvateli celého města.⁸⁹ Pomístní názvy v předhusitské Kutné Hoře, mezi nimiž převažují německé tvary, skutečně ukazují jen na několik málo ostrůvků, do kterých se pravděpodobně koncentrovali česky hovořící obyvatelé. Roku 1341 je doložena Česká brána, která vedla v místech pod královskou mincovnou do údolí potoka Vrchlice,⁹⁰ a nedaleko české kaple sv. Bartoloměje probíhala směrem ke Kolínské bráně Česká ulice, jejíž název je zachycen až ve dvacátých letech 15. století, je však zřetelně předhusitský.⁹¹

Jaromír Čelakovský vyslovil v této souvislosti předpoklad, že českojazyčnému obyvatelstvu mohl sloužit také nový chrám Těla Kristova a sv. Barbory, a politoval, že se nedochovaly zprávy o jazyce, v němž zde probíhalo kázání.⁹² Jména kazatelů v novém chrámu však ukazují spíše na německojazyčné prostředí a roku 1419 je doložen Konrád ze Slavkova výslovně jako německý kazatel u sv. Barbory.⁹³ Ani u kazatelů při Vysokém či Náměťském kostele nepředpokládáme českojazyčná kázání. Jejich jména jsou buď jazykově indiferentní, nebo naznačují původ v německých oblastech, stejně jako jména většiny oltářníků. Je pravděpodobné, že jediným chrámem určeným pro českojazyčné obyvatelstvo, které tvořili patrně řemeslníci a které se koncentrovalo v okolí České ulice, byl nedaleký kostel sv. Bartoloměje. Také jména jeho oltářníků jsou národnostně indiferentní. Předpokládáme však, že beneficium, které bylo zřízeno při oltáři sv. Bartoloměje, bylo založeno z iniciativy některého ze zámožnějších českých měšťanů nebo jejich skupiny snad na přelomu 14. a 15. století (► obr. 5). Z tohoto důvodu také kostel sv. Bartoloměje byl jedinou z městských a předměstských sakrálních staveb mimo špitál a hlavní chrámy, která byla prokazatelně opatřena vlastním knězem a oltářním beneficiem.

⁸⁷ LE VII, s. 384-385, č. 156; LC VII, s. 158. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 63.

⁸⁸ MVB III, s. 744, č. 1136 (*capella sancti Batholomei Bohemicalis*).

⁸⁹ E. SCHWARZ, *Die Volkstumsverhältnisse*, s. 45-46; TÝŽ, *Volkstums-geschichte der Sudetenländer*, I, s. 75-81. Srov. též J. V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých*, s. 1228-1238; F. ŠMAHEL, *Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby*, zde s. 242.

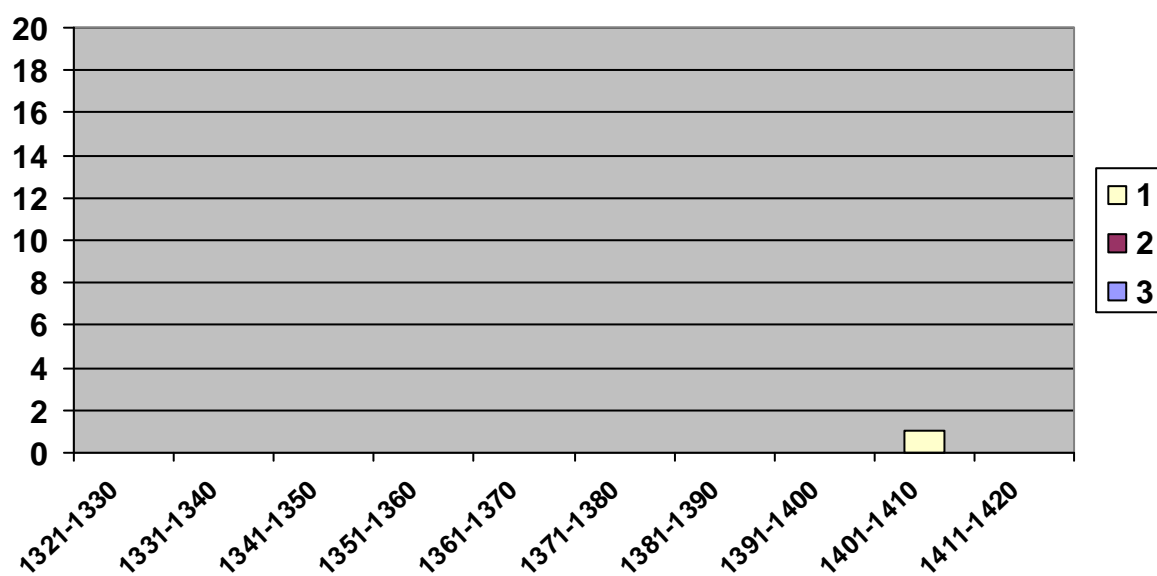
⁹⁰ J. FIALA, *Brány a branky v Kutné Hoře*, s. 25.

⁹¹ E. LEMINGER, *Stavební vývoj staré Kutné Hory*, s. 22.

⁹² J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 80.

⁹³ AMKH, Aktová sbírka, bez sign. (1419). Viz též níže.

Obr. 5 – Přehled fundací v české kapli sv. Bartoloměje. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

4.6 Špitál sv. Kříže od soukromé fundace k dohledu městské rady

Špitál Štěpána Pirknera s kaplí sv. Kříže byl od roku 1324 spravován dvěma kněžími, z nichž jeden podléhal původnímu zakladateli, druhého dosazoval malínský farář M. Oldřich z Paběnic a po něm opat sedleckého kláštera.⁹⁴ Měšťanskému fundátorovi uvedený model pravděpodobně nevyhovoval a po roce 1324 již nemáme žádné zprávy o vztahu rodu Pirknerů k jejich fundaci. Pirknerové velmi pravděpodobně předali svoje práva ke správě špitálu kutnohorské městské radě. Již roku 1330 je jmenován Henslin jako „*magister hospitalis nostri*“, tedy špitálmistr podřízený radě.⁹⁵ Císař Karel IV. roku 1355 znovu potvrdil sedleckému klášteru právo na správu špitálu v Kutné Hoře před Čáslavskou branou.⁹⁶ V následujících letech se však rozhořel spor mezi městskou radou a sedleckým klášterem o správu špitálu, který ukazuje na vzrůstající sebevědomí městské rady a její snahu získat větší vliv na správu fundace. Řešení sporu bylo svěřeno roku 1363 olomouckému biskupu Janu Očkovi z Vlašimi, jehož rozhodnutí představovalo kompromis mezi nároky obou stran. Opat a konvent sedleckého kláštera získali právo instalovat a sesazovat kněze či kaplany při špitálu, dohlížet nad jejich řádným působením a nad výkonem všech spirituálních práv a bohoslužeb; kněží jim měli podléhat jako patronům a církevním představeným. Rychtář a městská rada obdrželi právo řídit špitál po temporální stránce, spravovat jeho stálý majetek včetně pozemků a platů, rozhodovat o stavbě špitálu a dosazovat jeho správce.⁹⁷ Je pravděpodobné, že biskupův výrok navazoval na dřívější stav (správce špitálu podřízený městské radě je doložen již roku 1330) a zároveň odráží základní záměry obou stran. Městská rada se zřejmě snažila získat na úkor sedleckého kláštera patronátní právo ke špitálu jako celku včetně dohledu nad liturgií a kněžími, dala však přednost udržení správy špitálního majetku, zatímco sedlecký klášter se nechtěl vzdát svých nároků na spirituální správu fundace, s níž v duchu dohody se Štěpánem Pirknerem z roku 1324 pravděpodobně souvisely příjmy plynoucí ze zbožných odkazů a darů. Uvedený stav setrval až do husitských válek. Kutnohorský špitál se tedy nestal typickým příkladem „městského“ špitálu pod dohledem městské rady, tak jak o tomto jevu popisovaném jako komunalizace hovoří německá právní historie.⁹⁸ I zde je však tato tendence patrná.

O stálém majetkovém vybavení špitálu, které mohlo zčásti pocházet již z doby Pirknerovy fundace, víme pouze málo. Listina z roku 1363 hovoří pouze obecně o polích, dvorech a stálých platech. Pouze z roku 1397 máme zprávu, že kutnohorská městská rada jako správci špitálu prodala jeho dvůr v Přitoci, který však pocházel z daru od Hanuše Glenczela.⁹⁹ Špitál dále vlastnil roční plat 42 kop grošů na statcích sedleckého kláštera.¹⁰⁰ O blíže neupřesněných nákupech pozemkového majetku pro kutnohorský špitál svědčí také výpisy z nedochovaných svazků desk zemských.¹⁰¹ Ze stálého majetku špitálu byli zřejmě zaopatřováni jak špitální chovanci, tak jeho kaplani. Jménem z nich známe pouze jediného – roku 1406 je doložen kaplan Matěj.¹⁰²

⁹⁴ RBM III, s. 377-378, č. 968.

⁹⁵ RBM III, s. 648, č. 1658.

⁹⁶ CIM II, s. 515-516, č. 353; RBM VI, s. 59-60, č. 104 (*regimen quoque et dispositionem hospitalis infirmorum ante portam Czaslauiensem in dicto Monte Chuthne*).

⁹⁷ CIM II, s. 594-596, č. 409; RBM VII, s. 914-916, č. 1524. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 43, 47, 50.

⁹⁸ S. REICKE, *Das deutsche Spital*, I-II; Týž, *Stiftungsbegriff und Stiftungsrecht*, s. 247-276; M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 163.

⁹⁹ AMKH, Sbírka listin, č. 49; dříve Aktová sbírka, sign. IX/1 (*als rechte und eleiche fuermunden unsers spitals, gelegen fu'r dem egenanten Perge czun Chutten*).

¹⁰⁰ O této skutečnosti svědčí listina z roku 1409, která vyjmenovává klášterní dluhy a závazky (J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 125, příloha č. IX).

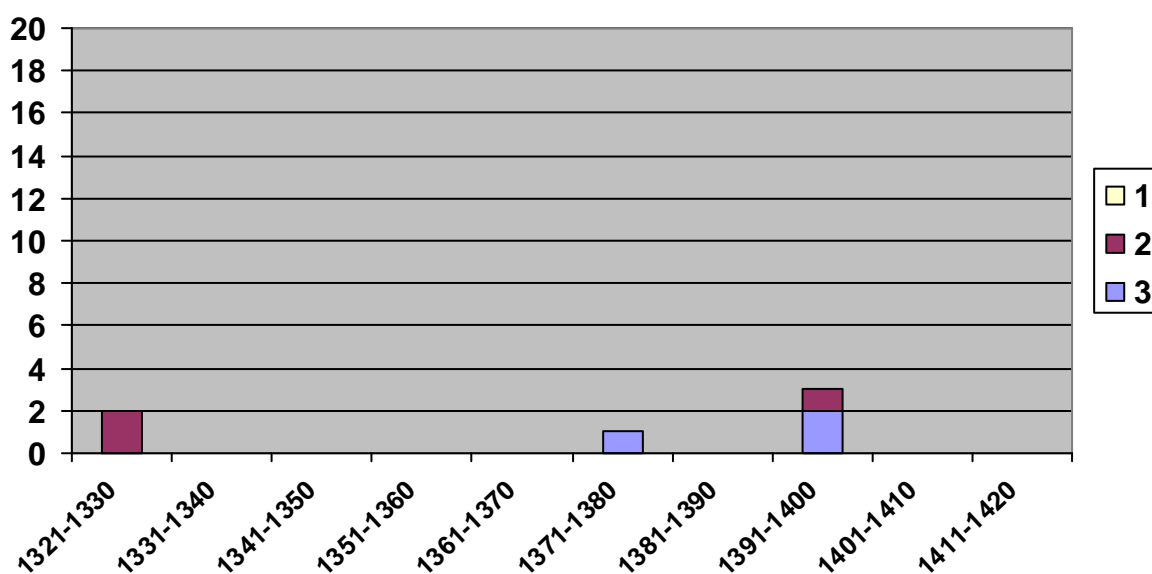
¹⁰¹ RTT II, s. 62, 109.

¹⁰² AICP V, s. 243 (*dominus Mathias, capellanus in hospitali in Montibus Chuttis*).

Vedle původního majetku, který spravoval špitálmistr, se jmění stále rozrůstalo o zbožné dary, odkazy a fundace memoriálního charakteru, o nichž obecně hovoří již listina z roku 1324. První z nich, která je zároveň nejstarší známou měšťanskou fundací v Kutné Hoře, je doložena roku 1330. Alžběta, vdova po kutnohorském měšťanu Mikuláši Puschovi, tehdy věnovala roční plat 3 hřiven stříbra na lázni za Puschovým dvorem nemocným ve špitálu a jeho správci Henslinovi, a to namísto částky 20 kop grošů, kterou Mikuláš odkázal špitálu za spásu své duše. Není upřesněno, zda fundace byla spojena například s liturgickou memorií ve formě anniversaria, pouze obrat „*pro refrigerio infirmorum*“ a spojení platu s lázní naznačuje, že mohlo jít o častou formu fundace v podobě koupelí pro špitálníky.¹⁰³ Blíže neurčený majetek věnovali špitálu rovněž Thomlin Brawenbart v roce 1377 a Štěpán z Kutné Hory roku 1395.¹⁰⁴

První zpráva o prokazatelně liturgické fundaci pochází až z roku 1381 a je spojena se založením kaple či oltáře sv. Václava v kostele Panny Marie Na Náměti. Anna, vdova po Janu Weinreichovi, ustanovila, že oltářník má sloužit každý týden jednu mši v kapli sv. Václava a druhou ve špitálu. Je pravděpodobné, že stejný záměr měl již v roce 1373 původní zakladatel této fundace Dětrich Fuhrmann. Na fundaci po roce 1381 dohlížela kutnohorská městská rada.¹⁰⁵

Špitál se objevuje jako příjemce odkazů i v několika dochovaných testamentech kutnohorských měšťanů. Kristina, vdova po Pešlinovi z Brodu roku 1392 odkázala své dceři 20 kop grošů, aby zakoupila roční plat ve výši 2 kopy grošů, z něhož mělo být udržováno anniversarium testátorky a jejích potomků ve špitálu.¹⁰⁶ Hanuš Kauffmann kolem roku 1410 zřídil svoji zádušní memorii v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory i v sedleckém klášteře. Pokud by však tyto bohoslužby byly zanedbávány, mělo se záduší přesunout ke kutnohorskému špitálu.¹⁰⁷ Poslední známý zbožný odkaz získal špitál před rokem 1397, kdy mu měšťan Hanuš Glenczel věnoval za spásu vlastní duše dvůr v Přítoce, který v uvedeném roce městská rada prodala za vysokou částku 720 kop grošů měšťanu Václavu Bartuschovi.¹⁰⁸

Obr. 6 – Přehled fundací ve špitálu sv. Kříže. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

¹⁰³ RBM III, s. 648, č. 1658. K fundacím lázní B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení*, s. 54.

¹⁰⁴ RTT I, s. 451, 556.

¹⁰⁵ LE II, s. 181-182, č. 320. Viz též výše.

¹⁰⁶ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 197-198, č. 291.

¹⁰⁷ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

¹⁰⁸ AMKH, Sbírka listin, č. 49 (dříve Aktová sbírka, sign. IX/1).

Z předpokládaného množství zbožných odkazů a fundací určených pro kutnohorský špitál jich evidujeme pouhý zlomek. Tři z pěti doložených případů klademe do devadesátých let 14. století, což naznačuje nárůst odkazů a fundací ve špitále na sklonku 14. století (► obr. 6). Častým typem fundací byla zřejmě anniversaria doprovázená odkazem věčného platu ve výši několika kop grošů, která nebyla spojena se zřízením samostatného benefícia. Tuto variantu předpokládáme již u fundace za duši Mikuláše Pusche z roku 1330, výslovně je doložena v testamentu Kristýny Pešlinovy z Brodu roku 1392 a přesun anniversaria do špitálu zmiňoval i testament Hanuše Kauffmanna z doby kolem roku 1410. Ve zbývajících třech případech nevíme, s jakou formou memorie byly spojeny konkrétní zbožné odkazy. Fundace soukromých oltářů ve špitální kapli neevidujeme.

Mezi fundátory opět převažovali příslušníci radních rodů (Mikuláš Pusch, Thomlin Brawenbart, Dětrich Fuhrmann, Kristýna Pešlinova z Brodu, Hanuš Glenczel i Hanuš Kauffmann). Předpokládáme však, že špitál jako příjemce odkazů a fundací představoval otevřenější prostředí nežli Vysoký kostel a skupina měšťanů, která jej podporovala a zakládala zde své fundace, byla pestřejší. Samotná anniversaria, kterých zde zřejmě bylo větší množství, byla finančně méně nákladná a přístupná širší vrstvě měšťanů nežli oltářní fundace, které naopak ve špitální kapli nejsou doložené. Městský špitál nepřestal být atraktivní pro kutnohorské měšťany přes nejasnosti a spory při jeho správě. Jako jediná instituce v Kutné Hoře nabízel spojení liturgické memorie s křesťanskou péčí o potřebné (*caritas*), která byla důležitým prvkem měšťanské zbožnosti.¹⁰⁹ Správa špitálních temporálií v rukou městské rady z něj navíc činila alternativu vůči kutnohorským kaplím a chrámům, nad nimiž uplatňoval pevný dohled sedlecký klášter.

---

¹⁰⁹ Výběrově O. G. OEXLE, *Memoria in der Gesellschaft*, s. 320-321; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 97-113, 223-241.

4.7 Bratrstvo Těla Kristova a jeho chrám

Fundační aktivita kutnohorských měšťanů se až do osmdesátých let 14. století prosazovala pozvolna a nebyla příliš rozvinutá. Důvodů bylo několik. Městské chrámy se jen postupně dokončovaly a nabízely omezený prostor. Počáteční odpor sedleckého kláštera vůči měšťanské aktivitě časem ochabl, avšak sílící dohled nad malínskou farou stále vyvolával nejistotu, zda se klášter nepokusí ovládnout také měšťanské fundace a jejich důchody. Zřejmě i z tohoto důvodu měšťané začali hojněji využívat církevního stvrzení svých oltářů jako řádných beneficií, které jim poskytovalo větší záruku pro trvání fundací. Podstatným faktorem mohla být rovněž absence městského hřbitova. Praxe zbožných odkazů a zádušních fundací včetně zakládání oltářů a kaplí úzce souvisela s volbou místa pohřbu. V Kutné Hoře však dosud nebyl doložen středověký hřbitov, a to ani písemnými, ani hmotnými prameny, byť zcela vyloučit jej nemůžeme například kolem chrámu Panny Marie Na Náměti.¹¹⁰ Je pravděpodobné, že obyvatelé města museli využívat pohřebiště při sedleckém klášteře nebo při vzdáleném farním kostele v Malíně.¹¹¹ Chránové interiéry, ve kterých mohli být pohřbíváni nejvýznamnější měšťané, poskytovaly jen omezené místo.

Všechny uvedené důvody vedly sebevědomou měšťanskou elitu k hledání východiska, které by obyvatelům Kutné Hory nahradilo postrádaný farní chrám zbavený dohledu sedleckého kláštera, umožňující spojení měšťanské zbožnosti, zádušní memorie a reprezentace bohatého města, jehož měšťané měli rozhled a kontakty po celé střední Evropě. Tato snaha vyvrcholila po roce 1381, kdy sedlečtí opati získali právo obsazovat malínskou faru vlastními řeholníky a kutnohorští měšťané definitivně ztratili perspektivu vlivu na duchovní správu ve městě.¹¹²

Jediné řešení při neslábnoucím vlivu sedleckého kláštera nabízely pozemky u městských hradeb na jihozápadě Kutné Hory, které náležely spolu s vesnicí Pněvice do majetku pražské kapituly a pod správu tamního farního kostela sv. Václava. Pravděpodobně již na počátku osmdesátých let 14. století skupina nejzámožnějších měšťanů pojala záměr vystavět v těchto místech nový reprezentativní chrám a roku 1384 se sdružila za tímto účelem do bratrstva Těla Kristova.

Laická bratrstva se během 14. století stala důležitým prvkem městské zbožnosti v celé Evropě. Svým členům poskytovala především záruku řádných pohřebních obřadů a trvalé zádušní memorie. Bratrstva se stávala i významnými fundátory tam, kde nestačily síly jednotlivých měšťanů, a také méně majetným nabízela účast na společné zádušní liturgii, pokud neměli dostatek prostředků na její zajištění.¹¹³ Odkazy zbožným bratrstvům se proto objevují v mnoha měšťanských testamentech.¹¹⁴ V předhusitských Čechách se tato forma zbožnosti nedokázala

¹¹⁰ Roku 1390 je pouze obecně zmíněna možnost pohřbívát „circa huiusmodi ecclesiam parrochialem et capellas ipsius in Montibus Chutnis“ (APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^v-30^r).

¹¹¹ Archeologický výzkum zachytil pouze nedostatečně dokumentované středověké pohřebiště při kostele sv. Martina (E. MATĚJKOVÁ, *Nález základů kostela sv. Martina*, s. 31). K sedleckému hřbitovu, který je doložen již ve Zbraslavské kronice, nejnověji P. ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole*, s. 215-249. K odkrytí části středověkého pohřebiště Tomáš VELÍMSKÝ, *Záchranný výzkum v Sedlci*, *Krásné město* 2, 1970, s. 15-16.

¹¹² Některé z těchto důvodů nastínil již J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 66. Výklad Františka Beneše, který v této souvislosti sugestivně hovořil o tíživé závislosti města na klášteře, rivalitě, nepřátelství, ostrém boji, touze pomstít se nenáviděnému klášteři a snaze měšťanů zbavit se „staleté klatby klášterního jha“, považujeme v některých bodech za přehnaný, jak doložíme v následující kapitole. Srov. F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*, s. 1-3.

¹¹³ M. BORGOLTE, *Die mittelalterliche Kirche*, s. 115-116; W. SCHMID, *Stifter und Auftraggeber im spätmittelalterlichen Köln*, s. 503; T. SCHILP, *Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*, s. 27-58. K bratrstvům ve střední Evropě výběrově Hanna ZAREMSKA, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977; Ludwig REMLING, *Bruderschaften in Franken. Kirchen- und sozialgeschichtliche Untersuchungen zum spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Bruderschaftswesen*, Würzburg 1986; Sabine VON HEUSINGER, *Die Handwerkerbruderschaften in Straßburg*, in: *Städtische Gesellschaft und Kirche im Spätmittelalter*, eds. Sigrid Schmitt – Sabine Klapp, Stuttgart 2008, s. 123-140.

¹¹⁴ Srov. např. W. HARTINGER, *Patrizische Frömmigkeit*, s. 70; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 94-97; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 242-243.

příliš prosadit. Nejstarší známé bratrstvo, doložené od roku 1327, působilo při pražském katedrálním kostele, bylo však určeno jeho kanovníkům. Z českých měst se bratrstva objevují kromě Prahy a Kutné Hory pouze v Kolíně, Mostě a Litoměřicích.¹¹⁵ Většina z těchto bratrstev reagovala na módní vlnu eucharistické zbožnosti, která se šířila v Evropě ve 14. století. Po zavedení svátku Božího Těla 1264 se rozšiřovala spolu s procesími, uctíváním vystavené eucharistie a zakládáním zbožných bratrstev.¹¹⁶ V Čechách jsou známy jejich příklady z Nového (1382) i Starého Města Pražského (1405), Kutné Hory (1384) a Mostu (1411).¹¹⁷ Novoměstské bratrstvo obruče a kladiva, tvořené zejména dvořany z řad nižší šlechty a jen z menší části měšťany, mělo úzkou vazbu na panovnický dvůr. Jeho hlavním účelem bylo založení kaple Těla Kristova na Dobytčím trhu, ve které byly vystavovány říšské relikvie.¹¹⁸

Novoměstské bratrstvo se zřejmě stalo vzorem i pro kutnohorské měšťany. Není dokonce vyloučeno, že obě bratrstva byla v kontaktu – novoměstské kapli Těla Kristova náležel na počátku 15. století roční plat z Kutné Hory, který pocházel pravděpodobně od neznámého donátora.¹¹⁹ Kutnohorské bratrstvo je doloženo poprvé roku 1384, kdy mu kutnohorský měšťan Heinlin Perksmid, patrně jeden z jeho členů, odkázal v testamentu roční plat 10 kop grošů, váznoucích na několika kutnohorských domech.¹²⁰ Vzniklo krátce předtím: v testamentu je označeno jako nově založené.¹²¹ Členy bratrstva byli často příslušníci významných radních rodů (Grossové, Kauffmannové, Názové, Polnerové či Rosenthalové), ale i kněží a písaři. Bratrstvo samo sebe v jednom případě označilo jako cech písařů. Mezi jeho členy skutečně nalezneme trvale mincovního písaře Jakuba Wohlgemutha a městského písaře Pavla. Titul měl vystihovat zřejmě příslušnost členů bratrstva ke vzdělané elitě, která se vyznačovala i mistrovskými tituly několika jeho členů (M. Mikuláš Gross, M. Václav Kauffmann).¹²² Bratrstvo řízené čtyřmi cechmistry užívalo zasvěcení Tělu Kristovu (1384, 1388), v jednom případě (a také na pečeti) doplněné o patrocinium sv. Barbory jako spolupatronky nového chrámu.¹²³

Patrně již roku 1384 bylo záměrem bratrstva založit nový chrám. Heinlin Perksmid ustanovil, že pněvický farář Ondřej má bratrstvu za uvedený roční plat sloužit blíže neurčené mše. Pokud by na tuto fundaci vstáhl ruku sedlecký opat nebo horský farář, mohli vykonavatelé testamentu přenést mši na libovolné místo.¹²⁴ Perksmidův odkaz se později stal základem pro kaplanské

¹¹⁵ Shrnuje H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*; TÁŽ, *Bratrstva ve středověkých Čechách – probádané téma?*, in: *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, eds. Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš, Pardubice 2005, s. 11-18.

¹¹⁶ Jakob TORSY, *Eucharistische Frömmigkeit im späten Mittelalter*, Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte 23, 1971, s. 89-102. Ze starší literatury Peter BROWE, *Die Ausbreitung des Fronleichnamfestes*, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 8, 1928, 107-143; Týž, *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, München 1933.

¹¹⁷ H. PÁTKOVÁ, *Die vorhussitischen Fronleichnambruderschaften*, s. 77-83.

¹¹⁸ Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího Těla na Novém Městě Pražském v předhusitské době)*, Folia historica bohemia 5, 1983, s. 95-118; Hana PÁTKOVÁ, *Novoměstská zbožnost. Kultovní činnost bratrstev a cechů na Novém Městě pražském ve středověku*, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 93-103. Úzkou vazbu na vévodský dvůr lze vysledovat rovněž u opavského bratrstva, srov. Martin ČAPSKÝ, *Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího Těla mezi zeměpánem a městskou komunitou*, Husitský Tábor 14, 2004, s. 243-257.

¹¹⁹ V. J. NOVÁČEK, *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy*, s. 27-30 (*Registrum censuum capelle Corporis Christi secundum tabulas terre [1407-1413]*).

¹²⁰ K bratrstvu H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*, s. 16, 115, 162; TÁŽ, *Bratrstva ve středověkých Čechách*, s. 11-18.

¹²¹ LE IV, s. 445-446, č. 615 (*czech vnd bruderschaft der schreiber, dy sey von news gestift haben*).

¹²² Bylo tomu v testamentu Heinlina Perksmida z roku 1384, který můžeme považovat za autentický dokument. Srov. LE IV, s. 445-446, č. 615 (*czech vnd bruderschaft der schreiber, dy sey von news gestift haben czu lob vnd eren dem heyligen leichnams vnsers herren*). Složení bratrstva se budeme detailněji věnovat níže. Přítomnost vzdělaných elit a písařů byla charakteristická rovněž pro bratrstvo Těla Kristova v Opavě. Srov. M. ČAPSKÝ, *Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího Těla*, s. 243-257.

¹²³ LE IV, s. 445-446, č. 615; CIM II, s. 823- 825, pozn. k č. 641; APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum XIII*, fol. 42^v, 45^v-46^r. Cechmistři jsou dále doloženi roku 1393 (LE VI, s. 126, č. 69). Srov. H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*, s. 115, 162.

¹²⁴ LE IV, s. 445-446, č. 615.

beneficium rektora nového chrámu. Roku 1384 však ještě nebylo o jeho chystané stavbě řeč – v testamentu není upřesněno, kde se má liturgie pro bratrstvo odehrávat. Považujeme proto za pravděpodobné, že tímto místem mohla být kaple v rozestavěném karneru při budoucím chrámu, jejíž architektura je považována za starší nežli samotný chrám. Klenbu kaple zdobí čtyři svorníky s plochými erbovními štítky, které mohly nést znamení čtyř cechmistrů bratrstva Těla Kristova.¹²⁵

Představitelé bratrstva roku 1388 uzavřeli dohodu s pražskou kapitulou, ve které kapitula vydala souhlas s jejich úmyslem založit a vystavět novou kapli Těla Kristova a sv. Barbory u Kutné Hory na kapitulním pozemku, který spadal pod pněvickou obedienci spravovanou M. Vojtěchem Raňkovým z Ježova. Kapitula věnovala tento pozemek se souhlasem pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna pod podmínkou, že bratrstvo jako fundátor kaple bude prezentovat jejího rektora až s předchozím souhlasem kapituly. Osm let od založení chrámu a započetí jeho stavby měla náležet kapitule šestina jeho příjmů z darů kromě stálých platů pro oltáře, věčné mše a lampy a z prostředků na stavbu (*fabrica*), zbylých pět šestin se mělo obracet na jeho stavbu. Po uplynutí osmi let měla kapitula získávat polovinu těchto příjmů, druhou polovinu měl obdržet rektor kaple. Pněvický farář Ondřej měl obdržet jako satisfakci za újmu na svých farních právech roční plat 3 kop grošů.¹²⁶

Stavba chrámu zřejmě brzy začala a vzhledem k tomu, že pokračovala velmi rychle, část autorů nevylučuje, že byla ve skutečnosti zahájena již před rokem 1388.¹²⁷ První zmínku o skutečné stavbě přináší notářský instrument z roku 1389,¹²⁸ již roku 1388 bylo založeno první beneficium uvnitř chrámu při oltáři sv. Apoštolů a roku 1391 měšťané obdrželi odpustky od papeže Bonifáce IX. pro ty, kdo uctí eucharistií vystavenou každý týden od středečních do čtvrtečních nešpor na hlavním oltáři, který již tehdy musel existovat.¹²⁹

Patrocinium nového chrámu bylo zvoleno s ohledem na zasvěcení bratrstva Tělu Kristovu, ale také na existenci kaple sv. Barbory, na jejímž místě stavba údajně vznikla. Je pozoruhodné, že obě zasvěcení nese i pečeť bratrstva přivěšená k listině z roku 1388. Zatímco opis zní S.CZECHE.CORPOR.CRISTII.MONTIBVS.KVTNIS, v jejím pečetním poli je vyobrazena postava sv. Barbory.¹³⁰ I z koncepce pečeti je tedy patrný záměr založit nový chrám, jež si bratrstvo zvolilo již při svém vzniku. Kromě dobové módní vlny a vzoru v dvorském prostředí, kde působilo pražské novoměstské bratrstvo, nelze vyloučit, že patrocinium chrámu navazovalo také na eucharistický zázrak, který se měl odehrát v Pněvicích roku 1338. Jistý kupec, když odpočíval pod stromem, zde spatřil rozlomenou hostii, ze které prýštila krev. Vylekaný nálezce nechal ležet své zboží a běžel vše oznámit faráři, který dal hostii přenést do kostela. K zázraku se začali sbíhat lidé z Prahy a dalších měst a divotvorná hostie mezi nimi způsobila několik zázračných uzdravení.¹³¹ Víra v zázračné hostie zde zůstala živá – Kutná Hora je uvedena jako místo nepravého eucharistického zázraku také v Husově spisu *De sanguine Christi*. Podle M. Jana Husa žák nesoucí hostie z Kutné Hory do vsi cestou jednu ztratil. Když ji lidé našli, seběhlo se jich velké množství a začali se jí klanět. Teprve po příchodu „moudrých a znalých mužů“ se celý případ vyjasnil.¹³² Zázraky podobné pněvickému, kterých se ve středověké Evropě vyskytovalo velké množství, vedly v některých případech ke vzniku hojně

¹²⁵ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (eds.), *Kutná Hora*, s. 316-318.

¹²⁶ CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641; RBMV I, s. 581, č. 2385.

¹²⁷ K počátkům chrámu J. NEUWIRTH, *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarakirche*, s. 306-341; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 69-75; F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 1-29.

¹²⁸ LE IV, s. 445, č. 615.

¹²⁹ LE III, s. 311-312, č. 458; CIM II, s. 822-823, č. 641.

¹³⁰ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*, s. 162.

¹³¹ FRB IV, s. 426; J. ZACHOVÁ (ed.), *Kronika Františka Pražského*, s. 167-168. Srov. Peter BROWE, *Die eucharistischen Verwandlungswunder des Mittelalters*, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte* 37, 1929, s. 137-169. Z obecného hlediska k tomuto jevu Caroline W. BYNUM, *Bleeding Hosts and their Contact Relics in Late Medieval Northern Germany*, *The Medieval History Journal* 7, 2004, s. 227-241.

¹³² Václav FLAJŠHANS (ed.), *De sanguine Christi. Spisy M. Jana Husi*, III, Praha 1903, s. 28-29.

navštěvovaných poutních míst, z nichž nejznámější leželo v braniborském Wilsnacku. Kutnohorský chrám Těla Kristova, obdařený mnoha odpustky a přitahující rovněž množství poutníků, proto mohl těžit z povědomí o starším zázraku v Pněvicích.¹³³

Bratrstvo svěřilo správu nového chrámu Těla Kristova, který podléhal jako kaple pněvického faráři, rektoru, jehož jmenovalo společně s pražskou kapitulou. Od roku 1384 byl tímto správcem kněz Ondřej, původně farář v Pněvicích, který později přešel do Krchlebu, kde je doložen i s titulem správce nové kaple roku 1389.¹³⁴ Již roku 1390 se však uvádí jako rektor kaple Jan Rús z Litic, farář v Heřmani, který byl od roku 1388 členem bratrstva a roku 1392 se stal pražským kanovníkem.¹³⁵ V roce 1390 se Jan Rús dostal do rozepře ohledně svého chování a kázání s ostatními členy bratrstva, kteří požadovali jeho poslušnost pod hrozbou sesazení z rektorského místa. Svoje postavení si však udržel, neboť s titulem rektora kaple je doložen i roku 1392.¹³⁶ Roku 1396 však byla jeho funkce znovu ohrožena. Pněvický farář Martin tehdy ve srozumění s členy bratrstva požádal úředníky pražského arcibiskupství, aby potvrdili jako řádné beneficium fundaci Heinlina Perksmida z roku 1384, jejíž příjem ve výši 10 kop grošů ročně měl být určen pro rektora kaple, a přijal konfirmaci k tomuto novému beneficiu, které tak zřejmě mělo být spojeno s pněvickou farou. Patronátní právo mělo náležet společně bratrstvu a pražské kapitule.¹³⁷ O nové beneficium se vzápětí rozhořel spor mezi pněvickým farářem Martinem a Janem Rúsem, který si na ně činil nárok také.¹³⁸ Zřízení nového benefícia odporoval i sedlecký klášter, který se obával újmy práv svého farního kostela v Malíně.¹³⁹ Přesto se kanovníku Janu Rúsovi roku 1398 podařilo uzavřít dohodu s bratrstvem a obhájit prestižní místo při novém chrámu. Bratrstvo mu přislíbilo vyplácet zadržovaný roční plat 12 kop grošů pod podmínkou, že bude řádně držet kázání, a další 2 kopy ročně, pokud bude stále sídlit při chrámu. Jan Rús je naposledy doložen ve funkci rektora roku 1400.¹⁴⁰

Nedlouho poté, po rezignaci nebo smrti Jana Rúsa, se beneficium rektora nové kaple postupně spojilo s obročím pněvické fary. Papež Bonifác IX. nejprve roku 1401 na žádost pražské kapituly a pněvického faráře Martina potvrdil založení nové kaple Těla Kristova a její náležitost k pněvické faře. Zároveň jí přiznal právo křtu a pohřbu a ustanovil, že kněze, který bude spravovat obě benefícia zároveň, napříště bude určovat pražská kapitula ze dvou kandidátů vybraných bratrstvem.¹⁴¹ Totéž potvrdil papež Bonifác IX. roku 1403 v rozšířené podobě, kdy výslovně stanovil, že farní práva při nové kapli má vykonávat pněvický farář.¹⁴² Funkce pněvického faráře a rektora kaple zůstala ještě několik let rozdělená: v letech 1400-1403 byl pněvickým farářem Konrád a 1403-1405 M. Mikuláš Náz, bývalí oltářníci v novém chrámu, zatímco jako rektor je jmenován roku 1404 Leonard Eisengraber. Teprve roku 1405, když se Leonard stal pněvickým farářem, byla obě obročí sjednocena. Leonard, který byl zároveň členem bratrstva Těla Kristova, si zvolil sídlo při novém chrámu a vykonával obě funkce formálně až do své smrti v roce 1424. Pněvickou faru však roku 1407 pronajal a nechal se zde zastupovat vikářem.¹⁴³

¹³³ K Wilsnacku a jeho kontaktům s Čechami Jan HRDINA, *Wilsnack, Hus und die Luxemburger*, in: *Die Wilsnackfahrt. Ein Wallfahrts- und Kommunikationszentrum Nord- und Mitteleuropas im Spätmittelalter*, eds. Felix Escher – Hartmut Kühne, Frankfurt am Main 2006, s. 41-63.

¹³⁴ LE IV, s. 445, č. 615. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 70, pozn. č. 10.

¹³⁵ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^r-29^v; CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641. K postavě Jana Rúsa jako kanovníka Dominik BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská jako dvůr v malém. Kariéra a vztahy v prostředí kapituly v letech 1378-1390*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 53-86, zde s. 85. Příslušnost Jana Rúsa k západočeskému rodu pánů z Litic dokládá popis jeho pečeti roku 1392 v knihách erekcí (APH, AMK, sign. Cod. III/8, *Liber erectionum* XII, fol. 75^v-77^r).

¹³⁶ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^r-29^v; sign. Cod. III/8, *Liber erectionum* XII, fol. 75^v-77^r.

¹³⁷ LE IV, s. 445-446, č. 615.

¹³⁸ AICP III, s. 219-248.

¹³⁹ AICP III, s. 194-215, 254.

¹⁴⁰ APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 42^v, 45^v-46^r; RBMV I, s. 1589, č. 6322.

¹⁴¹ CIM II, s. 951-955, č. 738; MVB V, s. 998, č. 1754.

¹⁴² CIM II, s. 974-978, č. 755; MVB V, s. 1212, č. 2077. K oběma bulám F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 26-27.

¹⁴³ APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^r-92^v; LC VIII-X, s. 72-73. K obsazení fary viz výše.

Obavy kutnohorských měšťanů z odporu sedleckého kláštera vůči jejich nové fundaci, zřetelné již v testamentu Heinlina Perksmida roku 1384, se záhy naplnily. Také dohoda bratrstva s pražskou kapitulou z roku 1388 obsahuje závazek, že kapitula bude bránit pozemek věnovaný pro stavbu chrámu, pokud by si kdokoli na něj činil nárok. Ještě roku 1398 se při fundaci oltáře sv. Kateřiny objevuje podmínka, že pokud by nový chrám byl zcizen bratrstvu, zakládána fundace se má přesunout jinam, a roku 1399 horský farář Petr odporoval založení oltáře sv. Kříže.¹⁴⁴

Sedlecký klášter a jemu podřízení malínští faráři spatřovali v novém chrámu nebezpečí, že budou zmenšena jejich farní práva a příjmy od kutnohorských obyvatel. Jádrem sváru se stalo zřízení hřbitova při novém chrámu, který začal být atraktivní pro kutnohorské měšťany a znamenal přesun zádušních bohoslužeb a povinných darů, ale i zádušních fundací v neprospěch malínských fary. Roku 1390 byl kaplan Jan Czeuger z Písku nucen přislíbit jménem svým i ostatních kněží v novém chrámu, při němž již tehdy existoval hřbitov s právem volby pohřbu, že budou brát ohled na nároky farního kostela v Kutné Hoře a jeho kaplí.¹⁴⁵ Také pněvický farář Leonard roku 1407 přislíbil, že bude poskytovat svátosti pouze obyvatelům své farnosti a bude vybízet měšťany, aby při volbě místa pohřbu respektovali práva jejich mateřského farního kostela.¹⁴⁶

Avšak poté, co se bratrstvu Těla Kristova s pražskou kapitulou podařilo v letech 1401 a 1403 získat papežské potvrzení o založení nového chrámu a jeho vybavení farními právy, hřbitovem a školou, sedlecký klášter se pokusil zpochybnit jeho samotnou existenci. Využil k tomu spor o hranice mezi malínskou a pněvickou farností, který probíhal nejpozději od roku 1400. Zástupci kláštera zpochybnili příslušnost pozemků, na kterých chrám vznikl, k pněvické farnosti a vznesli nárok na jeho podřízení malínské fary jako v případě ostatních kutnohorských kaplí. Záminkou jim bylo údajné odstranění hraničního kamene při stavbě nového chrámu. Pražská kapitula ovšem nárokům sedleckého kláštera odolala a podařilo se jí uhájit držbu pozemků při kutnohorských hradbách.¹⁴⁷ Spor uzavřel roku 1410 výrok olomouckého biskupa Konráda z Vechty, potvrzený bulou papeže Jana XXIII., který přesně popsal hranici mezi oběma farními obvody. Kutnohorští měšťané měli přijímat svátosti výhradně ve svém farním obvodu, zároveň jim však byla přiznána možnost zvolit si místo pohřbu při novém chrámu Těla Kristova.¹⁴⁸

Listina z roku 1410 je důležitým pramenem nejen pro kutnohorskou topografii, když detailně popisuje hranice mezi oběma farnostmi, ale také pro studium měšťanské zbožnosti a duchovního života v předhusitské Kutné Hoře. Velká část jejích ustanovení se dotýká pohřebních obřadů, které se nacházely v centru sporu. Kněží nového kostela nesměli navštěvovat nemocné a umírající v Kutné Hoře bez svolení malínského faráře, aby neovlivňovali jejich volbu místa pohřbu. Právě tak neměli nabádat nikoho z malínských farníků k pohřbu při svém chrámu, ale ani ke zbožným odkazům v testamentech a k zakládání věčných zádušních mší „*causa mortis*“. Pokud by si však některý z kutnohorských obyvatel zvolil pohřeb v novém kostele, měl mu být umožněn i s procesím a zpěvem kněží a žáků z nového chrámu. Procesí se mohli na přání zemřelého účastnit také žáci a kněží Vysokého kostela. Pokud by členové bratrstva při novém chrámu chtěli pohřeb v některém z kutnohorských kostelů, směli si ke čtení žalmů přizvat pouze žáky od Vysokého kostela. V opačném případě se měli nechat pohřbít u nového chrámu. Listina zmiňuje také kazatele při obou kostelích, kteří se měli zodpovídat svým farářům a být poslušni biskupa. Žáci ze školy při novém kostele směli chodit se zpěvem vybírat almužny a chodit žebrotou po celé Kutné Hoře, a to v jedné nebo dvou skupinách, mladí a malí zvláště. Kněží nového kostela však nesměli chodit koledovat do kutnohorských domů mimo hranice své

¹⁴⁴ LE VI, s. 125-128, č. 69; s. 317, č. 163 (*ob das geschee, das dy newkirche aws der pruder hende und gewalt enpfremd wurde und enczogen, so mag sie dy obgenante ewige mess lassen lesen und halden, wo sie wollen*). Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 71, 81.

¹⁴⁵ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^v-30^r.

¹⁴⁶ AICP V, s. 358-359.

¹⁴⁷ Ke sporu J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 84-88. K jeho počátkům F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 24-25.

¹⁴⁸ CIM II, s. 1119-1130, č. 840; ASP, s. 320-326, č. 484.

farnosti na svátek Narození Páně, Nový rok a Tři Krále. Řemeslníci pracující na stavbě nového kostela získali právo dále lámat potřebný kámen v lomu, který náležel sedleckému klášteru ke statku před Kouřimskou branou. Podrobně jsou popsány zvyklosti, spojené s procesím, které se konalo v Kutné Hoře na svátek Božího Těla. Tato velká slavnost probíhala ve čtvrtek v oktávu svaté Trojice. Farář nového kostela se svými kněžími a s Tělem Páně vycházel z chrámu a tak jako dříve směl vstoupit do Vysokého kostela, kde uložil své Tělo Páně. Kněží z obou kostelů poté společně vyšli a s Tělem Páně zbožně procházeli ulicemi Kutné Hory. Když se opět navrátili do Vysokého kostela, farář z nového chrámu zde vyzvedl svoji eucharistii. Následující neděli se farář od Vysokého kostela vydal s Tělem Páně do nového chrámu, kde je podobně uložil a obojí kněží i žáci poté vykonali procesí ulicemi Kutné Hory. Stejná procesí se mohla konat i na svátek sv. Marka a o křížových dnech.¹⁴⁹

Procesím obecně je připisován velký význam pro vytváření městské identity, spojené s ideálem křesťanské obce a svatého města. Jejich obliba stoupala od 14. století v celé Evropě s rozšiřováním svátku Těla Kristova.¹⁵⁰ Také v předhusitské Kutné Hoře se procesí Božího Těla stalo jedním z hlavních církevních svátků roku. Proti jejich konání a nádheře kázal již roku 1392 náměšťský kazatel Matěj Janův. Kněz byl vyšetřován za výroky, podle kterých se procesí v Kutné Hoře konala spíše ke cti ďáblův, z okázalosti, pýchy a marnosti nežli k slávě Boží. Také svíce nesené v průvodu sloužily ďáblu a lidské slávě. Kazatel zapřel, že by prohlašoval, že při procesí není nesen Tělo Páně, ale ďáblův a že kněží z vesnic se jej účastní jen pro peníze. Modlil se však, aby déšť procesí překazil, za což byl suspendován z kněžského úřadu.¹⁵¹

Nový chrám se přes vleklé soudní spory rozvíjel nejen po stavební stránce, ale také jako centrum této eucharistické zbožnosti. V průběhu předhusitské doby získal několikrát odpustky, které měly za úkol přitáhnout početné poutníky a zbožné dárce. Nedlouho po založení udělil papež Bonifác IX. roku 1391 chrámu odpustky na rok a 40 dní pro ty, kdo jej navštíví každý týden od středečních do čtvrtečních nešpor a uctí Tělo Kristovo vystavené v monstranci na hlavním oltáři.¹⁵² Odpustky rozšířené na sedm let a 280 dní potvrdil tentýž papež i v roce 1401.¹⁵³ K papežským odpustkům se přidaly rovněž biskupské – pražský arcibiskup Konrád z Vechty udělil roku 1414 čtyřicetidenní odpustky všem, kdo přispějí k dostavbě chrámu.¹⁵⁴ Ještě roku 1419 kutnohorskí měšťané žádali papežskou kurii o potvrzení dřívějších odpustků pro všechny, kteří navštíví chrám i na svátky Hromnic a sv. Barbory nebo přispějí na jeho stavbu.¹⁵⁵ Předpokládáme, že chrám Těla Kristova se svojí sbírkou odpustků se stal hojně navštěvovaným poutním místem.¹⁵⁶

Atraktivitu chrámu jako místa pro zádušní memorii kutnohorských měšťanů zvyšovala nejen reprezentativní podoba stavby a exkluzivní liturgie, ale i hřbitov, který se rozkládal v okolí. V novém kostele začaly vznikat početné soukromé fundace oltářů, věčných mší i méně nákladných anniversarií. První oltáře začaly přibývat nedlouho po odkazu Heinlina Perksmida z roku 1384 a po založení chrámu v roce 1388.¹⁵⁷

¹⁴⁹ CIM II, s. 1119-1129, č. 840; ASP, s. 320-326, č. 484; RBMV III, s. 244-246, č. 615; s. 249-250, č. 625. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 87-88.

¹⁵⁰ J. TORSY, *Eucharistische Frömmigkeit*, s. 96-98; Karl SCHLEMMER, *Gottesdienst und Frömmigkeit in der Reichsstadt Nürnberg am Vorabend der Reformation*, Würzburg 1980, s. 262; U. HECKERT, *Die Ratskapelle*, s. 160; E. BÜNZ, *Klerus und Bürger*, s. 362-365; Wilhelm G. BUSSE, *Corpus Christi im mittelalterlichen England*, in: *Frömmigkeitsformen in Mittelalter und Renaissance*, ed. Johannes Laudage, Düsseldorf 2004, s. 247-262.

¹⁵¹ AICP III, s. 67-68. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 64-65.

¹⁵² CIM II, s. 822-823, č. 641; MVB V, s. 254-255, č. 461.

¹⁵³ CIM II, s. 955-957, č. 739; MVB V, s. 998-999, č. 1755.

¹⁵⁴ CIM II, s. 1158-1159, č. 858.

¹⁵⁵ MVB VII, s. 178, č. 394.

¹⁵⁶ Srov. Tomáš VELÍMSKÝ, *K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích*, *Archaeologia historica* 23, 1998, s. 435-455; Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404). Pokus o kvantitativní srovnání*, in: *Zbožnost středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia* 6, Praha 2007, s. 35-58.

¹⁵⁷ Oltářní fundace v chrámu shrnul již J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 75-79, který zdokumentoval 15 oltářů.

1. Ještě před založením chrámu, roku 1386, odkázala Kateřina, manželka měšťana a člena městské rady Linharta Hagera, ve svém testamentu 100 kop grošů knězi Leonardu Eisengraberovi, synu své sestry Lucie, aby za ně zakoupil roční plat ve výši 10 kop grošů na věčnou mši za Kateřininu duši. Na zakoupení liturgického náčiní a knihy dále věnovala 15 kop grošů, na zhotovení kalicha stříbrnou nádobu a tři lžíce. Správu fundace zakladatelka svěřila měšťanům Martinu Kreuczburgerovi a Václavu Bartuschovi. Leonard Eisengraber roku 1388, záhy po založení nového kostela Těla Kristova, požádal úředníky pražského arcibiskupství o přivtělení tohoto odkazu k oltáři **sv. Apoštolů** a o jeho potvrzení jako nového benefícia.¹⁵⁸ Leonard, bratr Jana Eisengraber, je doložen jako kaplan ještě roku 1398. Jména pozdějších kněží ani patronů však neznáme. Pouze hypoteticky k tomuto oltáři klademe zmínku o Štěpánovi, oltářníku sv. apoštolů Petra a Pavla v novém kostele z roku 1407, neboť jiný oltář stejného zasvěcení zde není doložen.¹⁵⁹ Kněz Leonard Eisengraber náležel mezi členy významného kutnohorského rodu. Leonardův otec, zlatník a rytec mincovních kolků Jan Eisengraber byl roku 1363 členem městské rady a jiný jeho příbuzný Bernard Eisengraber se stal zakladatelem obročí v kolínském špitálu roku 1361.¹⁶⁰ Kněz Leonard patřil jako člen bratrstva Těla Kristova, držitel několika oltářních beneficií, od roku 1404 rektor chrámu Těla Kristova a od roku 1405 farář v Pněvicích k důležitým postavám církevního života Kutné Hory.

2. Jedním z prvních dokončených prostorů nového chrámu se stala sakristie, ve které byl založen oltář **sv. Kříže**. Před rokem 1393 odkázala Markéta, vdova po Mikuláši Kreuczburgerovi, patrně ve svém testamentu roční plat 10 kop grošů na dvoře v Ratboři, aby jej Jindřich z Rosenthalu a Jindřich z Pasova jako jeho správci darovali na věčnou mši za duši zakladatelky a jejích předků u nového kostela Těla Kristova a sv. Barbory. Roku 1399 Franz Odrein, bratr Markéty, na něhož zřejmě přešla správa odkazu, předal tento plat oltáři sv. Kříže v sakristii nového kostela za duši Markéty a všech svých předků, nechal vyzdvihnout oltář jako řádné beneficium a určil, že kněz při něm bude sloužit dvě mše týdně. Patronátní právo mělo náležet Franzi a Martinu Odreinovi a jejich dědicům. Martin Odrein je přitom roku 1393 jmenován jako Markétin syn – je tedy pravděpodobné, že si ponechal jméno odpovídající matčinu původu.¹⁶¹

Prvním knězem, kterého dosadili oba Odreinové k novému oltáři, se stal roku 1399 Mikuláš z Hradce Králové. Stejní patroni roku 1402 dosadili k oltáři Jana faráře z Konojed a roku 1412 Franz Odrein spolu s Annou, Martinovou dcerou, prezentovali po Janově rezignaci Duchka, dosud faráře ve Kbelu.¹⁶² Odreinové patřili k nejstarším radním rodům ve městě a svoje postavení si udrželi až do husitských válek. Z venkovských statků jim náležela zejména tvrz v Ratboři.¹⁶³

3. Z odkazu pocházejícího z doby před rokem 1393 byl založen rovněž oltář **sv. Filipa a Jakuba, Felixe a Adaukta**. Jeho zakladatel Jílek Schneider patří ke zcela neznámým postavám. Roku 1393 Jindřich Krug a Hensel Lange, správci odkazu (zřejmě testamentu) zemřelého Jílka, zakoupili roční plat ve výši 10 kop grošů na vsi Lhotce a Rabštejně na Čáslavsku na věčnou mši, kterou si Jílek přál založit ke spáse své duše v novém kostele. Až roku 1400 Jakeš Písek a Jakub Krug, kteří mezitím zdědili patronát nad Jílkovou fundací, požádali úředníky pražského arcibiskupství o vyzdvížení oltáře jako trvalého benefícia. U oltáře se měly sloužit každý týden čtyři mše za duše Jílka Schneidera a jeho předků, ale i rodičů a předků obou patronů. Oltářníkem se stal kněz Pavel z Třebenic.¹⁶⁴ Pozdější zprávy o tomto beneficiu však nemáme. Zřejmě se

---

Jeho údaje můžeme doplnit o dalších čtyři fundace.

¹⁵⁸ LE III, s. 311-312, č. 458. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 75. K Linhartu Hagerovi T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

¹⁵⁹ APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 42^v; AICP VI, s. 93.

¹⁶⁰ E. LEMINGER, *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, s. 17. Srov. též níže.

¹⁶¹ LE VI, s. 125-128, č. 69.

¹⁶² LE VI, s. 125, č. 69; LC VI, s. 70; LC VII, s. 70. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 75-76.

¹⁶³ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81; TÝŽ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 65-78.

¹⁶⁴ LE VI, s. 143-146, č. 79. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 77.

stalo jedním z mnoha oltářů a kaplí, které v chrámu Těla Kristova ovládal mocný rod Písků. Roku 1406 oltářník odvedl papežský desátek ve výši 5 grošů.¹⁶⁵

4. Svoji fundaci v chrámu měla i rodina Leimwaterů, po Odreinech a Hagerech další radní rod, jehož kořeny podobně jako v případě Odreinů sahaly již do první poloviny 14. století.¹⁶⁶ Petr Leimwater, bratr zemřelého člena bratrstva Michaela Leimwatera a správce jeho odkazu (pravděpodobně testamentu), koupil roku 1398 roční plat ve výši 10 kop grošů na dvoru v Hradeníně na věčnou mši za Michaelovu duši v kapli **sv. Kateřiny**. Roku 1403 týž Petr požádal o potvrzení oltáře sv. Kateřiny jako nového benefícia. Oltářník měl každý týden sloužit čtyři mše za duše Petra a Michaela Leimwatera, který byl roku 1388 členem bratrstva Těla Kristova, a za duše jejich předků. Patronátní právo si vyhradil Petr pro sebe a své dědice. Sám také vybavil oltář potřebným liturgickým náčiním. Zakoupil slavnostní misál za 15 kop grošů, tři ornáty, dva stříbrné kalichy, z nichž větší pozlacený stál 9 kop grošů, tři stříbrné kříže, z nichž jeden velký měl hodnotu 8 kop a oba malé 2 kopy grošů. Jediným známým knězem při oltáři byl Friedrich z Kutné Hory, dosazený roku 1403 Petrem Leimwaterem.¹⁶⁷ Oltář odvedl roku 1406 papežský desátek ve výši 5 grošů.¹⁶⁸

5. Mezi významné členy městské rady patřil také Hanman Glenczel, zakladatel oltáře **sv. Jana Křtitele**, jehož otec Hanuš daroval kutnohorskému špitálu před rokem 1397 dvůr v Přitoe v hodnotě více než 700 kop grošů.¹⁶⁹ Hanman daroval v roce 1399 roční plat ve výši 10 kop grošů, pojištěný na svém domě v Kutné Hoře a na domě Jiříka Tonsora, ke svému oltáři sv. Jana Křtitele, aby jeho správce každý týden sloužil čtyři mše za duše Hanmana, jeho předků a zvláště jeho matky Markéty. Patronátní právo si Hanman vyhradil pro sebe a své nástupce. Není vyloučeno, že založení oltáře vyplynulo z testamentárního odkazu Hanmanovy matky Markéty. Glenczelova listina obsahuje obrat „*testamentarie lego, dono, ordino et deputo*“, ačkoli o poslední vůli Glenczelovu se nejedná.¹⁷⁰ Prvním oltářníkem se stal kněz Konrád Jindřichův ze Slavkova, který v roce 1400 směnil své místo s inkvizitorem Martinem, dosavadním farářem v Pněvicích. Později nastoupil k oltáři M. Mikuláš Náz, kterého roku 1403 opět vystřídal původní oltářník Konrád, navrátilivší se z pněvické fary. Konrád Jindřichův zemřel až roku 1427, kdy na jeho místo formálně nastoupil vratislavský kanovník Jindřich z Jordansmühlu. Patronem oltáře byl v letech 1399-1427 Hanman Glenczel, který za husitských válek přesídlil do Slezska, avšak později se navrátil.¹⁷¹ Potomci Hanmana uplatňovali nárok na oltář ještě roku 1475, jak vysvítá z testamentu Hanuše Glenczela.¹⁷²

6. Oltář **sv. Tomáše apoštola a sv. Eligia** pocházel z dokazu, který učinil před rokem 1403 měšťan Mikuláš Weispek. Ondřej Polner a Konrád Náz, oba členové městské rady a bratrstva Těla Kristova, věnovali tomuto oltáři roku 1403 roční plat 10 kop grošů, aby u něj byly slouženy každý týden čtyři mše za duše obou měšťanů a jejich předků. Uvedený plat, pojištěný na dvoru u Kolína, však původně odkázal měšťan Mikuláš Weispek knězi Janu řečenému Englisch na spásu své duše a své manželky před rokem 1403. Za vykonavatele odkazu (snad testamentu) pravděpodobně určil oba členy bratrstva Těla Kristova, mezi něž náležel i kněz Jan Englisch. Patronátní právo k oltáři si poté vyhradili Ondřej Polner a Konrád Náz pro sebe a své dědice.¹⁷³ Stejní patroni prezentovali k oltáři roku 1404 po resignaci Janově kněze Enocha, faráře z Běstvině.¹⁷⁴ Weispekův odkaz se mohl uskutečnit již před rokem 1397, kdy je Jan Englisch

¹⁶⁵ V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 56.

¹⁶⁶ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

¹⁶⁷ LE VI, s. 314-318, č. 163. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 76.

¹⁶⁸ V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, s. 56.

¹⁶⁹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

¹⁷⁰ LE VI, s. 131-133, č. 71.

¹⁷¹ LC VI, s. 15, 105; LC VIII-X, s. 133-134. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 76.

¹⁷² AMKH, *Knihla městské rady 1462-1478 (Registrum rubeum parvum)*, fol. 262^v.

¹⁷³ LE VI, s. 323-326, č. 166.

¹⁷⁴ LC VI, s. 110. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 78-79.

dosvědčen jako kaplan v novém kostele u Kutné Hory.¹⁷⁵ Kaple, ve které oltář stál, se i přes patronát Polnerů a Názů dále nazývala Weispekovská, jak svědčí zmínky v testamentu Markéty, vdovy po Konrádu Názovi, z roku 1449 nebo dorzální poznámka na listině z roku 1406. Bernard Brawenbart tehdy koupil roční plat 4 kopy grošů na vsi Bojmany, který neznámý dárce zřejmě věnoval oltáři.¹⁷⁶ O Mikuláši Weispekovi, původním zakladateli oltáře, nemáme bližší zprávy.

7. Barbora, dcera Václava z Druhanic a manželka měšťana a člena městské rady Ticze Vettera, odkázala ve svém testamentu těsně před rokem 1404 plat 10 kop grošů na dvoře v Lošanech oltáři **sv. Michaela Archanděla** v čele chóru nového kostela proti velkému oltáři, tak aby u něj byly slouženy každý týden tři mše za duše Barbory a vykonavatelů jejího testamentu, kterými určila svého otce Václava z Druhanic, Konráda Náze a Karla, syna královského protonotáře Petra z Jawora (Jauer). Oltářníkem se stal téhož roku Václav Mikulášův z Pelhřimova.¹⁷⁷

8. Pozdní, avšak hodnověrná zpráva dokládá, že v chrámu Těla Kristova založil svůj oltář **sv. Ondřeje** také Konrád Náz z významného pražsko-kutnohorského rodu, který dlouhodobě zasedal v městské radě a byl členem bratrstva Těla Kristova.¹⁷⁸ Testament Konrádovy vdovy Markéty z roku 1449 dokládá, že mešní náčiní z kaple sv. Ondřeje v kutnohorském kostele sv. Barbory, kterou založil a obdaroval Konrád, tehdy bylo v úschově u jisté měšťanky ve Vídni. Testament zmiňuje dva stříbrné pozlacené kalichy, pozlacenou stříbrnou monstranci a dvě ampule, stříbrný pektorál a velký stříbrný pozlacený kříž. To vše se mělo kapli navrátit v případě, že v Čechách bude zvolen řádný arcibiskup potvrzený papežem a v kostele sv. Barbory budou sloužit pravověrní kněží. Ke kapli zřejmě náležely též listiny na roční platy ve výši 6 kop grošů na Chotusicích, 5 kop na dvoru ve Starém Kolíně a 10 kop na Hradeníně, které Markéta rovněž chtěla navrátit chrámu sv. Barbory.¹⁷⁹ Pravděpodobně k tomuto oltáři Konrád Náz roku 1400 prezentoval kněze Petra z Domažlic po smrti oltářníka Jaroslava.¹⁸⁰

9.-10. Nejpočetnější skupinu oltářů a kaplí v chrámu Těla Kristova založili členové rodu Písků, kteří měli zastoupení v městské radě již od třicátých let 14. století a svoje postavení neztratili ani později. Petr z Písku zastával v letech 1391-1400 úřad královského mincmistra, jeho syn Hanušek byl v letech 1409-1410 kutnohorským rychtářem.¹⁸¹ Mincmistr Petr z Písku se stal patronem nejprve rozsáhlé kaple **Panny Marie a sv. Apoštolů**, která zaujala zřejmě většinu jižní boční lodi v novém chrámu. Stavební průzkum odhalil, že v čele kaple původně byla na dosud zachované menze mohutná oltářní výzdoba, nesená bohatě profilovanou římsou a zakotvená na třech kamenných konzolách, které vystupovaly ze zdi.¹⁸² Kaple existovala zřejmě již roku 1393, kdy je doložen Jan, kaplan Václava z Písku.¹⁸³

¹⁷⁵ AM Jihlava, inv. č. 57.

¹⁷⁶ AMKH, Aktová sbírka, sign. XVI (*Litera domini Nicolai super IIII ss. census in capellania Weyspek. Ista litera spectat pro capellania Weispekin IIII ss.*). Příslušnost listiny k Weispekovské kapli dokládá i text testamentu Markéty, vdovy po Konrádu Názovi, z roku 1449 (*Item litera super Boimans IIII ss. census debet dari ad cappellaniam Weispekin in ecclesia sancte Barbare in Montibus*). Srov. AM Jihlava, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 3 (Městská kniha III radní), fol. 233^v-235^r.

¹⁷⁷ LE VI, s. 377-378, č. 197. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Kláster sedlecký*, s. 79. K Petru z Jawora Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419*, Stuttgart 1970 (= *Schriften der Monumenta Germaniae Historica*, XXIII), s. 191-192. Není vyloučeno, že jeho syn Karel byl členem bratrstva Těla Kristova.

¹⁷⁸ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

¹⁷⁹ AM Jihlava, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 3 (Městská kniha III radní), fol. 233^v-235^r.

¹⁸⁰ LC VI, s. 31. V zápisu je uveden pouze nejmenovaný oltář „in ecclesia parrochiali superiori“, tedy ve Vysokém kostele, tam však žádná fundace rodu Názů nestála a vzhledem k jejich angažování ve prospěch bratrstva Těla Kristova ji považujeme za nepravděpodobnou. Patrně jde o kancelářskou chybu a záměnu obou kutnohorských kostelů.

¹⁸¹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 65, 67, 73-81; TÝŽ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 69; TÝŽ, *Patriciát nebo radní vrstva*, s. 87-100; E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 288; TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 43.

¹⁸² B. ALTOVÁ – J. ALT – J. SOMMER, *Kaple sv. Františka Xaverského*, s. 222-227.

¹⁸³ AICP III, s. 140.

Roku 1396 městský radní Mikuláš Weismann odkázal ve svém testamentu částku 180 kop grošů dvěma kněžím, Janu Turkovi z Viňsku (Winzig) a Janu z Kamýka, kaplanům Písku, aby zakoupili věčný plat na dvě zádušní mše, které měly být čteny v kapli Petra z Písku v novém kostele u Kutné Hory. Jako poručníky svého zádušního odkazu („*seelgerät*“) určil Petra a Václava z Písku a svého bratra Heinmana Weismanna. Oba kněží téhož roku zakoupili plat 18 kop grošů na Paběnicích, které držel Jakub Písek. Roku 1400 požádali oba bratři Petr a Václav z Písku o vyzdvižení dvou nových kaplanských beneficií ve své kapli ke spáse duší svých předků a zejména Mikuláše Weismanna i jeho předků a darovali jim uvedený plat 18 kop grošů, a to údajně se souhlasem krále Václava IV. Kaplani měli sloužit tři mše týdně. Patronát vyhradili oba Pískové pro sebe a své dědice.¹⁸⁴

Obě kaplanská beneficia v následujících letech skutečně náležela pod patronát rodu Písku. Při prvním z nich sloužil nejpozději od roku 1396 Jan Turek z Viňsku ve vratislavské diecézi, řádně konfirmovaný až roku 1401. Roku 1405 směnil své místo s Janem Englischem, farářem v Gruntě u Kutné Hory, kterého ještě téhož roku vystřídal Petr, oltářník sv. Kateřiny ve Zhořelci. Ten odešel roku 1407 do Lauban a na jeho místo nastoupil dr. Jan Náz, vystřídáný roku 1408 Pavlem ze Svatoňovic. Jan Náz se navrátil k tomuto beneficiu roku 1417 po Jakubu Weigelovi a je posledním kaplanem, kterého při tomto beneficiu známe. Patrony byli v letech 1400-1408 Petr a Václav Pískové, roku 1417 Mikuláš a Jan Pískové.¹⁸⁵ Při druhém beneficiu sloužil nejprve kaplan Jan z Kamýku, konfirmovaný roku 1401, následovaný roku 1411 Pavlem ze Svatoňovic, který držel od roku 1408 i prvé kaplanství. Patrony byli v letech 1400-1401 Petr a Václav Pískové, roku 1411 Václav a Hanek Pískové.¹⁸⁶

11. Třetí beneficium v téže kapli založil sám Petr z Písku v roce 1400 a potvrzeno bylo následujícího roku 1401. Petr z Písku věnoval roku 1400 plat 10 kop grošů ročně na dvoru v Ratboři ke kaplanství v kapli Panny Marie a sv. Apoštolů v novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory ke spáse duší svých předků, sebe a zvláště své manželky Barbory, a to opět se souhlasem krále Václava IV., aby kaplan sloužil každý týden tři mše. Patronátní právo vyhradil Petr pro sebe a své nástupce.¹⁸⁷ Roku 1405 byl plat pro kaplana přenesen z Ratboře na Suchdol, a to vzhledem k poničení statků v Ratboři válečnými rozbroji. Ze související listiny městské rady z roku 1405 se dozvídáme, že tato zádušní fundace pocházela z odkazu (zřejmě testamentu) Petrovy manželky Barbory.¹⁸⁸ Kaplanské místo zastával v letech 1400-1403 kněz Štěpán z Rabštejna, po jehož smrti roku 1403 nastoupil Ondřej ze Sušice, naposledy doložený roku 1405.¹⁸⁹

Takzvaná Písecká nebo Pískovská kaple Panny Marie byla v držení rodu, který se navrátil do Kutné Hory po husitských válkách, až do roku 1463. Tehdy ji Pavel z Písku, Petrův synovec, postoupil obci mincířů a pregéřů s tím, že pro něj nebylo možné rozsáhlou fundaci dále udržovat. Ponechal si však i nadále jeden ze tří oltářů.¹⁹⁰

12. Poslední velkou fundací Petra z Písku byla kaple **sv. Tří králů**, založená roku 1404 a zároveň potvrzená jako nové beneficium. Petr z Písku založil a nechal vystavět neobyčejně nákladnou kapli v kostele Těla Kristova a sv. Barbory ke spáse svojí duše a duší svých předků i manželky, jejímž správcem se měl stát Leonard, tehdejší rektor chrámu. Petr kapli daroval roční plat 30 kop grošů na Týnci nad Labem a rektoru Leonardovi stanovil povinnost zajistit kněze, který v kapli bude každodenně sloužit zpívanou mši ke cti Panny Marie se zpěvem antifony *Salve Regina*. Na svátky Nanebevzetí, Narození a Navštívení Panny Marie měla být mše

¹⁸⁴ LE VI, s. 210-215, č. 112.

¹⁸⁵ LC VI, s. 41, 138, 157, 225, 244; LC VII, s. 237; MVB VII, s. 26-27, č. 54. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 77-78.

¹⁸⁶ LC VI, s. 41; LC VII, s. 14-15. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 77-78.

¹⁸⁷ LE VI, s. 208-210, č. 111.

¹⁸⁸ LE VI, s. 419-422, č. 216.

¹⁸⁹ LE VI, s. 208-210, č. 111; LC VI, s. 41-42, 102; LE VI, s. 419-422, č. 216. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 77-78.

¹⁹⁰ AMKH, *Knihy městské rady 1462-1478 (Registrum rubeum parvum)*, fol. 44^r-44^v.

doprovázena kleriky, kteří čtou epištolu a evangelium. O svátku Zvěstování Panny Marie se měly konat mše dvě. Každou mši dále měli zpívat nejméně tři klerici. Dva klerici měli denně připravovat kapli k liturgii a po nešporách ji opět uklízet a zavírat. V kapli stál hlavní oltář a tři oltáře boční. Relikvie a ornáty, které Petr z Písku nechal pořídit, měl uchovávat sakristan zamčené v sakristii. V kapli byl velký pozlacený kříž z 21 hřiven stříbra, devět monstrancí, 14 ornátů, čtyři kalichy, tři misály a velký viaticus na četbu hodinek, početné svícny a roucha.

Petr z Písku dále věnoval rektoru Leonardovi a kaplanům v obou Pískovských kaplích 7 kop grošů ročního platu pojištěného na kutnohorských domech, za který měl Leonard každý měsíc sloužit anniversarium za duši Petra z Písku, a to se zvoněním zvonů a zpěvem školmistra, kantora a žáků a za přítomnosti dalších šesti kněží. V předvečer anniversaria se měla konat zádušní mše za zemřelé, při které měl být vyzván přítomný lid, aby se modlil za duše Petra z Písku a jeho předků i potomků, jejichž jména jsou zapsána v knize zemřelých. V den anniversaria měli čtyři kaplani sloužit čtyři mše.¹⁹¹ Předpokládáme, že Petrova fundace vzhledem ke svému rozsahu zaujímal celou severní boční chrámovou loď a nejvíce ze všech jeho fundací akcentovala osobní zádušní memorii.

13.-18. V chrámu Těla Kristova bylo založeno velké množství oltářů, o jejichž existenci máme pouze letmé zmínky. Oltář **sv. Děpolda** získal již roku 1394 papežské odpusktky na tři roky a 120 dní. Více zpráv o této bezpochyby exkluzivní soukromé fundaci však nemáme.¹⁹² Oltáři **sv. Daniela**, jehož zakladatele neznáme, daroval roku 1407 kutnohorský měšťan Elblin ve svém testamentu deset kop grošů na zakoupení ročního platu 1 kopy grošů, kterou zapsali vykonavatelé testamentu, českobrodští měšťané Konrád a Oldřich na svém domu v Českém Brodě. Oltářníkem tehdy byl Mikuláš Klaus z Krnova, který byl ještě roku 1407 prezentován k farnímu kostelu do Nebovid.¹⁹³ Oltář **sv. Barbory**, snad jako samostatné beneficium, existoval roku 1408, kdy zde byl oltářníkem Jan Mikulášův.¹⁹⁴ Více zpráv nemáme ani o oltáři **sv. Jeronýma** v novém kostele, jehož oltářník Jan je uveden jako svědek roku 1410.¹⁹⁵ Podobně je roku 1413 dosvědčen Mikuláš, oltářník u **sv. Maří Magdalény** v kostele sv. Barbory v Kutné Hoře.¹⁹⁶ Pozdní a neúplné zmínky jsou též o oltáři **sv. Prokopa** v kapli Jedenácti tisíc panen, kde byl v letech 1418-1419 oltářníkem Mikuláš Gramus z Osoblahy.¹⁹⁷

19. V chrámu pravděpodobně stál i oltář rodiny Grossů, které nacházíme jako členy městské rady i bratrstva při novém chrámu. O jeho existenci však svědčí jediná dorzální poznámka na listině z roku 1407, kterou Václav z Druhanic prodal Ambroži Názovi, synu Jindřicha Náze, roční plat 6 kop grošů na Druhanicích. Člen městské Mathes Gross, který je uveden jako zakladatel této fundace spolu s dalším radním Ulrichem Wexelmeisterem, je naposledy doložen roku 1410.¹⁹⁸ Kromě oltáře mohlo jít rovněž o anniversarium nebo jinou formu liturgické memorie.

Oltářní a kaplanská beneficia nebyla jedinými fundacemi v chrámu. Vedle jejich kněží působili v chrámu i další klerici a služebníci, které zřejmě udržoval z větší části jeho rektor nebo bratrstvo. Fundace kaple sv. Tří Králů Petra z Písku roku 1404 dokládá sakristana a správce (provisora, snad kostelníka). Vlastní beneficium zřejmě získali také kazatelé. Kolínský měšťan Thomlin Vorsprech ve svém testamentu roku 1392 odkázal roční plat 10 kop grošů kazatelům při novém kostele v Kutné Hoře. Plat měli spravovat cechmířtři a starší kutnohorského bratrstva. Z téhož

¹⁹¹ APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^r-92^r. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 78.

¹⁹² MVB V, s. 455-456, č. 831. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 79.

¹⁹³ LE V, s. 726-727, č. 995; LC VI, s. 222. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 79.

¹⁹⁴ AICP VI, s. 337. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 79 (s nepřesnostmi).

¹⁹⁵ CIM II, s. 1127, č. 840. Srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 79.

¹⁹⁶ LC VII, s. 99.

¹⁹⁷ MVB VII, s. 144-145, č. 314; s. 178, č. 395.

¹⁹⁸ AMKH, Aktová sbírka, sign. XVII (*Mates Gross selgeret et Vlrich Wexelmeisters*). Srov. T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

testamentu se dozvídáme, že Thomlin měl v Kutné Hoře také dům.¹⁹⁹ Ve prospěch kazatelského místa zřejmě založil fundaci také Jakub Wohlgemuth z Norimberka, člen bratrstva a mincovní písař v Kutné Hoře. Roku 1419 zakoupil spolu s Konrádem ze Slavkova, německým kazatelem v novém chrámu a oltářníkem Glenczelova oltáře sv. Jana Křtitele, roční plat 10 kop grošů na tvrzi v Radimi.²⁰⁰ Již roku 1390 je doložen Petr, provinciál řádu celestýnů a kazatel při nové kapli v Kutné Hoře. Podle zprávy z roku 1398 měl v chrámu kázat také pražský kanovník Jan Rús, jeho tehdejší rektor, a roku 1406 Petr ze Zhořelce, oltářník v Pískově kapli Panny Marie. Roku 1419 je doložen Konrád ze Slavkova, oltářník při Glenczelově oltáři sv. Jana Křtitele, jako německý kazatel.²⁰¹ Mezi kazatele při novém chrámu zřejmě náležel také blíže neznámý M. Heřman, kterého anonymní rukopisná invetiva z roku 1416 obviňuje z podněcování k násilnostem a vraždám, konkrétně k vypálení Malína roku 1412 a k ubití královského dvořana Racka Kobyly v Kutné Hoře roku 1416.²⁰² V této souvislosti není vyloučeno, že vypálení Malína je pozdním ohlasem na spory mezi kutnohorskými měšťany a sedleckým klášterem o chrám Těla Kristova a sv. Barbory.

Otázkou zůstává vydržování školy a jejího rektora, které zřejmě náleželo pněvickému faráři. Rektorem takzvané nové školy byl v letech 1390-1394 M. Jan z Výmaru, mistr na artistické fakultě pražské university.²⁰³ Milada Říhová upozornila také na rukopisné *regimen sanitatis* pro uherského krále Zikmunda Lucemburského, jehož autorem byl M. Jan Boloňský, absolvent universit v Bologni a Montpellier, který měl být rovněž rektorem školy v Kutné Hoře. Uvedeného Jana, jehož spis mohl vzniknout v letech 1402-1403 za Zikmundova kutnohorského pobytu, řadíme mezi rektory nové školy při chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, neboť při Vysokém kostele tehdy působil jako rektor M. Matěj.²⁰⁴

Vedle fundací kněžských míst v chrámu bylo založeno zřejmě i velké množství anniversarií, stálých mší a věčných lamp, o kterých obecně hovoří listiny z let 1388 a 1410, jinak však o nich máme jen neúplné zprávy. Zejména podle listiny z roku 1410, která uzavírala spor mezi bratrstvem Těla Kristova, pražskou kapitulou a sedleckým klášterem, s pohřbíváním kolem chrámu úzce souvisela praxe zbožných odkazů v testamentech kutnohorských měšťanů, především zkládání věčných mší.²⁰⁵ Anniversarium v novém chrámu je výslovně doloženo pouze v testamentu Hanuše Kauffmanna z doby kolem roku 1410.²⁰⁶ O velkém množství těchto fundací však nepřímě svědčí zpráva o knize mrtvých (*liber mortuorum*) z roku 1404 při založení kaple a honosného anniversaria bývalého mincmistra Petra z Písku, která obsahovala zápisy o anniversariích za zemřelé pravděpodobně ve formě jednoduchých nekrologických záznamů.²⁰⁷

¹⁹⁹ AM Kolín, *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 176^v-177^r. K Thomlinu Vorsprecherovi a jeho fundaci J. VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína*, I, s. 37-38.

²⁰⁰ AMKH, Aktová sbírka, bez sign. (1419). K Jakubu Wohlgemuthovi E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 326; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 88-89.

²⁰¹ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^r-29^v; APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 42^v, 45^v-46^r; AICP V, s. 303; AMKH, Aktová sbírka, bez sign. (1419).

²⁰² František PALACKÝ (ed.), *Documenta Magistri Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Boemia annis 1403-1418 motas illustrantia*, Pragae 1869, s. 631-633, č. 102. Srov. J. KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 16-17.

²⁰³ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^r-29^v; RBMV I, s. 1023, č. 4202; CDLS III, s. 242;

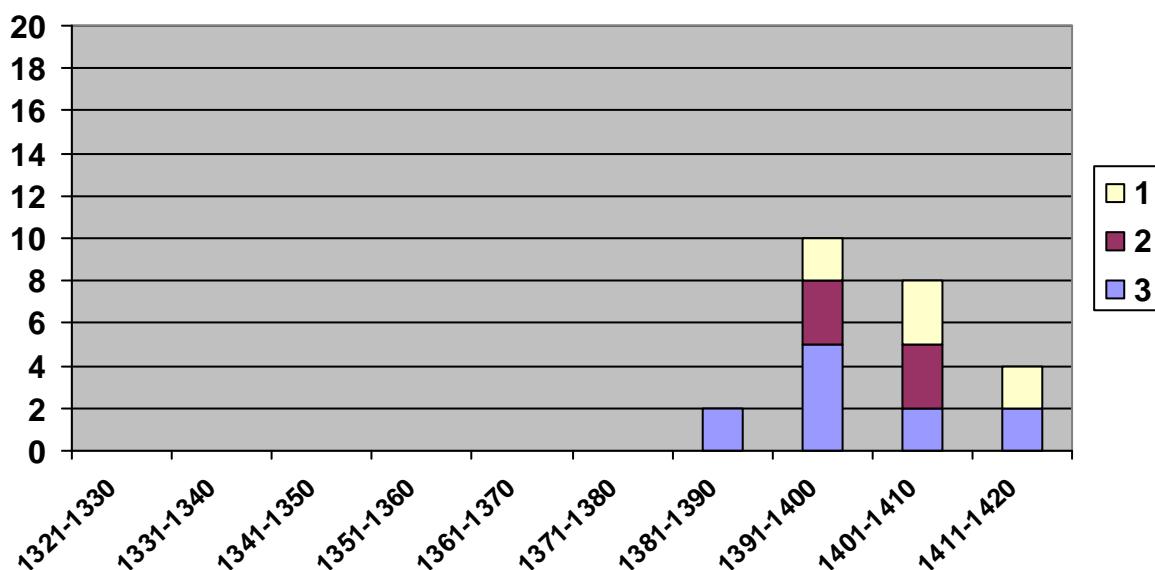
²⁰⁴ M. ŘÍHOVÁ, *Tři neznámá regimina sanitatis*, s. 9-22; TÁŽ, „Ad sidus regale“, s. 349-359.

²⁰⁵ CIM II, s. 1122, č. 840.

²⁰⁶ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

²⁰⁷ APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^r-92^r (*pro animabus, pro quarum salute et remedio anniversarium peragitur et signanter pro anima ipsius Petri et ipsius progenitorum et heredum, quorum nomina in libro mortuorum sunt descripta*).

Obr. 7 – Přehled fundací v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Jak vyplývá z předchozího přehledu, chrám Těla Kristova a sv. Barbory se stal jedním z nejživějších center měšťanské zbožnosti a memorie v českých městech předhusitské doby. Více než dvacet soukromých oltářů jej řadilo mezi přední chrámy v zemi, ale i v evropském kontextu. Například v Týnském chrámu na Starém Městě Pražské stálo do husitských válek 24 oltářů, v českokbudějovickém kostele sv. Mikuláše 16 a v chrámu sv. Ducha v Hradci Králové 23.²⁰⁸ Vysoké počty oltářů v evropských městských chrámech (kolem 50) byly obvykle dosahovány až na konci 15. století.²⁰⁹ Chrám Těla Kristova přes pozdní založení rychle předstihl i dosud největší kutnohorský kostel zvaný Vysoký, zasvěcený Panně Marii, ve kterém jsme doložili pouze jedenáct oltářních fundací. První oltáře v novém chrámu začaly vznikat ihned po založení v roce 1388 a jejich počet rychle narůstal s postupující stavbou. V letech 1388-1390 byly založeny pouze dva oltáře, nejvíce však již v letech 1391-1400, kdy bylo s jistotou či velmi pravděpodobně založeno celkem devět oltářů a kazatelské obročí. V následujícím desetiletí (1401-1410) byly založeny již pouze dvě oltářní či kaplanské fundace, čtyři další se však připomínají bez známých souvislostí vzniku. V posledním desetiletí před husitskou revolucí se poprvé připomínají opět dva oltáře bez známého data založení a do roku 1419 klademe vznik pravděpodobné druhé fundace pro kazatele (► obr. 7).

Chrám Těla Kristova a sv. Barbory se stal centrem zádušní memorie pro velkou část kutnohorských měšťanů. Mezi zakladateli oltářů a kaplí převládají členové radních rodů, a to především nových, které se prosadily v Kutné Hoře od šedesátých a sedmdesátých let 14. století (Hagerové, Glenczelové, Názové, Weismannové, norimberští Grossové a Wohlgemuth). Svoji zádušní memorii s novým chrámem spojily také některé ze starších radních rodů (Leimwaterové, Odreinové či Pískové).²¹⁰ Důležitou roli při jejich volbě mezi Vysokým kostelem a novým chrámem zřetelně hrála příslušnost nebo alespoň sympatie k bratrstvu Těla Kristova. Jeho členy byla téměř polovina ze známých fundátorů (Leimwaterové, Názové, Pískové, Grossové a Jakub Wohlgemuth, velmi pravděpodobně i první fundátor Heinlin Perksmid). Ovšem zdaleka ne

²⁰⁸ Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů*, s. 121-137; J. ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích*, s. 34-73; L. MAZANCOVÁ, *Chrám sv. Ducha v Hradci Králové*, s. 291-321.

²⁰⁹ E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter*, s. 218; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 194. K Hamburku detailně P. VOLLMERS, *Die Hamburger Pfarreien im Mittelalter*, s. 206-208.

²¹⁰ K tzv. starým a novým radním rodům T. BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva*, s. 87-101; Týž, *Správa města a radní vrstva*, s. 59-83.

všichni členové bratrstva založili svůj vlastní oltář. Je pravděpodobné, že řada z nich se spokojila s jinou formou zádušních fundací, o kterých se nedochovaly zprávy.

Zdaleka ne všichni zakladatelé či jejich rody si ponechali patronátní právo nad svými oltáři. Zatímco bratrstvo Těla Kristova si udrželo patronát (spolu s pražskou kapitulou) pouze nad beneficiem rektora chrámu, ostatní patronáty získávali jednotliví měšťané, často členové bratrstva nebo městské rady. Touto cestou získali patronáty nad oltářními beneficii například Ondřej Polner, Konrád Náz nebo Václav Bartusch. Kutnohorská městská rada jako celek se zde neangažovala.

Největším fundátorem v novém chrámu se stal královský mincmistr Petr z Písku, jehož kaple zřejmě vyplnily prostor obou vnějších lodí. V této souvislosti je pravděpodobné, že Petr se významnou měrou podílel také na financování stavby, kterou jinak podporovalo zřejmě bratrstvo a jednotliví měšťané. Mohl stát rovněž za změnou projektu chrámu, který byl průběhu výstavby rozšířen o tyto dvě boční lodě s Pískovými kaplemi.

Chrám Těla Kristova a sv. Barbory hodnotíme jako vrchol fundační aktivity v předhusitské Kutné Hoře, ale i jako jednu z největších měšťanských fundací v tehdejších Čechách a střední Evropě. Z českých městských kostelů se měl vyrovnat staroměstskému chrámu Panny Marie Před Týnem, který vystavěla skupina měšťanů kolem rodu Welflovičů, a po vizuální stránce jej předčít.²¹¹ Ve svých ambicích snese srovnání s ostatními středoevropskými městskými či měšťanskými chrámy reprezentovanými například kostelem v Ulmu, a to nejen co do vybavení oltáři, ale i po stránce výstavnosti a reprezentativní stavební formy, jejíž provedení kutnohorští měšťané svěřili nejpřednější katedrální huti.

---

²¹¹ P. KALINA, *Architecture as a Mise-en-scène of Power*, s. 123-135.

4.8 Fundace kutnohorských měšťanů v sedleckém klášteře

Vztahy mezi kutnohorskými měšťany a sedleckým klášteřem bývají obvykle popisovány jako vyhrocené a nepřátelské, v lepším případě jako protichůdné, a to především na pozadí snahy kláštera o ovládnutí kutnohorských kostelů a pozdějšího sporu o chrám Těla Kristova a sv. Barbory.²¹² Přítomnost velkého cisterciáckého kláštera však pro Kutnou Horu neznamenal jen tíživý dohled nad církevní správou. Mezi oběma světy panovaly těsné ekonomické vazby nejen v počátcích města, kdy sedlecký klášter zasahoval do urbanizace jeho prostoru a spolupracoval s některými měšťany na těžbě stříbrné rudy.²¹³ Na přelomu 14. a 15. století skončila velká část klášterních pozemků v okolí města v rukou zámožných kutnohorských měšťanů, kteří získávali jednotlivé dvory či zahrady většinou formou pronájmu nebo zakoupením věčných platů.²¹⁴ Sedlecký klášter také jako jediná řeholní instituce v zázemí Kutné Hory doplňoval nabídku míst, kam kutnohorští měšťané mohli směřovat své zbožné odkazy a zádušní memorii.²¹⁵ V Kutné Hoře neexistovaly vzhledem k velkému vlivu Sedlce obvyklé konventy dominikánů a františkánů. Zda a jakou měrou sedlečtí cisterciáci sehráli roli chybějícího městského kláštera pro Kutnou Horu, vyplývá z přehledu fundační a donační aktivity kutnohorských měšťanů v jeho prospěch.

Zbožné odkazy a fundace představovaly pro sedlecké cisterciáky, stejně jako pro jiné středověké kláštery podstatný zdroj příjmů a jeden ze způsobů, jakým se mohly rozšiřovat klášterní nemovitě statky. V případě Sedlce však narazíme na neúplné dochování pramenů zejména pro starší období, ať již jde o listinný archiv nebo například chybějící nekrologia.²¹⁶ Fundační a donační aktivitu kutnohorských měšťanů proto budeme rekonstruovat na základě torzovitých a často nahodile dochovaných zmínek.

Po založení a obdarování velmožem Miroslavem přešla zakladatelská práva sedleckého kláštera na české panovníky. Jejich podpora prvnímu cisterciáckému konventu na našem území se podle známých pramenů ve 13. století omezovala na imunitní privilegia, která vyjímala klášterní majetky z povinností vůči královským úředníkům. To platilo i v případě krále Václava II., jehož zvláštní přízni a důvěře se těšil sedlecký opat Heidenreich. Klášter v této době rozšiřoval svůj majetek zejména koupěmi.²¹⁷ Až o králi Janu Lucemburském můžeme potvrdit, že klášteru výslovně daroval některé příjmy nebo statky, patrně ve snaze kompenzovat své rostoucí dluhy. Roku 1325 sedleckým cisterciákům věnoval patronátní práva nad farními kostely v Kouřimi, Čáslavi, Kolíně, Hradci Králové, Jemnici a Jaroměřicích, roku 1339 právo zřídit mlýny v klášterním městě Týnci nad Labem osvobozené od berní a roku 1340 daroval (či navrátil) důlní díly zvané *Abtzelehen* na Špicenberku u Kutné Hory.²¹⁸ Ani další panovníci nebyli ke

²¹² Ve vyostřeném duchu vnímal vztahy Kutné Hory a sedleckého kláštera zejména F. BENEŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 1-3. O protikladné koexistenci hovoří Rostislav NOVÝ, *O sedleckých knihách a způsobu jejich zpracování*, Československý časopis historický 33, 1985, s. 255-261, zde s. 255. Zjednodušeně a se závažnými chybami popsala tuto problematiku H. ŠTROBLOVÁ, *Kutná Hora a sedlecký klášter*, s. 23-27; TÁŽ, *Kutná Hora (Kuttenberg) und die Abtei Sedlec*, in: Cisterciáci ve středověkém českém státě. Cîteaux 47, 1996, s. 69-77.

²¹³ J. ČECHURA, *Sedlecký klášter a počátky kutnohorského dolování*, s. 157-163. Týž autor přisoudil klášteru zcela okrajovou roli při těžbě stříbra, některé prameny ji však dokládají (srov. níže).

²¹⁴ J. ČECHURA, *Úřední knihy kláštera v Sedlci*, s. 114-130; Týž, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku*, s. 1-72.

²¹⁵ K roli klášterů pro měšťanskou zbožnost např. P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 130-140; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 112; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 83-90.

²¹⁶ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, I, s. 113-115 (klášterní archiv).

²¹⁷ K sedleckým imunitám Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.)*, III, *Imunita soudní*, Praha 1939, s. 16-17, 20, 28, 32, 37, 50; Týž, *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století (Pokus o věcný rozbor imunitních textů)*, Praha 1928, s. 63; J. ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera*, s. 57-59.

²¹⁸ RBM III, s. 421, č. 1081; RBM IV, s. 805-806, č. 2064; s. 306-307, č. 777. Srov. F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51. K okolnostem Janových donací J. ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera*, s. 54-56.

klášteru příliš štědrí. Pouze král Václav IV. mu věnoval roku 1389 dva lány ve vsi Zbyslavi coby kompenzaci za dvůr a ves Libenice, které od kláštera zakoupil za 800 kop grošů na dobu svého života. Také v tomto případě šlo zřejmě o snahu zmírnit část panovnických dluhů.²¹⁹

Ve 12. a 13. století očekáváme výraznější podporu klášteru zejména ze strany šlechty. Sedlečtí cisterciáci patrně získali jako dary alespoň některé statky v okolí, které později nacházíme v jejich majetku, aniž bychom znali způsob jejich nabytí. To je případ vsí Církvice, Svatý Jakub a Křesetice u Kutné Hory s patronátními právy k tamním kostelům, z nichž románský tribunový kostel ve Svatém Jakubu založila paní Marie se syny Pavlem a Slaviborem před rokem 1165.²²⁰ Ze šlechtických donátorů jsou známí Kojata Hrabšic, který klášteru roku 1227 odkázal několik vesnic na Pardubicku, a Smil z Lichtenburka, jenž roku 1257 udělil klášteru užitek ze stříbrných dolů na Německobrodsku.²²¹ Na počátku 14. století sedlečtí cisterciáci získali vsi Vinařice, Kojice a Zaboří nad Labem od Držislava z Kojic. Donaci napadli roku 1338 jeho synové Dalibor a Vršek, s nimiž klášter vedl spor až do roku 1343.²²² Z větších šlechtických rodů darovali jistý majetek klášteru patrně také páni z Cimburka, kteří si v pozdním 15. století činili nárok na držbu zakladatelských práv.²²³

Těsnější vztahy sedleckého kláštera s měšťanským prostředím dokládají písemné prameny již od druhé poloviny 13. století. Podle Simeona Kapihorského již roku 1267 měl kouřimský měšťan jménem *Rembo* se svojí manželkou jménem *Mehalda* založit kapli sv. Ondřeje při kostele sv. Filipa a Jakuba a věnovat klášteru polovinu vsi Přítoky. Kapihorského zprávu z roku 1630 nelze ověřit, mohla však vycházet z autentických pramenů, které byly mezitím ztraceny. Sedlecký klášter měl s Kouřimí úzké kontakty prostřednictvím svého proboštství, které tam podobně jako v Kutné Hoře nahrazovalo obvyklé městské kláštery žebravých řádů.²²⁴ Spolehlivě doložená je až donace kolínského měšťana Gotfrieda Lista a jeho manželky Adelheid, kteří klášteru odkázali roku 1277 důchod tří kamenů loje na spásu svých duší.²²⁵ Roku 1319 král Jan Lucemburský povolil čáslavskému měšťanu Konrádu Kutnerovi, aby sedleckému klášteru daroval za spásu své duše tvrz a ves Třebešice mezi Kutnou Horou a Čáslaví. Konrádův odkaz později napadl jiný čáslavský měšťan Mikuláš Kudip, který se vzdal svých nároků roku 1330.²²⁶ Konrád Kutner, zmiňovaný mezi lety 1309-1327 s přídomkem z Třebešic, patřil k vlivné skupině čáslavských měšťanů, kteří se účastnili horního podnikání v Kutné Hoře.²²⁷ Z měšťanů pražských se stal donátorem sedleckého kláštera Frenclin Neumburger, který mu roku 1340 daroval mlýn ve Starém Kolíně.²²⁸ Jen volně můžeme s měšťanským prostředím spojit také donaci od kněze

²¹⁹ RBMV III, s. 94-95, č. 210; s. 147, č. 348. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 32.

²²⁰ K příslušnosti těchto míst ke klášternímu jmění J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 34-36. S řadou nedoložených donací počítá i J. ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji*, s. 12.

²²¹ CDB II, s. 301-302, č. 303; CDB V/1, s. 222-223, č. 138. Srov. J. ČECHURA, *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera*, s. 44-45.

²²² RBM IV, s. 212-213, č. 529; s. 522-523, č. 1296. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 24; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51.

²²³ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 15-16, pozn. č. 7. Beneš z Benešova roku 1410 přiznal, že dluží sedleckým cisterciákům 20 hřiven stříbra „za nebožtíka páně Jarošovu duši“ (CDM XIV, s. 129-130, č. 139; RBMV III, s. 246-247, č. 618). Jaroš z Cimburka byl zřejmě v Sedlci pohřben a založil zde svoji liturgickou memorii (J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 15-16, pozn. č. 7).

²²⁴ S. E. KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera Sedleckého*, s. 9. Ke kouřimskému proboštství Dušan FOLTÝN – Miroslav KOVÁŘ, *Ke stavebním dějinám proboštství sv. Martina v Kouřimi v období rané gotiky*, Památky středních Čech 20, 2006, č. 1, s. 1-8.

²²⁵ CDB V/2, s. 570-571, č. 853.

²²⁶ RBM III, s. 214-215, č. 520; RBM IV, s. 797, č. 2039. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 25-26; F. BENEŠ, *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, s. 19-34.

²²⁷ Srov. Josef TEIGE, *Počátkové rodopisu okolí Čáslavského doby nejstarší*, in: X. výroční zpráva musejního spolku Včela Čáslavská za léta 1888-1890, Čáslav 1891, s. 22-31; August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874, s. 56-57; TÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, XII, Praha 1900, s. 323.

²²⁸ RBM IV, s. 806, č. 2066. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 26; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51.

Martina, plebána ve Víně, který roku 1339 klášteru věnoval roční plat zřejmě v Radlicích u Prahy.²²⁹

Přes uvedené dary a fundace měšťanů z Kouřimi, Kolína, Čáslavi i z Prahy pojily sedlecký klášter nejužší vazby s Kutnou Horou, která stála v jeho přímém zázemí. Předpokládáme, že cisterciáci často získávali zbožné odkazy prostřednictvím testamentů kutnohorských měšťanů, kteří v kláštere zakládali svoje anniversaria nebo jiné formy liturgické memorie. Tato praxe vyplývá již z testamentu **Agnes**, vdovy po kutnohorském měšťanu a členu městské rady Martinu Noezlinovi, z roku 1336. Agnes založila svoje anniversarium v pohledském klášteře, kde byla její dcera Anna členkou konventu, také sedleckému klášteru však věnovala roční plat 4 kop grošů na blíže neupřesněné dvě bohoslužby, pravděpodobně rovněž anniversaria.²³⁰ **Mikuláš Ruthard**, příslušník jednoho z nejvýznamnějších kutnohorských rodů a v letech 1330-1332 člen městské rady, podle zprávy z roku 1341 odkázal ve svém testamentu roční plat 2 kopy grošů, pojištěný na mlýně pod městskou hradbou při České bráně a na svém domě za mlýnem, ke spáse své duše.²³¹ Rovněž **Heinlin Fulbouch** odkázal klášteru před rokem 1342 blíže neupřesněný majetek ve svém testamentu, který zpochybnili jeho dědicové.²³² Mnoho otázek zůstává otevřeno kolem anniversaria, které v kláštere založil **M. Petr Delfínův (Delphini)** roku 1352. Anniversarium, které mělo sloužit ke spáse duší zakladatele, jeho manželky Kateřiny a dcer spojil s ročním platem 3 kop grošů, které pojistil na svém statku v Perštejnci u Kutné Hory. Týž statek s připomínkou platu na anniversarium postoupili v roce 1356 Petrovi synové kutnohorskému měšťanu Wernuschi Mautnerovi. O Petru Delfínovu není známo nic bližšího, ani není výslovně jmenován jako kutnohorský měšťan. Vzhledem k uvedeným vazbám je však velmi pravděpodobné, že jím skutečně byl. Jakub Vítovský jej považuje za možného stavitele sedleckého konventního chrámu Panny Marie, jeho hypotéza však není dostatečně potvrzená.²³³ Praxi zakládání měšťanské zádušní memorie v sedleckém klášteře potvrzuje také testament **Hanuše Kauffmanna** z doby kolem roku 1410. Hanuš zřídil svoje záduší (zřejmě anniversarium) jak v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory, tak u sedleckých cisterciáků.²³⁴ Posledním listinným pramenem, který dokládá praxi zbožných odkazů a zádušní memorie v sedleckém klášteře, je seznam dluhů jeho z roku 1409. Klášter pravděpodobně zastavil vedle pozemkového majetku i několik věčných platů, které mu odkázali měšťanští fundátoři na zádušní liturgii. Konkrétně šlo o neupřesněnou mši v kostnici (roční plat 10 kop), mše za blíže neznámé Alžbětu a Kříže (10 a 6 kop), ale i platy spojené se dvěma denními liturgiemi konventu (10 a 6 kop).²³⁵

Stopy měšťanských fundací a odkazů však nalézáme i v jiných než listinných pramenech. Seznamy předmětů, které se nacházely v klášterním pokladu v předhusitské době a za husitských válek byly uloženy v dolnorakouském Klosterneuburgu, uchovaly zmínky o několika položkách se zřetelným vztahem k fundační aktivitě panovníka i měšťanů. V seznamu, pořízeném roku 1513, je doložena červená kasule s výšivkami lvů a orlic mezi zlatými lístky, která byla nazývána *vestis regis Johannis* a bezpochyby pochází z daru od krále Jana Lucemburského. Dále zde byla červená kasule zdobená štítem se znamením dvou hvězd.²³⁶ Nedatovaný a dosud nevydaný inventář sedleckého pokladu z druhé poloviny 15. století pak uvádí vedle kasule krále Jana i další

²²⁹ RBM IV, s. 806, č. 2065; MVB, Tomus prodromus, s. 718-719, č. 1334. Srov. F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51.

²³⁰ RBM IV, s. 112, č. 281; s. 122, č. 307; s. 168, č. 417.

²³¹ RBM IV, s. 807, č. 2070.

²³² RBM IV, s. 448, č. 1118. K uvedeným fundacím srov. též J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 26, 29; F. BENEŠ, *Stav kláštera sedleckého*, I, *Opat Fridrich*, s. 17-31; TÝŽ, *Stav kláštera*, III, *Opat Ortvin*, s. 73-82; TÝŽ, *Stav kláštera sedleckého*, IV, *Opat Mikuláš*, s. 33-51.

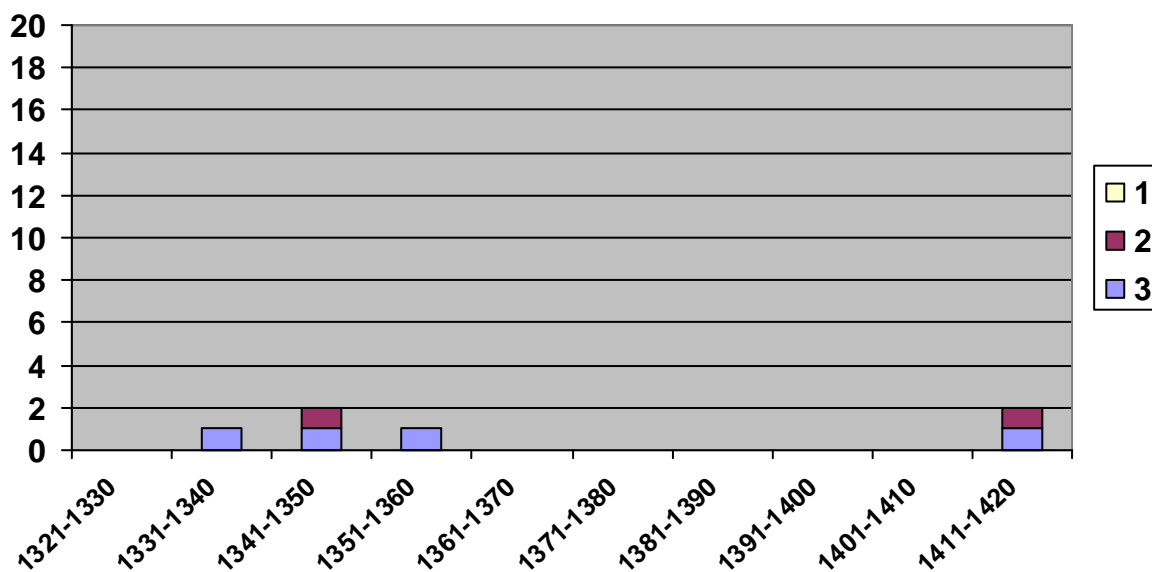
²³³ RBM V, s. 622-623, č. 1315; RBM VI, s. 161-162, č. 305. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 262; heslo *Petr (Delfínův?)*, zprac. Jakub VÍTOVSKÝ, in: *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 492.

²³⁴ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

²³⁵ J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 125-128, příloha č. IX; RBMV V/1-2, s. 148-149, č. 965.

²³⁶ Seznam vydal U. KOSTERSITZ, *Monumenta Sepulchralia*, s. 191-192, 197.

kasule věnované mistrem Albíkem z Uničova a kutnohorským měšťanem Hanmanem Alderem.²³⁷ Uvedené položky dokreslují charakter fundační praxe v sedleckém klášteře i okruh osob, které zde zakládaly svoji liturgickou memorii.

Obr. 8 – Přehled fundací kutnohorských měšťanů v sedleckém klášteře. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Uvedený přehled dokládá, že sedlecký klášter byl atraktivním prostředím pro memorii kutnohorských měšťanů po celou dobu před husitskými válkami. Nejvíce dokladů (celkem čtyři) však pochází z první poloviny 14. století, tedy z doby, kdy ještě nebyly dostavěny kutnohorské chrámy (► obr. 8). Mezi fundátory v této době nacházíme především příslušníky významných radních rodů (Noezliny a Ruthardy). Po dostavbě kutnohorských kostelů a zejména po založení chrámu Těla Kristova se těžiště měšťanské fundační aktivity nepochybně přesunulo. I poté však sedlecký klášter zcela neztratil přízeň některých měšťanů. Ve prospěch cisterciáků často vystupoval především Hanman Alder, kterého nacházíme například roku 1407 jako úmluvce na straně kláštera ve sporu s pražskou kapitulou a který je v inventáři klášterního pokladu označen jako donátor jednoho ze slavnostních liturgických rouch.²³⁸ Měšťanské fundace v klášteře však neměly charakter oltářních nebo kaplanských beneficií, které vznikaly v městských chrámech. Pravděpodobně ve všech známých případech šlo o anniversaria, tedy výroční liturgii v den smrti nebo pohřbu spojenou s pravidelným, avšak nevelkým ročním platem pro klášter, obvykle kolem 3 kop grošů. Na základě soupisu klášterních dluhů z roku 1409 nemůžeme vyloučit ani fundace nákladnější zádušní memorie v podobě týdenních věčných mší, se kterými byly spojeny vyšší stálé platy. Měšťanská memorie se soustředila zřejmě v laickém kostele sv. Filipa a Jakuba v bráně kláštera, ale i v kapli nad ossariem, kde memorii a reprezentaci neznámých fundátorů dodnes připomínají erbovní štítky umístěné na svornících klenby.

Z pohledu měšťanských fundací nelze hodnotit vztahy sedleckého kláštera a Kutné Hory ve stopách starší literatury jako jednoznačně nepřátelské. Ve městě vždy existovala část obyvatel, která stála na straně sedleckých cisterciáků a hájila jejich práva. Ostatně předpokládáme, že v řadách sedleckého konventu tvořili nemalý podíl řeholníci z kutnohorských rodů. Tuto

²³⁷ Stiftsarchiv Klosterneuburg, Neue Rapulatur, kart. 195, fol. 251, Nr. 1 (*Item casula nigri examiti Haman Alder; Item casula regis Johannis cum leonibus et aquilis; Item casula magistri Albici*).

²³⁸ RBMV III, s. 223-224, č. 560. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 86. Hanman Alder je spolu s dalšími kutnohorskými měšťany Kryštofem Versucherem a Ticzem Clemsem uveden jako consiliarius kláštera roku 1410 (RBMV III, s. 248, č. 621). Je příznačné, že nikdo z těchto měšťanů nezaložil oltář v novém kostele Těla Kristova a sv. Barbory.

skutečnost, která dosud nebyla podrobena samostatnému výzkumu, naznačuje alespoň jméno sedleckého řeholníka a v letech 1383-1390 malínského faráře Ondřeje Wilmanna.²³⁹

Sedlecký klášter se však přes blízkost Kutné Hory nestal typickým městským klášteřem. I v hospodářsky obtížné době na přelomu 14. a 15. století si budoval postavení předního řádového domu a významného poutního místa, které přitahovalo pozornost početných poutníků i nejvyšších vrstev tehdejší společnosti. Řadu významných fundátorů v klášteři otevřel již dvorán císaře Karla IV. a mindenský biskup, cisterciák Dětrich z Portic, který roku 1356 zřídil v sedleckém klášteři svoje anniversarium.²⁴⁰

Bezpochyby nejvýznamnější fundací v klášterním areálu se stala kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba, kterou založil pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. Arcibiskup při této kapli roku 1389 založil bratrstvo, které tvořili také jeho bratři v čele s Václavem, biskupem nikolským. Pro bratrstvo měly být každý týden slouženy v kapli tři mše a všem jeho členům se mělo dostat řádných pohřebních obřadů a pravidelného anniversaria.²⁴¹ Kaple Božího hrobu postupně získala rozsáhlou sbírku odpustků a stala se centrem eucharistické zbožnosti. Po čtyřicetidenních odpustcích, které roku 1389 udělil arcibiskup Jan z Jenštejna všem, kdo uctí eucharistii vystavenou v monstranci na oltáři ve tvaru Božího hrobu, následovaly další. Další čtyřicetidenní odpustky přidal Jan z Jenštejna všem, kdo se zúčastní velikonočního nebo jiného procesí s eucharistií z kaple Božího hrobu. Papež Bonifác IX. nejprve roku 1394 ustanovil, že členům bratrstva, kteří se před svou smrtí vyznají zvolenému zpovědníkovi, budou odpuštěny všechny hříchy. Roku 1395 týž papež udělil odpustky po vzoru benátského chrámu sv. Marka všem, kdo navštíví kostel sv. Filipa a Jakuba na svátek Božího Těla a uctí tam vystavenou eucharistii. Další čtyřicetidenní odpustky přidal roku 1398 návštěvníkům kaple antiochijský patriarcha Václav Králík z Buřenic. Roku 1401 pak papež Bonifác IX. potvrdil odpustky z roku 1395 a sedleckým opatům postoupil právo ustanovit zpovědníky, kteří o svátku Božího Těla budou poutníkům udělovat rozhřešení.²⁴² Úzké vztahy sedleckého kláštera s pražskými arcibiskupy a jeho exkluzivní charakter podtrhl také M. Zikmund Albík z Uničova, který roku 1412 v klášterním areálu založil kapli sv. Kosmy a Damiána, vybavenou čtyřicetidenními odpustky.²⁴³

Sedlecký klášter se podle uvedených svědectví stal jedním z nejvýznamnějších poutních míst a center eucharistické zbožnosti v předhusitských Čechách. Zástupy poutníků byly přitahovány jak prostřednictvím odpustků, kterými chtěl klášter konkurovat novému chrámu Těla Kristova a sv. Barbory v Kutné Hoře, tak bohatou sbírkou relikvií, ve které nechyběla košile sv. Jiří, paže sv. Vincence nebo hlavy jedenácti ze sv. Jedenácti tisíc panen. S poutěmi a eucharistickou úctou v kapli Božího hrobu je spojována i známá sedlecká monstrance, velkolepé zlatnické dílo z doby na přelomu 14. a 15. století.²⁴⁴

²³⁹ Viz výše.

²⁴⁰ RBM VI, s. 263-264, č. 474. K Dětrichovi z Portic jako zakladateli cisterciáckého opatství v Klášterní Skalici u Kouřimi, které bylo filií sedleckého kláštera, Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, II, *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 1998, s. 265-269.

²⁴¹ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti božie*, s. 119, 154. K bratrstvu i TÁŽ, *Kláštery, cechy, bratrstva*, s. 323-328, TÁŽ, *Die vorhussitischen Fronleichnamsbruderschaften*, s. 77-83. Ke kapli P. ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole*, s. 215-249.

²⁴² RBMV III, s. 96, č. 216; s. 126, č. 293; s. 135, č. 314-315; s. 166, č. 399; MBV V, s. 427, č. 755; s. 492, č. 910; s. 962-963, č. 1712.

²⁴³ RBMV III, s. 265, č. 672. K Albíkovi Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.

²⁴⁴ J. KUTHAN, *Poklady cisterciáckých klášterů*, s. 127-139; J. HRDINA, *Die Topographie der Wallfahrtsorte*, s. 191-206. Pro početné poutníky působili v klášteři také kazatelé, na počátku 15. století doložení mezi členy konventu. Srov. např. J. KALOUSEK (ed.), *Listy klášterů sedleckého a skalického*, s. 396, č. 8; s. 402, č. 13. Přehledně též K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, I, s. 144-145.

4.9 Kutnohorští měšťané a cisterciácké kláštery

Úzké kontakty mezi kutnohorskými měšťany a cisterciáckým řádem jsou dokumentovány rovněž prostřednictvím častých zmínek o přítomnosti jejich dcer v cisterciáckých ženských konventech v Čechách a na Moravě. Uvedený jev je v obecných rysech známý – měšťanské dcery tvořily mezi cisterciáčkami velkou část řeholnic. Počet dosud známých dokladů se podařilo v případě Kutné Hory ještě rozšířit a prohloubit tak naše znalosti o úzkém sepětí obou světů.²⁴⁵

Časté kontakty s kutnohorskými měšťanskými rody udržoval zejména klášter v **Pohledu** u Německého (Havlíčkov) Brodu, založený v šedesátých letech 13. století jako filiace sedleckého kláštera.²⁴⁶ Již v letech 1336-1338 je doložena jako zdejší řeholnice Anna, dcera člena kutnohorské městské rady Martina Noezlina a jeho manželky Agnes, které její matka odkázala nejprve roční plat 6 kop grošů, jenž měl po Annině smrti připadnout klášteru. Klášter měl za 2 kopy grošů z tohoto platu udržovat zádušní bohoslužby za Agnes i její dceru Annu, a to pravděpodobně ve formě anniversaria. Později ve svém testamentu Agnes upřesnila svůj odkaz v tom smyslu, že Anna získá roční plat 6 kop grošů, z něhož však po Annině smrti klášter bude vyplácet 2 kopy ročně nejmenované Agnesině neteři a zbylé 4 kopy si ponechá. Zároveň odkázala pohledskému konventu další plat ve výši 10 kop grošů, z něhož 4 kopy měly být v den anniversaria rozděleny mezi chudší členky konventu, 2 kopy měla obdržet po dobu svého života zmíněná neteř, která byla zřejmě rovněž členkou konventu, a 2 kopy získal přímo klášter. Za 2 kopy ročně se mělo sloužit anniversarium za duši Agnes, jejího manžela a všech jejich předků a udržovat věčné světlo v dormitárii sester. Z pozdější zprávy se dozvídáme, že Agnes odkázala také plat ve výši 3 kop grošů ročně pohledským kaplanům.²⁴⁷

Mezi kutnohorské měšťanky pravděpodobně náležela Lucie zvaná Kurlinne, která roku 1357 zakoupila podíl na jablonské šmitně v kutnohorské mincovně a určila, že po její smrti polovina z tohoto podílu má připadnout její neteři Anně, řeholnici v Pohledu, a zbývající část přímo pohledskému konventu. Rod Kurlinů či Kurlů v Kutné Hoře neznáme, mohlo však jít též o zkomolené jméno Kunelů, významného a zámožného rodu na sklonku 14. století.²⁴⁸

Z roku 1374 pochází dosud nevydaná listina dochovaná v bývalém pohledském archivu, podle které kutnohorský měšťan Mikuláš Pusch odkázal svým dcerám Agnes a Dorotě, pohledským řeholnicím, roční plat 4 kopy grošů pojištěný na několika domech v Kutné Hoře. Po smrti obou dcer měl roční plat připadnout konventu s podmínkou, že každý den před hlavní mší bude za duši Mikuláše a jeho předků zpívána antifona *Salve Regina*.²⁴⁹ Pohledskou řeholnicí byla i třetí dcera Mikuláše Pusche Alžběta, která roku 1371 získala roční plat 6 kop grošů pojištěný na dvoru v Církvicích.²⁵⁰

Kutnohorští měšťané neposílali své dcery do Pohledského kláštera výhradně jako řeholnice, ale také dočasně na výchovu. Hanuš Kauffmann ve svém testamentu z doby kolem roku 1410 ustanovil, aby za každou z jeho dvou dcer, které mají být v Pohledu do 15 let věku, klášter obdržel 1 kopu grošů ročního platu.²⁵¹

Vedle Pohledu, který byl Kutné Hoře nejbližším ženským cisterciáckým klášterem, nalezneme dcery zdejších měšťanů také ve vzdálenějších konventech. V jihomoravských **Oslavanech** je

²⁴⁵ Uvedenému tématu se dosud věnovali nezávisle na sobě B. KOPIČKOVÁ, *Die Laien als Wohltäter*, s. 115-134 (která shromáždila 4 doklady) a D. FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu*, s. 199-206 (5 dokladů).

²⁴⁶ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, II, s. 301-338.

²⁴⁷ RBM IV, s. 112, č. 281; s. 122, č. 307; s. 168, č. 417; s. 223-224, č. 568.

²⁴⁸ RBM VI, s. 404, č. 710. Srov. D. FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu*, s. 205. K Friduši Kunelovi, kutnohorskému rychtáři a královskému mincmistrovi, E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 288.

²⁴⁹ Národní archiv, fond Archivy zrušených klášterů, Řád cisterciáků Pohled, inv. č. 801. Chybně datovaný regest zveřejnil pouze Anton SCHUBERT, *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, Innsbruck 1901, s. 144, č. 1116. Srov. též D. FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu*, s. 205.

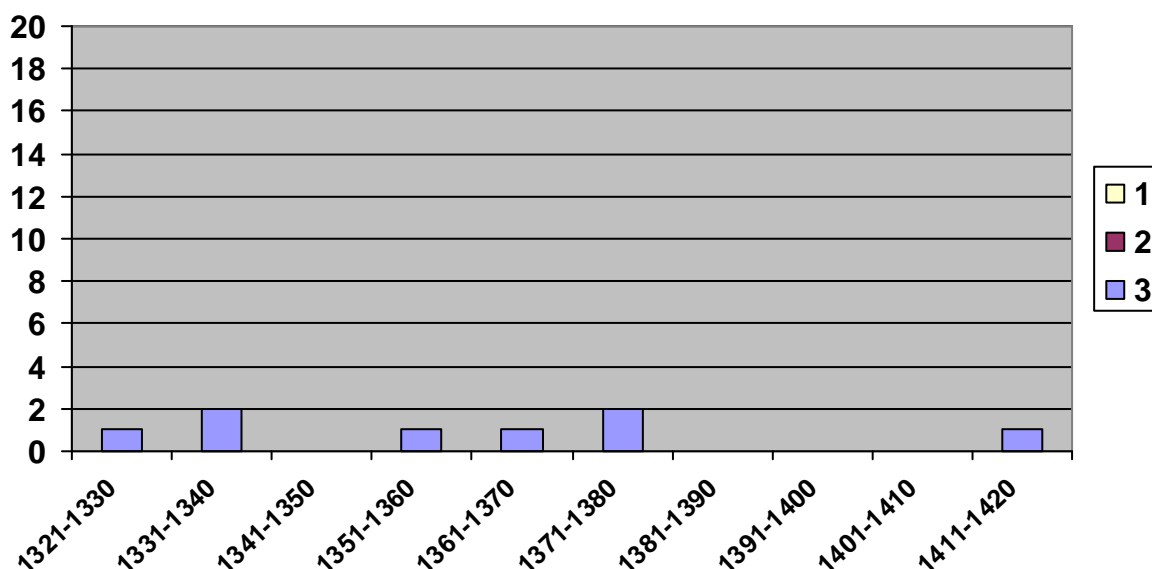
²⁵⁰ RBMV V/1-1, s. 172-173, č. 375.

²⁵¹ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Igau*, s. 239-240, č. 327.

doložena již roku 1327 Kateřina, dcera Perlinova. Otec jí spolu se svým příbuzným Thirmannem věnoval roční plat ve výši 2 hřiven, který po její smrti měl připadnout klášteru. Je pravděpodobné, že Kateřina byla dcerou významného člena městské rady Perlina Ekhardova. Roku 1407 je mezi oslavanskými řeholnicemi jmenována také blíže neznámá Anna z Hory (*de Montibus*).²⁵²

Kutnohorského původu byly patrně také Klára a Markéta, řeholnice v cisterciáckém konventu ve **Starém Brně**, které podle zprávy z roku 1362 vlastnily podíl na žitavské šmitně v kutnohorské mincovně. I tento podíl měl po jejich smrti připadnout klášteru.²⁵³

Obr. 9 – Přehled fundací kutnohorských měšťanů pro ženské cisterciácké kláštery. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Na základě uvedených dokladů se podařilo prokázat kontakty kutnohorských měšťanů s kláštery cisterciáček v Pohledu, Oslavanech a Starém Brně. Většina zmínek se soustřeďuje do doby před rokem 1380, pravděpodobně však šlo o jev s trvalou kontinuitou (► obr. 9). Zejména v případě Pohledu, odkud pochází celkem pět dokladů o šesti řeholnicích a dvou dcerách svěřených dočasně, tvořily řeholnice kutnohorského původu patrně nejpočetnější skupinu mezi členkami konventu.²⁵⁴ Po dvou řeholnicích z Kutné Hory je doloženo rovněž v jihomoravských Oslavanech a Starém Brně. Jak bylo obvyklé, přítomnost dcer mezi řeholnicemi vedla kutnohorské měšťany nejen k jejich přímé materiální podpoře, ale velmi často také k fundační aktivitě v jejich klášteře prostřednictvím liturgické memorie.²⁵⁵

²⁵² RBM III, s. 514, č. 1312; CDM XIII, s. 496, č. 461. Srov. D. FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu*, s. 204.

²⁵³ RBM VII, s. 721, č. 1186. Srov. D. FOLTÝN, *Cisterciáčky měšťanského původu*, s. 205.

²⁵⁴ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu*, II, s. 318.

²⁵⁵ Tento jev byl ve středověkých městech velmi rozšířený. Zdokumentovali jej např. P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 136, 148-149; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 246-248. Velkou roli ve snaze o zajištění spásy pro svůj rod hráli též samotní členové a členky měšťanských rodin určení k duchovní dráze. Srov. Eva SCHLOTHEUBER, *Familienpolitik und Geistliche Aufgaben*, in: *Die Familie in der Gesellschaft des Mittelalters*, ed. Karl-Heinz Spieß, Ostfildern 2009 (Vorträge und Forschungen, 71), s. 223-247.

4.10 Kutnohorští měšťané jako patroni venkovských farních kostelů

Kutnohorské měšťanské rody soustředily ve svých rukou během 14. a na počátku 15. století pozemkový majetek, který byl po statcích pražských měšťanů druhým nejrozsáhlejším v zemi a jako jediný procházel dynamickým rozvojem ještě na počátku 15. století.²⁵⁶ Nejstarší zprávy o venkovských statcích kutnohorských měšťanů pocházejí z počátku 14. století, hojnější zprávy však získáváme vzhledem k povaze pramenů až ve druhé polovině 14. století. Mezi nejvýznamější celky náležel Malešov s tvrzí, který drželi Ruthardové, majetky rodu Písků v Hradeníně a Suchdole, Paběnice v rukou Písků a poté Vorsucherů, Lošany v majetku Alderů nebo hrad v Chřenovicích v držení Názů.²⁵⁷ Vedle tvrzí, vesnic nebo jejich částí drželi kutnohorští měšťané také velké množství dvorů či jednotlivých pozemků, a to především v zázemí měst Čáslavi, Kolína a Kutné Hory, kde se v jejich rukou různými cestami (nejčastěji formou zakupu věčných platů) ocitla velká část rozpadajícího se pozemkového majetku sedleckého kláštera.²⁵⁸

Záměrem měšťanů při skupování venkovských statků nebylo jen investovat finanční prostředky získané v horním podnikání, ale také přiblížit se životním stylem šlechtě.²⁵⁹ Tomu odpovídaly především nákladné stavby opevněných sídel – kutnohorské měšťany můžeme považovat za stavebníky nedochovaného hrádku v Perštejnci, ale také výstavných tvrzí v Hradeníně, Lošanech, Malešově, Maloticích i v Suchdole.²⁶⁰ Další stránkou držby pozemkového majetku byl výkon patronátních práv k venkovským farním kostelům, která byla s konkrétními statky přímo spojena. Kutnohorští měšťané v průběhu předhusitské doby vykonávali patronátní práva postupně nad téměř dvaceti farními kostely.²⁶¹ Měšťané získávali venkovské statky převážně v pokročilém 14. století s již existujícími kostely a pravděpodobně se nestali přímými zakladateli žádné z těchto staveb. Přesto je otázkou, nakolik se i venkovské sakrální stavby staly přitažlivým prostředím pro měšťanské rody, reprezentaci jejich vlády, bohatství a zbožnosti.

Zaniklý, údajně dřevěný kostel Panny Marie v **Bojmanech** u Žehušic byl zrušen pro zchátralost v roce 1819 a krátce poté roku 1823 zbořen. O jeho podobě nemáme bližší zprávy.²⁶² Ves náležela nejprve místní drobné šlechtě a ve druhé polovině 14. století několika kutnohorským měšťanům.²⁶³ Patronátní právo ke kostelu vykonával nejprve Thomlin Wolflinův roku 1364, poté následoval jeho syn Václav Thomlinův v letech 1372 a 1379. V roce 1390 vystupuje jako patron kostela Petr Schram, ovšem v roli poručníka sirotek po Václavu Thomlinovu.²⁶⁴ Václav, syn pražského a kutnohorského měšťana Thomlina Wolflinova, který zasedal v letech 1350-1362 v kutnohorské městské radě, zemřel již před rokem 1385, neboť v tomto roce Petr Schram jako vykonavatel jeho

²⁵⁶ Přehledně T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 65-78.

²⁵⁷ T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 68-69; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 110, 130, 139-140, 263, 281-282.

²⁵⁸ T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 70-72; J. ČECHURA, *Úřední knihy kláštera v Sedlci*, s. 114-130; Týž, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku*, s. 1-72. Další nevyužité doklady o majetku kutnohorských měšťanů obsahují kolínské městské knihy z let 1376-1401 (Václav VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 86-115; Marie BLÁHOVÁ, *Nejstarší městská kniha města Kolína*, in: In memoriam Zdeňka Fialy, Praha 1978, s. 117-139; AM Kolín, *Liber Contractuum* I-II, 1376-1401).

²⁵⁹ K těmto tendencím kutnohorských měšťanů nejnověji M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 139-163. Obecně TÝŽ, *Odras dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století*, in: Skladba a kultura dvorské společnosti. Dvory a rezidence ve středověku, 2, Praha 2008, s. 475-505.

²⁶⁰ *Encyklopedie českých tvrzí*, I, Praha 1998, s. 210 (Hradenín); *Tamtéž*, II, Praha 2000, s. 427 (Lošany), 442-444 (Malešov), 448 (Malotice); *Tamtéž*, III, Praha 2005, s. 774-775 (Suchdol).

²⁶¹ Patronátní práva v rukou kutnohorských měšťanů shrnuli již Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1901, s. 1-50, zde s. 46-50; J. V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace*, s. 1228-1238 et passim.

²⁶² Alžběta BIRNBAUMOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském. Soupis památek historických a uměleckých v Čechách*, XLIV, Praha 1929, s. 40-41; Josef NECHVÍLE, *Zrušený chrám P. v Bojmanech*, Method 11, 1885, s. 16.

²⁶³ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 311-312.

²⁶⁴ LC I/1, s. 186; LC II, s. 72; LC III-IV, s. 111, 220.

testamentu věnoval bojmannskému kostelu za Václavovu duši roční plat ve výši 5 kop grošů na svém dvoru v Bojmanech. Prameny bohužel neupřesňují, zda s tímto darem bylo spojeno například anniversarium nebo jiná fundace.²⁶⁵ Na přelomu 14. a 15. století získal ves Friduš Kunel, zamožný měšťan, kutnohorský rychtář a královský mincmistr, který prezentoval kněze k místnímu kostelu v letech 1405 a 1408.²⁶⁶ Bojmany zřejmě zůstaly v majetku Friduše Kunela až do husitských válek, neboť roku 1422 je zastavil i s patronátním právem a s dalšími statky Janu Chotouňovi z Nestajova.²⁶⁷ Výkon patronátního práva kutnohorským měšťanem Václavem Eberhardovým v roce 1418 zřejmě vyplýval z přechodné zástavní držby nebo z poručnické správy.²⁶⁸

Ves **Bykáň** získali v roce 1365 kutnohorští Ruthardové spolu s tvrzí v Malešově a okolními vesnicemi koupí od sedleckého kláštera, který uvedené, původně šlechtické zboží vlastnil od roku 1359. Rod Ruthardů udržel Malešov do roku 1411.²⁶⁹ Jako patron bykáňského kostela vystupuje roku 1407 Václav Ruthard z Malešova.²⁷⁰ Se souhlasem měšťana Rutharda byla v roce 1392 přenesena 1 kopa grošů ročního platu ze dvora v Úmoníně, který držel Kryštof Písek, na Ruthardovy statky v Bykáni. O donaci ani fundaci v tomto případě nešlo.²⁷¹ Datace středověkých částí původně gotického kostela Nanebevzetí Panny Marie, z něhož se dochoval například zazděný portál v jižní stěně lodi ze druhé poloviny 13. století, dosud nebyla upřesněna v odborné literatuře.²⁷²

Rod Ruthardů získal ještě před koupí Malešova nedalekou ves **Košice**, která se původně nacházela v majetku drobné šlechty. Již v letech 1362 a 1363 vystupuje jako patron zdejšího kostela Kunclin Ruthardův, jež v roce 1376 vystřídali poručníci jeho sirotek Thomlin, Petr Prawmbart a Jeklin Odrein, v roce 1388 jeho syn Kunclin Ruthard a roku 1403 Václav Ruthard z Malešova.²⁷³ Bližší vztah Ruthardů ke košickému kostelu Narození Panny Marie však žádné prameny nenaznačují. Jeho stavba byla dříve považována za románskou, resp. pozdně románskou,²⁷⁴ náleží však zřejmě ke skupině raně gotických kostelů s pravoúhlým presbytářem z poloviny 13. století.²⁷⁵ Raně gotickou podobu kostela změnily až stavební úpravy v 16. století.²⁷⁶ S touto lokalitou je obvykle ztotožňována nedatovaná zpráva ze závěru 13. století o kostele Panny Marie ve vsi *Cosich*, obsažená ve formulářové sbírce pražského biskupa Tobiáše z Bechyně.²⁷⁷

Ve vsi **Kluky** mezi Kutnou Horou a Čáslaví dodnes stojí jednoduchý v jádru gotický kostel sv. Jana Křtitele, jehož stavba pochází nejspíše z druhé čtvrtiny 14. století.²⁷⁸ Kluky prošly v předhusitském období složitým majetkovým vývojem. Vedle drobné šlechty drželi části vsi kutnohorští měšťané, kteří také vykonávali patronátní právo k místnímu farnímu kostelu.²⁷⁹ Již v roce 1358 to byl zřejmě

²⁶⁵ AICP II, s. 342-343; APH, AMK, sign. Cod. III/8, *Liber erectionum* XII, fol. 10r (A 10); RBMV I, s. 428, č. 1782.

²⁶⁶ LC VI, s. 164, 241.

²⁶⁷ AČ 2, s. 55.

²⁶⁸ LC VII, s. 259.

²⁶⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 130.

²⁷⁰ LC VI, s. 220.

²⁷¹ LE IV, s. 371, č. 517; RBMV I, s. 807, č. 3345.

²⁷² Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, I, Praha 1977, s. 154. Údaje vlastivědné literatury o písemných zmínkách o kostele v závěru 13. století jsou nepřesné (Petra NAČERADSKÁ, *Nápisy okresu Kutná Hora. Corpus inscriptionum Bohemiae*, II, Praha 2002, s. 19). Za dataci portálu (mezi 1260-1280) vděčím kolegovi Mgr. Miroslavu Kovářovi z Národního památkového ústavu.

²⁷³ LC I/1, s. 184; LC I/2, s. 25; LC III-IV, s. 53, 200; LC VI, s. 98.

²⁷⁴ Josef BRANIŠ, *Románský kostel Narození P. Marie v Košicích v okr. kutnohorském*, Method 18, 1892, s. 15.

²⁷⁵ Dobroslav LÍBAL, *Anežka Merhautová: Raně středověká architektura v Čechách* (recenze), Umění 22, 1974, s. 170; K. KIBIC ml., *Klenby středověkých kostelů*, s. 55-66.

²⁷⁶ P. NAČERADSKÁ, *Nápisy okresu Kutná Hora*, s. 32.

²⁷⁷ Jan B. NOVÁK (ed.), *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279-1296)*, Praha 1903, s. 15, č. 17.

²⁷⁸ A. BIRNBAUMOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých*, XLIV, s. 230-231; Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 182; Karel KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, Praha 2010, s. 78-84.

²⁷⁹ Josef NECHVÍLE, *Farní chrám Páně sv. Jana Křtitele v Klukách*, Method 8, 1882, s. 111-112; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 92.

Kunclín Ruthardův (v prameni nesprávně uveden jako Bernhardův), roku 1400 Henslín Tirman, roku 1408 Jan Munczer a roku 1417 Martin Náz.²⁸⁰

Kostel sv. Václava v **Krchlebech** u Čáslavi je v jádru raně gotická stavba s obdélnou lodí a pravoúhlým presbytářem z druhé poloviny 13. nebo z počátku 14. století, která byla výrazně upravena až v renesanci.²⁸¹ Krchleby prošly před husitskými válkami rukama několika kutnohorských měšťanů.²⁸² Roku 1385 sem prezentoval kněze Pešlín z Brodu, který koupil celou ves i s patronátním právem roku 1381 od Thomlina Prawmbarta za 1200 kop grošů a s jehož synem Pavlem se později o tento majetek soudil manžel jeho dcery Štěpán Schick.²⁸³ Ves později přešla do majetku rodu Polnerů. Roku 1391 držel patronátní právo Ondřej Polner, v roce 1403 bratři Ondřej, Urban a Pavel Polnerové a roku 1413 měšťan Jakub Kauffmann.²⁸⁴

Také **Lošany** na Kolínsku náležely od 14. století mezi významné majetkové celky kutnohorských měšťanských rodů.²⁸⁵ Věžová tvrz se sice dochovala v původní podobě a její stavba bývá spojována s kutnohorským rodem Alderů,²⁸⁶ avšak středověký kostel sv. Jiří byl roku 1895 zcela zbořen a nahrazen historizující novostavbou.²⁸⁷ Patronátní právo drželi roku 1355 Vavřinec řečený Pincerna, v letech 1363-1365 blíže neupřesněný měšťan Henslín a roku 1391 Ticz Vetter, který v téže roce hájil poplužní dvůr v Lošanech jako odúmrt' po Ondřeji, synu měšťana Vavřince. V roce 1394 jej následovala jeho vdova Anna a v letech 1414-1419 Hainman Alder.²⁸⁸ Alderové udrželi Lošany ve svém majetku po celé husitské války.²⁸⁹

Malotice u Kouřimi patřily k nejvzdálenějším statkům, které se byt' na přechodnou a zřejmě krátkou dobu ocitly v držení kutnohorských měšťanů. Ti přesto bývají považováni za stavebníky věžové tvrze.²⁹⁰ Kostel sv. Matouše, který původně byl pravděpodobně románskou stavbou, prošel v roce 1864 zásadní historizující přestavbou, která překryla jeho středověký charakter.²⁹¹ První písemná zmínka s ním spojená pochází již z roku 1309, kdy měl světící biskup Heřman vysvětit jeho hlavní oltář.²⁹² Mezi patrony kostela z řad drobné šlechty nacházíme kutnohorské měšťany pouze v jednom případě, v roce 1389, kdy sem prezentovali kněze Francz Gyser a Martin Pusch. O patronu kostela z roku 1395, panoši Martinovi z Malotic, August Sedláček vyslovil předpoklad, že je totožný s Martinem Puschem.²⁹³

Nebovídy na Kolínsku byly také původní držbou drobné šlechty. Část vsi s jednou z místních tvrzí však záhy získali kutnohorští měšťané, kteří se poté objevují mezi početnými patrony farního kostela.²⁹⁴ Roku 1372 sem prezentovala kněze vedle poručníka po zemřelých Kunatovi a Ješkovi z

²⁸⁰ LC I/1, s. 58; LC VI, s. 17, 252; LC VII, s. 220.

²⁸¹ K. KIBIC ml., *Operativní průzkum a dokumentace*, s. 90-106; Týž, *Středověká venkovská sakrální architektura*, s. 91-98.

²⁸² A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 215. Srov. též Jan HENDRICH, *Krchleby*, in: Zpráva archaeologického spolku Včela Čáslavská za rok 1885-1886, Čáslav 1887, s. 24-35; Jiří ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Krchlebech u Čáslavi*, Památky středních Čech 21, 2007, č. 2, s. 1-24.

²⁸³ LC III-IV, s. 172; J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof Iglau*, s. 193-197.

²⁸⁴ LC V, s. 98; LC VI, s. 92; LC VII, s. 99.

²⁸⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 282.

²⁸⁶ Pavel KROUPA – Michal RYKL, *Tři feudální sídla na Kolínsku*, Práce muzea v Kolíně, Řada společenskovední 4, 1987, s. 153-172.

²⁸⁷ M. BOJAROVÁ, *Skupina historizujících kostelů na Kolínsku*, s. 63-68.

²⁸⁸ LC I/1, s. 56; LC I/2, s. 19, 58; LC V, s. 67, 189, 190, 200; LC VII, s. 104, 200, 283-284; G. FRIEDRICH (ed.), *První kniha provolací z let 1380-1394*, s. 335-336.

²⁸⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 282-283.

²⁹⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 239; Michal RYKL, *Malotice, okr. Kolín*, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1, 1984, s. 39-46.

²⁹¹ Jan E. VOCEL, *Kostely románského slohu v Čechách*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 122; Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého*, IV, Praha 1910, s. 104.

²⁹² Roku 1794 byla při boření staré oltářní menzy nalezena autentika biskupa Heřmana z roku 1309 společně s olověnou schránkou s ostatky svatých (A. PODLAHA, *Posvátná místa*, IV, s. 102).

²⁹³ LC III-IV, s. 214; LC V, s. 236; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 239.

²⁹⁴ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 279; Petr CHOTĚBOR, *Povrchový průzkum tvrze v Nebovidech u Kolína*, Castellologica Bohemica 5, 1996, s. 135-140; Radek TVRDÍK – Zdeněk MAZAČ, *Příspěvek k poznání historie panských sídel v Nebovidech na Kolínsku*, Archeologie ve středních Čechách 6, 2002, s. 599-606.

Nebovid také Kateřina, vdova po Mikuláši Wolfgangovi, v roce 1386 kutnohorský rychtář Vincenc z Rosenthalu, roku 1391 následovaný svojí vdovou Uršulou, synem Václavem a poručníky svých sirotek Jindřichem z Rosenthalu a Václavem z Písku. V roce 1407 následoval spor tří patronů či jejich skupin o držbu patronátního práva – svoje kandidáty na místo faráře navrhli Petr z Nebovid s Maršíkem z Radovesic, Jan ze Struhařova a kutnohorský měšťan Václav Písek.²⁹⁵ Původně románský kostel sv. Petra a Pavla prošel ve druhé polovině 14. století přestavbou, která je hypoteticky spojována s kutnohorskými měšťany. K severním straně lodi byla přistavena drobná předsíň zaklenutá jedním polem křížové klenby a opatřená dvojicí hrotitých portálů. Dále byl zřízen jednoduchý gotický portál v jižní stěně lodi a sanktuarium v románské apsidě.²⁹⁶

Obdobná situace panovala i v nedalekých **Červených Pečkách**, kde se rovněž prolínala držba drobné šlechty a kutnohorských měšťanů, kteří zde vlastnili poplužní dvůr s tvrzí.²⁹⁷ Patronátní právo uplatnili roku 1370 Mareš a Pešek z Bohouňovic společně s kutnohorským měšťanem Martinem Haumbachem, v letech 1375, 1379 a 1390 Maršík z Bohouňovic a Václav Ochslin z Peček, měšťan v Kutné Hoře (též Volek či Ochs), roku 1395 Mareš z Bohouňovic prezentoval kněze společně s Annou, vdovou po Václavu Ochslinovi z Peček, v roce 1404 Franc z Rosenthalu, vlastník dvoru v Pečkách, spolu s Petrem z Bohouňovic a roku 1407 Anežka, vdova po Petru Hechtovi z Lince, opět s Petrem z Bohouňovic.²⁹⁸ V Červených Pečkách dodnes stojí gotický kostel Narození Panny Marie ze závěru 13. nebo z počátku 14. století. Ve třetí nebo poslední čtvrtině 14. století došlo k jeho přestavbě, při které byla do presbytáře vložena křížová žebrová klenba a k západnímu průčelí byla připojena hranolová věž. Tuto přestavbu můžeme spojit s iniciativou patronů z řad drobné šlechty nebo kutnohorských měšťanů.²⁹⁹

V **Ratboři** u Kolína náležela kutnohorským měšťanům patrně celá ves i s tvrzí, dvorem a kostelem.³⁰⁰ V držbě patronátního práva se vystřídalo několik majitelů. V roce 1362 to byl Mikuláš Wilkusch, poté roku 1380 Václav Wunderwein, později roku 1386 Mikuláš Kriczbirr a roku 1389 Mikuláš z Dolan. V letech 1392, 1394 a 1403 držel patronát Martin Odrein, který uhájil Ratboř (ves celou s tvrzí a patronátním právem kostela) jako odúmrtí po snad tomtéž Mikuláši řečeném *Wonderbut* v roce 1392. Od roku 1417 je doložen jako patron kostela a držitel vsi mincovní písař Jakub Wohlgemuth, který patronátní právo formálně uplatnil ještě v roce 1423.³⁰¹ Stavební vývoj v jádru středověkého kostela sv. Václava se zřetelnými gotickými prvky dosud nebyl upřesněn.³⁰²

Kostel sv. Markéty v **Suchdole** u Kutné Hory rovněž počítáme ke gotickým stavbám s původem ve druhé polovině 13. století, avšak s dosud neupřesněným stavebním vývojem.³⁰³ Suchdol s výstavnou tvrzí, jejíž stavba bývá spojována s postavou mincmistra Petra z Písku, přešel ve druhé polovině 14. století z majetku drobné šlechty do rukou kutnohorských měšťanů, jimiž byli nejprve Wolflinové, následovaní zámožnými Písky.³⁰⁴ Patronátní právo ke kostelu vykonávali v letech 1355 a 1358 Thomlin Wolflinův, roku 1366 a 1377 měšťan *Prokop*, roku 1394 mincmistr Petr z Písku a roku 1417 Mikuláš a Hanuš Pískové.³⁰⁵

²⁹⁵ LC II, s. 83; LC III-IV, s. 178; LC V, s. 99; LC VI, s. 221-222; AICP VI, s. 45.

²⁹⁶ Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA – Jarmila VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1250-1530*, Kolín 1998, s. 34. K románské fázi kostela A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 175. K mladším úpravám Vojtěch J. NOVÁČEK, *Farní kostel sv. Petra a Pavla v Nebovidech*, Method 23, 1897, s. 1-4.

²⁹⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 279.

²⁹⁸ LC II, s. 34; LC III-IV, s. 43, 106; LC V, s. 28, 33, 208; LC VI, s. 126, 199.

²⁹⁹ D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 60; V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 15.

³⁰⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 278.

³⁰¹ LC I/1, s. 189; AICP II, s. LC III-IV, s. 183, 207; LC V, s. 132, 191; LC VI, s. 84, 101; AICP IV, s. 259; LC VII, s. 230; LC VIII-X, s. 35. K odúmrti v roce 1392 srov. AČ 31, s. 338-339.

³⁰² K. B. MÁDL, *Soupis památek historických a uměleckých*, I, s. 89; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, III, Praha 1980, s. 222.

³⁰³ E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, III, s. 463.

³⁰⁴ Josef NECHVÍLE, *Farní chrám P. sv. Markéty v Suchdole*, Method 8, 1882, s. 125-126; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 139-140; Zdeněk LOUDA, *Tvrz Suchdol u Kutné Hory*, Památková péče 23, 1963, s. 107-112.

³⁰⁵ LC I/1, s. 56, 58; LC I/2, s. 73-74; LC III-IV, s. 64; LC V, s. 188; LC VII, s. 226.

Kostel sv. Navštívení Panny Marie v **Třebětíně** je dnes nevýraznou stavbou, která náleží pravděpodobně do široké skupiny prostých gotických kostelů s pravouhlým presbytářem z druhé poloviny 13. a první poloviny 14. století.³⁰⁶ Třebětín přešel do rukou kutnohorských měšťanů až na počátku 14. století, kdy jej spolu s hradem v Chřenovicích získali Názové. O výkonu patronátního práva ke kostelu v Třebětíně Konrádem Názem hovoří jediná zpráva z roku 1418.³⁰⁷ K panství náležel zřejmě také kostel v **Chřenovicích**, o prezentacích kněží k jeho faře však chybějí přímé doklady.³⁰⁸

Třebonín na Čáslavsku je lokalitou dobře známou v české medievistice vzhledem k intenzivnímu výzkumu raně středověkého osídlení. Také zdejší kostel sv. Matěje (původně sv. Kříže) má románské kořeny. Případná gotická stavební fáze dosud nebyla rozpoznána.³⁰⁹ Z hlediska pozemkové držby náležel nejprve ke šlechtickému majetku, jehož osudy byly spjaty s raně středověkým velmožským rodem Blahovců, pozdějšími pány z Chlumu. Ve 14. století zde bylo sídlo drobné šlechty, část vsi se nacházela v rukou držitelů Paběnic.³¹⁰ Mezi nimi a zároveň mezi patrony třebonínského kostela nalézáme od roku 1392 kutnohorského měšťana Jakuba (Jakše) Píska (1392, 1401), který scelil držbu Třebonína i patronátního práva ve svých rukou v roce 1408, když koupil část vsi zvanou Homolevská s podílem na patronátu od Matěje z Třebonína. Třebonínský kostel zřejmě pojila s Jakšem Pískem poměrně úzká vazba, neboť ten roku 1401 svolil s převodem plných desátků z jeho dvora v Olšanech, které v roce 1373 věnoval třebonínskému kostelu Čeněk Krušina z Lichtenburka, tehdejší držitel dvora i patron kostela, na svoje annivesarium, na roční plat 3 kop grošů z téhož dvora. Obdobný krok Jakub Písek učinil v blíže neznámém čase před rokem 1412 v případě desátků z poplužního dvora ve vsi Dubí.³¹¹ Jakše Píska následoval kutnohorský hofmistr Václav Vorsucher, doložený jako patron kostela při několika majetkových převodech v letech 1412-1415.³¹² S farním kostelem v Třeboníně byl spojen také filiální kostel sv. Jakuba Většího v **Paběnicích**, který však postrádal vlastního kněze a o jeho obsazování nemáme zprávy.³¹³

Je pravděpodobné, že také **Vidice** na Kutnohorsku byly původně drobným šlechtickým zbožím, které přešlo do rukou kutnohorských měšťanů ve 14. století. Původní držitele vsi však neznáme.³¹⁴ Kostel sv. Mikuláše prošel v roce 1853 zásadní přestavbou, která zcela smazala jeho původní středověkou podobu.³¹⁵ V držbě vsi a patronátního práva ke kostelu se vystřídali nejprve Pešlin Pusch s kutnohorským měšťanem Bartošem v roce 1360, v roce 1362 zřejmě samotný Pešlin Pusch (uvedený pouze jako měšťan Petr), roku 1394 Franc Giesser a roku 1405 Konrád Náz.³¹⁶

Kostel Narození Panny Marie v poměrně vzdálených **Vilémovicích** u Červených Janovic nepostrádá pozdně románské a raně gotické jádro, jeho stavební vývoj však je dodnes neobjasněný.³¹⁷ Ves se nalézala původně v držení místní drobné šlechty, část přešla do držení

³⁰⁶ K. KIBIC ml., *Klenby středověkých kostelů*, s. 55-66.

³⁰⁷ LC VII, s. 269.

³⁰⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 109-110. Ke kostelu v Chřenovicích A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 134.

³⁰⁹ A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 344; Jiří ŠKABRADA – Zdeněk SMETÁNKA, *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*, Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 72-85; V. RAZÍM, *Z opravy románského kostela v Třeboníně*, s. 38-43; K. KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura*, s. 141-146.

³¹⁰ T. VELÍMSKÝ, *K donaci vsí Blegou a Nabrezine*, s. 452-457; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 263.

³¹¹ LC V, s. 115; LC VI, s. 57; LE VI, s. 230-232, č. 123; AICP VI, s. 343.

³¹² APH, AMK, sign. Cod. II/8, *Liber erectionum* VIII, pag. 336-337; RTT II, s. 111, 120-121.

³¹³ J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 151, 170. Stavební vývoj kostela dosud nebyl podroben průzkumu (E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, III, s. 9).

³¹⁴ Antonín J. ZAVADIL (ed.), *Kutnohorsko slovem i obrazem*, II/1. *Místopis okresního hejtmanství. Soudní okres kutnohorský*, Kutná Hora 1912, s. 429-434.

³¹⁵ Josef NECHVÍLE, *Filiální chrám Páně sv. Mikuláše Biskupa ve Vidicích na Čáslavsku*, Method 8, 1882, s. 93; Karel KIBIC ml., *Objekt z dusané hlíny v Bylanech a další nálezy z Kutnohorska*, Památky středních Čech 18, 2004, č. 2, s. 33-44.

³¹⁶ LC I/1, s. 120, 186; LC V, s. 192, 193; LC VI, s. 150.

³¹⁷ Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, IV, Praha 1982, s. 230.

kutnohorských a dalších měšťanů.³¹⁸ Z nich mezi patrony kostela nacházíme roku 1385 kutnohorského mincíře Alberta Reinlinova, roku 1391 čáslavského měšťana Markolta Berana, v roce 1400 Petra Koníře z Nového Města Pražského, jenž získal část Vilémovic jako královskou odúmrť.³¹⁹ Fundace ve prospěch vilémovského kostela jsou doloženy pouze od místní drobné šlechty a čáslavského měšťana Jana Valkouna, a to v letech 1405-1410.³²⁰

Dějiny vsi **Vysoké** na Kutnohorsku jsou podobně jako nedaleký Suchdol spojeny s kutnohorským rodem Píšků. Sakristie kostela Navštívení Panny Marie byl ve starší vlastivědné, uměleckohistorické i archeologické literatuře považována za předrománský kostelík, tato hypotéza se však ukázala jako mylná. Sakristie s apsidou vznikla, stejně jako celý kostel, až ve druhé polovině 13. století.³²¹ S kostelem ve Vysoké bývají spojovány biskupské odpustky doložené zápisem z formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně.³²² Patronátní právo ke kostelu ve Vysoké držel v letech 1371 a 1386 Petr z Písku, který získal také nedaleký Suchdol. V roce 1403 jej vystřídal Václav Vorsucher, roku 1407 Petr Písek spolu s Janem z Tuchotic, roku 1409 Petr z Písku se svým synem Jírou a v letech 1415 a 1417 Mikuláš a Hanušek Pískové.³²³ V roce 1382 vypukl spor o patronátní právo ve Vysoké mezi Petrem z Písku, Matějem Morspachem a Henslinem Bartušovým.³²⁴ Také další doklady napovídají, že držba Vysoké rodem Píšků nebyla stabilní nebo že ves byla rozdělena mezi více majitelů. V roce 1384 je doložen jako patron či snad jako jeden z patronů kostela kutnohorský měšťan Matěj Morspach z Tuchotic, který vedl rozepři s farářem Petrem Sokolem.³²⁵

Kutnohorští Pískové získali spolu s tvrzí v Hradeníně také ves a kostel v **Žabonosech** na Kouřimsku, statky původně v držení drobné šlechty a posléze Jenštejnů.³²⁶ Kostel sv. Václava v Žabonosech je pozoruhodnou románskou stavbou z počátku 13. století, v jejíž základech byly ve třicátých letech 20. století odhaleny stopy starší stavby, hypoteticky kladené do závěru 10. století.³²⁷ Gotické stavební fáze kostela pocházejí z druhé poloviny 13. až z počátku 14. století (presbytář) a pravděpodobně ze sedmdesátých či osmdesátých let 14. století (sakristie), kdy byli patrony kostela Jenštejnové.³²⁸ Patronát nad žabonoským kostelem je doložen v rukou rodu Píšků pouze v roce 1409, kdy jej vykonával Mikuláš Písek z Hradenína.³²⁹ S držbou Hradenína bylo v předchozím období spojeno také patronátní právo ke kostelu v **Plaňanech**. Konkrétní údaje o patronech kostela na počátku 15. století však chybí. Románský kostel Zvěstování Panny Marie (původně sv. Petra a Pavla) z druhé poloviny 12. století, v jehož interiéru byly údajně zjištěny zbytky starší rotundy, byl goticky upraven přístavbou presbytáře v závěru 14. století z iniciativy rodu Jenštejnů.³³⁰

³¹⁸ A. J. ZAVADIL (ed.), *Kutnohorsko slovem i obrazem*, II/1, s. 436.

³¹⁹ LC III-IV, s. 173; LC V, s. 98; LC VI, s. 16; AČ 35, s. 289.

³²⁰ LE V, s. 650, č. 877. Shrnuje J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 152.

³²¹ A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 359 (se souhrnem starší literatury); M. RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*, s. 441-449. K dataci gotické fáze kostela rovněž D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 554.

³²² J. B. NOVÁK (ed.), *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, s. 6, č. 8; Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původ, význam a změny*, IV, Praha 1957, s. 666.

³²³ LC II, s. 63; LC III-IV, s. 187; LC VI, s. 100, 201, 263; LC VII, s. 169, 217.

³²⁴ AICP II, s. 154, 159; RBMV I, s. 264, č. 1125.

³²⁵ Karl KÖPL (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*, I/1, Prag 1901, s. 198-199, č. 384; s. 202-203, č. 388.

³²⁶ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 281-282, 331; Bedřich BERNAU, *Plaňany s okolím*, Praha 1896, s. 114; Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě dvora Karla IV.)*, Sborník archivních prací 38, 1988, s. 37-311, zde s. 215-219.

³²⁷ A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 367-368; Jiří VARHANÍK, *Ještě k románské podobě kostela v Žabonosech*, Zprávy památkové péče 57, 1997, s. 265-266; P. SOMMER – V. VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavnikienne*, s. 20-34 (se souhrnem starší literatury). Výsledky nejnovějšího stavebního a archeologického výzkumu kostela, které znovu otevřely také otázku jeho předchůdce, dosud nebyly publikovány.

³²⁸ V. RIŠLÍK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 42; D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 594-595.

³²⁹ LC VI, s. 269.

³³⁰ J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 37; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 191-192; P. SOMMER – V. VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavnikienne*, s. 20-34; V. RIŠLÍK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 35-36; D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 327.

Kutnohorští měšťané soustředili ve svých rukou rozsáhlý soubor patronátních práv nad venkovskými farními kostely. Bezpečně je doloženo mezi lety 1350-1420 sedmnáct patronátů nebo jejich částí. Další dva patronáty předpokládáme hypoteticky, navíc kostel v Paběnicích jim podléhal jako filiální. Tento počet sice nebyl neměnný (některé kostely se nacházely v majetku měšťanů pouze přechodně), stejně jako se často střídali jednotliví držitelé či měšťanské rody, dlouho však měl rostoucí tendenci. Zatímco v padesátých letech 14. století jsou bezpečně doloženy čtyři patronáty, o desetiletí později jejich počet vzrostl na sedm a v dalším desetiletí na devět. Od osmdesátých let 14. století až do prvního desetiletí 15. století se držel na vysokém čísle dvanáct, aby v posledních letech před husitskou revolucí jen mírně klesl na osm současně doložených patronátů.

Nejvíce farních kostelů ovládali Pískové, jejichž rukama prošlo pět bezpečně doložených patronátů s jedním filiálním kostelem a jeden předpokládaný patronát.³³¹ Následovali je Názové se třemi jistými a jedním předpokládaným patronátem,³³² Ruthardové se třemi patronáty,³³³ po dvou kostelích drželi alespoň přechodně Giesserové, Puschové, Rosenthalové a Vorsucherové,³³⁴ tedy vesměs rody, které náležely k nejzámožnějším a nejvlivnějším ve městě. Další početná skupina měšťanů měla vždy po jednom patronátu, a to často jen po krátkou dobu. I mezi těmito měšťany nalezneme příslušníky vlivných rodů (Aldery, Friduše Kunela, Morspachy, Odreiny nebo Polnery).

Patronátní kostely kutnohorských měšťanů se z převážné části koncentrovaly do okruhu o poloměru 10 km kolem Kutné Hory. V této oblasti (z níž vyjímáme královská města Kolín a Čáslav s předměstími, které se nacházela se při okraji, a území na sever od řeky Labe) se nacházelo celkem 32 venkovských farních kostelů. Kutnohorským měšťanům náležela patronátní práva u 14 z nich (z toho bylo osm patronátů úplných, čtyři dělené s drobnou šlechtou, další dva úplné patronáty byly pouze krátkodobé). Měšťanské patronáty tvořily nejpočetnější skupinu v okolí města. O něco méně (11 patronátů) se nacházelo v majetku duchovních institucí, především sedleckého kláštera (6), ale i pražské kapituly (3), sázavského kláštera (1) nebo pražského arcibiskupství (1). Drobná šlechta držela pět úplných a čtyři částečné patronáty společně s kutnohorskými měšťany a pouze jediný patronát se nacházel v rukou panovníka.

Uvedená čísla vyniknou při srovnání se situací v okolí Prahy a Brna. Pražští měšťané ovládali kolem roku 1360 prostřednictvím patronátních práv 29 farních kostelů (kutnohorští sedm), v následujících letech však jejich množství klesalo, zatímco počet kutnohorských patronátů rostl a obě skupiny se navzájem přibližovaly. Kolem roku 1400 pražští měšťané drželi 22 patronátů (kutnohorští 12) a k roku 1418 již pouze šest (kutnohorští osm). Také relativní hustota pražských patronátů byla nižší.³³⁵ Naopak u brněnských měšťanů se pro celé předhusitské období podařilo prokázat držbu patronátu pouze v pěti případech, ovšem v závislosti na odlišnou dochovanost písemných pramenů.³³⁶

S vysokým počtem měšťanských patronátů ostře kontrastuje téměř úplná absence fundační aktivity kutnohorských patronů pro venkovské kostely. Zádušní fundaci se podařilo doložit pouze v jediném případě, kdy měšťan Václav Thomlinův odkázal kostelu v Bojmanech ve svém testamentu před rokem 1385 roční plat ve výši 5 kop grošů. Bohužel ani v tomto případě neznáme liturgické okolnosti fundace. Vzhledem k výši darovaného platu se jednalo pravděpodobně o bohatší anniversarium nebo jinou pravidelnou liturgickou fundaci. Také stavební aktivitu, která by naznačovala užší vztah měšťanských patronů k venkovským kostelům nebo snahu o reprezentaci, hmotné prameny umožňují předpokládat pouze ve dvou případech (Červené Pečky, Nebovidy). U

³³¹ Nebovidy, Suchdol, Třebonín s filiálním kostelem v Paběnicích, Vysokou a Žabonosy s Plaňany.

³³² Kluky, Třebětín s Chřenovicemi a Vidice.

³³³ Bykáň, Kluky a Košice.

³³⁴ Giesserové Malotice a Vidice, Puschové rovněž Malotice a Vidice, Rosenthalové Nebovidy a Pečky, Vorsucherové Třebonín a Vysokou.

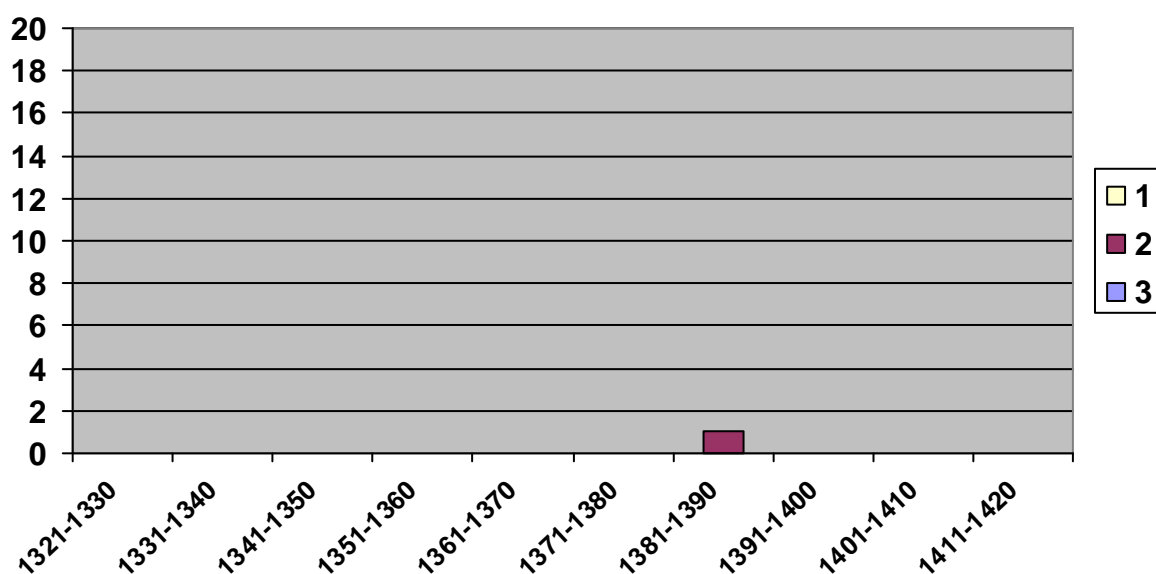
³³⁵ Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd 75, seš. 2), mapová příloha.

³³⁶ Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 129-147.

mnoha kostelů jejich dochované stavby dokonce vylučují výrazné stavební úpravy, u dalších jejich stav nebo úroveň dosavadního výzkumu nedovolují se k této otázce vyjádřit. Kutnohorští měšťané nezaložili žádnou pramenně doloženou fundaci ani v některém z venkovských farních kostelů za hradbami svého města, v Gruntě nebo v Pněvicích, ba ani ve svém farním kostele v Malíně.

Zatímco v některých evropských městech s širokými obchodními kontakty byly měšťanské fundace pro venkovské kostely poměrně časté,³³⁷ kutnohorské prameny o tomto jevu mlčí. Uvedené zjištění může být zčásti způsobeno torzovitostí pramenů, především absencí testamentů, které by pravděpodobně obsahovaly alespoň menší finanční obnosy darované ve prospěch venkovských patronátních kostelů. Na základě absence dokladů v úředních knihách pražské diecéze však můžeme vyslovit závěr, že kutnohorští měšťané se nestali zakladateli žádné významnější fundace (např. oltáře nebo kaple) na venkově v okolí svého města. Ani skromnější zádušní fundace zde patrně nebyly časté. Jedinou doloženou výjimkou je zmíněná fundace Václava Thomlinova v poměrně vzdálených Bojmanech, kterou klademe do osmdesátých let 14. století (► obr. 10).

Obr. 10 – Přehled fundací kutnohorských měšťanů pro venkovské farní kostely. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Jedním z důvodů může být nestabilita a roztržštěnost pozemkové držby v rukou měšťanů provázená častým střídáním držby patronátních práv. Fundace však nezjišťujeme ani u těch kostelů, které setrvaly v rukou jednotlivých rodů celá desetiletí (např. Bykáň nebo Košice pod vládou Ruthardů, Vysoká či Suchdol v majetku Písků). Venkovské farní kostely nehrály ve světě kutnohorské měšťanské společnosti významnou roli a nebyly pro své patrony přitažlivým prostředím, kterému by chtěli světit svoji zádušní memorii, kde by zamýšleli reprezentovat svoji zbožnost nebo prostřednictvím kterého by usilovali zvýšit svoji společenskou prestiž. Veškeré tyto funkce plnily výstavné městské chrámy, kam se obracela pozornost měšťanských fundátorů. Uvedené zjištění ukazuje, že zbožné fundace hrály podstatnou roli v první řadě uvnitř měšťanské společnosti a jen málo přesahovaly hranice její komunity. Venkovské prostředí zůstávalo volným polem pro fundace šlechty, jejíž zakladatelská aktivita naopak zcela chybí v Kutné Hoře.

³³⁷ Uvedený jev dokládají testamenty v hanzovních městech Lübecku (D. W. POECK, *Totengedenken in Hansestädten*, s. 175-232) nebo Stralsundu (R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 91-93). Naopak výzkum testamentů v Kostnici a v Kolíně nad Rýnem ukázal minimum darů pro kostely mimo město (P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 159; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 267).

4.11 Fundace kutnohorských měšťanů mimo Kutnou Horu a její region

Kutnohorští měšťané udržovali rozsáhlé kontakty s mnoha městy v Čechách i ve střední Evropě, odkud většina z nich pocházela nebo kam mířily jejich ekonomické vztahy. Na tomto místě nelze sledovat veškerou fundační aktivitu měšťanů z cizích měst, kteří přechodně působili též v Kutné Hoře, zpravidla v místech jejich původu. Dokážeme však identifikovat i několik příkladů, kdy měšťané dlouhodobě usdlí v Kutné Hoře zakládali své fundace v okolních městech, se kterými je pojily obchodní nebo rodinné vazby.

Nejvíce takových případů nacházíme v sousedních městech Kolíně a Čáslavi, s jejichž prostředím bylo těsně propojeno mnoho kutnohorských rodů. Roku 1347 Tirmann a Henslin, synové zemřelého kutnohorského měšťana Apetzka Colera, věnovali ke spáse otcovy duše nevysoký roční plat 25 grošů kostelu Panny Marie, který stával v **Čáslavi** v místě zvaném Na Hrádku.³³⁸ Colerové byli rod, který působil nejen v Kutné Hoře, kde byl Apetzko členem městské rady v letech 1332-1340. Od šedesátých let 14. století je nacházíme v Kolíně a nejpozději od sedmdesátých let také v Čáslavi.³³⁹ V Čáslavském kostele Panny Marie Na Hrádku, který stál mimo město v jádru bývalého přemyslovského správního hradu a nacházel se pod patronátem drobovické komendy řádu německých rytířů,³⁴⁰ založili svoji rodinnou fundaci zřejmě s ohledem na své čáslavské vazby. Podle výše ročního platu však nešlo o rozsáhlou fundaci, mohla spočívat například v konání anniversaria, udržování věčné lampy nebo v memoriální připomínce při běžné liturgii. Přímo v Kutné Hoře Colerové zprvu neměli vlastní oltář nebo jinou nám známou fundaci. Důvodem zřejmě byl přesun jejich aktivity do obou sousedních měst po polovině 14. století. Před rokem 1387 však Václav Coler, tehdy kolínský měšťan, prostřednictvím své manželky zdědil práva k sechselovskému oltáři ve Vysokém kostele v Kutné Hoře. Colerovská fundace v Čáslavi, jejíž význam v tomto kontextu nelze přeceňovat, trvala ještě roku 1407, kdy si tehdejší rektor kostela Panny Marie na Hrádku nechal potvrdit od kutnohorské městské rady listinu z roku 1347.³⁴¹

Několik fundací zjišťujeme rovněž v **Kolíně**. Kutnohorský zlatník Bernard Eisengraber koupil v letech 1359 a 1360 od kolínského rychtáře Kryštofa, svého strýce, nejprve dva roční platy po 2 kopách grošů pojištěné na vsi Štítary a na dvoru kolínských rychtářů, které měly po jeho smrti připadnout kolínskému špitálu sv. Jana Křtitele. Jeden z uvedených platů měl Bernard po dobu svého života vyplácet blíže neupřesněnému kaplanu, který pro něj měl sloužit mši. V roce 1361 Bernard Eisengraber svoji fundaci ve špitálu ještě rozšířil ve svém testamentu. Za spásu své duše a duší svých předků odkázal knězi Mikuláši, synu kolínského měšťana Mikuláše zvaného Faber, plat 6 kop grošů ročně na neupřesněných statcích v Kolíně, aby za něj až do konce Bernradova života sloužil mše. Po Bernardově smrti měl plat opět připadnout kolínskému špitálu. Patronátní právo k beneficiu náleželo Bernardovým dědicům. Úředníci pražského arcibiskupství stvrdili Bernardův testament ještě v roce 1361, první dva odkazy však až roku 1382.³⁴² Bernard Eisengraber prezentoval k tomuto obročí, upřesněnému jako věčné beneficium v kolínském špitálu, v roce 1362 kněze Mikuláše Mikulášova s tím, že kněz Mikuláš směl sloužit mše až do Bernardovy smrti i v jiném kostele. Poté získal uvedené obročí kaplan Jan, doložený roku 1382, na jehož místo po jeho smrti roku 1390 dosadil kutnohorský měšťan Václav Perl kněze Matěje, syna Perlinova. Beneficium je v tomto zápise upřesněno jako **oltář sv. Mikuláše** v kolínském

³³⁸ RBM V, s. 128, č. 240; J. TEIGE (ed.), *Listinné příspěvky k dějinám komendy Drobovické*, s. 15, č. 2.

³³⁹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81; J. VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína*, I, s. 34; A. SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, s. 58.

³⁴⁰ K lokalizaci zaniklého kostela Panny Marie Na Hrádku Petr CHARVÁT, *On Slavs, Silk and the Early State: The Town of Čáslav in the Pristine Middle Ages*, *Památky archeologické* 85, 1994, s. 108-153, zde s. 120-121; M. TOMÁŠEK, *Čáslav – příklad přeměny raně středověkého správního centra*, s. 90. Stručně též J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 139.

³⁴¹ J. TEIGE (ed.), *Listinné příspěvky k dějinám komendy Drobovické*, s. 26-27, č. 12.

³⁴² LE II, s. 192, č. 335; RBM VII, s. 60-61, č. 76; s. 388-389, č. 631; LE I, s. 33-34, č. 63; RBM VII, s. 601, č. 1003. Srov. též J. VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína*, I, s. 54; J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 231.

špitálu sv. Jana Křtitele.³⁴³ Zlatník Bernard Eisengraber působil jako rytec mincovních kolků v kutnohorské mincovně a je uváděn výlučně jako kutnohorský měšťan. Ke Kolínu jej pojilo příbuzenství s rychtářem Kryštofem.³⁴⁴

V kolínském farním chrámu sv. Bartoloměje stával **oltář sv. Jana Evangelisty**, jež založil patrně kutnohorský měšťan Thomlin Ház někdy před rokem 1388. Roku 1388 je doložen v Kolíně Václav, kaplan Thomlina Háze, a z roku 1390 pochází stručný inventář vybavení, které náleželo Házově oltáři (misál, viatik, tři ornáty a další liturgické náčiní). Roku 1391 Thomlin Ház presentoval k oltáři svého syna Tomáše po smrti kaplana Václava a roku 1401 Thomlinova vdova Alžběta spolu se svými syny Tomášem a Janem a s kutnohorským měšťanem Mikulášem Házem kněze Ondřeje z Jihlavy po smrti oltářníka Jiřího. Svého kandidáta se tehdy neúspěšně pokoušela prosadit rovněž kolínská městská rada. Později však beneficium skutečně ovládla a roku 1405 sem prezentovala po Ondřejově smrti Konráda z Kolína.³⁴⁵ Thomlin Ház (Hager) byl od roku 1387 členem kutnohorské městské rady, jeho vazba ke Kolínu však není zcela zřetelná. Jeho syn Tomáš držel patronátní právo též k oltáři sv. Petra a Pavla ve Vysokém kostele v Kutné Hoře a jiní příbuzní, spříznění též s Eisengraberem, založili oltář sv. Apoštolů v novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.³⁴⁶

Výjimečný charakter v kutnohorském kontextu měla fundace, kterou v **Žitavě** založil měšťan Hanuš Glenczel spolu se svojí manželkou roku 1392 jako svůj „*seelgerät*“. Hanuš Glenczel odkázal žitavské městské radě celkem 70 kop grošů ročního platu, aby udržovala cestu přes hory ze Žitavy do Jablonného v Podještědí. Městská rada se zavázala po Glenczelově smrti zřídít u cesty kamenný kříž. Svoji fundaci zdůvodnil špatným stavem stezky, kterou zřejmě osobně znal z obchodních cest.³⁴⁷ Jeho fundace vedle memoriální složky namísto liturgie akcentovala obecný prospěch, tedy prvek, který se u středověkých měšťanů prosazoval spíše až ve druhé polovině 15. století.³⁴⁸ Hanuše Glenczela, člena kutnohorské městské rady, známe jako významného fundátora v místním špitále, jemuž věnoval dvůr v Přítoce v hodnotě více než 700 kop grošů. Jeho syn Hanman se stal zakladatelem oltáře sv. Jana Křtitele v novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.³⁴⁹

Nejprestižnější fundaci mimo Kutnou Horu opět založil královský mincmistr Petr z Písku. Roku 1399 věnoval roční plat ve výši 10 kop grošů na zřízení věčné mše u oltáře sv. Petra s titulem *Domine, quo vadis*, který předtím nechal vystavět ve **vyšehradském** kapitulním chrámu sv. Petra pro spásu své duše a duší svých předků, ale jak uvádí soudobá listina kutnohorské městské rady, rovněž ke cti svého jména. Oltářník Jan Klausnerův ze Sušice měl povinnost sloužit každý týden tři mše. Petr z Písku též ustanovil, aby patronátní právo k oltáři zdědili jeho příbuzní, pokud však vymřou, mělo přejít na kutnohorskou městskou radu. Zřízení oltářního benefícia bylo potvrzeno roku 1403.³⁵⁰

Rovněž nastíněný přehled ukazuje, že fundace kutnohorských měšťanů mimo Kutnou Horu jako těžiště jejich zájmu nebyly příliš početné, stejně jako fundace cizích měšťanů v Kutné Hoře. Vyskytují se však rozloženy v celém sledovaném období (► obr. 11). Fundace v blízkých městech Kolíně a Čáslavi zřejmě vycházely z příbuzenských vazeb zakladatelů, které však nejsme schopni doložit ve všech případech. Výjimečná je fundace Hanuše Glenczela v Žitavě z

³⁴³ LC I/1, s. 167; LE II, s. 192, č. 335; LC V, s. 32.

³⁴⁴ E. LEMINGER, *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, s. 17.

³⁴⁵ AM Kolín, *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 119^r, 153^r; LC V, s. 57; LC VI, s. 48, 146. Srov. též J. VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína*, I, s. 49.

³⁴⁶ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81. Srov. též výše.

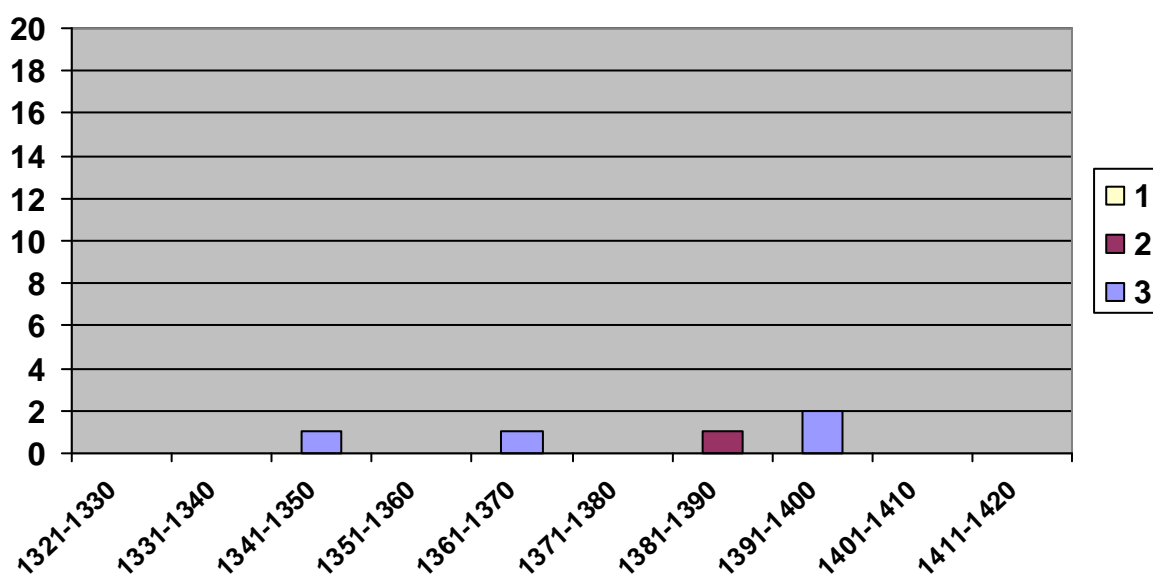
³⁴⁷ Joachim PROCHNO (ed.), *Zittauer Urkundenbuch. Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234-1437*, Görlitz 1938, s. 38, č. 613. Srov. TÝŽ, *Strassen- und Brückenbau als Seelgerät im späteren Mittelalter, insbesondere in der Oberlausitz*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 32, 1939, s. 37-41.

³⁴⁸ Martial STAUB, *Memoria im Dienst*, s. 285-334.

³⁴⁹ T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81. Srov. též výše.

³⁵⁰ LE VI, s. 337-340, č. 174. Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů*, s. 134.

roku 1392, která má původ zřejmě v jeho obchodních aktivitách a častých kontaktech s tímto hornolužickým městem, a to nejen vzdáleným místem svého určení, ale také důrazem na obecný prospěch spíše než na liturgickou memorii. I tato fundace však byla míněna jako „*seelgerät*“ a měla sloužit ke spáse Glenczelovy duše. Bezpochyby prestižní důvody vedly kutnohorského měšťana a královského mincmistra Petra z Písku, aby založil vlastní oltář ve vyšehradském kapitulním chrámu, na jednom z nejpřednějších míst ve středověkých Čechách.³⁵¹ Petra z Písku i ve světle této fundace hodnotíme jako nejvýznamnějšího fundátora v předhusitské Kutné Hoře, který investoval velké částky do své liturgické memorie a snad nejviditelněji ze všech kutnohorských měšťanů spojoval otázky spásy duše a osobní reprezentace. U ostatních fundací mimo Kutnou Horu takto silný akcent na získání prestižního místa postrádáme, snad s výjimkou oltáře rodu Hagerů, který byl umístěn v novém parlérovském chóru kolínského chrámu sv. Bartoloměje.³⁵²

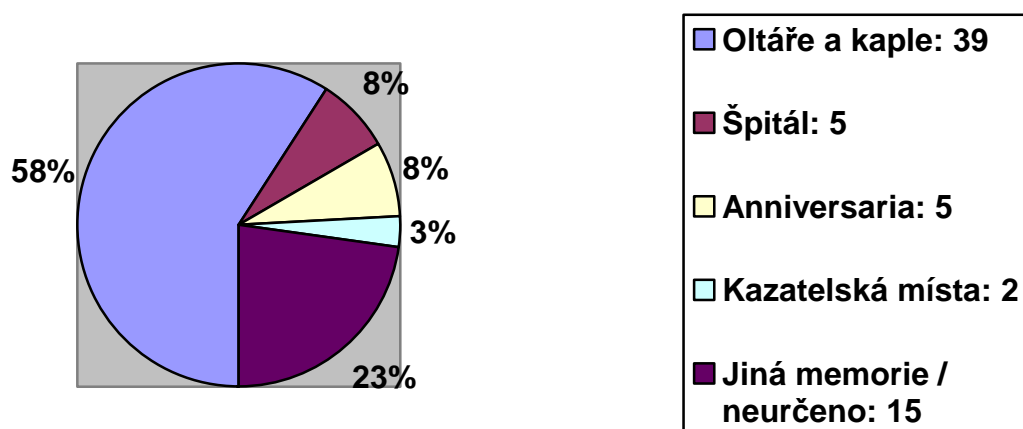
Obr. 11 – Přehled fundací kutnohorských měšťanů v Čáslavi, Kolíně, Praze a Žitavě. 1 – datum založení neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

³⁵¹ K dějinám a stavebnímu vývoji chrámu přehledně Bořivoj NECHVÁTAL, *Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v době předhusitské*, *Archaeologia historica* 27, 2002, s. 381-408; Týž, *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*, Praha 2004. Stručný přehled oltářů ve vyšehradském chrámu přinesl V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, II, s. 259.

³⁵² Ke kolínskému chrámu a jeho oltářům J. VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína*, I, s. 43-50. Parlérovské přestavbě se věnoval Marc C. SCHURR, *Die Baukunst Peter Parlers*, s. 89-95.

4.12 Dynamika zakladatelské aktivity a její koncentrace

Obyvatelé Kutné Hory založili ve sledovaném období mezi lety 1320-1420 celkem 66 fundací, jejichž existence je doložena písemnými prameny. Převažující většinu z nich tvořily soukromé oltáře a kaple, pravidelně provázené oltářními nebo kaplanskými beneficii nebo jinou právní formou kněžského místa (39 fundací).³⁵³ Jen málo zpráv se dochovalo o anniversariích (5 fundací), v ostatních případech šlo o jinou formu liturgické memorie nebo nelze určit charakter zbožných úmyslů při darování majetku (15 fundací). Dále předpokládáme založení kazatelských míst (2 fundace). Výjimečným krokem bylo vedle založení chrámu Těla Kristova a sv. Barbory spojeného s kaplanským obročím též založení špitálu sv. Kříže (1 fundace), jehož majetek byl dále rozšiřován (4 fundace). O zbývajících typech fundací, které byly běžné ve středověkých městech, postrádáme zmínky s ohledem na stav dochovaných pramenů s výjimkou několika málo příkladů uvedených v testamentech.

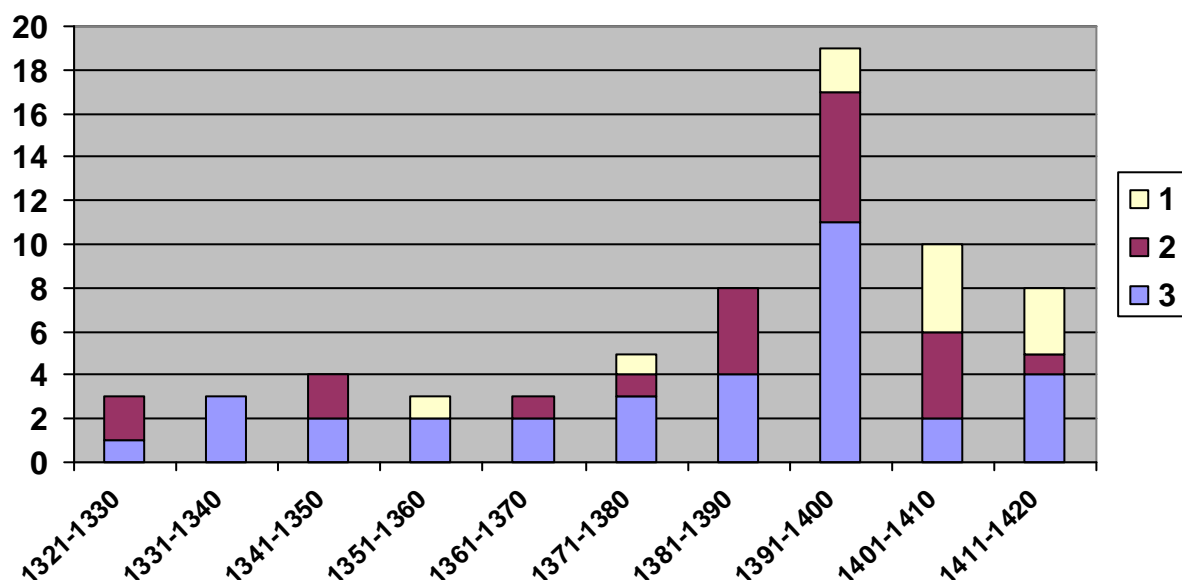
Obr. 12 – Podíl oltářů a kaplí na celkovém množství fundací

Vysoký podíl oltářů a kaplí ukazuje, že výsledný obraz je silně závislý na dochované pramenné základně, především na převaze písemností církevní správy, která zachycovala v první řadě oltářní a kaplanská beneficia (► obr. 12). Předpokládáme, že ve skutečné skladbě fundací převládala spíše anniversaria nebo jiné formy jednoduché liturgické memorie, které byly dostupné širším vrstvám obyvatel. Přesto se domníváme, že oltářní fundace hrály v měšťanské společnosti významnou roli. Na jejich oblibu ukazují tzv. věčné mše, které jsou zmíněny ve sporech o pohřbívání při novém chrámu Těla Kristova jako jeden z nejčastějších typů zbožných odkazů. Zádušní dary na věčné mše přitom stály u počátků mnoha z později uskutečněných oltářních fundací.³⁵⁴

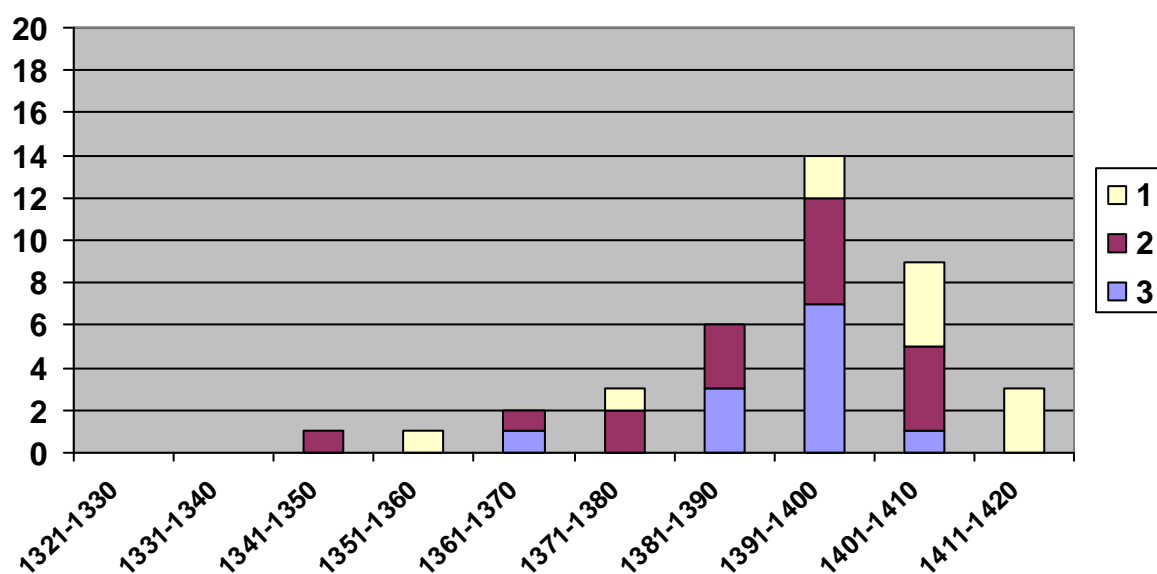
³⁵³ Očekáváme především fundace kněžských míst, při nichž měšťané kontrolovali svoje oltářníky a kaplany podle zásad světského práva. Srov. D. PLEIMES, *Weltliches Stiftungsrecht*, s. 139-143, 154-157; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 169-170. Například Agnes, manželka Mikuláše Khacze, ustanovila roku 1391 v testamentu, že její testamentář Štěpán Schick má dohlížet, zda kněz při testátorčině fundaci označené jako věčná mše se chová řádně a „kněžsky“. V opačném případě jej měl sesadit a zvolit nového (B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 68-69, č. 12). Také Konrád Ruthard roku 1397 požadoval po svém kaplanu Mikuláši Schonharovi, aby mu sloužil a poslouchal jeho rozkazy, a to podle kněžského stavu (LE IV, s. 465, č. 641). Tato formulace se přitom objevuje v Ruthardově žádosti pražskému arcibiskupu o zřízení řádného benefícia.

³⁵⁴ CIM II, s. 1122, č. 840.

Doložené fundace pokrývají celé sledované období a dokazují, že fundační aktivita byla stálým projevem zbožnosti v měšťanské společnosti. Jejich rozložení však nebylo rovnoměrné. Jak ukazuje přehledný graf (► obr. 13), mezi lety 1320-1370 připadaly v průměru tři fundace na jedno desetiletí. Jejich počet začíná stoupat mezi lety 1370-1390 (šest, respektive devět fundací na desetiletí) a vrcholí mezi lety 1390-1400, kdy vzniklo nejméně 17 fundací. K tomuto číslu však můžeme přičíst pravděpodobně i některé z deseti fundací, které jsou doloženy v tomto nebo v následujícím období bez známého data založení. Po roce 1400 fundační aktivita opět klesá, avšak úplně nevymizela a objevuje se i v posledním desetiletí před husitskými válkami, byť v oslabené míře.

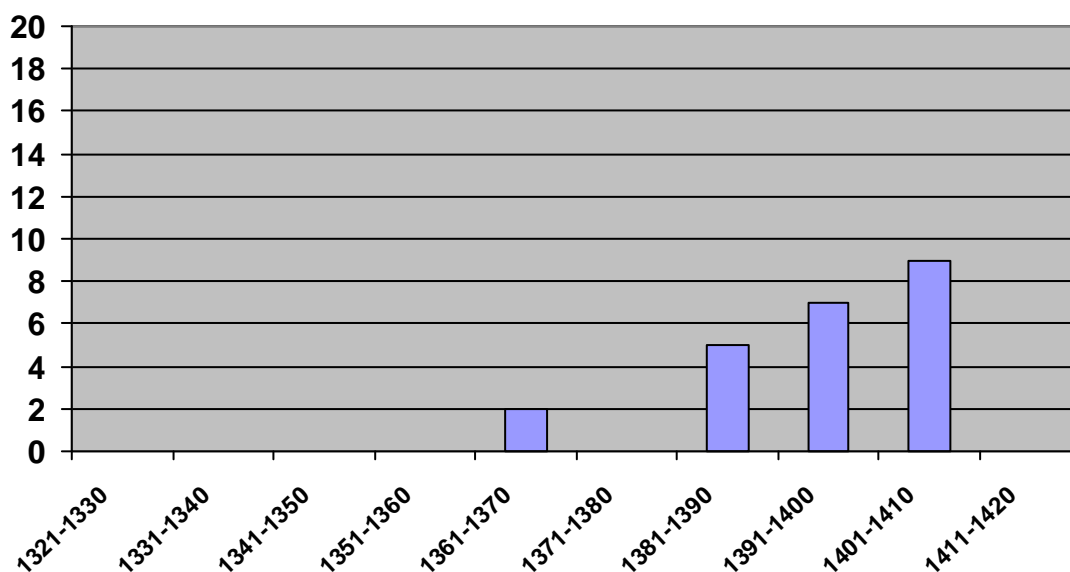

Obr. 13 – Celkový přehled veškerých fundací podle data založení. 1 – datum neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Obr. 14 – Celkový přehled fundací oltářů a kaplí podle data založení. 1 – datum neznámé (první písemná zmínka), 2 – datum předpokládané, 3 – datum doložené

Vyvrcholení fundační aktivity v předhusitské Kutné Hoře proběhlo dříve nežli na celozemské úrovni, kde je kladeno do let 1405-1406.³⁵⁵ Tento posun však může záviset i na způsobu vyhodnocení pramenů. Zatímco Zdeňka Hledíková založila svůj výzkum donační a fundační aktivity v předhusitských Čechách na studiu knih erekčních pražské arcidiecéze a jako rozhodující údaj stanovila datum založení (potvrzení) benefícia,³⁵⁶ předchozí přehled vychází ze snahy určit datum skutečného založení jednotlivých fundací například prostřednictvím testamentárních odkazů. Odstup mezi zbožným odkazem a schválením benefícia byl často značný. Pokud bychom sledovali stejné údaje jako výzkum Zdeňky Hledíkové, rozdíl by nebyl tak zřetelný (► obr. 15). Mnohé ze sledovaných fundací byly potvrzeny církevními úřady až v prvním desetiletí 15. století, v období zjištěné celozemské zakladatelské vlny. Průměrná délka doby mezi odkazem a zřízením benefícia byla více než čtyři roky, v krajních případech mohla dosáhnout až 12 či 14 let. Pouze u 45% fundací byla dva roky a méně (► obr. 16).³⁵⁷

Obr. 15 – Celkový přehled fundací oltářů a kaplí podle data potvrzení benefícia

Určit příčiny zvýšené fundační aktivity v Kutné Hoře mezi lety 1391-1400 je obtížné. Detailnější rozbor dat založení jednotlivých fundací nežli na celá desetiletí nepodává jednoznačný obraz, navíc není zcela přesný vzhledem k častému výskytu fundací, u nichž neznáme přesné datum založení. Spíše se zdá, že fundace byly rovnoměrně rozloženy v celém období zvýšené fundační aktivity mezi lety 1370-1410, ovšem se zvýšenou koncentrací do devadesátých let 14. století. Nejvíce bezpečně doložených fundací klademe pouze do let 1381 a 1392 (vždy po třech případech). Je proto otázkou, zda zvýšená vlna fundační aktivity byla reakcí na konkrétní podnět, nebo spíše odrazem dlouhodobých jevů, působení kulturních vzorů a vnějších vlivů.

Mezi uvažované dlouhodobé vlivy náleží přítomnost měšťanských společenských elit, jejichž příslušníci hledali vzory jednání a reprezentace v prostředí panovnického dvora a šlechty. Jejich aktivita v Kutné Hoře byla výrazná již na počátku 14. století, nedokázala však překonat protichůdný vliv sedleckého kláštera. Intenzivní kontakty kutnohorských měšťanů s panovnickým dvorem se obnovily za vlády krále Václava IV., který od přelomu 14. a 15. století často pobýval ve Vlašském dvoře. V roce 1391 se výnosný úřad královského mincmistra ocitl v

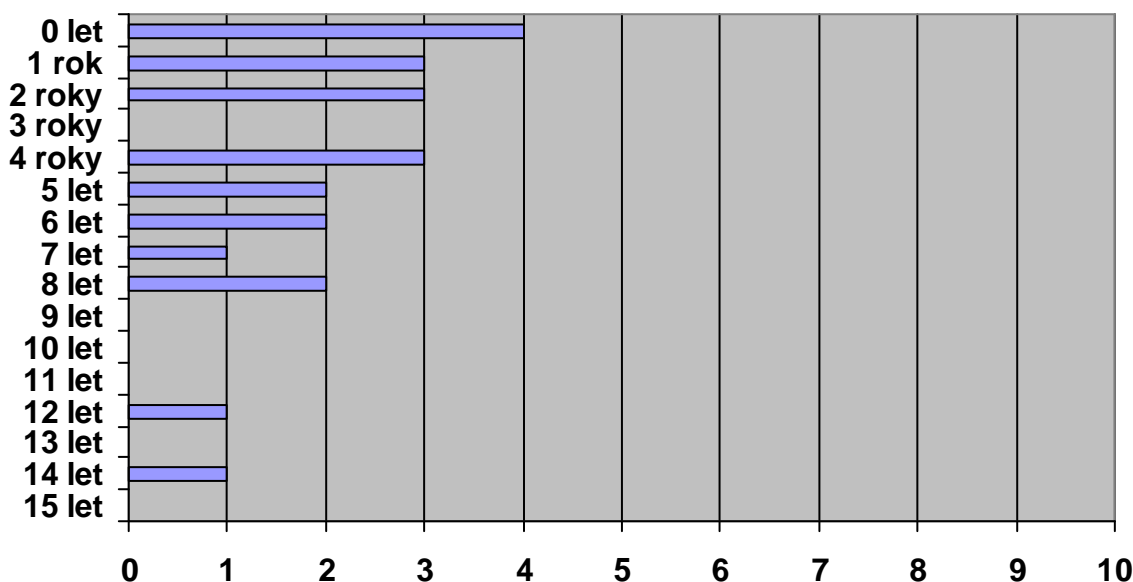
³⁵⁵ Z. HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím*, s. 251-260.

³⁵⁶ Z. HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím*, s. 253-254.

³⁵⁷ Obdobně zjistil značný posun mezi prvním odkazem a dovršením fundace T. BOROVSKÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia*, s. 279.

rukou Petra z Písku, prvního z kutnohorských měšťanů v této funkci. Petr z Písku se s pomocí nabytého bohatství stal významným fundátorem, připisujeme mu i zásadní podíl na financování stavby katedrálního chrámu Těla Kristova a sv. Barbory. Zvažovat můžeme rovněž vliv kulturních vzorů, které do Kutné Hory přinášeli norimberští měšťané reprezentovaní rody Grossů, Wohlgemuthů nebo Schicků, kteří v Kutné Hoře intenzivněji působili od osmdesátých a devadesátých let 14. století.

Obr. 16 – Délka doby mezi vznikem fundace a potvrzením benefícia. Vodorovná osa znázorňuje počet fundací

Nárůst zádušních fundací bývá často kladen do souvislosti s morovými epidemiemi,³⁵⁸ které způsobovaly vysokou úmrtnost a tím i vyšší počet testamentů a s nimi spojených zbožných odkazů,³⁵⁹ ale také nárůst nejistoty ve společnosti znásobený obavami o udržení rodové kontinuity a zádušní memorie pro početné umírající.³⁶⁰ Ve východní části středních Čech proběhly ve druhé polovině 14. století morové rány v letech 1362, 1371, 1380-1381 a roku 1390, kdy je mor výslovně doložen i v Kutné Hoře.³⁶¹ Dvěma vlnám moru z let 1380-1381 a 1390 skutečně může odpovídat krátkodobý nárůst fundací zjištěný v letech 1381 a 1392. U většiny fundací však morové rány zřejmě nebyly rozhodující příčinou pro rozhodování jejich zakladatelů. Opakované vlny moru spíše vytvářely pozadí nejistoty a obav, které fundační aktivitu dlouhodobě podporovalo.

Některé z krizových jevů v předhusitských Čechách mohly působit naopak protichůdně. Kutnohorští měšťané vnímali zvláště silně jevy spojené s krizí panovnické moci na přelomu 14. a 15. století, které ohrožovaly nejen ekonomiku a horní podnikání, ale i město samotné. Jak jsme již zdůraznili, Kutná Hora, jež stála pevně na straně krále Václava IV. při jeho prvním i druhém zajetí v letech 1394 a 1402-1403, roku 1403 silně pocítila vpád vojska Zikmunda

³⁵⁸ Pro Čechy např. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, II, s. 22-24.

³⁵⁹ H. HÖLZEL, „...pro salutate anime mee...“, s. 45-48; M. RIETHMÜLLER, „to troste miner sele“, s. 70-71; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 125-126, 172-175; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 249-250.

³⁶⁰ Otto G. OEXLE, *Die Gegenwart der Toten*, s. 67; J. WOLLASCH, *Hoffnungen der Menschen*, s. 23-51.

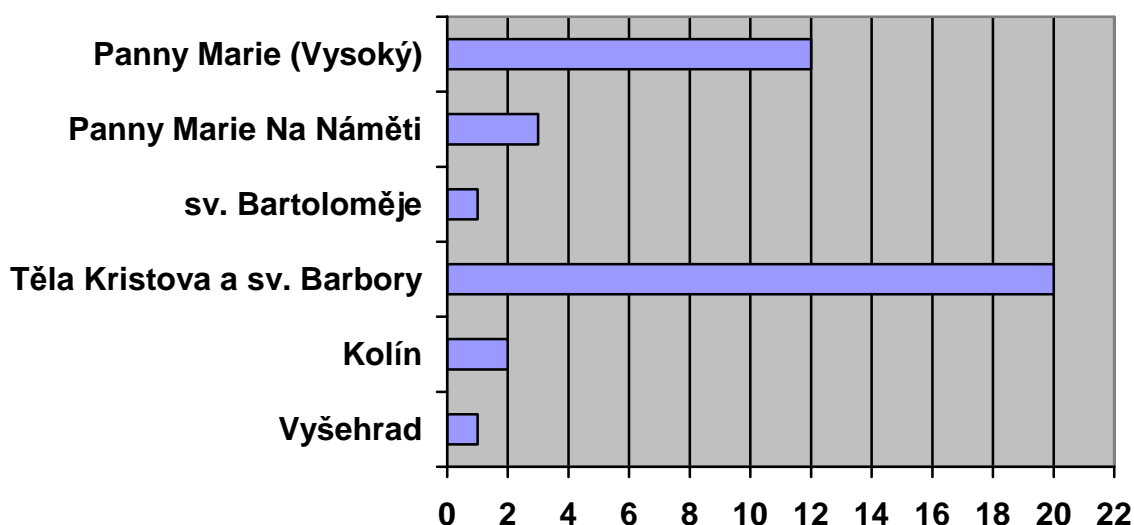
³⁶¹ E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 24, 26, 45. V souvislosti s morovou ránou roku 1380 evidujeme nárůst zbožných odkazů například v sousedním Kolíně (*Tamtéž*, s. 52).

Lucemburského, kdy bylo město obleženo a obsazeno uherskými oddíly.³⁶² Tyto události zřejmě způsobily přestávku ve stavbě chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, která je doložena písemnými prameny přibližně mezi lety 1401-1404.³⁶³ K příčinám poklesu fundační aktivity se v posledních letech před husitskými válkami přidávaly ekonomické obtíže, znásobené vydržováním vlastních vojenských oddílů nebo pobytem panovnického dvora krále Zikmunda Lucemburského.

Jak bylo obvyklé, fundační aktivita středověkých měšťanů byla závislá také na nabídce prostoru, který poskytovaly často nedostavěné městské chrámy. Tento jev byl pro obyvatele Kutné Hory výrazně omezující po celou první polovinu 14. století, kdy se navíc protínal s odporem sedleckého kláštera vůči soukromé fundační aktivitě a zřejmě jím byl i znásobený. Pokusů o velké fundace reprezentované špitálem sv. Kříže v této době registrujeme pouze omezené množství. Bezpochyby není náhodou, že měšťanské fundace mimo Kutnou Horu se koncentrují do doby před osmdesátými a devadesátými léty 14. století, během nichž byly dokončeny oba mariánské kostely uvnitř města a zahájena stavba nového chrámu před městskými hradbami. Až v této chvíli narůstá i zakládání oltářů a kaplí ve zmíněných chrámech. V případě obou mariánských chrámů však samotná dostavba vyvolala jen mírné zvýšení fundační aktivity. Zdá se, že měšťanští zakladatelé i poté naráželi na odpor sedleckého kláštera. Plný rozvoj měšťanských fundací mohl nastat až po založení nového chrámu v místech, kam nedosahoval vliv sedleckých opatů.

Všechny naznačené okolnosti a vlivy se protly ve druhé polovině osmdesátých let 14. století, kdy bratrstvo Těla Kristova iniciovalo založení nového chrámu Těla Kristova a sv. Barbory jako největší fundace kutnohorských měšťanů. Jeho vznik nejzásadněji podnítl nárůst měšťanských fundací v Kutné Hoře, jimž poskytl nový reprezentativní prostor, a to již během stavby v devadesátých letech. Je pravděpodobné, že sedlecký klášter následně umožnil vznik soukromých oltářů i v ostatních kutnohorských chrámech s ohledem na konkurenci, kterou tímto krokem získávaly jím kontrolované kostely.

Obr. 17 – Fundace oltářů a kaplí podle míst vzniku

S rozšiřující se nabídkou prostoru se měnila i centra měšťanské fundační aktivity (► obr. 17). Nejstarším z nich byl chrám Panny Marie zvaný Vysoký, v jehož zdech vzniklo nejméně 12 soukromých oltářů a kaplí. Nejvýznamnějšími fundátory byla obec mincůřů a pregéřů z nedaleké královské mincovny, ale také významné radní rody v čele s Ruthardy. Chrám Panny Marie plnil

³⁶² F. M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově*, s. 124, 182-183, 199, 204.

³⁶³ J. BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory*, s. 44-45.

roli měšťanského kostela jako centra zbožnosti a reprezentace radních rodů i městských korporací až do přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století.

Získat prostor pro své fundace se snažila rovněž kutnohorská městská rada. Je pravděpodobné, že jako svůj radní kostel si zvolila druhý mariánský chrám, který se nacházel v dolní části Kutné Hory, a zasadila se o jeho dostavbu. Městská rada zde ovládla několik původně soukromých oltářních fundací. Její postup se stal pravděpodobným důvodem nízkého počtu oltářů a kaplí v tomto rozlehlém a výstavném chrámu (pouze tři fundace). Příčina stejného jevu v kostele sv. Bartoloměje, kde existovala jediná oltářní fundace, spočívala zřejmě ve vazbě na českojazyčné obyvatelstvo města, které mělo jen zanedbatelné zastoupení v elitních vrstvách měšťanské společnosti.

Největší podíl na nárůstu měšťanské fundační aktivity v devadesátých letech 14. století mělo založení nového chrámu Těla Kristova, který zcela zastínil ostatní kostely ve městě. Chrám budovaný na katedrálním půdorysu byl od počátku koncipován jako prostor pro četné soukromé kaple a oltáře, jichž zde vzniklo více než dvacet. Jeho atraktivitu zvyšoval hřbitov, který podněcoval četné umírající ke zbožným odkazům spojeným s volbou místa pohřbu. Mezi fundátory převládali členové zbožného bratrstva Těla Kristova z řad předních měšťanských rodů a členů městské rady; bratrstvo stálo též za vznikem chrámu i koncepcí jeho stavby. Chrám Těla Kristova převzal od devadesátých let 14. století roli měšťanského kostela, a to přinejmenším pro tu podstatnou část kutnohorských obyvatel, která se vymezovala proti vlivu sedleckého kláštera, a dal vyniknout jejich fundátorskému potenciálu.

Paletu kutnohorských chrámů doplňoval městský špitál, do jehož kaple se soustředila část anniversarií zřejmě spojených s dary pro chudé a nemocné, a sedlecký klášter, který zčásti převzal roli chybějícího městského řádového domu. Zádušní odkazy směřovaly také do dalších cisterciáckých konventů, nejčastěji se vstupem měšťanských dcer do jejich řad. Oltářní fundace však v uvedeném prostředí nevznikaly. Mimo Kutnou Horu je najdeme pouze výjimečně, a to v nedalekém Kolíně, s nímž měla řada kutnohorských měšťanů úzké kontakty, nebo na pražském Vyšehradě, kde vznikla prestižní fundace mincmistra Petra z Písku.

Soukromé kaple a oltáře kutnohorských měšťanů se výrazně koncentrovaly v obou hlavních městských chrámech, jak bylo obvyklé i v ostatních evropských městech.³⁶⁴ Ostatní místa hrála jen podružnou roli. Koncentrace fundací může být stopou aktivity vnitřně provázaných sociálních skupin zakladatelů, ale i potřeby reprezentovat zbožnost v centru společenského dění a na prestižním místě. Téměř úplná absence zakladatelské aktivity ve venkovských kostelích potvrzuje sociální rozměr a funkci oltářních fundací uvnitř měšťanské společnosti, případně v užší komunitě kolem fundátora či jeho rodu.

³⁶⁴ Také v jiných městech byly nejčastějšími adresáty zbožných odkazů a fundací hlavní městské farní chrámy, následované obvykle kláštery žebrevých řádů, které však v Kutné Hoře chyběly. Srov. např. P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 153, 169; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, 81; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 78-82.

5

SONDY DO FUNDAČNÍ AKTIVITY KUTNOHORSKÝCH MĚŠŤANŮ

5.1 Oltáře a jejich vybavení

V následujících kapitolách se zaměříme na otázku, jakou funkci měly oltářní fundace ve středověké měšťanské společnosti, kdo byli jejich zakladatelé a jaké motivy je vedly ke zřízení oltáře. Pro vymezení fundátorského okruhu je důležitá v první řadě otázka nákladů, které byly nezbytné pro zřízení oltářní fundace. Založení oltáře či kaple¹ vždy náleželo k nejnákladnějším projevům měšťanské zbožnosti. Na tomto místě si odmyslíme příspěvky na stavbu celého chrámu či náklady na přístavbu soukromé kaple nebo alespoň úpravu místa pro chystaný oltář, které nedokážeme přesně vyčíslit a které se k oltářním fundacím rovněž pojily. V některých případech mohly být zanedbatelné, pokud zakladatel zřídil pouze menší oltář v chrámovém interiéru, u významných fundátorů však mohly dosahovat značných výšek. Například rod Ruthardů zřejmě podporoval dostavbu Vysokého kostela Panny Marie, jak svědčí rodová znamení na svornících jižní chrámové lodi. Nákladná byla i stavba ruthardovské kaple ve východním průčelí této lodi, která zahrnuje klenutou emporu s kamenickou výzdobou a vnější zděné schodiště s přístupem do patra. V případě mincmistra Petra z Písku, jehož fundace byly umístěny v obou vnějších lodích nového chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, předpokládáme osobní finanční účast na rozšíření chrámu o uvedené prostory, které nebyly součástí původních plánů na jeho stavbu. Také ostatní měšťané bezesporu přispívali jednorázovými odkazy na stavbu svých kostelů, jak bylo obvyklé ve středověkých městech.² O správě stavebního fondu kutnohorských chrámů, označovaného běžně *fabrica ecclesiae*, však nemáme konkrétní zprávy. Pouze v případě chrámu Těla Kristova a sv. Barbory se domníváme, že jej řídilo bratrstvo Těla Kristova. Existenci *fabricae* zde zmiňují některé prameny.³

Nemalé výdaje znamenalo i samotné zřízení oltáře. Zakladatel musel financovat zhotovení oltářního retáblu, zakoupení věčného platu pro oltářníka, ale i liturgického náčiní včetně knih a ornátů. Některé z uvedených položek nedokážeme vyčíslit a můžeme odkázat pouze na vzdálenější analogie. Například Hartmut Boockmann odhadl pořizovací cenu oltářního retáblu v pozdně středověkém Norimberku na 500 zlatých.⁴ Skromnější poměry v pozdně středověkém Brně zachytil Tomáš Borovský, podle nějž roku 1478 jeden z fundátorů předpokládal náklady 250 zlatých.⁵ Oltářní retábl však nebyl jediným nutným výdajem.

Bližší pohled na další náklady spojené s pořízením oltáře poskytují některé dochované inventáře jejich vybavení. Nejméně informací máme o vybavení sechselovského oltáře ve Vysokém kostele, jež roku 1387 kolínský měšťan Václav Coler nechal vybavit kalichem, misálem a věčnou lampou, ale také zasklením do okna.⁶ Podobně o oltáři sv. Jana Evangelisty v kolínském chrámu sv. Bartoloměje, který náležel kutnohorskému rodu Hagerů, víme pouze tolik, že roku 1390 byl vybaven misálem, viatikem, třemi ornáty a ostatním drobným liturgickým náčiním.⁷ K oltáři sv. Ondřeje v kutnohorském chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, který založil Konrád Náz, náležely honosné klenoty z pozlaceného stříbra v podobě dvou kalichů, monstrance, dvou ampulí, velkého kříže a stříbrného pektoralu.⁸

¹ Oba jevy se navzájem odlišovaly jen minimálně, zahrnujeme je proto pod souhrnný pojem oltářních fundací. Srov. W. M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, II, s. 423-424.

² Uvedený závěr vyplynul především ze studia měšťanských testamentů, srov. např. P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 155; M. RIETHMÜLLER, „to troste miner sele“, s. 216; B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 102-103. Ke správě *fabricae* a její roli pro měšťanskou společnost a memorii Arnd REITEMEIER, *Pfarrkirchen in der Stadt des späten Mittelalters. Politik, Wirtschaft und Verwaltung*, Stuttgart 2005.

³ Srov. již zakládací listinu chrámu z roku 1388 (CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641; RBMV I, s. 581, č. 2385) a fundační listiny dvou oltářů z roku 1403 (LE VI, s. 315, č. 163; s. 324, č. 166).

⁴ Hartmut BOOCKMANN, *Spätmittelalterliche Altäre*, in: *Ora pro nobis. Bildzeugnisse spätmittelalterlicher Heiligenverehrung*, ed. Harald Siebenmorgen, Karlsruhe 1994, s. 37-54, zde s. 41. Částka 500 zlatých mohla odpovídat 170 kopám grošů. Srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I, s. 211.

⁵ T. BOROVSKÝ, *Kaplaní, oltářníci a jejich benefícia*, s. 280.

⁶ AM Kolín, *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 100^v.

⁷ AM Kolín, *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 153^r.

⁸ AM Jihlava, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 3, Městská kniha III radní, fol. 233^v-235^r.

Detailní představu o nákladech na vybavení umožňují fundace tří oltářů v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory. Nejprve roku 1386 Kateřina, manželka Linharta Hagera, odkázala na vybavení chystaného oltáře 15 kop grošů na zakoupení liturgického náčiní a jedné knihy, dále na zhotovení kalicha stříbrnou nádobu a tři lžíce.⁹ Uvedená výbava však nepatřila k nejhonosnějším. Petr Leimwater věnoval roku 1403 svému oltáři sv. Kateřiny slavnostní misál v hodnotě 15 kop grošů, tři zdobené ornáty, dva stříbrné kalichy, z nichž větší pozlacený stál 9 kop grošů a druhý 5 kop, tři stříbrné kříže, z nichž jeden velký měl hodnotu 8 kop a oba malé 2 kopy grošů.¹⁰ Nejhodnotnější klenoty pořídil roku 1404 Petr z Písku pro svoji kapli sv. Tří Králů. V kapli byl velký pozlacený kříž z 21 hřiven stříbra, devět monstrancí, dvě stříbrné podložky, 14 ornátů, čtyři kalichy, tři misály a velký viatik pro četbu hodinek, paly, početné svícny a roucha.¹¹ Hodnotu vybavení těchto oltářů a kaplí odhadujeme v prvním případě na 20 kop, v druhém na více než 40 kop a ve třetím mohla přesahovat 200 kop grošů.

Podstatnou položku představovalo vybavení fundace věčným platem, který sloužil k zaopatření kněze. Kutnohorské oltáře byly vybaveny ročními platy v průměrné výši 10 kop grošů, k jejichž zakoupení byla potřeba jednorázová částka 100 kop grošů. Nepřekračovaly tak průměr obvyklý v českých a moravských městech.¹² Narozdíl například od Českých Budějovic však v Kutné Hoře nezaznamenáváme donace dalších platů pro již existující benefícia. Věčné platy ke kutnohorským oltářům byly zřejmě stabilní: fundátoři je pojišťovali v naprosté většině na svých venkovských statcích nebo na pozemkovém majetku jiných kutnohorských měšťanů, nikoli jako problematické věčné renty váznoucí na městských domech. Pouze dva z 23 oltářů, u kterých tuto informaci známe, užívaly platy pojištěné na kutnohorských domech (► tab. 2). V důsledku držby rozsáhlého venkovského majetku a snadnějšího přístupu k hotovosti se kutnohorští fundátoři mohli vyhnout obavám o stabilitu majetkového zajištění a tím i trvalost své memorie, a to narozdíl od obyvatel jiných měst, kde „věčné“ renty na předlužených domech byly častým a významným ekonomickým problémem.¹³

Průměrné výdaje na zřízení oltářní fundace na základě těchto údajů odhadujeme na 200 kop grošů u těch nejméně nákladných, u reprezentativních fundací nejzámožnějších měšťanů mohly přesahovat i 500 kop grošů. Ani takováto suma nemusela být konečná – Hanuš Glenczel věnoval před rokem 1397 kutnohorskému špitálu dvůr v hodnotě přesahující 700 kop grošů a zároveň vydal žitavské městské radě stejnou částku na pořízení ročního platu 70 kop grošů k udržování cesty. Náklady na jeho zádušní fundace podle těchto propočtů přesáhly hodnotu 1400 kop grošů. Několikanásobně tuto částku překonávaly také fundace mincmistra Petra z Písku, který zřídil dvě rozsáhlé kaple s několika oltáři v chrámu Těla Kristova. Platy pro jejich oltářníky sice zčásti pocházely z odkazů jiných osob, samotný Petr z Písku však vynaložil nejméně 470 kop grošů na zakoupení věčných platů pro kněze a pořídil vybavení kaplí v odhadované hodnotě až 500 kop grošů. V Pískových kaplích stálo nejméně sedm oltářů, jejichž celková cena se mohla pohybovat kolem 1500 kop grošů. Další náklady představovalo zřízení oltáře ve vyšehradském chrámu sv. Petra. Souhrnné výdaje Petra z Písku na fundace oltářů, kaplí a zřízení zádušní memorie se mohly pohybovat kolem 3000 kop grošů, aniž bychom znali výši jeho výdajů na stavbu kutnohorského chrámu Těla Kristova.

⁹ LE III, s. 312, č. 458.

¹⁰ LE VI, s. 315-316, č. 163.

¹¹ APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^r-92^r.

¹² Srov. J. ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích*, s. 45; T. BOROVSÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia*, s. 280; L. MAZANCOVÁ, *Chrám sv. Ducha v Hradci Králové*, s. 305-306.

¹³ K problémům spojeným s věčnými rentami v českých městech F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I, s. 384. Ze starší literatury zejména Zdeněk ŠIMEČEK, *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, *Právněhistorické studie* 9, 1959, s. 49-75; Jaroslav MEZNÍK, *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, *Pražský sborník historický* 7, 1972, s. 50-61. V Českých Budějovicích byla fundační aktivita úzce svázána s rentami na měšťanských domech. Srov. J. ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích*, s. 34-73.

Oltární fundace pro svoji nákladnost zůstávaly vyhrazeny úzké vrstvě měšťanů, kteří disponovali potřebným majetkem a mohli po své smrti odkázat často vysoké sumy hotových peněz. V Kutné Hoře tato vrstva byla poměrně početná¹⁴ a prolínala se, jak uvidíme níže, nejen s příslušníky významných radních rodů, ale též se skupinou vlastníků venkovského pozemkového majetku.¹⁵ Měšťané, kteří k této skupině nenáleželi nebo k ní neměli alespoň úzké vztahy, byli tím více odkázáni na jiné, méně nákladné formy liturgické memorie.

Oltář / kaple	Výše ročního platu	Místo
I.1	6 kop	Nebovidy
I.2	12 kop	Šintloch
I.3	10 kop	Červené Pečky, Mezholezy
I.6	7 kop	Vidice
I.8	10 kop	Bojmany
I.9	10 kop	Kluky
I.10	6 kop	Církvice
II.1	12 kop	Církvice
II.2	10 kop	Pašinka
III.0	10 kop	kutnohorské domy
III.2	10 kop	Ratboř
III.3	10 kop	Lhotka, Rabštejn
III.4	10 kop	Hradenín
III.5	10 kop	kutnohorské domy
III.6	10 kop	dvůr u Kolína
III.7	10 kop	Lošany
III.8	21 kop (?)	Chotusice, Starý Kolín, Hradenín
III.9	9 kop	Paběnice
III.10	9 kop	Paběnice
III.11	10 kop	Ratboř
III.12	30 kop	Týnec nad Labem
IV	10 kop	Štítary, Kolín
V	10 kop	Perštejnec

Tab. 2 – Majetkové vybavení oltárních fundací kutnohorských měšťanů. I – Vysoký kostel Panny Marie; II – kostel Panny Marie Na Náměti; III – chrám Těla Kristova a sv. Barbory; IV – Kolín, špitál sv. Jana Křtitele; V – Vyšehrad, chrám sv. Petra. Římské číslice odpovídají číslům oltářů v textu. Číslem III.0 značíme odkaz Heinlina Perksmida pro chrám Těla Kristova a sv. Barbory.

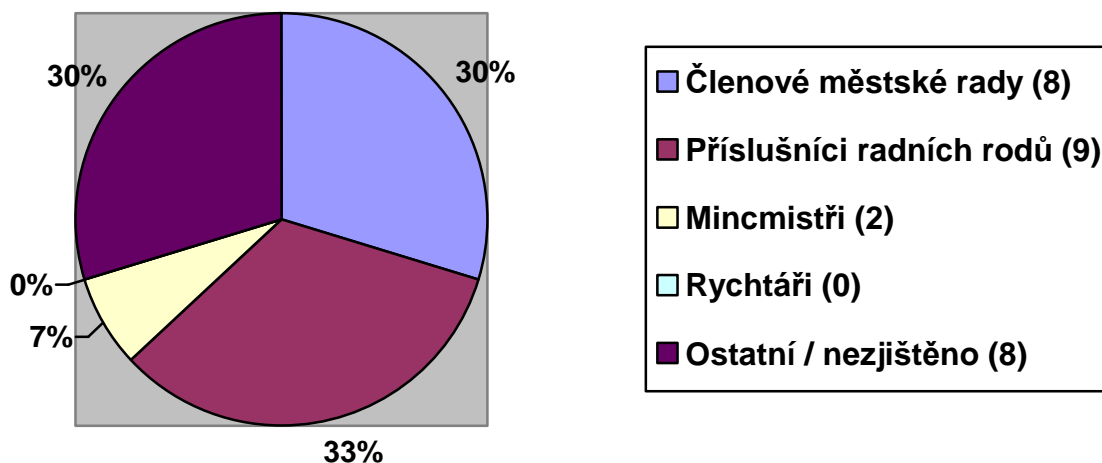
¹⁴ Početnou vrstvu měšťanů, kteří disponovali finanční hotovostí v řádu stovek kop grošů a mohli si dovolit i nákladnou zádušní memorii, dokazuje prodej věčných platů na statcích sedleckého kláštera do měšťanských rukou. Srov. J. ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku*, s. 33-36.

¹⁵ K vazbám mezi radními rody a držiteli významných venkovských statků T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 70.

5.2 Oltářní fundace, reprezentace a legitimizace moci: Společenské postavení kutnohorských fundátorů a jeho souvislosti

Finanční nároky na zřízení oltáře či kaple zužovaly okruh možných zakladatelů na vrstvu nejzámožnějších měšťanů. Při pokusu o bližší charakteristiku této skupiny v Kutné Hoře však narážíme na nedostatek pramenů, které by plně postihovaly její majetkové zázemí a společenské rozvrstvení. Soustavněji dokážeme sledovat pouze některé ukazatele, mezi které patří držba úřadu královského mincmistra, městského rychtáře, účast v městské radě či alespoň příslušnost k některému z radních rodů.¹⁶ Uvedené charakteristiky jsou přehledně zpracovány v tabulce připojené na závěr této kapitoly (► tab. 3). Osoby, které se podílely na založení oltářů, jsou rozděleny do dvou skupin. V první z nich sledujeme postavy zakladatelů, kteří přímo založili oltář či kapli nebo jejichž testamentární odkazy sloužily jako základ pro pozdější, zpravidla posmrtnou fundaci. Ve druhém souboru jsou soustředěni měšťané, kteří též někdy vystupují jako zakladatelé, ve skutečnosti však byli pouze vykonavateli testamentů nebo na ně přešla držba patronátních práv dědictvím či koupí.

Mezi zakladateli v první skupině je patrný vysoký podíl členů městské rady a radních rodů, kteří tvořili celkem 63 % ze všech zjištěných zakladatelů. Proti tomu měšťanů, kteří nezasedali v městské radě ani zde neměli přímé rodinné příslušníky, bylo jen 30 %. Pouze dvě fundace založili královští mincmistři, avšak v obou případech se jednalo o aktivitu Petra z Písku, zároveň člena významného radního rodu, a zcela chybí fundační aktivita ze strany královských rychtářů (► obr. 18). Velmi nízký podíl měli také kněží, kteří v jiných městech náleželi mezi časté a významné fundátory.¹⁷ V Kutné Hoře se pouze bratři Mikuláš a Matěj, kněží z Krnova, podíleli na odkazu pro minciřský oltář Panny Marie a Všech svatých ve Vysokém kostele, který spoluzakládala Žofie, vdova po Frenclínu Kauczenbachovi a snad příbuzná obou bratří.¹⁸ V ostatních případech nacházíme kleriky výhradně jako příjemce nebo vykonavatele zbožných odkazů.

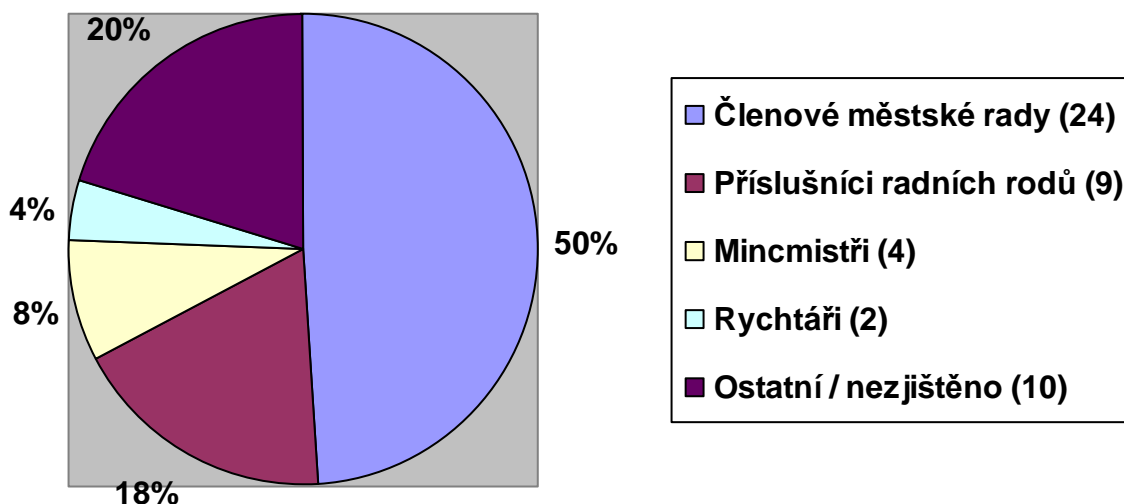
Obr. 18 – Zastoupení členů městské rady a radních rodů, královských mincmistrů a rychtářů mezi fundátory (podle tab. 3). Čísla v závorce u vysvětlivek vyjadřují počet zjištěných fundací.

¹⁶ K obsazení úřadu královského mincmistra E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 286-289; Týž, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 40-43, 69. Ke členům městské rady T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 73-81.

¹⁷ K časté fundační aktivitě kněží v českých a moravských městech srov. J. ADÁMEK, *Vliv farního duchovenstva*, s. 111-119; T. BOROVSÝ, *Kaplaní, oltářníci a jejich benefícia*, s. 275-276. Obecně G. TARBOCHEZ, *Les prêtres fondateurs*, s. 705-753.

¹⁸ LE I, s. 77-78, č. 159.

Uvedená zjištění ještě více vyniknou ve druhé skupině (► obr. 19), která zahrnuje vykonavatele testamentů a druhotné držitele patronátních práv, a to výrazně ve prospěch členů městské rady (50 %). Viditelnější zastoupení v této skupině mají rovněž královští mincmistři (8 %, z toho ve třech případech opět Petr z Písku a v jednom Martin Rotlew) nebo rychtáři, naopak poklesl podíl pouhých příslušníků radních rodů i měšťanů, kteří nenáleželi do jejich okruhu (18 % proti 33 % v předešlé skupině, respektive 20 % oproti 30 %).

Obr. 19 – Podíl členů městské rady a radních rodů, královských mincmistrů a rychtářů mezi vykonavateli testamentů a dodatečnými držiteli patronátních práv (podle tab. 3)

Je zřetelné, že obliba nákladných oltářních fundací byla rozšířena především mezi měšťany, kteří byli členy radních rodů nebo se sami podíleli na správě města. Neomezovala se však pouze na členy městské rady – ti tvořili třetinu všech fundátorů. Ostatní zakladatelé pocházeli z jejich příbuzenského okruhu, častý je výskyt například manželek a vdov členů městské rady (celkem pět případů). Mnoho bylo také těch fundátorů, o kterých nemáme žádné bližší zprávy. Překvapivá je absence fundální aktivity rychtářů, kteří patřili často k nejzámožnějším měšťanům a výrazně se podíleli na městské správě.¹⁹ Naopak nízký podíl držitelů mincmistrovského úřadu je pochopitelnější a napovídá, že sepětí těchto úředníků s měšťanským prostředím Kutné Hory bylo jen volné. Mincmistři ve druhé polovině 14. století často pocházeli z okruhu královských dvořanů nebo z řad pražských měšťanů a po předchodném působení v Kutné Hoře odtud odcházeli. Výjimkou byl Petr z Písku, člen významného kutnohorského rodu.²⁰

Přes vysoký podíl členů radních rodů mezi fundátory jejich rozvrstvení plně nekoresponduje s podílem na správě města. U mnoha významných radních rodů, podobně jako u držitelů rychty, postrádáme zprávy o fundální aktivitě. Například rody Eilowerů, Morspachů, Vorsucherů či Willmannů, které měly též rozsáhlý pozemkový majetek na venkově, nezaložily v Kutné Hoře žádnou významnou fundaci.²¹ Dále je zřejmé, že oltářní fundace ne vždy zůstávaly trvale v

¹⁹ K rychtářům a jejich postavení T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 62, 65-66.

²⁰ Srov. E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 286-289; TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 40-43, 69. Ke královským dvořanům patřili např. Konrád Kaplír ze Sulevic (1383-1388), Konrád z Vechty (1401-1405) nebo Petr Zmrzlík ze Svojšína (1405-1419). Z řad pražských měšťanů pocházeli např. Thomlin Volflinův (1343), Jan Rotlew (1370-1375) a Martin Rotlew (1376-1383).

²¹ K zastoupení rodů v městské radě přehledně T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 64. K pozemkovému majetku na venkově TÝŽ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 75-78. K nízké fundální aktivitě starých radních rodů v Brně TÝŽ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia*, s. 276.

držení zakladatele či jeho přímých potomků (► tab. 3). Jako „rodové“ (alespoň v některé fázi jejich existence) můžeme v Kutné Hoře označit pouze 14 oltářů, tedy 58 % z celkového množství 24 fundací, u kterých tento vývoj jsme schopni sledovat. Z dlouhodobého hlediska takto můžeme označit jen několik málo fundací. Ve Vysokém kostele pouze oltář Jana Sechsela zdědil jeho zeť Václav Coler, v držení rodu zřejmě setrval oltář ruthardovský. V chrámu Těla Kristova a sv. Barbory to byla fundace Markéty, vdovy po Mikuláši Kreuczbürgerovi, která zůstala ve správě jejího syna Martina Odreina, dále oltář Leimwaterů, Glenczelů a Názů a některé z fundací Petra z Písku. Mimo Kutnou Horu setrvaly v držení rodů svých zakladatelů snad hagerovský oltář v Kolíně a pravděpodobně i vyšehradská fundace Petra z Písku, kterou měli zdědit Petrovi potomci a teprve po jejich vymření kutnohorská městská rada.

Na základě uvedených zjištění se vracíme k otázce, zda zakladatelé soukromých oltářů a kaplí vedle proklamovaných zbožných záměrů sledovali též jiné, spíše světské záměry, zahrnující reprezentaci a legitimizaci společenského postavení, bohatství, prestiže a moci zakladatelů.²² Domníváme se, že především v první skupině převládaly spíše motivy spojené s osobní zbožností a obavami o spásu duše nad snahou po vnější reprezentaci nebo zisku symbolického společenského kapitálu. Tento názor podporuje značný podíl žen či vdov kutnohorských měšťanů, které stály nejméně za sedmi oltářními fundacemi, ale i měšťanů, kteří nezastávali významné postavení ve správě města a správu svých zádušních odkazů často svěřovali jednotlivcům či skupinám měšťanů bez zřetelné příbuzenské souvislosti. Vysoký podíl členů radních rodů mezi fundátory proto spíše volně odpovídá jejich bohatství a finančním možnostem při volbě zádušní memorie nežli snaze po reprezentaci a legitimizaci moci.

Snaha vyjádřit prestiž a společenské postavení se více projevuje u několika fundátorů reprezentativních rodových fundací (například Ruthardů nebo Písků), ale především v druhé skupině měšťanů, kteří přejímali správu fundací často jako vykonavatelé testamentů nebo můžeme předpokládat, že oltář získali na základě volnějších příbuzenských vazeb či koupí. V uvedené skupině tvoří členové městské rady téměř polovinu, zatímco podíl ostatních členů radních rodů poklesl na 18 % a podíl měšťanů bez bližší charakteristiky na 20 %. Výraznější je též zastoupení držitelů rychty a mincmistrovského úřadu (► obr. 19). Je proto pravděpodobné, že významní měšťané, členové městské rady či rychtáři využívali svoje společenské postavení k dodatečnému zisku patronátních práv nad oltáři a kaplemi, které sami nezaložili, a tím zpětně i k dalšímu posílení své osobní prestiže či zisku symbolického kapitálu, který představovalo respektované a vážené postavení zbožných fundátorů a správců rodové memorie.

Uvedené závěry zpochybňují naši představu o prestižních a reprezentačních záměrech jako hlavním motivu měšťanských fundátorů.²³ Funkce oltářů spojená s reprezentací, sakrální legitimizací moci a upevněním společenského postavení je zřejmá, byla však až druhotná. Stejnou tendenci budeme moci pozorovat u fundací pod správou městské rady. Naproti tomu početná skupina méně významných fundátorů, kteří často na smrtelném loži zakládali své oltáře či věčné mše bez perspektivy povznést sebe nebo své potomky mezi společenskou elitu, znovu obrací naši pozornost k roli zbožných fundací jako prostředků sloužících v první řadě pro uchování liturgické memorie, vyjádření osobní zbožnosti a dosažení spásy pro zakladatele a jeho rod.

²² Např. H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 88; U. HECKERT, *Die Ratskapelle als Zentrum*, s. 88, 114-116; J. OBERSTE, *Zwischen Heiligkeit und Häresie*, 2, s. 309, 314; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 327-328; Týž, „*Omnes stabimus ante tribunal Christi*“, s. 240-245; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 75; S. RÜTHER, *Prestige und Herrschaft*, s. 9-15, 72-73, 221.

²³ Tak zejm. H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 88; S. RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation*, s. 34-35; Týž, *Prestige und Herrschaft*, s. 9-15, 221.

Fundace	Zakladatel (odkaz)	Postavení	Vykonavatel testamentu, další patron	Postavení
I.1			Frenclín Bavor	RR
			Vincenc Bavor	RR
			Bernard Gruber	MR
I.2	Žofie vd. Frenclína Kauczenbacha, kněží Mikuláš a Matyáš z Krnova	RR	přísežní mincířů a přegěřů	
I.3	Mikuláš Lomer		Václav Lomer	
			Pavel Lomer	
			přísežní mincířů a přegěřů	
I.4			přísežní mincířů a přegěřů	
I.5			Petr Schram	MR
			Franz z Rosenthalu	R, MR
I.6	Mikuláš Pusch	MR	Václav Pusch	RR
			Martin Rotlev	MC
			Petr Schram	MR
I.7	Jan Sechsel		Václav Coler	RR
I.8	Prokop Frank	RR	Petr Schram	MR
			Tomáš Hager	MR
I.9	Konrád Ruthard	MR		
I.10	Mikuláš Salifex	MR		
I.11	Agnes vd. Mikuláše Khacze	RR		
II.1	Dětřich Furmann	RR	Anna vd. Jana Weinreicha	
			městská rada	
II.2	Klára vd. Petra Troppauera		Václav Bartusch	MR
			Ondřej Polner	MR
			Václav Schick	RR
			Jan Kauffmann	MR
II.3	Hanuš Troppauer		Jan Künigstein	
			městská rada	
III.0	Heinlin Perksmid		bratrstvo Těla Kristova	
III.1	Kateřina m. Linhartá Hagera	RR	Martin Kreuczburger	
			Václav Bartusch	MR
III.2	Markéta vd. Mikuláše Kreuczburgera		Jindřich z Rosenthalu	MR
			Jindřich z Pasova	MR
			Franz Oderin	MR
			Martin Oderin	RR
III.3	Jílek Schneider		Jindřich Krug	
			Hensel Lange	MR
			Jakeš Písek	RR
			Jakub Krug	
III.4	Michael Leimwater	RR	Petr Leimwater	RR
III.5	Hanman Glenczel	MR		
III.6	Mikuláš Weispek		Ondřej Polner	MR
			Konrád Náz	MR
III.7	Barbora z Druhanic, m. Ticze Vettera	RR	Václav z Druhanic	
			Konrád Náz	MR
			Karel z Jawora	
III.8	Konrád Náz	MR		
III.9	Mikuláš Weismann	MR	Petr z Písku	MC, MR
			Václav z Písku	MR
			Heinmann Weismann	MR
			Mikuláš z Písku	MR
			Jan z Písku	MR
III.10	Mikuláš Weismann	MR	Petr z Písku	MC, MR
			Václav z Písku	MR
			Heinmann Weismann	MR
			Hanek z Písku	R, MR
III.11	Barbora m. Petra z Písku	RR	Petr z Písku	MC, MR
III.12	Petr z Písku	MC, MR		
IV	Bernard Eisengraber	RR	Václav Perl	
V	Tomáš Hager	MR	Alžběta vd. Tomáše Hagera	RR
			Tomáš Hager	MR
			Jan Hager	MR
			Mikuláš Hager	RR
VI	Petr z Písku	MC, MR	městská rada	

Na předchozí straně:

Tab. 3 – *Vybrané charakteristiky k sociálnímu zázemí zakladatelů oltářních fundací v Kutné Hoře. I – Vysoký kostel Panny Marie; II – kostel Panny Marie Na Náměti; III – chrám Těla Kristova a sv. Barbory; IV – Kolín, špitál sv. Jana Křtitele; V – Kolín, chrám sv. Bartoloměje; VI – Vyšehrad, chrám sv. Petra. Římské číslice odpovídají číslům oltářů v textu. MR – doložena přímá účast v městské radě; RR – příslušnost k radnímu rodu; R – držba městské rychty; MC – držba úřadu královského mincmistra.*

5.3 Fundace a městská rada

Fundační aktivita ve středověkých městech hrála významnou roli vedle okruhu radních rodů obvykle také v životě městské samosprávy. Radní kaple, které vznikaly jako součásti radničních budov, farních kostelů nebo jako samostatné stavby, sloužily pro zádušní memorii členů rady, ale i k formálním úkonům a rituálům spojeným s její obnovou a běžnou činností. Kolem společné liturgie a memorie se posilovalo sebevědomí rady a sakrální legitimita její vlády nad městem po vzoru panovníků a šlechty.²⁴ Městské rady obvykle přejímaly významnou úlohu také při správě farních kostelů, jejich jmění a prostředků na stavbu (*fabrica*), ale i špitálů a soukromých měšťanských fundací. Městská rada jako kolektivní orgán představovala záruku trvání fundací i přes vymření rodu zakladatele.²⁵

V Kutné Hoře je podíl městské rady na fundační aktivitě a správě soukromých měšťanských fundací překvapivě nízký.²⁶ Městská rada podle našich znalostí nezaložila vlastní kapli ani nepřevzala žádnou z oltářních fundací v obou hlavních městských chrámech. Jejich zakladatelé, přestože často svěřovali svoje odkazy do jiných rukou nežli přímým potomkům, dávali přednost členům vážených měšťanských rodů či dokonce jejich skupinám, nikoli však městské radě jako celku (► tab. 3). Výjimku představovala kromě níže uvedených případů prestižní fundace mincmistra Petra z Písku ve vyšehradském kapitulním chrámu, jejíž patronát měl přejít na městskou radu v případě vymření Petrových dědiců.²⁷

Aktivní snaha městské rady o vliv nad soukromými fundacemi se soustředila pouze do dvou míst. Prvním z nich byl špitál sv. Kříže. Již roku 1330 dohlížel na jeho chod a hospodaření správce či špitálmistr dosazený městskou radou. Úmluva mezi městem a sedleckým klášterem z roku 1363 tento stav potvrdila, rada však získala právo řídit špitál pouze po temporální stránce: spravovat jeho stálý majetek včetně pozemků a platů, rozhodovat o jeho stavbě a dosazovat správce. Je pravděpodobné, že spor kutnohorské městské rady se sedleckými cisterciáky byl výrazem úsilí špitál plně ovládnout.²⁸ Péče o špitály často náležela do sféry vlivu městské rady. Interpretujeme ji jako součást procesu konstituování městské identity a samostatné správy – rada při péči o chudé přejímala obvyklé povinnosti křesťanského vládce. Špitály proto byly typem fundací, u nichž zvláště často probíhal proces komunalizace.²⁹ Také v Kutné Hoře vnímáme snahu využít původně soukromý špitál jako prostor pro reprezentaci vlády městské rady. Vzhledem k odporu sedleckého kláštera, který si udržel dohled nad průběhem liturgie ve špitální kapli, však špitál sv. Kříže nakonec nesehrál výraznou roli.

Pozornost městské rady se po roce 1363 přesunula k nedokončenému kostelu Panny Marie Na Náměti, jehož dostavbu pravděpodobně začala financovat. Tuto skutečnost naznačuje osud oltářní fundace Anny, vdovy po Janu Weinreichovi, založené roku 1381 v kapli sv. Václava uvnitř náměťského chrámu a spojené i s liturgií ve špitálu. Městská rada získala patronátní právo nad tímto oltářem roku 1388 po dlouholetém sporu. Její kontrolu nad fundací stvrdil přesun platu oltářníka, který měl být pojištěn přímo na radním domě.³⁰ Kaple sv. Václava a s ní spojená liturgie ve špitálu sv. Kříže se tak stala první fundací pod patronátem městské rady v Kutné Hoře. Do náměťského chrámu hypoteticky klademe také další fundaci, nad níž získala patronát městská rada roku 1403, a sice mešní či oltářní fundaci Hanuše Troppauera z doby před rokem 1389.³¹ Obě fundace jsou jedinými, nad nimiž kutnohorská městská rada získala přímý dohled za

²⁴ U. HECKERT, *Die Ratskapelle als Zentrum*, s. 139-164; D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 286-335.

²⁵ D. W. POECK, *Rat und Memoria*, s. 292-299; A. REITEMEIER, *Pfarrkirchen in der Stadt*, s. 133-151.

²⁶ Proti tomu např. městská rada v Brně získávala patronáty nad oltářními fundacemi výrazně častěji. Srov. T. BOROVSKÝ, *Kaplaní, oltářníci a jejich benefícia*, s. 271-311.

²⁷ LE VI, s. 337-340, č. 174.

²⁸ RBM III, s. 648, č. 1658; RBM VII, s. 914-916, č. 1524. Srov. též výše.

²⁹ E. BÜNZ, *Klerus und Bürger*, s. 370-374; M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 163, 406; Marek SŁOŃ, *Fundacje szpitalne władz komunalnych*, s. 366, 370.

³⁰ LE III, s. 312-314, č. 459.

³¹ LE V, s. 584-585, č. 787.

celé předhusitské období. Vzhledem k jejich koncentraci se domníváme, že snahou rady bylo vytvořit z náměťského chrámu vlastní reprezentativní „radní kostel“, kam se soustřeďovala liturgie spojená s jejím působením a snad i se společnou memorií.

Jakkoli jsme dokázali odkrýt stopy zájmu městské rady o zřízení vlastního liturgického prostoru, její celkový podíl na nadační aktivitě zůstával nízký a odehrával se mimo hlavní centra měšťanské zbožnosti. Městská rada ani nepřebírala správu soukromých fundací v hlavních městských chrámech a snažila se vytvářet spíše vlastní, alternativní prostor. Příčiny tohoto jevu není snadné postihnout. Spatřujeme je v silných vazbách mezi kutnohorskými rody a jejich skupinami, které vytvářely uzavřený svět koncentrovaný kolem oltářních fundací a liturgické memorie. Uvedené vnitřní vazby ve společnosti nahrazovaly obvyklou roli městské rady jako garanta soukromých fundací: častěji se setkáváme s převzetím oltáře skupinou vážených měšťanů, kteří sice byli členy rady, vystupovali však jako soukromé osoby. Jejich volbou fundátoři dávali najevo příslušnost k některé z měšťanských skupin, které se koncentrovaly kolem hlavních městských chrámů a jejichž provázanost a případně i vzájemné rozpory městská rada nedokázala překlenout. Zejména se však domníváme, že nízký podíl rady na nadační aktivitě znovu dokládá druhotný účel oltářů jako míst reprezentace moci a společenské prestiže; naopak zdůrazňuje jejich sepětí s osobní a rodovou liturgickou memorií.

5.4 Fundace a zbožnost v životě kutnohorských korporací

Na základě předchozího výkladu je zřejmé, že fundace a liturgická memorie v Kutné Hoře hrály významnou úlohu spíše uvnitř měšťanských rodů, jimi vytvářených sítí a skupin nežli v prostředí městské rady. Otázkou však zůstává, nakolik se fundační aktivity účastnily také jiné městské korporace.

Kolektivní zbožnost a liturgická memorie, péče o řádný pohřeb a spásu duší svých členů byla jedním z hlavních cílů zbožných bratrstev, ale i běžných řemeslnických cechů ve středověké Evropě³² i v českých a moravských městech.³³ Nepočtené písemné prameny dokládají stejnou praxi také u řemeslnických cechů v předhusitské Kutné Hoře. Jejich počátky klademe již do pokročilejší první poloviny 14. století, dokladů o existenci, vnitřní struktuře či aktivitě řemeslných společenství však máme k dispozici jen omezené množství.³⁴ O významu společné zádušní liturgie hovoří pouze listina městské rady z roku 1401, která obsahuje rozhodčí výrok ve sporu mezi kutnohorskými ševci a koželuhy. Podle jejího ustanovení ševci měli mít nadále svůj vlastní cech jako dříve. Důležitou a zde jedinou zmíněnou náplní cechu byla povinná účast všech členů na zádušní mši v případě smrti některého z nich. Pokud by někdo z mistrů nemohl přijít osobně, měl poslat svoji ženu nebo někoho z čeledi pod pokutou půl libry vosku do společné pokladny.³⁵ Společnou fundační aktivitu nebo předpokládanou liturgickou memorii v prostředí cechů však ani tento, ani jiné prameny nedokládají. Příklad cechu ševců naznačuje, že společná kultovní činnost se zaměřovala spíše na pohřeb členů a s ním spojené obřady.

Nejzřetelnějším dokladem o významu zádušní liturgie a memorie v prostředí kutnohorských korporací jsou fundace obce mincířů a pregěřů ve Vysokém kostele Panny Marie, který stál v těsné blízkosti královské mincovny. První oltář Panny Marie a Všechny svatých v mincířské kapli byl založen přísežnými obce již mezi roky 1368 a 1370. Nedlouho před rokem 1386 jej následoval oltář sv. Maří Magdalény, zřízený mincířem Mikulášem Lomerem, jehož patronát převzali od roku 1395 přísežní mincíři a pregěři patrně po vymření Lomerových potomků. Někdy před rokem 1412 byl založen oltář sv. Ondřeje a Martina.³⁶ Kaple mincířů se třemi oltáři se stala zřejmě nejhonosnější fundací v chrámovém interiéru, kterou nepřekonala ani kaple Ruthardů s jediným doloženým oltářem. Zároveň byla nejrozsáhlejší a nejnákladnější fundací některé profesní korporace v předhusitských Čechách. Svého kaplana mělo například ještě bratrstvo kupců v pražském Týnském chrámu a několik málo dalších cechů.³⁷ Naproti tomu v kapli kutnohorských mincířů působili vedle sebe tři oltářníci, takže liturgie zde probíhala bezpochyby denně. Vysoká míra fundační aktivity u obce mincířů a pregěřů a jejich členů byla dána bohatstvím rodů, které podnikaly v mincovně, ale i mírou exkluzivity tohoto úzce vymezeného a ohraničeného společenství, vyjádřovaného vnější reprezentací například i v podobě vlastních pečetí.³⁸

³² H. ZAREMSKA, *Żywi wobec zmarłych*, s. 733-749; J. GERCHOW, *Memoria als Norm*, s. 207-266; Claudia KLEIMANN, *Die soziale Gruppe der Handwerker. Die Zünfte der Wollweber und Goldschmiede in Dortmund*, in: Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund, ed. Thomas Schilp, Essen 1996, s. 70-80; T. SCHILP, *Zunft und Memoria*, s. 107-120; Sabine von HEUSINGER, *Die Handwerkerbruderschaften in Straßburg*, in: Städtische Gesellschaft und Kirche im Spätmittelalter, eds. Sigrid Schmitt – Sabine Klapp, Stuttgart 2008, s. 123-140.

³³ Hana PÁTKOVÁ, *Ke kultovní činnosti řemeslnických sdružení ve 14. a 15. století*, Brno v minulosti a dnes 12, 1994, s. 169-174; TÁŽ, *Novoměstská zbožnost*, s. 93-103; TÁŽ, *Bratrstvie ke cti božie*, s. 50-69.

³⁴ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 68, 195, 199-200, 213, 228. Srov. též V. HUSA, *Organisationen des Kuttenger Bergvolkes*, s. 243-254. Otazníky zůstávají nad existencí korporací rudokupců či havířů, které jsou doloženy až v pohusitském období. Srov. A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek v Kutné Hoře*, s. 37-70; J. HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci a jejich organizace*, s. 27-40.

³⁵ AMKH, Aktová sbírka, sign. XII.

³⁶ Viz výše.

³⁷ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie*, s. 67-68.

³⁸ K pečetím přísežných mincířů a pregěřů E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 215-216.

Přísežné mincířů a pregěřů, které jmenoval královský mincmistr, známe pro léta 1354-1416 z celkem 15 dokladů.³⁹ Jejich složení bylo velmi proměnlivé – žádný z přísežných není doložen ve své funkci více než dvakrát. Přibližně třetina přísežných byla zároveň aktivní v městské radě, s výjimkou Alderů, Písků a Rosenthalů však nepříslušela k významným radním rodům.⁴⁰ Měšťany, kteří byli aktivní mezi přísežnými obce mincířů a pregěřů, zároveň jen výjimečně nacházíme mezi zakladateli nebo držiteli patronátních práv u vlastních oltářních fundací (opět jde pouze o Písky a okrajově o Rosenthaly). Z uvedených okolností dovozujeme, že obec mincířů a pregěřů kladla důraz na kolektivní fundace, které převážily nad individuální aktivitou jejích členů. Také v tomto případě předpokládáme, že hlavním účelem fundací byla zádušní memorie, doprovázená snahou o vnější reprezentaci obce. V tomto směru se lišila od městské rady, jejíž členové dávali přednost individuálním fundacím a zájem o společnou memorii zůstával v pozadí. Na druhou stranu je angažovanost mnoha členů kutnohorské městské rady mezi mincíři a pregěři pravděpodobně dalším důvodem pro relativně malý podíl rady na fundační aktivitě. Mincířské iniciativa v hlavním městském chrámu Panny Marie vytěsnila obvyklé postavení městské rady a obsadila jedno z nejprestižnějších a vizuálně nejexponovanějších míst v chrámovém interiéru. Mincíři zřejmě převzali část role městské rady při zřizování kolektivní memorie v měšťanské společnosti, správě soukromých fundací, ale pravděpodobně také při podpoře stavby a výzdoby hlavního městského chrámu.

---

³⁹ E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 409-410; Týž, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 68.

⁴⁰ K průniku mezi radou a přísežnými mincíři a pregěři T. BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 65.

5.5 Bratrstvo Těla Kristova a jeho sociální zázemí

Z předchozího výkladu je zřejmé, že v Kutné Hoře převažovaly soukromé fundace nad kolektivní aktivitou městské rady, cechů a jiných korporací. Otázku jejich vzájemného poměru však nelze uzavřít bez zřetele na činnost bratrstva Těla Kristova, které stálo za stavbou nového chrámu, a tím i za největší vlnou soukromé fundační aktivity v předhusitské Kutné Hoře.

Kutnohorské bratrstvo Těla Kristova vzniklo zřejmě roku 1384 pod dojmem silícího tlaku sedleckého kláštera na církevní správu v Kutné Hoře. Jak naznačuje zasvěcení, inspirovalo se patrně pražským novoměstským bratrstvem Obruče a kladiva a podobně si vytкло za cíl vystavět kapli zasvěcenou módnímu eucharistickému kultu. Novoměstské bratrstvo, mezi jehož členy se nacházelo mnoho příslušníků drobné šlechty, bylo úzce propojeno s dvorem krále Václava IV.⁴¹ Struktura kutnohorského bratrstva však byla odlišná: mezi jeho členy byli téměř výlučně měšťané. Prvním pramenem k jeho složení je testament Heinlina Perksmida z roku 1384, který věnoval nově založenému bratrstvu prostředky na zřízení věčné mše, chápané zprvu jako společná liturgie pro jeho členy. Jako vykonavatelé testamentu vystupují čtyři měšťané: Jindřich z Rosenthalu, mincovní písař Jakub Wohlgemuth, Ondřej Polner a Heřman Risen. S výjimkou posledně jmenovaného jsou všichni později doloženi mezi členy bratrstva, a proto je pravděpodobné, že v roce 1384 se kolem úmrtního lože Heinlina Perksmida sešli jeho cechmistrři.⁴² Celkový počet členů zbožné korporace neznáme. Nejpodrobnějším pramenem je listina z roku 1388, která uvádí jmenovitě sedmnáct osob, toto číslo však zřejmě nebylo konečné. Několik dalších pramenů z let 1390-1405 jmenuje vždy jen úzkou skupinu cechmistrřů nebo několika dalších členů konfraternity.⁴³ Mezi členy kutnohorského bratrstva převládali měšťané. Několika svými příslušníky byly zastoupeny radní rody Kauffmannů, Polnerů a Rosenthalů, z dalších významných postav jmenujme Mikuláše Grosse z Norimberka, Konráda Náze nebo Jakuba Píska (► tab. 4). V roce 1384 bylo bratrstvo označeno jako cech písařů a v jeho řadách skutečně nacházíme městského písaře Pavla a mincovního písaře Jakuba Wohlgemutha, původem rovněž z Norimberka.⁴⁴ Rosenthalové, Polnerové, Konrád Náz a Jakub Wohlgemuth také nejaktivněji vystupovali v čele bratrstva.

Označení jako cech písařů zřejmě vyjadřovalo příslušnost členů ke vzdělané elitě, neboť další dva členové se honosili mistrovským titulem. Ještě výraznější bylo zastoupení radních rodů. Z celkem 27 známých světských členů bratrstva jich v radě osobně zasedalo 13, čtyři další náleželi k radním rodům. Pouze u devíti měšťanů neznáme míru jejich angažovanosti v městské správě (► obr. 20). I v řadách bratrstva tak převládali příslušníci radních rodů, šlo však o ty z nich, kteří se neangažovali při fundační aktivitě v jiných kutnohorských chrámech. Vedle světských osobností mezi členy nacházíme také čtyři kněží: Jana řečeného Englisch, Leonarda Eisengraberu, Jana z Brna jinak z Ivančic a pražského kanovníka Jana Růsa z Litic. Účast těchto kleriků zřejmě byla pro bratrstvo cenná, neboť poskytovala měšťanům záruku řádné duchovní správy jejich fundací. Jan Rús a Leonard Eisengraber zastávali funkci rektora nového chrámu, Jan Englisch byl oltářníkem postupně u několika měšťanských oltářů a stejnou roli předpokládáme také u Jana z Brna.

Narozdíl od pražského bratrstva postrádáme doklady o přímé účasti členů královského dvora. Užší vazby s panovníkem zprostředkovávali spíše držitelé těch královských úřadů, které měly sídlo v Kutné Hoře. Roku 1388 v čele bratrstva stál králův hofmistr Vincenc z Rosenthalu a velmi blízko k jeho členům měl mincmistr Petr z Písku, který sám založil několik rozsáhlých

⁴¹ M. POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze*, s. 95-118.

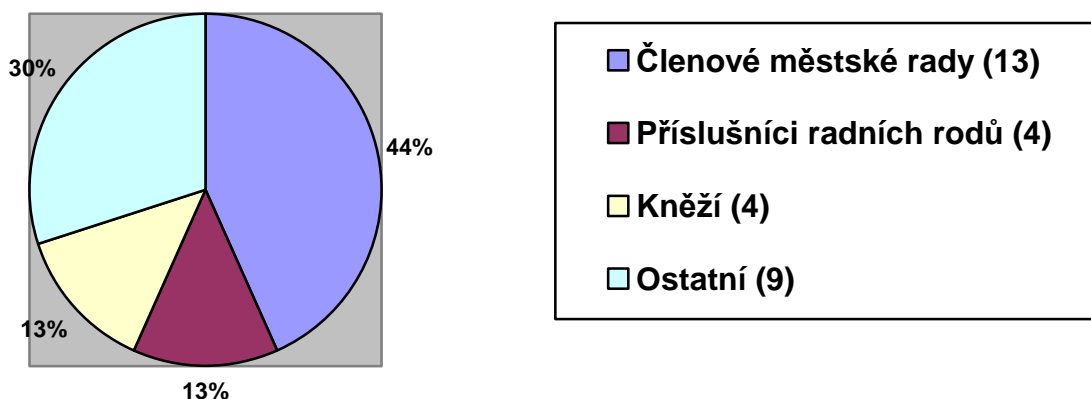
⁴² LE IV, s. 445-446, č. 615.

⁴³ LE IV, s. 445-446, č. 615; CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641; APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^f-29^v; APH, AMK, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 42^v, 45^v-46^f; LC VI, s. 163-164. Srov. H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti boží*, s. 115.

⁴⁴ LE IV, s. 445-446, č. 615 (*czech vnd bruderschaft der schreiber, dy sey von news gestift haben czu lob vnd eren dem heyligen leichnams vnsers herren*).

fundací v novém chrámu; předpokládáme, že jeho stavbu také aktivně podporoval. Přímým členem bratrstva byl jeho příbuzný Jakub z Písku. Celková inspirace dvorským prostředím byla sice zřejmá, projevovala se však spíše v rovině eucharistické zbožnosti nebo využitím služeb dvorské stavební huti nežli přímými personálními vazbami s pražským dvorem. Naopak velmi úzké kontakty bratrstvo udržovalo s pražskou kapitulou, a to zejména prostřednictvím kanovníka Jana Rúsa z Litic, který byl zároveň jeho členem a v letech 1390-1400 působil jako rektor kutnohorského chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.⁴⁵ Roli významného prostředníka mezi bratrstvem a dvorským prostředím sehráli také kapituláři, jimž podléhala pněvická obediencie. Do roku 1388 to byl M. Vojtěch Raňkův z Ježova, který roku 1388 souhlasil se založením chrámu Těla Kristova, a nejpozději roku 1392 jej vystřídal Václav z Radče.⁴⁶ Uvedení kanovníci, stejně jako celá kapitula stáli na straně kutnohorského bratrstva ve vleklých sporech se sedleckým klášteřem a zřejmě kutnohorským měšťanům pomáhali zprostředkovat též kontakt u papežské kurie. Bratrstvo díky těmto vazbám získalo pro svůj chrám několikere papežské odpustky a podařilo se mu dosáhnout i potvrzení fundace nového chrámu.⁴⁷ Přes rozsáhlé kontakty však zůstávalo spjato s místním prostředím a svým vznikem reagovalo nejpravděpodobněji na napjaté vztahy se sedleckým klášteřem, který omezoval soukromou fundiční aktivitu měšťanů.

Obr. 20 – Složení bratrstva Těla Kristova v Kutné Hoře podle dokladů z let 1384-1405 (na základě tab. 5)

Jak jsme uvedli již výše, hlavním záměrem bratrstva byla od počátku stavba nového reprezentativního chrámu, který by městu nahradil chybějící farní kostel a pomohl vymanit se ze závislosti na sedleckém klášteře. Bratrstvo převzalo obvyklou iniciativu městské rady: spravovalo fundaci kněžského místa pro rektora chrámu, ale i prostředky na jeho stavbu, hájilo svoje záměry při soudních sporech a usilovalo o získání papežských i biskupských odpustků. Pojalo chrám jako nové centrum zbožnosti celého města – vybavilo jej právem křtu a pohřbu či dokonce školou. Základní důraz přesto zůstal položen na udržování liturgické memorie měšťanských fundátorů, jak dokládá zmínka o knize mrtvých roku 1404⁴⁸ nebo spory mezi bratrstvem a sedleckým klášteřem, které se soustředily na pohřbívání a související zádušní fundace.

⁴⁵ D. BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská*, s. 85. Srov. též výše.

⁴⁶ CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641; AICP III, s. 22; LC V, s. 197. Srov. také J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř sedlecký*, s. 85-86, 117-124, č. VII-VIII. Kanovník Václav z Radče je doložen v Kutné Hoře též jako svědek na notářském instrumentu z roku 1398 (APH, AMK, Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 45^v-46^r).

⁴⁷ Bratrstvo získalo soubor čtyř papežských bul z let 1391-1403. Srov. CIM II, s. 822-823, č. 641; s. 951-955, č. 738; CIM II, s. 955-957, č. 739; CIM II, s. 974-978, č. 755.

⁴⁸ APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^r-92^r (*pro animabus ..., quorum nomina in libro mortuorum sunt descripta*).

Z těchto důvodů se domníváme, že skutečným cílem bratrstva bylo vytvořit prostor pro soukromé fundace a zádušní memorii jednotlivých měšťanů. Také z tohoto důvodu zřejmě ustoupila do pozadí snaha po vnější reprezentaci, která se žádným způsobem neprojevila ve výzdobě stavebních prvků chrámu. Dochované konstrukce z předhusitské doby zcela postrádají kamenickou výzdobu, která by ukazovala tímto směrem, a zásadně tak odlišují kutnohorský chrám od soudobých fundací městských rad.⁴⁹ Vizuální reprezentace měšťanských fundátorů se omezila patrně na vnitřní výzdobu oltářů a kaplí, stavební podstata chrámu a tím i motivy bratrstva jako celku však zůstaly tímto uvažováním nedotčeny. Vysoce prestižní byla naopak zvolená stavební forma i dvorská parlérovská huť, jejichž výběr vyjadřoval ambice a rozhled elitní vrstvy kutnohorských měšťanů. Bratrstvo pomocí zvolených prostředků vytvořilo exkluzivní prostor, který přitahoval významné soukromé fundátory. Dějiny chrámu tak jsou především výrazem snahy kutnohorských měšťanů získat prestižní prostor pro soukromou zádušní memorii a reprezentovat Kutnou Horu jako sebevědomé město, jehož zbožnost odpovídá bohatství obyvatel.

Členové bratrstva	Datum doložení	Postavení
Purkart Aurifaber	1398	MR
Martin de Doleo	1388	
Mikuláš de Doleo	1388	
Mikuláš Falkenberg	1388	MR
M. Mikuláš Gross	1398, 1405	MR
Franz Gyser	1390	MR
Oswald Hoffmann	1388	
Jan z Jihlavy	1388	
Zikmund Kauffmann	1398	MR
M. Václav Kauffmann	1405	MR
Michael Leimwater	1388	
Jan Minsterberg	1388	
Jakub Wohlgemuth (Munczschreiber)	1384, 1388, 1396, 1398, 1405	MR
Konrád Náz	1398	MR
Pavel písař (notarius Montis)	1388, 1390	
Jakub z Písku	1388	MR
Martin Placzer	1388	
Ondřej Polner	1384, 1388, 1390, 1396	MR
Urban Polner	1405	MR
Mikuláš Polner	1388	RR
Jan Rab	1388	
Mikuláš Resch	1390	MR
Heřman Risen	1384-1396	RR
Jindřich z Rosenthalu	1384, 1388, 1390, 1396	RR
Vincenc z Rosenthalu, hofmistr	1388	MR
Jakub Thausentmark	1390	RR
Jan Tupper	1390	
Jan Englisch	1390	K
Leonard Eisengraber	1390	K
Jan z Brna	1390	K
Jan Rús	1388	K

Tab. 4 – Členové bratrstva Těla Kristova v Kutné Hoře a jejich společenské postavení. MR – členové městské rady; RR – příslušníci radních rodů; K – kněží

⁴⁹ Srov. např. J. ZAHLTEN, *Mittelalterliche Sakralbauten der südwestdeutschen Stadt*, s. 77-91; Tim MICHALAK, *Der Chorneubau der Reinoldikirche des 15. Jahrhunderts als Memorialzeugnis*, in: Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund, ed. Thomas Schilp, Essen 1996, s. 54-69.

5.6 Kutnohorští chudí. Okrajová a skrytá skupina v měšťanské společnosti

Kutná Hora jako lidnaté horní město byla bezpochyby místem ostrých sociálních kontrastů. Podnikání v těžbě a zpracování stříbra, mincovna nebo obchod a řemesla na jedné straně poskytovaly možnost získat velké bohatství, fyzicky náročná práce v dolech a hutích naopak přitahovala množství lidí, kterým v případě zranění nebo předčasného úmrtí člena rodiny hrozil pád na nejnižší příčky společenského žebříčku. Předpokládáme, že kutnohorští chudí tvořili početnou vrstvu úměrnou lidnatosti města. Středověká společnost však vnímala pojem chudoby velmi široce – chudý byl každý, kdo byl odkázán na nějakou formu solidarity druhých, a to nejen z důvodu hmotné nouze, ale i nemoci, stáří nebo ztráty rodiny.⁵⁰ Solidarita s chudými a nemocnými jako projev křesťanského milosrdenství zároveň byla motivem zbožných fundací zejména špitálů v jejich nejrůznějších podobách a významnou součástí zádušní memorie i odkazů v testamentech.⁵¹

Proti tomuto očekávání chudí stáli na okraji zájmu kutnohorských fundátorů. Několik fundací v jejich prospěch se koncentruje do špitálu sv. Kříže, který před rokem 1324 založil Štěpán Pirkner. Špitál samotný je označován jako „*hospitale infirmorum*“, tedy špitál pro nemocné, o jeho stálých obyvatelích však nevíme nic bližšího.⁵² Již roku 1330 věnovala Alžběta, vdova po Mikuláši Puschovi, za spásu jeho duše a „*pro refrigerio infirmorum*“ špitálu roční plat tří hřiven stříbra.⁵³ Ačkoli obdobné motivy nelze vyloučit také u dalších nepočetných fundací ve špitálu, znovu se motiv chudých či nemocných výslovně objevuje až v testamentu Hanuše Kaufmanna z doby po roce 1410. Testátor vyslovil přání, aby z jeho odkazu byly každý pátek vypláceny 2 groše na bílý chléb pro chudé. Fundace Hanuše Kaufmanna, který byl v letech 1401-1410 stálým členem městské rady, nebyla jediným jeho zbožným odkazem. Daroval též dvě kopy grošů ročního platu pro klášter v Pohledu, kde byly na vychování jeho dvě dcery, témuž klášteru pozlacenou monstranci a kříž, po jedné kopě grošů knězi Jindřichovi a kazateli v náměťském kostele, týdenní plat 6 grošů knězi Ondřeji, synu svého švagra Dominika, a roční plat 2 kopy grošů na anniversarium v novém chrámu a sedleckém klášteře, který měl být převeden do špitálu, pokud by anniversarium bylo zanedbáváno.⁵⁴ Týdenní plat 2 groše na chléb pro chudé tedy zdaleka nebyl jedinou ani nejnákladnější fundací Hanuše Kaufmanna. Měl zřejmě za úkol doplnit jeho memorii o potřebný, ale nikoli akcentovaný prvek křesťanského milosrdenství.

Zatímco drobné dary a fundace pro chudé se zřejmě koncentrovaly ke špitálu⁵⁵ a mohly být předpokládanou součástí dalších nedochovaných testamentů, při oltářních fundacích prvek milosrdenství chyběl. Pouze u několika oltářů nacházíme jeho vzdálenou odezvu v testu pro duchovní, kteří by zanedbali mše ustanovené fundátorem. Oltářník měl obvykle za každou zanedbanou mši obdarovat chudé, zřejmě žebráky před vstupem do kostela („*pro pauperibus ante fores ecclesie*“) jedním až dvěma groši. Tyto odkazy se objevují ve Vysokém kostele v mešní fundaci Mikuláše Pusche z roku 1381, při založení oltáře sv. Maří Magdalény Mikulášem Lomerem roku 1387, oltáře sv. Petra a Pavla Petrem Schramem roku 1403, ale i v novém chrámu Těla Kristova při založení oltáře sv. Filipa a Jakuba, Felixe a Adaukta Jakšem Pískem a Jakubem

⁵⁰ M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 15-16. Z nejdůležitějších prací k problematice chudoby např. Michel MOLLAT, *Armut im Mittelalter*, München 1984; Bronisław GEREMEK, *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999, s. 24-77. Z českých prací František GRAUS, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949; TÝŽ, *Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter*, Zeitschrift für historische Forschung 8, 1981, s. 385-437. Nověji Iva GRÜNBAUMOVÁ, *Okrajové skupiny středověkého Brna (Možnosti studia)*, Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 39-57.

⁵¹ Přehledně Marie-Luise HECKMANN, *Die christliche Wohltätigkeit im Mittelalter*, in: Frömmigkeitsformen in Mittelalter und Renaissance, ed. Johannes Laudage, Düsseldorf 2004, s. 96-133. Z prací věnovaných fundacím a testamentům např. R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 97-113;

⁵² Např. RBM III, s. 377-378, č. 968; RBM VI, s. 59-60, č. 104.

⁵³ RBM III, s. 648, č. 1658.

⁵⁴ J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327.

⁵⁵ Podobně tomu bylo např. ve Vídni. Srov. B. POHL-RESL, *Family, Memory and Charity*, s. 125-131.

Krugem roku 1400, oltáře sv. Kateřiny Petrem Leimwaterem roku 1403 a kaple sv. Tří králů Petrem z Písku roku 1404.⁵⁶

Předpokládáme, že i v Kutné Hoře se objevovaly dary pro chudé především jako součást zádušních odkazů v testamentech. Péče o chudé a nemocné, stejně jako fundace, byla vnímána jako výraz křesťanského milosrdenství, které bylo třeba projevovat s ohledem na spásu duše, ale i na obraz dárce či fundátora jako zbožného kajícíka, který se snaží rozdělováním almužny odčinit nespravedlivě získaný majetek. V novější době je interpretována rovněž jako vyjádření nároku na vládu nad měšťanskou společností prostřednictvím převzetí této klasické vládcovské povinnosti.⁵⁷ Oltářní fundace však zřetelně náležely do odlišné skupiny zbožných odkazů a vyjadřovaly jiný, protichůdný způsob uvažování fundátorů.⁵⁸ Také tato souvislost naznačuje, že kutnohorské oltáře byly určeny spíše než pro reprezentaci zakladatele v první řadě pro úzce pojatou osobní a rodovou zádušní memorii, která se odehrávala v exkluzivním a relativně uzavřeném prostředí měšťanské elity a jen málo přesahovala do dalších vrstev společnosti.

---

⁵⁶ LE II, s. 175-176, č. 312; LE III, s. 262-264, č. 403; LE VI, s. 340-342, č. 175; LE VI, s. 143-146, č. 79.

⁵⁷ K uvedenému spektru motivů výběrově H. KÜHNEL, *Sinn und Motivation mittelalterlicher Stiftungen*, s. 5-11; B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 252-253, která zjistila absenci darů pro chudé mezi radní vrstvou v Lübecku; S. RÜTHER, *Repräsentation und Legitimation*, s. 34-35; M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 210-211.

⁵⁸ Tato skutečnost vysvětluje nejen z kutnohorských pramenů. Například v Benátkách během 14. století rostla obliba liturgických fundací, zatímco množství odkazů pro chudé klesalo. Srov. L. GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse*, s. 192. Podobně M. VOVELLE, *La mort et l'Occident*, s. 171.

5.7 Měšťanství synové jako oltářníci rodových fundací

Ryze pragmatickým motivem, který údajně vedl středověké měšťany k ochotě zakládat soukromé oltářní fundace nebo kaple, měla být snaha zaopatřit do budoucna druhorozené syny prostřednictvím církevního obročí.⁵⁹ Pramenný materiál, který vykresluje měšťanskou fundaçní aktivitu v předhusitské Kutné Hoře, však uvedenému modelu nenasevěduje. Původ početné skupiny kleriků, kteří zde působili jako oltářníci, byl výrazně různorodý a jen v malém množství případů nám dovoluje usuzovat na příbuzenské vztahy mezi oltářníky, fundátory a jejich rody.

Při soukromých fundacích založených kutnohorskými měšťany jsme identifikovali celkem 82 kleriků, kteří se zde vystřídali jako kaplani a oltářníci. Uvedené číslo sice není úplné, považujeme je však za reprezentativní vzorek. Pokud odhadujeme, že při jednom oltáři se v předhusitském období vystřídalo v průměru pět kleriků, působilo v Kutné Hoře za uvedenou dobu při 39 zjištěných oltářích přibližně 200 beneficiátů. Číslo 82 tedy představuje 41 % z předpokládaného množství.

Přestože z lidnaté Kutné Hory pocházelo velké množství kněžských svěcenců, naprostá většina zdejších oltářníků pocházela z odlišných míst.⁶⁰ Původ většiny oltářníků ukazuje do větších českých a moravských měst, ale i do Slezska či Lužice. Jako místa původu se objevují Praha, Beroun, Brno, Duchcov, Hradec Králové, Jihlava, Kroměříž, Pelhřimov, Sušice nebo Vysoké Mýto, ale i nedaleká města Čáslav a Kolín. Ze slezských a lužických měst přichází Góleszów, Lehnice, Osoblaha, Svídnice, Wińsk, Zhořelec a Žitava.⁶¹ Početná skupina slezských kněží zřejmě odkazuje na výrazný směr obchodních aktivit a kontaktů kutnohorských měšťanů.

Z Kutné Hory pocházela pouze malá část oltářníků a ještě méně z nich bylo syny nebo příbuznými fundátorů či patronů. Situaci, kdy patron dosadil za oltářníka přímo svého syna, jsme identifikovali pouze v jediném případě, a to u oltáře sv. Jana Evangelisty v chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně. Jeho patron a pravděpodobný zakladatel, kutnohorský měšťan Thomlin Ház, sem roku 1391 prezentoval svého syna Tomáše.⁶² Kateřina Hagerová dosadila roku 1386 za oltářníka sv. Apoštolů v kutnohorském chrámu Těla Kristova alespoň svého synovce Leonarda Eisengraberu, syna své sestry Lucie.⁶³ Jiní soukromí fundátoři však tímto způsobem nepostupovali.

Více obdobných případů nacházíme pouze u oltářů, které spravovala obec mincířů a přegěřů. K oltáři Panny Marie a Všeoh svatých ve Vysokém kostele dosadili jejich přísežní roku 1371 Prokopa Glacera a po jeho smrti roku 1401 Václava Glacera.⁶⁴ Glaczerové přitom byli jedním z neaktivnějších rodů v obci mincířů a přegěřů. Mezi jejich přísežnými působili roku 1371 Albert Glaczer, roku 1392 Ewlin Glaczer a roku 1417 Petr Glaczer.⁶⁵ Také k mincířskému oltáři sv. Maří Magdalény nastoupil roku 1404 Řehoř Alder, syn tehdejšího přísežného mincířů Hanmana Aldera.⁶⁶ Snahu využít svůj vliv a prostřednictvím držby patronátního práva prosadit své syny a příbuzné jako oltářníky nacházíme tedy častěji u korporace mincířů a přegěřů nežli u soukromých fundátorů. I přesto tvoří pět zjištěných případů příbuzenských vztahů mezi patrony a oltářníky pouhých 6 % z celkového počtu 82 známých oltářníků v Kutné Hoře.

⁵⁹ Tak např. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter*, s. 223; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 243. V Brněnských pramenech vysledovali tuto tendenci J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 247-344, T. BOROVSKÝ, *Kaplaní, oltářníci a jejich beneficia*, s. 271-311.

⁶⁰ Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcenci pražské diecéze 1395-1416*, Praha 2010, s. 140-141.

⁶¹ Viz výše u jednotlivých oltářních fundací.

⁶² LC V, s. 57.

⁶³ LE III, s. 311-312, č. 458.

⁶⁴ LC II, s. 66; LC VI, s. 50.

⁶⁵ E. LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, s. 409; TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, s. 68.

⁶⁶ LC VI, s. 134.

V této souvislosti je otázkou, zda převažující většina fundátorů měla příbuzné či potomky či zda zakládala své oltáře v situaci hasnoucí naděje na pokračování rodu. Připomeňme, že jen malou část kutnohorských oltářů můžeme označit jako rodovou – tento rys jsme zjistili pouze u čtrnácti z celkových 39 zjištěných fundací. Velká část zakladatelů světovala své fundace osobám mimo nejbližší příbuzenský okruh (► tab. 3) a přestože přímé doklady o jejich rodinném zázemí chybí, domníváme se na základě těchto souvislostí, že mohlo jít o bezdětné fundátory.

Výraznější roli než přímí příbuzní fundátorů proto hrála skupina kleriků zčásti kutnohorského původu, které nacházíme jako členy bratrstva Těla Kristova nebo v jeho širším okruhu. Tito kněží zřetelně často obsazovali benefícia při fundacích kutnohorských měšťanů. Jako členové bratrstva jsou doloženi roku 1388 Jan Rús z Litic, pozdější kanovník pražské kapituly, a roku 1390 kněží Jan Englisch, Jan z Brna a především Leonard Eisengraber, který prokazatelně pocházel z významného kutnohorského rodu zlatníků a rytců mincovních razidel při kutnohorské mincovně (► tab. 4).⁶⁷ O Janovi z Brna nemáme žádné konkrétní zprávy ve vztahu k obsazení kutnohorských oltářů, Jan Englisch však působil postupně u dvou oltářů: od roku 1397 u sv. Tomáše a Eligia a roku 1405 krátce při jedné z fundací v kapli Panny Marie a sv. Apoštolů v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.⁶⁸ Kanovník Jan Rús byl nejprve v letech 1390-1400 rektorem chrámu Těla Kristova a sv. Barbory a roku 1410 krátce oltářníkem u sv. Petra a Pavla ve Vysokém kostele.⁶⁹ Nejvýraznější postavou z uvedené skupiny byl Leonard Eisengraber, který byl od roku 1386 správcem oltáře sv. Apoštolů v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, roku 1399 oltářníkem sv. Apoštolů ve Vysokém kostele, roku 1404 obdržel do správy rozsáhlou kapli sv. Tří Králů Petra z Písku, nejpozději od téhož roku byl rektorem chrámu Těla Kristova a sv. Barbory a od roku 1405 též farářem v Pněvicích.⁷⁰

Volnější vztah k uvedené skupině měli také dva kněží z pražské i kutnohorské větve rodu Názů, jejichž příbuzný Konrád Náz byl stálým členem bratrstva i městské rady v Kutné Hoře. Doktor Jan Náz, pražský kanovník, Husův odpůrce na kostnickém koncilu a pozdější churský biskup, byl roku 1407 prezentován k oltáři sv. Václava v kostele Panny Marie Na Náměti a v letech 1407-1408 držel jedno z obročí v pískovské kapli Panny Marie a sv. Apoštolů v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, kde je doložen jako oltářník i později, v roce 1417.⁷¹ M. Mikuláš Náz byl před rokem 1403 oltářníkem u sv. Jana Křtitele v novém chrámu Těla Kristova a sv. Barbory a v letech 1403-1405 farářem v Pněvicích.⁷² Nepočetnou skupinu těchto kněží, kteří alespoň zčásti pocházeli z Kutné Hory, doplňoval ještě Mikuláš Schonhar, příslušník jednoho z radních rodů, jež prezentoval Kunclín Ruthard ke svému oltáři Panny Marie ve Vysokém kostele roku 1397, a Friedrich z Kutné Hory neznámého rodu, oltářník v leimwaterovské kapli v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory roku 1403.⁷³

Ani takto pojatá širší skupina kněží s bližším vztahem ke Kutné Hoře nebyla početná. Včetně předchozích příbuzenských případů čítala pouze 11 osob, to znamená přibližně 13 % z celkového množství oltářníků v Kutné Hoře. Klerici uvedení v druhé skupině byli vybíráni fundátory spíše s ohledem na osobní vazby a členství v bratrstvu Těla Kristova nežli na stupeň příbuzenství. Například je příznačné, že žádný z kleriků z rodu Názů nebyl prezentován k některému z oltářů, mezi jejichž patrony se vyskytoval Konrád Náz. Oltářní fundace v předhusitské Kutné Hoře proto nevyznívají jako způsob, jímž by se bohatí měšťané snažili materiálně zabezpečit své syny. Ostatně mezi radními rody v Kutné Hoře nebyla praxe určení synů pro kněžskou dráhu zřejmá

⁶⁷ CIM II, s. 823-825, pozn. k č. 641; APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^f-29^v.

⁶⁸ AM Jihlava, inv. č. 57; LE VI, 323-326, č. 166; LC VI, s. 138.

⁶⁹ APH, AMK, sign. Cod. XCII, fol. 29^f-29^v; Tamtéž, sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII, fol. 42^v, 45^v-46^f; LC VII, s. 6, 8. K Janu Rúsovi stručně D. BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská*, s. 85.

⁷⁰ LE III, s. 311-312, č. 458; AMKH, Aktová sbírka, sign. XI; APH, AMK, sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX, fol. 89^f-92^v; LC VIII-X, s. 72-73.

⁷¹ LC VI, s. 225, 244; LC VII, s. 237; MVB VII, s. 26-27, č. 54. K Janu Názovi stručně F. M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově*, s. 473.

⁷² LC VI, s. 104, 105, 163-164.

⁷³ LC V, s. 284; LE VI, s. 316-317, č. 163.

příliš častá, jak ukazuje ordinační seznam pražské diecéze z let 1395-1416. Z významných rodů zde nacházíme pouze Jana a Pavla Ruthardy, Jana Aldera a Vincence Glaczera. Ostatní svěcenci z Kutné Hory byli identifikováni jen pomocí jména otce a neznáme jejich rodový původ.⁷⁴ Nepočetní klerici z prostředí radní vrstvy mohli být o to více vyhledáváni. Frekventovanost jejich prezentací k soukromým oltářům dokládá význam, jaký měli pro jednotlivé rody, ale i pro širší radní vrstvu, její memorii a zbožnost ti členové, kteří byli určeni pro duchovní dráhu.⁷⁵

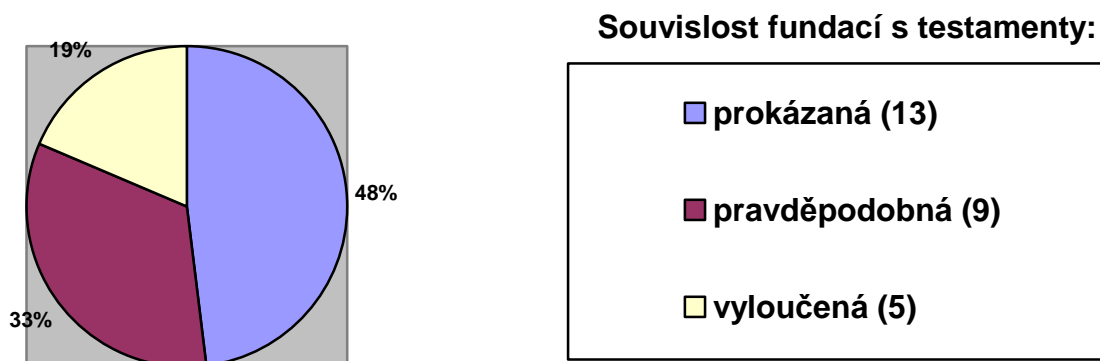
⁷⁴ A. PODLAHA (ed.), *Liber ordinationum cleri*, s. 31, 35, 60, 88, 90.

⁷⁵ B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 367, 404. Srov. též E. SCHLOTHEUBER, *Familienpolitik und Geistliche Aufgaben*, s. 223-247.

5.8 Fundace a memoria: Oltáře kutnohorských měšťanů v kontextu testamentární praxe

Při studiu fundační aktivity kutnohorských měšťanů vyšla najevo častá souvislost mezi oltářními fundacemi a testamentární praxí. Tento výsledek je překvapivý – nákladné fundace nebývají považovány za obvyklé součásti testamentů, měly probíhat spíše mimo poslední pořízení ještě za života fundátorů.⁷⁶ V Kutné Hoře je naopak početná skupina testamentů, jejichž jediným účelem bylo založení věčné mše jako předstupně později dovršeného oltářního benefícia. Také jiné prameny dokládají, že měšťané v očekávání smrti zároveň s volbou místa pohřbu v testamentech odkazovali prostředky na věčné mše.⁷⁷ Soudíme proto, že sepětí testamentární praxe a zádušních fundací zde bylo těsné a obvyklé.

Uvedenou vazbu prokazuje též počet oltářních fundací, na jejichž počátku stál testamentární odkaz. Z celkového množství 39 oltářů známe okolnosti vzniku podrobněji u 27 případů. Z tohoto počtu 13 oltářů či oltářních beneficií (48 %) bylo založeno prokazatelně prostřednictvím testamentu, u dalších devíti (33 %) tuto možnost důvodně předpokládáme a pouze u pěti fundací (19 %) ji můžeme poměrně spolehlivě vyloučit (► tab. 5). Vzájemná souvislost obou jevů tedy je více než zřetelná (► obr. 21).

Obr. 21 – Podíl testamentárně založených oltářů v předhusitské Kutné Hoře (mimo oltáře, u nichž neznáme okolnosti založení – na základě tab. 5)

Uvedené zjištění považujeme za určující pro náš pohled na funkci oltářních fundací v měšťanské společnosti a na motivy jejich zakladatelů. Prvotní podnět pro zřízení fundace spatřujeme v odkazu původních testátorů, kteří fundaci iniciovali a jimž byla v první řadě určena jako prostředek zádušní liturgické memorie. Až druhotně se do procesu fundace zapojovali další spoluzakladatelé, nejčastěji v roli testamentářů, správců nebo vykonavatelů poslední vůle, jejichž motivy mohly být odlišné od záměru původních zakladatelů.

Jak ukázal výklad u jednotlivých fundací, založení oltáře či kaple a souvisejícího kněžského místa prostřednictvím testamentu nebylo jednorázovou záležitostí. Obvykle sestávalo z několika kroků, mezi nimiž mohla být značná časová prodleva. V samotném testamentu převážná většina měšťanů odkazovala pouze hotové peníze nebo věčný plat na zřízení tzv. věčné mše, a to často, aniž by byl určen oltář či kaple, kde má být liturgie sloužena. Upřesněn bývá pouze kostel, jehož volba se odvíjela od výběru místa pohřbu.⁷⁸ Zřízení soukromého oltáře bylo až následným

⁷⁶ B. KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes*, s. 252; T. BOROVSKÝ, *Čas středověkých měšťanských testamentů*, s. 70.

⁷⁷ CIM II, s. 1122, č. 840. Srov. i výše.

⁷⁸ Na věčné mše bez upřesnění oltáře odkázali ve Vysokém kostele Žofie, vdova po Mikuláši Kauczenbachovi, Mikuláš Pusch a Agnes, manželka Mikuláše Khacze; v kostele Panny Marie Na Náměti Dětrich Furmann; v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory Heinlin Perksmid, Kateřina, manželka Linhart Hagera, a Barbora z Druhanic; v kolínském špitálu Bernard Eisengraber. Celkem se jedná o osm z 12 testamentů.

krokem, který samotní testátoři nevykonávali a proběhl obvykle po jejich smrti. Jen výjimečně nacházíme odkaz na zřízení konkrétního oltáře s pravidelnou liturgií nebo odkaz pro již stojící oltář.⁷⁹ Častěji v testamentu bývá určen kněz, který bude sloužit liturgii, a zdá se, že testátoři věnovali této otázce větší pozornost než samotnému zřízení oltáře.⁸⁰

Stejně důležitým krokem bylo ustanovení testamentářů, vykonavatelů či správců závěti, kteří se v posledních vůlích objevují pravidelně. Testátor jejich volbou zajišťoval, aby poslední vůle došla naplnění a svěřené prostředky byly využity podle jeho přání. Skupina testamentářů byla velmi různorodá. Třetinu tvořili přímí potomci, častěji synové a v jednom případě i dcera,⁸¹ v další třetině figurují ostatní příbuzní (otec, švagr, bratři), obvykle však doplnění o další osoby.⁸² Pouze ve třetině případů nacházíme jiné vykonavatele: například u fundace Žofie, vdovy po Mikuláši Kauczenbachovi, a kněží Mikuláše a Matyáše z Krnova to byli přísešní mincířů a pregéřů, v případě Heinlina Perksmida zástupci bratrstva Těla Kristova. Důraz na příbuzenství je tedy zřetelný, testátoři však často vybírali širší okruh vykonavatelů, aby tak snížili riziko jejich nenadálé smrti a ztráty záruk, že jejich vůle bude naplněna. Testátoři, kteří měli přímé potomky, svěřovali své závěti pouze jim, takoví však byli v menšině. U většiny testátorů předpokládáme, že byli bezdětní a správu svých odkazů přenechávali příbuzným nebo jiným osobám převážně z okruhu významných radních rodů, které byly dostatečnou zárukou naplnění a trvání fundace.

Testamentáři po smrti zakladatele bděli nad uskutečněním fundace, dosazovali kněze, jejich úkolem bylo zřídit potřebný oltář a často zřejmě rozhodovali o konkrétním místě, kde bude stát. Posledním krokem z jejich strany byla péče o potvrzení fundace jako církevního benefícia. Jak jsme ukázali výše, následovala často se značným odstupem od původní závěti. Arcibiskupovi úředníci respektovali roli testamentářů a přisuzovali jim jak držbu patronátního práva, tak titul fundátorů. Původní správci testamentu tak získávali podíl na zádušní liturgii: často určovali, že fundace bude sloužit ke spáse duší nejen původního zakladatele, ale také jich samotných.⁸³ I měšťanská společnost zřejmě vnímala původní správce odkazu jako fundátory oltářů a respektovala význam jejich role. Zisk patronátního práva pro ně znamenal zvýšení osobní prestiže, možnost reprezentace bohatství a zbožnosti, ale také upevnění společenské pozice. Zapomenuti však nebyli ani původní zakladatelé. Jejich zádušní memorie se odráží jak ve většině fundačních písemností, mohla však být uchována i v názvu oltáře či kaple. Například u fundace oltář sv. Tomáše a Eligia v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory byl důsledně označován jako weispekovská kaple podle zádušního odkazu Mikuláše Weispeka, ačkoli fundaci nechali potvrdit měšťané Ondřej Polner a Konrád Náz, kteří i nadále drželi patronát a ve fundačním instrumentu ustanovili, že liturgie při něm má sloužit spáse duší jich samotných a jejich předků.⁸⁴

⁷⁹ Pouze mincíř Mikuláš Lomer odkázal věčný plat k mincířské kapli ve Vysokém kostele, kde zřejmě již stál jeho oltář, a zároveň určil kaplana i četnost pěti týdenních bohoslužeb, Jan Sechsel svěřil svůj výslovně zmíněný oltář konkrétnímu knězi, Klára, vdova po Petru Troppauerovi, určila věčný plat na zřízení oltáře v kostele Panny Marie Na Náměti, u nějž měly být slouženy čtyři mše týdně a Mikuláš Weismann odkázal na dvě věčné mše v kapli Petra z Písku, tedy nikoli u vlastního oltáře.

⁸⁰ Konkrétního kněze zvolilo devět z dvanácti testátorů, respektive jde o deset z třinácti fundací (Mikuláš Weismann v jednom testamentu založil dvě fundace): Žofie, vdova po Mikuláši Kauczenbachovi, Mikuláš Lomer, Jan Sechsel, Dětrich Furmann, Klára, vdova po Petru Troppauerovi, Heinlin Perksmid, Kateřina, manželka Linhartů Hagera, Mikuláš Weismann a Bernard Eisengraber.

⁸¹ Svoje syny určili jako správce testamentu Mikuláš Lomer, Mikuláš Pusch a Klára, vdova po Petru Troppauerovi, dceru zvolil Jan Sechsel.

⁸² Agnes, manželka Mikuláše Khacze, zvolila svého švagra Štěpána Schicka, Dětrich Furmann neupřesněného příbuzného Tylusche Furmanna spolu s dalším měšťanem, Barbora z Druhanic svého otce Václava s dalšími měšťany a Mikuláš Weismann svého bratra Hanmana a bratry z Písku.

⁸³ Srov. výše např. fundaci oltáře sv. Petra a Pavla ve Vysokém kostele (LE VI, s. 340-342, č. 175), oltáře sv. Václava v kostele Panny Marie Na Náměti (LE II, s. 181-182, č. 320), sv. Tomáše a Eligia (LE VI, s. 323-326, č. 166) nebo sv. Filipa a Jakuba, Felixe a Adaukta v chrámu Těla Kristova (LE VI, s. 143-146, č. 79).

⁸⁴ AMKH, Aktová sbírka, sign. XVI (*Litera domini Nicolai super IIII ss. census in capellania Weyspek. Ista litera spectat pro capellania Weispekin IIII ss.*); AM Jihlava, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 3 (Městská kniha III radní), fol. 233^v-235^r (*Item litera super Boimans IIII ss. census debet dari ad cappelianiam Weispekin in ecclesia sancte Barbare in Montibus*).

Sepětí oltářních fundací s testamentární praxí nejzřetelněji hovoří o motivech kutnohorských měšťanů. Testátoři, kteří pořizovali své poslední vůle na úmrtním loži, akcentovali zřízení liturgické memorie a volili kroky, které zaručovaly její uskutečnění a trvalost. Mezi ně patřil výběr vhodného kněze a dostatečného počtu důvěryhodných testamentářů. Základním motivem zakladatelů, kteří odkazovali svůj majetek v očekávání blížící se smrti, bylo vyjádření zbožnosti a snaha o spásu vlastní duše i duší ostatních členů rodu, jíž měla sloužit trvalá liturgie. Také proto nacházíme mezi testátory význačný podíl žen, kterým ležel na srdci osud jejich blízkých – celkově šlo o pět jistých a dvě pravděpodobné testátorky (► tab. 5). Naopak důraz na vnější reprezentaci společenského postavení, bohatství a moci u těchto odkazů postrádáme. Uvedené úmysly přisuzujeme až správcům a vykonavatelům testamentů, kteří dohlíželi na trvání fundace, ale také zřizovali potřebné oltáře a získávali nad nimi patronátní právo.

Fundace	Zakladatel (odkaz)	Souvislost s testamenty
I.2	Žofie vd. Frenclina Kauczenbacha, kněžší Mikuláš a Matyáš z Krnova	A
I.3	Mikuláš Lomer	A
I.6	Mikuláš Pusch	A
I.7	Jan Sechsel	A
I.8	Prokop Frank	P
I.9	Konrád Ruthard	N
I.10	Mikuláš Salifex	P
I.11	Agnes vd. Mikuláše Khacze	A
II.1	Dětřich Furmann	A
II.2	Klára vd. Petra Troppauera	A
II.3	Hanuš Troppauer	P
III.0	Heinlin Perksmid	A
III.1	Kateřina m. Linharta Hagera	A
III.2	Markéta vd. Mikuláše Kreuczburgra	P
III.3	Jílek Schneider	P
III.4	Michael Leimwater	P
III.5	Hanman Glenczel	P
III.6	Mikuláš Weispek	P
III.7	Barbora z Druhanic, m. Ticze Vettera	A
III.8	Konrád Náz	N
III.9	Mikuláš Weismann	A
III.10	Mikuláš Weismann	A
III.11	Barbora m. Petra z Písku	P
III.12	Petr z Písku	N
IV	Bernard Eisengraber	A
V	Tomáš Hager	N
VI	Petr z Písku	N

Tab. 5 – Oltářní fundace založené na základě odkazu v testamentu. I – Vysoký kostel Panny Marie; II – kostel Panny Marie Na Náměti; III – chrám Těla Kristova a sv. Barbory; IV – Kolín, špitál sv. Jana Křtitele; V – Kolín, chrám sv. Bartoloměje; VI – Vyšehrad, chrám sv. Petra. Římské číslice odpovídají číslům oltářů v textu. Souvislost s testamenty: A – prokázaná; P – pravděpodobná; N – vyloučená

6

OLTÁŘNÍ FUNDACE, MEMORIE A MĚŠŤANSKÁ SPOLEČNOST V PŘEDHUSITSKÉ KUTNÉ HOŘE

6.1 Motivy oltářních fundací a jejich odraz v pramenech

Kutnohorští měšťané nezanechali autentické svědectví, které by odhalovalo motivy a funkce jejich oltářních fundací. K odkrytí jejich záměrů jsme nuceni využít spíše nepřímé ukazatele a náznaky, které nacházíme ve společných rysech měšťanské fundační aktivity. Jistou váhu přesto můžeme přisoudit i terminologii, užívané v písemnostech v souvislosti s fundacemi.

Nejblíže uvažování měšťanských fundátorů byly nepochybně jazykově německé testamenty a listiny městské rady, u kterých předpokládáme využití termínů srozumitelných nejen písaři či knězi, ale také testátorovi a jeho svědkům. Takřka synonymem pro dnešní chápání fundace byl soudobý termín *seelgerät*, kterým zřejmě označovali své fundace sami měšťané. S tímto pojmem se setkáme v Kutné Hoře celkem v 11 případech a nechybí v téměř žádném německojazyčném pramenu.¹ Termínem *seelgerät* byly označovány souhrnně zádušní fundace v německých oblastech středověké Evropy a stejný význam měl zřetelně také v předhusitské Kutné Hoře.² Jeho nejobvyklejší formou byla *anniversaria*,³ v Kutné Hoře jej však nejčastěji nacházíme ve spojitosti s fundací věčných mší a upřesněný termínem *ewige messe*, jímž fundace mohla být označena i samostatně.⁴ Důraz na trvalost fundací a jejich zádušní a liturgický charakter je tedy zřetelný již z terminologie soudobých pramenů. V některých případech měšťané přiblížili své úmysly také stručnými obraty o záměru prospět svým duším.⁵ V jediném případě, v testamentu kolínského měšťana Jana Sechsela z roku 1381, nacházíme výraz *gedechtnus*, který akcentuje též memoriální rozměr zádušní liturgie při oltářní fundaci a blíží se dnešnímu chápání termínu *memoria*.⁶

Stručné výrazy testamentů a městských listin zřejmě odrážely záměry fundátorů spíše nežli vzletné texty latinských listinných areng, které vycházely ze stereotypních formulářů, užívaných již od raného středověku.⁷ Jen málo středověkých měšťanů ovládalo základy latiny a bylo schopno alespoň částečně porozumět jejím obratům.⁸ Přesto i ony mohou zprostředkovaně zrcadlit některé zvyklosti středověkých fundátorů. Nejčastějším termínem užívaným v souvislosti s fundacemi je obrat *pro salute et remedio animae* nebo jeho varianty. Také tento výraz, užívaný v arengách listin již od raného středověku, zdůrazňuje zádušní charakter fundací, avšak pouze na nejobecnější rovině.⁹ Naopak výrazy o zbožném záměru rozmnožit bohoslužby (*in augmentum cultus divini*) byly světským zakladatelům vzdáleny.¹⁰

¹ Z testamentárních textů srov. LE III, s. 311-312, č. 458; J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 239-241, č. 327. Z listů a listin městské rady srov. LE V, s. 584-585, č. 787; LE VI, s. 126, č. 69; s. 213, č. 112; s. 317, č. 163; s. 341, č. 175; s. 421, č. 216; AMKH, Aktová sbírka, sign. XI; J. A. TOMASCHEK, *Der Oberhof von Iglau*, s. 241-245, č. 328; B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 68-69, č. XII.

² P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 128; A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter*, s. 232; M. RIETHMÜLLER, „To troste miner sele“, s. 48; Karl SCHMID, *Stiftungen für das Seelenheil*, s. 58-59.

³ H. E. FEINE, *Kirchliche Rechtsgeschichte*, I, s. 374; H. LENTZE, *Das Seelgerät im mittelalterlichen Wien*, s. 35-103.

⁴ Často *seelgeret und ewige mess*. Srov. LE III, s. 311-312, č. 458; LE IV, s. 445-446, č. 615; LE V, s. 584-585, č. 787; LE VI, s. 126, č. 69; s. 144, č. 79; s. 213, č. 112; s. 317, č. 163; s. 341, č. 175; s. 421, č. 216; B. BRETHOLZ, *Johannes von Gelnhausen*, s. 68-69, č. XII; AMKH, Aktová sbírka, sign. XI.

⁵ LE III, s. 311-312, č. 458 (*durch meiner sell selikeit willen*); G. FRIEDRICH (ed.), *Třetí kniha provolací z let 1411-1448*, s. 518-519 (*meiner sele gutlich*).

⁶ AM Kolín, *Liber contractuum* II, 1376-1401, fol. 38^v.

⁷ K formulářům fundačních listin obecně Robert BARTSCH, *Seelgerätstiftungen im XIV. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des Testaments in Österreich*, in: Festschrift für Karl von Amira, Berlin 1908, s. 1-58. M. PAULY, *Peregrinorum, pauperum*, s. 214-215.

⁸ B. NOODT, *Religion und Familie*, s. 37-40.

⁹ Heinrich FICHTENAU, *Arenga. Spätantik und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*, Graz – Köln 1957, s. 145. Srov. LE I, s. 77-78, č. 159; LE II, s. 181, č. 320; LE III, s. 262-264, č. 403; LE IV, s. 465, č. 641; LE VI, s. 125-128, č. 69; s. 131-133, č. 71; s. 143-146, č. 79; s. 210-215, č. 112; s. 314-318, č. 163; s. 340-342, č. 175; s.

Uvažování středověkých fundátorů byl patrně bližší jiný častý obrat, který vyjadřoval v několika obměnách snahu vyměnit prostřednictvím „šťastného obchodu“ pozemské statky za věčné (*temporalia pro eternis et transitoria pro perpetuis felici commutare commercio*).¹¹ Také tento výraz náležel k obvyklé výbavě právnických formulářů,¹² středověká představa o možnosti zakoupit si spásu duše, kterou dnes vnímáme jako „účetnictví s věčností“ či dokonce jako „ekonomii spásy“, však byla vlastní soudobé církvi i tehdejší měšťanům.¹³

Oltářní fundace, ať již jako příklad „šťastného obchodu“ směřujícího ke spáse duše, nebo jako prostý *seelgerät*, byly v soudobém chápání i terminologii plně spjaty především se zádušní liturgií a memorií svých zakladatelů. Tento rozměr fundací v předhusitské Kutné Hoře potvrzuje řada přímých i nepřímých faktorů. Mezi fundátory nacházíme jak početnou skupinu zámožných členů městské rady, tak méně významné členy jejich rodů. V mnoha případech zakládaly svoji osobní, ale zejména rodovou memorii jejich manželky a vdovy. Rovněž sepětí fundací s testamentárními odkazy, a to často u měšťanů, kteří zřejmě umírali bezdětní a nezakládali svoji memorii s cílem povznést sebe či své potomky mezi společenskou elitu, ukazuje trvalou zádušní memorii jako jejich hlavní účel.

Zároveň však byly také společenskou konvencí:¹⁴ v měšťanském prostředí zůstávaly vyhrazeny úzké a uzavřené vrstvy nejzámožnějších obyvatel. Vytvářely exkluzivní liturgickou memorii a mimoděk, ale i cíleně potvrzovaly společenský status zakladatele. Založit či vlastnit oltář patřilo k dobrému jménu a způsobu společenské komunikace i v předhusitské Kutné Hoře. Tuto tendenci můžeme hledat u některých zvláště honosných fundací, například Konráda Rutharda nebo Petra z Písku. Soudíme tak i podle časté snahy členů radních rodů ovládnout starší fundace převzetím patronátních práv. Významní měšťané, členové městské rady nebo rychtáři využívali svoje společenské postavení k zisku patronátu nad fundacemi, které sami nezaložili, a tím k dalšímu posílení společenské prestiže. Ryze pragmatické motivy (snahu zaopatřit druhorozené syny prostřednictvím církevních obročí nebo pomocí zisku symbolického kapitálu upevnit vládu nad městem), se však v Kutné Hoře nepodařilo prokázat.

Všechny uvedené rysy potvrzují sociálně historické chápání fundací a zádušní memorie.¹⁵ V nejistém světě na sklonku středověku se jejich význam zvyšoval a s ním také frekvence jejich zakládání. V předhusitské Kutné Hoře tato skutečnost může být důsledkem působení dlouhodobých vlivů, především dvorské kultury na měšťanskou elitu, ale i kontaktů s vyspělými městy střední Evropy, vedle Prahy zejména s Norimberkem. Na sklonku 14. století se tyto vlivy protly s krizovými jevy předhusitské doby, reprezentovanými nestabilitou královské vlády a

---

377-378, č. 197; LE VII, s. 384-387, č. 156. V Avignonu shromáždil prameny, které jej ve 14. století spojují se záchranou duší z očistce, J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, s. 418.

¹⁰ Tyto záměry přisuzoval fundátorům např. Clive R. BURGESS, „*For the Increase of Divine Service*“, s. 46-65. Nesouhlasně Martial STAUB, *Stifter als „Unternehmer“: Frömmigkeit und Innovation im späteren Mittelalter am Beispiel Nürnbergs*, in: *Frömmigkeit im Mittelalter. Politisch-soziale Kontexte, visuelle Praxis, körperliche Ausdrucksformen*, eds. Klaus Schreiner – Marc Müntz, München 2002, s. 155-171, zde s. 162. Srov. např. LE III, s. 262-264, č. 403; LE VI, s. 125-128, č. 69; s. 131-133, č. 71; s. 143-146, č. 79; s. 208-210, č. 111; s. 210-215, č. 112; s. 340-342, č. 175; LE VII, s. 384, č. 156.

¹¹ Srov. např. LE IV, s. 465, č. 641 (*volens terrestriam in celestia et transitoria in eterna felici commercio commutare*), LE VI, s. 340-342, č. 175 a shodně LE VII, s. 386-387, č. 156 (*cupiens temporalia pro eternis et transitoria pro perpetuis felici commutare commercio*); LE VI, s. 125-128, č. 69, shodně LE VI, s. 143-146, č. 79; LE VI, s. 208-210, č. 111 a LE VI, s. 210-215, č. 112 (*transitoria pro eternis, terrena pro celestibus feliciter commutare*). Naposledy uvedený obrat se vyskytoval patrně v některém lokálně užívaném formuláři, neboť jej shodně uvádějí listy vydané kutnohorskými měšťany, zatímco první uvedené varianty užívali notáři arcibiskupské kanceláře.

¹² H. FICHTEAU, *Arenga*, s. 141.

¹³ J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*; H. KÜHNEL, *Sinn und Motivation mittelalterlicher Stiftungen*, s. 5-11; B. POHL-RESL, *Rechnen mit der Ewigkeit*, s. 75.

¹⁴ R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 48.

¹⁵ M. BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters*, s. 90-91.

morovými ranami se zvýšenou úmrtností. Všechny tyto jevy zvyšovaly pocit nejistoty kutnohorských měšťanů a jejich potřebu zajistit trvalou zádušní memorii pro případ vymření rodu (což byla zřejmě častá realita při rozhodování umírajících fundátorů) nebo náhlé ztráty společenských pozic. Měšťané proto ochotně zakládali oltáře, kaple nebo alespoň věčné mše, pojišťovali je pomocí stálých platů, svěřovali je do rukou svých příbuzných nebo celých skupin vlivných měšťanů. K zajištění své memorie využívali též městskou radu, zbožné bratrstvo Těla Kristova nebo profesní korporace a se stejným úmyslem se zřejmě obraceli též na církevní úřady, aby potvrdily jejich fundace jako trvalá beneficia chráněná kanonickým právem. Oltářní fundace tak nebyly prostým výrazem obav z blízké smrti, ale vyjádřením potřeby zasadit osobní i rodovou zádušní memorii do širších společenských vazeb a tak ji uchránit před zánikem v případě společenských otřesů. Oltáře se stávaly pevnými body uprostřed proměnlivých sociálních sítí, kde se soustřeďovaly měšťanské komunity kolem memorie zemřelých. „Přítomní mrtví“ tak nejen získávali zádušní přímly, ale sami sloužili živým k upevnění jejich společenského postavení nebo posílení skupinové identity.

Je otázkou, nakolik uvedený proces ovlivnilo učení o očistci. Na základě kritiky reformních učenců a kazatelů v předhusitských Čechách se zdá, že v rozvoji fundační aktivity tato představa sehrála podstatnou roli. Čeští reformátoři kritizovali hojně rozšířené „obchodní“ praktiky spojené se zádušní liturgií a připisovali je zistným záměrům církve zbohatnout na strachu z očistce. Například Mikuláš z Drážďan odsoudil v souvislosti s očistcem příliš mnoho modliteb za zemřelé, honosné pohřební obřady, pálení svíc, nadměrné almužny nebo objednávku třiceti mší za zemřelého. Prvotní víra v účinnost mešní liturgie stejně se tak měnila v okázalé projevy vnější zbožnosti a zejména bohatým nabízela možnost vykoupit se nákladnými náboženskými úkony.¹⁶

Očistec v každém případě přibližoval středověkému člověku téměř na dosah perspektivu posmrtného utrpení a zvyšoval potřebu solidarity mezi světem živých a mrtvých. Liturgická zádušní memorie s vidinou jistoty očistcových muk získávala na naléhavosti. V Kutné Hoře postrádáme doklady o zřizování takzvaných sériových mší, které se v pozdním středověku stále častěji koncentrovaly do období po smrti a pohřbu testátora a jsou chápány jako výraz rozšíření nauky o očistci. Nedokážeme se proto vyjádřit k problému jejich vzájemného vztahu s trvalými fundacemi.¹⁷ I z tohoto důvodu se však domníváme, že „věčné“ fundace, zde především oltářní, odpovídaly na obavy z očistce stejným způsobem jako sériové mše. Vedle individuální spásy vyjádřené sériovými bohoslužbami nebo též anniversarii¹⁸ však akcentovaly rovněž kontinuitu memorie fundátora i jeho rodu v měšťanské společnosti. Oltářní fundace tak více než jiné způsoby zádušní liturgie vyjadřovaly sociální rozměr přítomnosti mrtvých mezi živými a jejich vzájemné solidarity.

Uvedený dvojí rozměr zádušních odkazů a liturgie výstižně popsal jeden ze současníků předhusitské doby, jihočeský nižší šlechtic Tomáš Štítný ze Štítného, který se dlouhodobě pohyboval v univerzitním prostředí a v reformních kruzích předhusitské Prahy.¹⁹ Svoje pochybnosti o „obchodu s věčností“ zachytil v díle *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, kde několikrát uvažoval o svém postoji k očistci a zádušním bohoslužbám. Nejprve shrnul obvyklé způsoby, jak pomoci duším zemřelých a v souladu s církevním učením vyzdvihl účinnost mše.²⁰ Svým dětem proto adresoval přání, aby jej řádně pohřbily s obvyklými obřady, které se měly opakovat třetí, sedmý a třicátý den. Mezitím po třicet dní měla být sloužena denně zádušní mše. Zvláště velký význam přikládal osobní účasti svých blízkých na

¹⁶ S. BYLINA, *Czysciec u schyłku średniowiecza*, s. 740; F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 330-345.

¹⁷ Srov. J. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'au-delà*, s. 339-351, 412-424; R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 67-69, 139-163.

¹⁸ H. BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire*, s. 92.

¹⁹ Ke Štítnému stručně např. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I, s. 273-274.

²⁰ Karel J. ERBEN (ed.), *Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, Praha 1852, s. 283-284, 301-303, 310-312.

této liturgii. Až do jejich smrti mělo každoročně probíhat anniversarium za Tomášovu duši, na které měli věnovat roční plat 1 kopy grošů. Věčnou památku si však nepřál. Se smrtí jeho dětí zanikala i „paměť“ jeho osoby: „*O tom, co by pak učinili za mů duši, nemyslím, byť má paměť zde na zemi věčna byla, aniž to muoží tak, jakož mnozí mně, vycházeti; protož nepřikazují věčného platu za svú duši.*“ Pochybnosti Tomáše ze Štítného vycházely patrně z nedůvěry v účinek bohoslužby konané bez osobní účasti a zbožných úmyslů svých blízkých. Proto kladl důraz na průběh liturgie v rodinném kruhu a trvalou fundaci byl ochoten připustit až ve chvíli, kdy jeho potomci ztratí naději na pokračování rodu: „*Protož nepřikazují věčného platu za svú duši, anižť velím, donidž jest naděje, žebych vnúčata měl jmieti, by dědin utrhal.*“²¹ Ani ta však pro něj neznamenalala jistotu. Při pohledu na hrozby očistcových muk vložil své duši do úst výmluvná slova, která požadovala pokání již na tomto světě: „*A tu kdyby jí viděti lze bylo všecko hoře těch pracných duš, ješto trpie muky těžké ukrutného ohně, k nimž by mosila, ač by sobě zde pokáním nepomohla, zdali by duše každého žalostně k němu nevolala řkúc: ,Ó spomoz své dušici hubené, nedaj jí těchto muk strpěti ukrutných! Nenaděj se do pomoci živých na světě: každýt má s světem činiti dosti, každýt hledá svého. Vieceť i v zádušních službách hledají lidé cti světské, nežli úžitka dušiem svých přátel.*“²²

Osobní reflexi zádušních otázek u Tomáše ze Štítného považujeme za zvláště cennou.²³ Zachytila strach z očistce, otázky trvalé memorie, zádušní liturgii probíhající v rodinném kruhu i obavy z proměny zbožné memorie v otázku pouhé „světské cti“. Štítný nezpochybňoval pomoc duším v očistci a spojoval s ní jak trvalé, tak dočasné bohoslužby soustředěné v době po smrti a pohřbu. Závažný konflikt však nacházel mezi zbožnými úmysly zakladatele a důrazem na vnější reprezentaci, jíž se obával od budoucích správců svého odkazu a kterou pozoroval kolem sebe. Stejně tendence v pojetí zádušní memorie naznačily také prameny k oltářním fundacím v předhusitské Kutné Hoře.

²¹ K. J. ERBEN (ed.), *Tomáše ze Štítného Knížky šestery*, s. 311-312.

²² K. J. ERBEN (ed.), *Tomáše ze Štítného Knížky šestery*, s. 275.

²³ Srov. F. ŠMAHEL, *Das purgatorium sompniatum*, s. 119-120; Týž, *Husitské Čechy*, s. 334.

SEZNAM ZKRATEK

AICP I	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , I, Praha 1893.
AICP II	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , II, Praha 1893.
AICP III	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , III, Praha 1896.
AICP IV	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , IV, Praha 1898.
AICP V	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , V, Praha 1899.
AICP VI	TADRA, Ferdinand (ed.): <i>Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)</i> , VI, Praha 1900.
AM Jihlava	Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlava.
AM Kolín	Státní okresní archiv Kolín, fond Archiv města Kolín.
AMKH	Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora.
APH, AMK	Archiv Pražského hradu, fond Archiv Pražské metropolitní kapituly.
ASP	ERŠIL, Jaroslav (ed.): <i>Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia</i> , Pragae 1980.
CDB I	FRIEDRICH, Gustav (ed.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae</i> , I, Pragae 1904-1907.
CDB II	FRIEDRICH, Gustav (ed.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae</i> , II, Pragae 1912.
CDB IV	ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae</i> , IV, Pragae 1962-1965.
CDB V/1	ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae</i> , V/1, Pragae 1974.
CDB V/2	ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae</i> , V/2, Pragae 1981.
CDM XIII	BRANDL, Vincenc (ed.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae</i> , XIII, Brünn 1897.
CDM XIV	BRETHOLZ, Berthold (ed.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae</i> , XIV, Brünn 1903.
CIM II	ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): <i>Codex juris municipalis regni Bohemiae</i> , II, <i>Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225-1419</i> , Praha 1895.
CIM III	ČELAKOVSKÝ, Jaromír – FRIEDRICH, Gustav (eds.): <i>Codex juris municipalis regni Bohemiae</i> , III, <i>Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420-1526</i> , Praha 1948.

FRB II	EMLER, Josef (ed.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , II, Praha 1874.
FRB III	EMLER, Josef (ed.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , III, Praha 1882.
FRB IV	EMLER, Josef (ed.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , IV, Praha 1884.
FRB V	EMLER, Josef – GEBAUER, Jan – GOLL, Jaroslav (eds.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , V, Praha 1893.
FRB VII	EMLER, Josef (ed.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , VII, Praha s. d.
LC I/1	TINGL, František A. (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , I/1, Pragae 1867.
LC I/2	EMLER, Josef (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , I/2, Pragae 1874.
LC II	TINGL, František A. (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , II, Pragae 1868.
LC III-IV	EMLER, Josef (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , III-IV, Pragae 1879.
LC V	TINGL, František A. (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , V, Pragae 1865-1866.
LC VI	EMLER, Josef (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , VI, Pragae 1883.
LC VII	EMLER, Josef (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , VII, Pragae 1886.
LC VIII-X	EMLER, Josef (ed.): <i>Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim</i> , VIII-X, Pragae 1889.
LE I	BOROVÝ, Klement (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , I, Pragae 1875.
LE II	BOROVÝ, Klement (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , II, Pragae 1878.
LE III	BOROVÝ, Klement (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , III, Pragae 1879.
LE IV	BOROVÝ, Klement (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , IV, Pragae 1883.
LE V	BOROVÝ, Klement (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , V, Pragae 1889.
LE VI	PODLAHA, Antonín (ed.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , VI, Pragae 1927.
LE VII	PELIKÁN, Josef – PÁTKOVÁ, Hana (eds.): <i>Libri erectionum archidioecesis Pragensis</i> , VII, Pragae 2002.
MVB Tomus prodromus	HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , Tomus prodromus, Pragae 2003.
MVB I	KLICMAN, Ladislav (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , I, Pragae 1903.

MVB II	NOVÁK, Jan B. (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , II, Praeae 1907.
MVB III	JENŠOVSKÝ, Bedřich (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , III, Praeae 1944.
MVB IV	STLOUKAL, Karel (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , IV, Praeae 1949-1953.
MVB V	KROFTA, Kamil (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , V, Praeae 1903-1905.
MVB VII	ERŠIL, Jaroslav (ed.): <i>Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia</i> , VII, Praeae 1996-1998.
RBM II	EMLER, Josef (ed.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , II, Praeae 1882.
RBM III	EMLER, Josef (ed.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , III, Praeae 1890.
RBM IV	EMLER, Josef (ed.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , IV, Praeae 1892.
RBM V	SPĚVÁČEK, Josef – ZACHOVÁ, Jana (eds.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , V, Praeae 1958-2005.
RBM VI	MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena – MENDLOVÁ, Eleonora (eds.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , VI, Praeae 1928-1979.
RBM VII	MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena (eds.): <i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , VII, Praeae 1954-1963.
RBMV I	JENŠOVSKÁ, Věra (ed.): <i>Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.</i> , I, <i>Fontes Archivi capituli metropolitani eccl. Pragensis</i> , Praeae 1967-1981.
RBMV III	KOPIČKOVÁ, Božena (ed.): <i>Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.</i> , III, <i>Fontes Archivi publici Trebonensis</i> , Praeae 1977.
RBMV V/1/1	BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra (eds.): <i>Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.</i> , V/1/1, <i>Fontes Archivi nationalis. Litterae monasteriorum</i> , Praeae 2006.
RBMV V/1/2	BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra (eds.): <i>Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.</i> , V/1/2, <i>Fontes Archivi nationalis. Litterae monasteriorum</i> , Praeae 2007.
RTT I	EMLER, Josef (ed.): <i>Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých</i> , I, Praeae 1870.
RTT II	EMLER, Josef (ed.): <i>Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých</i> , II, Praeae 1872.

SEZNAM LITERATURY A VYDANÝCH PRAMENŮ

- ADÁMEK, Jan: *Bohunco, plebanus noster. Zapomenutá osobnost středověkých Českých Budějovic*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 21-32.
- ADÁMEK, Jan: *Mikuláš z Volyně. K životopisu nejvýznamnějšího fundátora ve středověkém městě Písku*, in: *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka*, Praha 2002, s. 329-338.
- ADÁMEK, Jan: *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích v předhusitské době*, Jihočeský sborník historický 64, 1995, s. 34-73.
- ADÁMEK, Jan: *Vliv farního duchovenstva na fundace v královských městech Budějovicích, Písku a Vodňanech od poloviny 14. století do husitských válek*, Vodňany a Vodňansko 6, 2004, s. 111-119.
- ADÁMEK, Jan: *Wpływ duchowieństwa parafialnego na fundacje w miastach królewskich od połowy XIV wieku do wojen husyckich (sondaż na przykładzie miast południowoczeskich: Budziejowic, Písku i Vodňan)*, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, eds. Halina Manikowska – Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 315-325.
- ALTOVÁ, Blanka – ALT, Jaroslav – SOMMER, Jan: *Kaple sv. Františka Xaverského v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře*, Zprávy památkové péče 54, 1994, s. 222-227.
- ALTOVÁ, Blanka: *Město a společnost. Kutná Hora v dlouhém 14. století*, Sociální studia 2, 2006, s. 173-199.
- ANGENENDT, Arnold: *Geschichte der religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2000.
- ANGENENDT, Arnold: *Missa specialis. Zugleich ein Beitrag zur Entstehung der Privatmessen*, Frühmittelalterliche Studien 17, 1983, s. 153-221.
- ANGENENDT, Arnold: *Theologie und Liturgie der mittelalterlichen Toten-Memoria*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, eds. Karl Schmid – Joachim Wollasch, München 1984, s. 79-199.
- APEL, Katrin: *Caritas und memoria: das Hospitalwesen der Stadt Kassel im späten Mittelalter*, Kassel 2006.
- ARIÉS, Philippe: *Dějiny smrti*, I, Praha 2000.
- AUFFROY, Henri: *Évolution du testament en France des origines au XIIIe siècle*, Paris 1899.
- BARTOŠ, František M.: *Čechy v době Husově. České dějiny*, II/6, Praha 1947.
- BARTOŠ, František M.: *Jaromír Čelakovský, Klášter sedlecký, jeho statky a práva před válkami husitskými (recenze)*, Časopis Musea království českého 92, 1918, s. 85.
- BARTOŠ, František M.: *Soupis rukopisů knihovny Národního musea v Praze*, II, Praha 1927.
- BARTOŠ, Martin: *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, in: *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty*, Mediaevalia archaeologica 6, 2004, s. 157-201.
- BARTSCH, Robert: *Seelgerätstiftungen im XIV. Jahrhundert. Ein beitrag zur Geschichte des Testaments in Österreich*, in: *Festschrift für Karl von Amira*, Berlin 1908, s. 1-58.

- BAUR, Paul: *Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im Spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989.
- BĚLINA, Pavel: *Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“)*, Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 77-102.
- BENEŠ, František X. – VESELSKÝ, Petr M.: *Fresky ve velké síni bývalého cisterciáckého kláštera, nyní c. k. továrny na tabák v Sedlci. Se stručným dějepisem kláštera a popsáním památností sedleckých*, Kutná Hora 1868.
- BENEŠ, František X.: *Arciděkanský chrám sv. Jakuba na Horách Kutnách*, Památky archaeologické a místopisné 6, 1865, s. 208-213, 263-269, 290-297.
- BENEŠ, František: *Doba největšího rozkvětu sedleckého kláštera. Opat Heidenreich*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 97-110.
- BENEŠ, František: *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 9, 1938, s. 1-29.
- BENEŠ, František: *Klášter sedlecký v prvních dvou stoletích svého vývoje*, Disertační práce na FF UK, Praha 1929.
- BENEŠ, František: *Stav kláštera sedleckého v době po Heidenreichovi. Doba poklesu, I, Opat Fridrich*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, 1932, s. 17-31.
- BENEŠ, František: *Stav kláštera sedleckého v době po opatu Heidenreichovi. Doba poklesu, III, Opat Ortvin*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 7, 1933, s. 73-82.
- BENEŠ, František: *Stav kláštera sedleckého v době po opatu Heidenreichovi. Doba poklesu, IV, Opat Mikuláš*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 33-51.
- BENEŠ, František: *Stav sedleckého kláštera za opata M. Oldřicha z Paběnic*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 19-34.
- BENEŠOVSKÁ-FISCHEROVÁ, Klára: *Sakrální architektura v Malíně u Kutné Hory*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 39, 1985, s. 69-77.
- BENEŠOVSKÁ, Klára: *Magistri cum machinis, Maestri commacini nebo Maestri campioni v českých zemích 12. století?*, in: Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., ed. Milada Studničková, Praha 2010, s. 228-244.
- BENEŠOVSKÁ, Klára: *Způsob setkání baroka s gotikou (Kláštevní kostel v Sedlci po roce 1700 a po roce 1300)*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 229-244.
- BERÁNEK, Jan: *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře*, Průzkumy památek 16, 2009, č. 2, s. 3-50.
- BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra (eds.): *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., V/1/1-2, Fontes Archivi nationalis. Litterae monasteriorum*, Pragae 2006-2007.
- BERNAU, Bedřich: *Plaňany s okolím*, Praha 1896.
- BERTRAM, Martin: *„Renaissance Mentality“ in Italian Testaments?*, The Journal of Modern History 67, 1995, s. 358-369.
- BESOLD-BACKMUND, Marlene: *Stiftungen und Stiftungswirklichkeit. Studien zur Sozialgeschichte der beiden Oberfränkischen Kleistädte Forchheim und Weismain*, Neustadt an der Aisch 1986.

- BÍLEK, Jaroslav: *K otázce historického významu Ius regale montanorum*, Československý časopis historický 27, 1979, s. 730-741.
- BÍLEK, Jaroslav: *K začátkům těžby stříbrných rud v kutnohorském revíru*, Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 51-56.
- BÍLEK, Jaroslav: *Kutnohorské dolování, I-IX*, Kutná Hora 2000-2001.
- BÍLEK, Jaroslav: *Kutnohorské hornictví na sklonku 13. století*, Studie z dějin hornictví 13, 1982, s. 76-96.
- BÍLEK, Jaroslav: *Nad mezinárodní konferencí k 700. výročí IRM a měnové reformy krále Václava II.*, in: Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 16-50.
- BÍLEK, Jaroslav: *Několik poznámek k původu a vývoji názvu Kutné Hory*, in: Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 1-12.
- BÍLEK, Jaroslav: *Několik poznámek k původu a vývoji názvu Kutné Hory*, Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 6, 2002, s. 1-12.
- BÍLEK, Jaroslav: *Sedm set let horního zákoníku Václava II.*, in: Kutnohorsko. Vlastivědný sborník 1, 1999, s. 1-5.
- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském. Soupis památek historických a uměleckých v Čechách*, XLIV, Praha 1929.
- BISINGEROVÁ, Marie – VANĚK, Vojtěch: *Pozdně středověké testamenty z Kutné Hory, Kaňku a Čáslavi a jejich dochování v kutnohorském archivu*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jišová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 211-219.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Dílna středověkého historika (Způsob práce Petra Žitavského)*, in: *Pismiennictwo Czech i Polski w sredniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*, Katowice 2006, s. 11-33.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Nejstarší městská kniha města Kolína*, in: *In memoriam Zdeňka Fialy*, Praha 1978, s. 117-139.
- BLANCHARD, Ian: *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages, 3, Continuing Afro-European Supremacy, 1250-1450 (African Gold Production and the Second Third European Silver Production Long-cycles)*, Stuttgart 2005.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Pozdní kolonizace levobřežního úseku středního Polabí*, Historická geografie 8, 1972, s. 105-114.
- BOHÁČEK, Miroslav: *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.*, Studie o rukopisech 5, 1966, s. 41-96.
- BOJAROVÁ, Markéta: *Skupina historizujících kostelů na Kolínsku*, Památky středních Čech 15, 2001, č. 2, s. 63-68.
- BONANNO, Claudio – BONANNO, Metello – PELLEGRINI, Luciana: *I legati «pro anima» ed il problema della salvezza nei testamenti fiorentini della seconda metà del Trecento*, Ricerche storiche 15, 1985, s. 183-220.
- BOOCKMANN, Hartmut: *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, Berlin 1992 (= Öffentliche Vorlesungen der Humboldt-Universität zu Berlin 30).
- BOOCKMANN, Hartmut: *Leben und Sterben in einer Spätmittelalterlichen Stadt*, Göttingen 1983.

- BOOCKMANN, Hartmut: *Spätmittelalterliche Altäre*, in: *Ora pro nobis. Bildzeugnisse spätmittelalterlicher Heiligenverehrung*, ed. Harald Siebenmorgen, Karlsruhe 1994, s. 37-54.
- BORGOLTE, Michael: *„Totale Geschichte“ des Mittelalters? Das Beispiel der Stiftungen*, Berlin 1993 (= Öffentliche Vorlesungen der Humboldt-Universität zu Berlin, 4).
- BORGOLTE, Michael: *Der König als Stifter. Streiflichter auf die Geschichte des Willens*, in: *Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, ed. Michael Borgolte, Berlin 2000, s. 39-58.
- BORGOLTE, Michael: *Die mittelalterliche Kirche*, München 1992 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte, 17).
- BORGOLTE, Michael: *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 105, Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 71-94.
- BORGOLTE, Michael: *Memoria. Zwischenbilanz eines Mittelalterprojekts*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 46, 1998, s. 197-210.
- BORGOLTE, Michael: *Stiftungen des Mittelalters im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 267-285.
- BORGOLTE, Michael: *Stiftungen*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, XXXII, Berlin – New York 2001, s. 167-170.
- BORGOLTE, Michael: *Von der Geschichte des Stiftungsrechts zur Geschichte der Stiftungen*, in: Hans Liermann, *Geschichte des Stiftungsrechts*, Tübingen 2002, s. 13-69.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *„Zu der ere gots und meiner sele zu selikeit“*. *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (C) 48, 1999, č. 46, s. 79-96.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Čas středověkých měšťanských testamentů (Příklad Brna v pozdním středověku)*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 55-71.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Čas, minulost, memoria středověkého města (Prolegomena)*, Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 13-38.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia v kostele sv. Jakuba v Brně (Od nejstarších zmínek do roku 1521)*, Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 271-311.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období*, in: *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 87-101.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: *Historie '96. Studentská vědecká konference*, Hradec Králové 1997, s. 59-83.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 45, 1998, s. 65-78.
- BOROVÝ, Klement (ed.): *Libri erectionum archidioecesis Pragensis*, I-V, Pragae 1875-1889.

- BRAND, Hanno: *Mémoire individualisée et conscience communautaire – souvenir, charité et représentation au sein des élites de Leyde à la fin du Moyen Âge*, in: Memoria, Communitas, Civitas. Mémoire et conscience urbaines en occident à la fin du Moyen Age, eds. Hanno Brand – Pierre Monnet – Martial Staub, Ostfildern 2003, s. 87-116.
- BRANDL, Vincenc (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XIII, Brünn 1897.
- BRANIŠ, Josef: *Denkwürdigkeiten des ehemaligen Cistercienser-Stiftes Sedlec bei Kuttenberg*, Kuttenberg 1886.
- BRANIŠ, Josef: *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. Dějiny a popis původní stavby až do r. 1620*, Kutná Hora 1891.
- BRANIŠ, Josef: *K otázce stavby chrámu sv. Barbory*, Památky archaeologické a místopisné 14, 1889, s. 35-39.
- BRANIŠ, Josef: *Kaple Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 22, 1908, s. 273-282.
- BRANIŠ, Josef: *Románský kostel Narození P. Marie v Košicích v okr. kutnohorském*, Method 18, 1892, s. 15.
- BRETHOLZ, Berthold (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XIV, Brünn 1903.
- BRETHOLZ, Berthold: *Johannes von Gelnhausen*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 7, 1903, s. 1-76.
- BRETHOLZ, Bertold (ed.): *Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI. bis zum XV. Jahrhundert*, Prag 1935.
- BROWE, Peter: *Die Ausbreitung des Fronleichnamfestes*, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 8, 1928, 107-143.
- BROWE, Peter: *Die eucharistischen Verwandlungswunder des Mittelalters*, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 37, 1929, s. 137-169.
- BROWE, Peter: *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, München 1933.
- BRZOBHATÁ, Hana – POSPÍŠIL, Aleš – ŠTAFFEN, Zdeněk – VELÍMSKÝ, Filip: *Příspěvek k poznání stavby kostela Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory*, Průzkumy památek 15, 2008, č. 1, s. 57-68.
- BUDSKÝ, Dominik: *Metropolitní kapitula pražská jako dvůr v malém. Kariéra a vztahy v prostředí kapituly v letech 1378-1390*, in: Dvory a rezidence ve středověku, Praha 2006, s. 53-86.
- BULÍN, Hynek: *Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách (Poznámky ke 4. knize horního zákoníku Václava II.)*, Právněhistorické studie 2, 1956, s. 85-129.
- BÜNZ, Enno: „...mehr Grösse, als Pfaffen in Würzburg leben...“ *Klerus und geistliche Institutionen im Spätmittelalter*, Würzburger Diözesangeschichtsblätter 67, 2005, s. 25-62.
- BÜNZ, Enno: *Klerus und Bürger. Die Bedeutung der Kirche für die Identität deutscher Städte im Spätmittelalter*, in: Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV-XVI). Aspetti e Bestandteile der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.-16. Jahrhundert), eds. Giorgio Chittolini – Peter Johanek, Bologna – Berlin 2003, s. 351-389.

- BURGESS, Clive R.: „*For the Increase of Divine Service*“: *Chantries in the Parish in Late Medieval Bristol*, *Journal of Ecclesiastical History* 36, 1985, s. 46-65.
- BURGESS, Clive R.: *By Quick and by Dead: wills and pious provision in late medieval Bristol*, *The English Historical Review* 102, 1987, s. 837-858.
- BURGESS, Clive: *Late Medieval Wills and Pious Conventions: Testamentary Evidence Reconsidered*, in: *Profit, Piety and the Professions in Later Medieval England*, ed. Michael Hicks, Gloucester 1990, s. 14-33.
- BURIAN, Miroslav: *Der Ursprung der Iglauer Handschrift der Chronik Aulae Regiae*, *Igel-Land* 47, 1929, s. 181-183.
- BUSSE, Wilhelm G.: *Corpus Christi im mittelalterlichen England*, in: *Frömmigkeitsformen in Mittelalter und Renaissance*, ed. Johannes Laudage, Düsseldorf 2004, s. 247-262.
- BYLINA, Stanisław: *Człowiek i zaświaty. Wizja kar pośmiertnych w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1992.
- BYLINA, Stanisław: *Czyszczenie u schyłku średniowiecza*, *Kwartalnik historyczny* 90, 1983, s. 729-744.
- BYNUM, Caroline W.: *Bleeding Hosts and their Contact Relics in Late Medieval Northern Germany*, *The Medieval History Journal* 7, 2004, s. 227-241.
- CASTELIN, Karel: *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300-1471)*, Praha 1953.
- COHN, Samuel Kline: *The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in Central Italy*, Baltimore 1992.
- COLVIN, Howard A.: *The Origins of the Chantry*, *Journal of Medieval History* 26, 2000, s. 163-173.
- ČAPSKÝ, Martin: *Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího Těla mezi zeměpánem a městskou komunitou*, *Husitský Tábor* 14, 2004, s. 243-257.
- ČECHURA, Jaroslav: *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart – Jena – New York 1994.
- ČECHURA, Jaroslav: *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, *Sborník Národního muzea, řada A – historická* 42, 1988, s. 1-72.
- ČECHURA, Jaroslav: *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera do roku 1346*, *Muzeum a současnost* 5, 1982, s. 39-72.
- ČECHURA, Jaroslav: *Sedlecký klášter a počátky kutnohorského dolování*, *Středočeský sborník historický* 14, 1979, s. 157-163.
- ČECHURA, Jaroslav: *Šimon Všečeka 1630: „Historia“ kláštera sedleckého*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 101-108.
- ČECHURA, Jaroslav: *Úřední knihy kláštera v Sedlci z období počátku 15. až konce 16. století*, *Časopis Národního muzea* 152, 1983, s. 114-130.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír – FRIEDRICH, Gustav (eds.): *Codex juris municipalis regni Bohemiae, III, Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420-1526*, Praha 1948.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): *Codex juris municipalis regni Bohemiae, II, Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225-1419*, Praha 1895.

- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, ed. Václav Vojtíšek, Praha 1916.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých*, in: Sborník věd právních a státních 1, 1901, s. 134-157, 408-423.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O právech městských M. Brikcího z Licska a poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 721-736, 757-778, 793-808, 829-837.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Povšechné české dějiny právní*, Praha 1900.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Ze starších dějin kláštera sedleckého*, Praha 1900.
- ČERNÍK, Berthold O.: *Mittelalterliche Handschriftenverzeichnisse des ehemaligen Zisterzienserkloster Sedlitz in Böhmen*, Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg 3, 1910, s. 345-357.
- ČORNEJ, Petr: *Původní vrstva Starých letopisů českých*, in: Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovová (eds.), *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*. Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, II, Praha 2003, s. XXXVIII-XXXIX.
- DEVOTY, Josef (ed.): *Jan Kořínek, Staré paměti kuttnohorské v dvaceti drahých rudních kameních (jimž hormíci handštány říkají) vyobrazené a vypočtené*, Praha 1831.
- DEVOTY, Josef: *Popsání založení, zvláštní pobožnosti a života svatosti, mnohým nešťastným osudům podrobené, bývalé řehole cistercienské, [...] na svatém místě veleslavného údolí Sedleckého*, Praha 1824.
- DEVOTY, Josef: *Vyobrazení a popsání chrámu svatobarborského nad potokem Páchem, jinak Vrchlicí, v královském svobodném městě Hoře Kuttné, před časy od Hornníků [...] postaveného*, Praha 1828.
- DEVOTY, Josef: *Zpráva o pověsti prostranného hřbitova aneb svat. pole, jakož i kostnici, neb obzvláštního vzhledu a vznešenosti dávnověkých kaplí Všech Svatých a věrných zemřelých v ohradě veleslavného audolí sedleckého, s připojením znamenité sochy sv. Jana Nepomuckého*, Praha 1830.
- DIEFENBACHER, Michael: *Das Nürnberger Stiftungswesen - ein Überblick*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 91, 2004, s. 1-34.
- DINZELBACHER, Peter: *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očištec ve středověku*, Praha 2004.
- DOBNER, Gelasius: *Annalium Hagecianorum animadversionibus historico-chronologico-criticis emendatorum nec non diplomatibus, re genealogica, numaria, variique generis antiquis aeri incisus monumentis auctorum*, VI, Pragae 1782.
- DOLEŽALOVÁ, Eva: *Svěcenci pražské diecéze 1395-1416*, Praha 2010.
- DROBNÁ, Zoroslava: *Quelques remarques sur l'Antiphonaire de Sedlec de 1414*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 12, 1968, s. 39-48.
- DUDÍK, Beda: *Über trepanirte Cranien im Beinhaus zu Sedlec*, Zeitschrift für Ethnologie 10, 1878, s. 227-235.
- EBERSBACH, Harry: *Handbuch des deutschen Stiftungsrechts*, Göttingen 1972.
- EMLER, Josef (ed.): *Kronika sedlecká*, in: Fontes rerum Bohemicarum, VII, Pragae, s. 9.
- EMLER, Josef – GEBAUER, Jan – GOLL, Jaroslav (eds.): *Fontes rerum Bohemicarum*, V, Praha 1893.
- EMLER, Josef (ed.): *Fontes rerum Bohemicarum*, II-VII, Praha 1874-1884.

- EMLER, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, II-IV, Praeae 1882-1892.
- EMLER, Josef (ed.): *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum*, I-II, Praeae 1870-1872.
- EMLER, Josef (ed.): *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých*, I-II, Praeae 1870-1872.
- Encyklopedie českých tvrží*, I-III, Praha 1998-2005.
- EPSTEIN, Steven: *Wills and wealth in medieval Genoa, 1150-1250*, Cambridge MA. – London 1984.
- ERBEN, Karel J. (ed.): *Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, Praha 1852.
- ERŠIL, Jaroslav (ed.): *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, Praeae 1980.
- ERŠIL, Jaroslav (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, VII, Praeae 1996-1998.
- FEINE, Hans Erich: *Kirchliche Rechtsgeschichte*, I, *Die Katholische Kirche*, Weimar 1954.
- FIALA, Jan: *Brány a branky v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 10, 1940, s. 1-72.
- FIALA, Jan: *Dvory ve vnitřní Kutné Hoře. Jičínský (s určením předhusitské židovské čtvrti), Turnovský a Lexovský*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 56-64.
- FIALA, Jan: *K historii vzniku Kořínkových Pamětí kutnohorských*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 42-44.
- FIALA, Jan: *Kaňkovský kostelíček sv. Maří Magdaleny na poušti a jeho poustevníci*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 7, 1933, s. 65-73.
- FIALA, Jan: *Kostel sv. Martina*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1935, s. 89-90.
- FIALA, Jan: *Okolí kostela sv. Jakuba za starodávna*, in: *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela*, ed. Josef Vepřek, Kutná Hora 1946, s. 56-61.
- FIALA, Zdeněk: *O kronice zbraslavské a jejích autorech*, in: *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 5-19.
- FICHTENAU, Heinrich: *Arenga. Spätantik und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*, Graz – Köln 1957 (= *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Ergänzungsband 18).
- FLAJŠHANS, Václav (ed.): *De sanguine Christi. Spisy M. Jana Husi*, III, Praha 1903.
- FOLTÝN, Dušan – KOVÁŘ, Miroslav: *Ke stavebním dějinám probošství sv. Martina v Kouřimi v období rané gotiky*, *Památky středních Čech* 20, 2006, č. 1, s. 1-8.
- FOLTÝN, Dušan: *Cisterciačky měšťanského původu v Čechách a na Moravě v době předhusitské*, in: *Sociální svět středověkého města. Colloquia mediaevalia Pragensia* 5, 2006, s. 199-206.

- FRANK, Isnard Wilhelm: *Die architektonischen Konsequenzen der Häufung der missae pro defunctis im Mittelalter*, in: *Die Sakrale Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums – der theologische Aspekt*, eds. Gerhard Eimer – Ernst Gierlich, Berlin 2000, s. 15-32.
- FRANZ, Adolph: *Die Messe im deutschen Mittelalter*, Darmstadt 1963.
- FRIEBE, Hans – GRAU, Christel (eds.), *Das Silber gehört yn die muncze czu Friberg. Die Münzstätte Freiberg von den Anfängen bis zu ihrer Aufhebung 1556 durch Kurfürst August von Sachsen*, Freiberg 2007.
- FRIEDRICH, Gustav (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, I-II, Pragae 1904-1912.
- FRIEDRICH, Gustav (ed.): *Druhá kniha svolací desk dvorských z let 1395-1410. Desky dvorské království českého*, II (= Archiv český, XXXV), Praha 1935.
- FRIEDRICH, Gustav (ed.): *První kniha svolací z let 1380-1394. Desky dvorské království českého*, I (= Archiv český, XXXI), Praha 1921.
- FRIEDRICH, Gustav (ed.): *Třetí kniha svolací z let 1411-1448. Desky dvorské království českého*, III (= Archiv český, XXXVI), Praha 1941.
- FRÖLICH, Karl: *Die Rechtsformen der mittelalterlichen Altarpfründen*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 64, Kanonistische Abteilung 20, 1931, s. 457-544.
- FROLÍK, Jan – ŠREIN, Vladimír – TOMÁŠEK, Martin: *Archeologické doklady zpracování kovů v Čáslavi 13. a 1. poloviny 14. století*, Archaeologia historica 26, 2001, s. 55-66.
- FROLÍK, Jan – TOMÁŠEK, Martin: *Archeologická památková péče v Kutné Hoře*, in: *Forum urbes mediae aevi* 1, Brno 2004, s. 29-34.
- FROLÍK, Jan – TOMÁŠEK, Martin: *Kutná Hora. Příspěvek archeologie k nejstarší topografii a komunikačnímu schématu města*, in: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław – Praha 2002, s. 99-106.
- FUHRMANN, Rosi: *Kirche und Dorf. Religiöse Bedürfnisse und kirchliche Stiftung auf dem Lande vor der Reformation*, Stuttgart – Jena – New York 1995.
- GAJDOŠOVÁ, Zuzana: *RSDr. Jaroslav Bílek – životopis a soupis prací*, Kutnohorský vlastivědný sborník 9, 2008, s. 50-57.
- GEREMEK, Bronisław: *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999.
- GERCHOW, Jan: *Memoria als Norm. Aspekte englischer Gildenstatuten des 14. Jahrhunderts*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 207-266.
- GRAF, Sabine: *Das Niederkirchenwesen der Reichstadt Goslar im Mittelalter*, Hannover 1998.
- GRAUS, František: *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949.
- GRAUS, František: *Pest – Geißler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1988.
- GRAUS, František: *Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter*, Zeitschrift für historische Forschung 8, 1981, s. 385-437.
- GRUEBER, Bernhard: *Die Baudenkmale der Stadt Kuttenberg in Böhmen*, Mittheilungen der k. k. Central-Commission 6, 1861, s. 223-232, 254-267, 284-295, 313-325.
- GRÜNBAUMOVÁ, Iva: *Okrajové skupiny středověkého Brna (Možnosti studia)*, Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 39-57.

- GUZZETTI, Linda: *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart – Weimar 1998.
- HAAS, Antonín: *65 let Františka Beneše*, Archivní časopis 20, 1970, s. 233-236.
- HARTINGER, Walter: *Patrizische Frömmigkeit. Aufgrund von Testamenten der Reichsstadt Regensburg im 14. Jahrhundert*, in: Frömmigkeit. Formen, Geschichte, Verhalten, Zeugnisse, München 1993, s. 45-72.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Kutnohorští rudokupci a jejich organizace*, Numismatický sborník 11, 1970, s. 27-40.
- HECKERT, Uwe: *Die Ratskapelle als Zentrum bürgerlicher Herrschaft und Frömmigkeit. Struktur, Ikonographie und Funktion*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 129, 1993, s. 139-164.
- HECKMANN, Marie-Luise. *Die christliche Wohltätigkeit im Mittelalter*, in: Frömmigkeitsformen in Mittelalter und Renaissance, ed. Johannes Laudage, Düsseldorf 2004, s. 96-133.
- HEJNIC, Otakar: *Archiv kutnohorský, I, Historický vývoj*, Praha 1918.
- HEJNIC, Otakar: *Hrádek nad Vrchlicí čili Páchem*, Kutná Hora 1911.
- HENDRICH, Jan: *Krchleby*, in: Zpráva archaeologického spolku Včela Čáslavská za rok 1885-1886, Čáslav 1887, s. 24-35.
- HEROUT, Jaroslav: *Ještě k historii a ikonografii kostelíků sv. Lazara*, Heraldika 8, 1975, s. 93-100.
- HEROUT, Jaroslav: *Středověký půdorys a opevnění Kutné Hory*, Zprávy památkové péče 9, 1949, s. 49-67.
- HEUSINGER, Sabine von: *Die Handwerkerbrüderchaften in Straßburg*, in: Städtische Gesellschaft und Kirche im Spätmittelalter, eds. Sigrid Schmitt – Sabine Klapp, Stuttgart 2008, s. 123-140.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419*, Stuttgart 1970 (= Schriften der Monumenta Germaniae Historica, XXIII).
- HLAVÁČEK, Ivan: *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica. Monographia 137).
- HLAVÁČEK, Ivan: *Kuttenberg*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Ein dynastisch-topographisches Handbuch. Teilband 2, Residenzen (= Residenzenforschung, 15/1), eds. Jan Hirschbiegel – Jörg Wettlaufer, Ostfildern 2003, s. 314-315.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Kuttenberg*, in: Lexikon des Mittelalters, 5, München 1991, s. 1593-1594.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica, Monographia XI, 1965, Praha 1966, s. 98-101.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Studie k diplomacie Václava IV., IX, Registra, jejich vedení a registrační poznámky v kanceláři Václava IV.*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, 1963, Pomocné vědy historické, s. 15-78.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens in der vorhussitischen Zeit (Mitte des 12. Jh. - 1420)*, in: Mediaevalia Augiensia, ed. Jürgen Petersohn, Stuttgart 2001, s. 375-406.

- HLAVÁČKOVÁ, Hana J.: *A Thirteenth-Century Antiphonary from Sedlec Abbey*, in: *Cisterciáci ve středověkém českém státě*. Cîteaux 47, 1996, s. 301-312.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, Tomus prodromus, Pragae 2003.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha 1992.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí (= Husitský Tábor, Supplementum I)*, eds. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral, Ústí nad Labem 2001, s. 35-58.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Diplomatika a dějiny správy pozdního středověku*, in: *200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1988, s. 201-226.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Donace církevním institucím v Čechách v prvním dvacetiletí 15. století (Statistický přehled)*, in: *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 251-260.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*. *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8, 2007, s. 23-32.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Fundace českých králů ve 14. století*, *Sborník historický* 28, 1981, s. 5-55.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, *Documenta Pragensia* 4, 1984, s. 121-137.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego na przełomie XIV i XV wieku*, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, eds. Halina Manikowska - Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 297-313.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Korektoři kléru pražské diecéze*, *Právněhistorické studie* 16, 1971, s. 71-111.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Narace soudních listin jako pramen historiografie všedního dne*, in: *Inter laurum et olivam. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1-2, 2002, *Z pomocných věd historických XVI*, Praha 2007, s. 77-86.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diecéze v pozdním středověku*, in: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*. *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 2, 1999, *Z pomocných věd historických XV*, Praha 2003, s. 27-38.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražské arcibiskupství a písemná kultura ve středověku*, in: *Táž, Svět české středověké církve*, s. 340-353.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, *Český časopis historický* 88, 1990, s. 3-33.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Soudní akta generálních vikářů*, *Sborník archivních prací* 16, 1966, č. 1, s. 157-171.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 343-392.

- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Strukturelle Reformen der Prager Erzbischöfe im 14. Jahrhundert. Bistumsverwaltung, Geistlichkeit, Reform*, in: *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, Köln 2006, s. 125-141.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Svět české středověké církve*, Praha 2010.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské*, Praha 1972.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Vyvrcholení církevně správního vývoje Čech v době Jana z Jenštejna*, in: *Táž, Svět české středověké církve*, s. 329-339.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Z dějin církevního soudnictví doby předhusitské (Soudní agenda pražského arcibiskupství)*, *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia* 5, Praha 1961, s. 43-59.
- HOFFMANN, František: *K pracím o dějinách horního práva*, in: *Právněhistorické studie* 23, 1980, s. 161-199.
- HOFFMANN, František: *Kutnohorský právní kodex*, *Studie o rukopisech* 12, 1973, s. 53-69.
- HOFFMANN, František: *Rukopisné sborníky horního práva (K historii českého horního práva 15. a 16. století)*, *Studie o rukopisech* 10, 1971, s. 65-137.
- HOFFMANN, František: *Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě*, Jihlava 2001.
- HÖLZEL, Hildegund: „... pro salutate anime mee ... ordino testamentum meum ...“ *Studie zur Lübecker Kirchengeschichte im 14. Jahrhundert*, *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde* 70, 1990, s. 27-59.
- HOLZNER-TOBISCH, Kornelia: *Investitionen für die Ewigkeit. Die Seelenheilstiftungen in den letztwilligen Verfügungen der Stadt Korneuburg im 15. Jahrhundert*, Krems 2007.
- HORYNA, Mojmír: *Jan Blažej Santini – Aichel*, Praha 1998.
- HOSÁK, Ladislav: *Příspěvky k starému rodopisu moravskému, VI, Erb cimbuří. Páni z Cimburka, Heraltic, Lipníka, Ratibořic a Račic*, *Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze* 45, 1937, s. 167-169.
- HRDINA, Jan: *Die Topographie der Wallfahrtsorte im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13. – 16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia* 1, 1999, s. 191-206.
- HRDINA, Jan: *Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404). Pokus o kvantitativní srovnání*, in: *Zbožnost středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia* 6, Praha 2007, s. 35-58.
- HRDINA, Jan: *Wilsnack, Hus und die Luxemburger*, in: *Die Wilsnackfahrt. Ein Wallfahrts- und Kommunikationszentrum Nord- und Mitteleuropas im Spätmittelalter*, eds. Felix Escher – Hartmut Kühne, Frankfurt am Main 2006, s. 41-63.
- HRUBÁ, Michaela: *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.
- HUSA, Václav: *Organisationen des Kuttenger Bergvolkes vom 14. bis 16. Jahrhundert*, *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 5, 1959, s. 243-254.
- HUSA, Václav: *Uhlířské tovaryšstvo na Kutnohorsku ve 14. až 16. století*, *Středočeský sborník historický* 1, 1957, s. 7-66.

- HUYGHEBAERT, Nicholas: *Les documents nécrologiques*, Turnhout 1972 (= Typologie des Sources du Moyen Age Occidental, IV).
- HYNKOVÁ, Jana: *Heidenreich Sedlecký*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 97-160.
- CHARVÁT, Petr: *On Slavs, Silk and the Early State: The Town of Čáslav in the Pristine Middle Ages*, Památky archeologické 85, 1994, s. 108-153.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina – VALENTOVÁ, Jarmila – CHARVÁT, Petr: *Sídliště 13. století mezi Malínem a Novými Dvory, okres Kutná Hora*, Památky archeologické 76, 1985, s. 101-167.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, I, Fundace 12. století*, Praha 1998.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, II, Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 1998.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika*, Marginalia Historica 5, 2002, s. 307-355.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Opat Heidenreich (1282-1320)*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 71-89.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Petr Žitavský, opat zbraslavského kláštera (1316-1339)*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 87-107.
- CHIFFOLEAU, Jacques: *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Age (vers 1320 - vers 1480)*, Rome 1980.
- CHIFFOLEAU, Jacques: *Sur l'usage obsessionnel de la messe pour les morts à la fin du Moyen-Age*, in: Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle, Rome 1981, s. 235-246.
- CHOTĚBOR, Petr: *Der große Thurm des St. Veitsdoms. Erkenntnisse, die bei den Instandsetzungsarbeiten im Jahr 2000 gewonnen wurden*, Umění 49, 2001, s. 262-270.
- CHOTĚBOR, Petr: *Povrchový průzkum tvrže v Nebovidech u Kolína*, Castellologica Bohemica 5, 1996, s. 135-140.
- CHYTL, Karel: *Monstrance sedlecká*, Památky archaeologické a místopisné 18, 1899, s. 375-384.
- ISENMANN, Eberhard: *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250-1500*, Stuttgart 1988.
- JAN, Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.
- JANÁČEK, Josef: *České stříbro a evropský trh drahých kovů v první polovině 14. století*, in: Historiografie čelem k budoucnosti, Praha 1982, s. 549-563.
- JANÁČEK, Josef: *Mikuláš Dačický z Heslova a paměti kutnohorských rodin Prácheňských a Dačických*, in: Jiří Mikulec (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti, Praha 1996.
- JANÁČEK, Josef: *Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století*, Československý časopis historický 20, 1972, s. 875-906.
- JANGL, Ladislav: *Výběr základní literatury k dějinám kutnohorského dolování*, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 213-218.

- JARITZ, Gerhard: *Seelenheil und Sachkultur. Gedanken zur Beziehung Mensch – Objekt im späten Mittelalter*, in: *Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit (Leben – Alltag – Kultur)*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 57-82.
- JECHT, Richard (ed.): *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419. Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*, III, Görlitz 1910.
- JENŠOVSKÁ, Věra (ed.): *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, I, *Fontes Archivi capituli metropolitani eccl. Pragensis*, Pragae 1967-1981.
- JENŠOVSKÁ, Věra: *Kancelářská „registra“ Pražské konzistoře v archivu kapituly sv. vítské*, *Folia diplomatica* 13, 1964-1965, č. 2, s. 25-29.
- JENŠOVSKÝ, Bedřich (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, III, Pragae 1944.
- JETZLER, Peter (ed.): *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, Zürich 1994.
- JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽALOVÁ, Eva (eds.): *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006.
- JÍŠOVÁ, Kateřina: *Spása duše a očistec u novoměstských měšťanů*, in: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 253-268.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna)*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 39-53.
- KALINA, Pavel: *Architecture as a Mise-en-scène of Power: The Týn Church of the Virgin Mary in Prague in the Pre-Hussite Period*, *Umění* 52, 2004, s. 123-135.
- KALOUSEK, Josef (ed.): *Listy klášterů sedleckého a skalického z let 1357-1541*, in: *Archiv český*, XIV, Praha 1895, s. 380-436.
- KALOUSEK, Josef: *Dvě bully dané do Kutné Hory r. 1401 a 1403*, *Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická* 1885, Praha 1886, s. 141-150.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie – VANĚK, Lubomír: *Kutnohorští měšťtí písaři 15. a 16. století (písaři městských knih)*, Kutná Hora 1984.
- KAPIHORSKÝ, Simeon Eustachius: *Historia kláštera Sedleckého, řádu svatého cistercienského*, Staré Město Pražské 1630.
- KARLOVÁ, Štěpánka: *Plzeňský špitál sv. Máří Magdaleny ve středověku (1320-1526)*, in: *Scamna super Misam 1. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie FPE ZČU, Plzeň* 2008, s. 147-158.
- KAŠPAR, Jan: *Vztahy vrchnosti, měšťanstva a městského kléru v České Lípě do roku 1426*, *Diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK*, Praha 1992.
- KAVKA, František: *Královské město Kutná Hora za vlády Lucemburků*, *Dějiny a současnost* 23, 2001, č. 1, s. 6-11.
- KAVKA, František: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998.
- KEJŘ, Jiří: *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958.

- KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- KIBIC, Karel ml. – VELÍMSKÝ, Filip: *Příspěvek ke stavební historii kostela sv. Jana Křtitele v Malíně*, *Průzkumy památek* 15, 2008, č. 1, s. 127-134.
- KIBIC, Karel ml.: *Klenby středověkých kostelů s pravoúhlým presbytářem na Kutnohorsku*, *Svorník* 7, Praha 2007, s. 55-66.
- KIBIC, Karel ml.: *Objekt z dusané hlíny v Bylanech a další nálezy z Kutnohorska*, *Památky středních Čech* 18, 2004, č. 2, s. 33-44.
- KIBIC, Karel ml.: *Operativní průzkum a dokumentace kostelů v Jindicích a v Krchlebech při opravě*, *Průzkumy památek* 17, 2010, č. 1, s. 90-106.
- KIBIC, Karel ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, Praha 2010.
- KIEBLING, Rolf: *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche in Augsburg im Spätmittelalter. Ein Beitrag zur Strukturanalyse der oberdeutschen Reichstadt*, Augsburg 1971.
- KIEBLING, Rolf: *Vom Pfennigalmsen zur Aussteuerstiftung. Materielle Kultur in den Seelgeräten des Augsburger Bürgertums während des Mittelalters*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 37-62.
- KLÁPŠTĚ, Jan – TOMÁŠEK, Martin: *Nástin raně středověkého osídlení v Bylanech u Kutné hory*, in: *In memoriam Jan Rulf (= Památky archeologické – Supplementum 13)*, Praha 2000, s. 165-181.
- KLASSEN, John M.: *Gifts for the Soul and Social Charity in Late Medieval Bohemia*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 63-81.
- KLEIMANN, Claudia: *Die soziale Gruppe der Handwerker. Die Zünfte der Wollweber und Goldschmiede in Dortmund*, in: *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund*, ed. Thomas Schilp (= *Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dortmund*, 12), Essen 1996, s. 70-80.
- KLEPL, Jan: *O písemné pozůstalosti inž. Otakara Lemingera*, *Časopis archivní školy* 9-10, 1931-1932, s. 357-358.
- KLICMAN, Ladislav (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, I, Pragae 1903.
- KLIER, Richard: *Nürnberg und Kuttendorf*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg* 48, 1958, s. 51-78.
- KLOSTERBERG, Brigitte: *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familie – Kölner Testamente von Laien und Klerikern im Spätmittelalter*, Köln 1995.
- KNEFELKAMP, Ulrich: *Stiftungen und Haushaltsführung im Heilig-Geist-Hospital in Nürnberg 14.-17. Jahrhundert. Geschichte, Struktur, Alltag* (= *Nürnberger Forschungen* 26), Nürnberg 1989.
- KOPIČKOVÁ, Božena (ed.): *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., III, Fontes Archivi publici Trebonensis*, Pragae 1977.
- KOPIČKOVÁ, Božena: *Die Laien als Wohltäter der Zisterzienserinnen in Böhmen und Mähren im Licht der Urkunden*, in: *Cisterciáci ve středověkém českém státě*. *Cîteaux* 47, 1996, s. 115-134.
- KÖPL, Karl (ed.): *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*, I/1, Prag 1901.

- KOŘAN, Jan: *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950.
- KOŘÍNEK, Jan: *Staré paměti kutnohorské. Pod figurou dvacíti drahých rudních kamenů (jimž Horníci handštány říkají) vyobrazené a vypodobněné*, Staré Město Pražské 1675.
- KOSTERSITZ, Ubaldu: *Monumenta Sepulchralia eorumque Epitaphia in Collegiata Ecclesia B. M. Virginis Claustro-neoburgi*, Viennae 1881, s. 187-197.
- KROFTA, Kamil (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, V, Pragae 1903-1905.
- KROUPA, Pavel – RYKL, Michal: *Tři feudální sídla na Kolínsku*, Práce muzea v Kolíně, Řada společenskovední 4, 1987, s. 153-172.
- KROUPA, Pavel: *K architektuře doby Václava II. a první poloviny 14. století*, Zprávy památkové péče 1998, s. 200-211.
- KROUPA, Pavel: *Průzkum jižního průčelí lodi kostela sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory*, Průzkumy památek 4, 1997, č. 1, s. 3-26.
- KROUPA, Pavel: *Slohové hodnocení karneru v Sedlci u Kutné Hory*, Památky středních Čech 6, 1993, č. 2, s. 98-99.
- KROUPA, Petr: *Klášteří kostel v Sedlci u Kutné Hory v kontextu cisterckého stavitelství (Dílčí úvaha k problematice gotické architektury)*, Průzkumy památek 9, 2002, č. 2, s. 51-74.
- KRUMML, Miloš: *Über das Stadtbild am Beispiel Kuttentberg – O obrazu města na příkladu Kutné Hory*, Wien 1991 (= Tradition und Zukunft, 4).
- KRZENCK, Thomas: *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhundert. Das Beispiel der Prager Neustadt*, in: Husitství – Reformace – Renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 627-648.
- KRZENCK, Thomas: *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhundert. Regestenverzeichnis*, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 44, 1998, s. 142-186.
- KRZENCK, Thomas: *Böhmische Testamente aus der Hussitenzeit*, Bohemia 34, 1993, s. 7-28.
- KRZENCK, Thomas: *Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stadtbürgerinnen in ihren Testamenten des hussitischen Zeitalters*, in: Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia 1, 1999, s. 145-167.
- KRZENCK, Thomas: *Methodische und methodologische Probleme bei der Erfassung und Auswertung spätmittelalterlicher Bürgertestamente unter besonderer Beachtung böhmischer Quellen*, Mediaevalia historica Bohemica 9, 2003, s. 211-242.
- KŘEPELKOVÁ, Anita: *Havířský pořádek v Kutné Hoře do roku 1547*, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 37-70.
- KUBE, Siegfried: *Frühe Zeugnisse über Freiburger Privatvermögen im Zusammenhang mit dem Bergbau*, in: Freier Berg und vermessenenes Erbe. Untersuchungen zur Frühgeschichte des Freiburger Bergbaus und zur Entwicklung des Erbbereitens, eds. Herbert Clauss – Siegfried Kube, Berlin 1957 (= Freiburger Forschungshefte D 21), s. 178-180.
- KUBÍČKOVÁ, Božena: *K počátkům pražského oficialátu*, Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 5, 1932, s. 391-479.
- KÜHNEL, Harry: *Sinn und Motivation mittelalterlicher Stiftungen*, in: Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 5-11.

- KURKA, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914.
- KUTHAN, Jiří: *Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser in Böhmen und in Mähren*, München – Berlin 1982.
- KUTHAN, Jiří: *Klášteří fundace posledních Přemyslovců*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity*, Praha 2007, s. 121-136
- KUTHAN, Jiří: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983.
- KUTHAN, Jiří: *Poklady cisterciáckých klášterů v Čechách a na Moravě*, Umění 36, 1988, s. 127-139.
- KUTHAN, Jiří: *Přemysl Otakar II., král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993.
- KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- LAITL, Václav – RULÍK, Jan: *Památky starožitného a veleslavného kláštera Sedleckého blíž Hory Kutné v království Českém, od léta 1142 až do roku 1807*, Kutná Hora 1807.
- LANDAU, Peter: *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1975.
- LE GOFF, Jacques: *Zrození očištění*, Praha 2003.
- LEMINGER, Emanuel: *Hradiště nad mlýnem Cimburkem u Kutné Hory*, Památky archaeologické a místopisné 13, 1886, s. 241-254.
- LEMINGER, Emanuel: *Kaple Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 22, 1908, s. 137-150.
- LEMINGER, Emanuel: *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912.
- LEMINGER, Emanuel: *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, Praha 1924.
- LEMINGER, Emanuel: *Lázně kutnohorské. Lazebníci*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 4, 1929, s. 88-99.
- LEMINGER, Emanuel: *Mlýny v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 1-15.
- LEMINGER, Emanuel: *Radnice v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 4, 1929, s. 1-18.
- LEMINGER, Emanuel: *Staré seminarium a věž ve zdech městských*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 64-70.
- LEMINGER, Emanuel: *Stavební vývoj staré Kutné Hory, její ulice a tržiště*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 18-26.
- LEMINGER, Emanuel: *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, Praha 1926.
- LEMINGER, Emanuel: *Z lapidaria musea kutnohorského*, Památky archaeologické a místopisné 25, 1913, s. 168-171.
- LEMINGER, Emanuel: *Zaniklé kostely a kaple v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 69-85.

- LEMINGER, Emanuel: *Zaniklé kostely a kaple v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 5, 1931, s. 69-85.
- LEMINGER, Otakar: *Nové dílo o středověkém českém právu horním*, in: Výbor z prací ing. Otokara Lemingera, Praha 1930, s. 23-38.
- LEMINGER, Otakar: *Pověst o nálezu rudních ložisek kutnohorských*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 49-66.
- LEMINGER, Otakar: *Pozůstatky knihy počtů města Hory Kutny ze XIV. století*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 3-16.
- LENTZE, Hans: *Das Seelgerät im mittelalterlichen Wien*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 75, Kanonistische Abteilung 44, 1958, s. 35-103.
- LENTZE, Hans: *Die Rechtsformen der Altarpfründe im mittelalterlichen Wien*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 68, Kanonistische Abteilung 37, 1951, s. 221-302.
- LÍBAL, Dobroslav: *Anežka Merhautová: Raně středověká architektura v Čechách* (recenze), Umění 22, 1974, s. 170.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001.
- LÍBAL, Dobroslav: *Kutná Hora – staleté ohnisko krásy*, Zprávy památkové péče 54, 1994, s. 210-214.
- LIERMANN, Hans: *Handbuch des Stiftungsrechts, I, Geschichte des Stiftungsrechts*, Tübingen 1963.
- LINDENBERG, Jürgen: *Stadt und Kirche im Spätmittelalterlichen Hildesheim*, Hildesheim 1961.
- LIPPERT, Julius: *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1901, s. 1-50.
- LORCIN, Marie-Thérèse: *D'abord il dit et ordonna...: testaments et société en Lyonnais et en Forez à la fin du Moyen Age*, Lyon 2007.
- LORCIN, Marie-Thérèse: *Vivre et mourir en Lyonnais à la fin du Moyen Age*, Paris 1981.
- LOUDA, Zdeněk: *Tvrz Suchdol u Kutné Hory*, Památková péče 23, 1963, s. 107-112.
- LUSIARDI, Ralf: *Fegfeuer und Weltengericht. Stiftungsverhalten und Jenseitsvorstellungen im spätmittelalterlichen Stralsund*, in: Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, ed. Michael Borgolte, Berlin 2000, s. 97-109.
- LUSIARDI, Ralf: *Stiftung und städtische Gesellschaft. Reliöse und Soziale Aspekte des Stiftungsverhaltens im Spätmittelalterlichen Stralsund*, Berlin 2000.
- MACEK, Petr: *Románský sakrální objekt v areálu bývalého cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory*, Zprávy památkové péče 56, 1996, s. 8-11.
- MÁDL, Karel B.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kolínském. Soupis památek historických a uměleckých v království českém*, I, Praha 1897.
- MAJER, Jiří: *K nejstarším právním dějinám Kutné Hory*, Právněhistorické studie 4, 1958, s. 131-152.
- MAJER, Jiří: *K počátkům montánního a právního vývoje Kutné Hory*, in: Ius Regale Montanorum. 700 let královského horního zákoníku a mincovní reformy Václava II. Sekce IV, Společenské prostředí báňských měst, Kutná Hora 2000, s. 5-15.

- MARANDET, Marie-Claude: *La demande de services religieux dans la région Toulousaine d'après les testaments (1300-1450)*, Annales du Midi 98, 1986, s. 337-362.
- MARANDET, Marie-Claude: *Le souci de l'Au-delà: la pratique testamentaire dans la région toulousaine (1300-1450)*, Perpignan 1998.
- MAREŠ, Pavel: *Staré paměti kutnohorské Jana Kořínka v dvojím vydání. Analýza*, Diplomová práce Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK, Praha 2002.
- MAREŠOVÁ, Daniela: *Záchranný archeologický výzkum v kapli Božího Těla v Kutné Hoře. Příspěvek k dějinám kaple a pokus o vytvoření základního typáře keramických tříd vyskytujících se na Kutnohorsku ve 2. polovině 14. – počátku 16. století*, Archeologie ve středních Čechách 5, 2001, s. 631-648.
- MAŘÍKOVÁ, Martina: *Registrum acceptorum et divisionum capituli metropolitani Pragensis 1396-1418 a hospodářství pražské metropolitní kapituly na přelomu 14. a 15. století*, Sborník archivních prací 57, 2007, s. 237-445.
- MAŘÍKOVÁ, Martina: *Účetní rejstříky a další písemnosti vzniklé v souvislosti se správou „společné pokladny“ pražské metropolitní kapituly v době předhusitské*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (eds.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 81-93.
- MATĚJKOVÁ, Eva – STEHLÍKOVÁ, Dana: *Archeologické nálezy českých klenotů druhé poloviny 13. století*, in: *Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc.*, ed. Milada Studničková, Praha 2010, s. 351-367.
- MATĚJKOVÁ, Eva: *Ke stavební podobě některých historických objektů v Kutné Hoře, Kutnohorsko*. Vlastivědný sborník 13, 2010, s. 28-37.
- MATĚJKOVÁ, Eva: *Kutná Hora*, Praha 1962.
- MATĚJKOVÁ, Eva: *Nález základů kostela sv. Martina*, Krásné město. Časopis pro rodáky a přátele Kutné Hory 2, 1971, s. 31.
- MATĚJKOVÁ, Eva: *Urbanistický vývoj města*, in: *Kutná Hora v báňské historii*, Praha 1968, s. 25-30.
- MAUR, Eduard: *Morová epidemie roku 1380*, Historická demografie 10, 1986, s. 37-71.
- MAUR, Eduard: *Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru*, Documenta Pragensia 7, 1987, s. 145-156.
- MAUR, Eduard: *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346-1419)*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1, 1989, s. 7-71.
- MAZANCOVÁ, Lenka: *Chrám sv. Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské*, Mediaevalia historica Bohemica 10, 2005, s. 291-321.
- MEGERLE VON MÜHLFELD, Johann G.: *Merkwürdigkeiten der königlichen freien Bergstadt Kuttenberg und des daselbst befindlichen uralten Silberbergwerkes*, Wien 1825.
- MENCL, Václav: *Architektura předrománských Čech*, in: *Umění* 7, 1959, s. 331-353.
- MENCL, Václav: *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948.
- MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena – MENDLOVÁ, Eleonora (eds.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, VI, Pragae 1928-1979.
- MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena (eds.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, VII, Pragae 1954-1963.

- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka: *Příspěvek ke katalogu raně středověké architektury v Čechách*, Umění 14, 1966, s. 65-69.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 247-344.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Mory v Brně ve 14. století*, Mediaevalia historica Bohemica 3, 1993, s. 225-235.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 129-147.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd 75, seš. 2).
- MEZNÍK, Jaroslav: *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 50-61.
- MICHALAK, Tim: *Der Chorneubau der Reinoldikirche des 15. Jahrhunderts als Memorialzeugnis*, in: Himmel, Hölle, Fegfeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund, ed. Thomas Schilp (= Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dortmund 12), Essen 1996, s. 54-69.
- MICHÁLEK, Ivan: *Wenceslaus de Blahotycz, plebanus ecclesie parrochialis sancte Marie Virginis in Wsk super Albea (1397-1409). Příspěvek ke kariéře a životním osudům faráře v předhusitských Čechách*, in: Gotické umění a jeho historické souvislosti III. Ústecký sborník historický 2004, Ústí nad Labem 2004, s. 91-114.
- MOL, Johannes A.: *Friezen en het hiernamaals. Zieleheilsbeschikkingen ten gunste van kerken, kloosters en armen in testamenten uit Friesland, 1400-1580*, in: In de schaduw van de eeuwigheid: tien studies over religie en samenleving in laatmiddeleeuws Nederland aangeboden aan prof. dr. A. H. Bredero, eds. Nico Lettinck – Jacob Johannes van Moolenbroeck, Utrecht 1986, s. 28-64.
- MOLLAT, Michel: *Armut im Mittelalter*, München 1984.
- MUDRA, Aleš – OTTOVÁ, Michaela: *K vybavení kláštera cisterciáků v Sedlci*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 499-523.
- MUSÍLEK, Martin: *Odras dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století*, in: Skladba a kultura dvorské společnosti. Dvory a rezidence ve středověku, 2, Praha 2008, s. 475-505.
- MUSÍLEK, Martin: *Zajetí českého panstva patriciátem v Sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 139-163.
- MYŚLIWSKI, Grzegorz: *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII-XIV wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009.
- NAČERADSKÁ, Petra: *Nápisy okresu Kutná Hora. Corpus inscriptionum Bohemiae*, II, Praha 2002.
- NECHVÁTAL, Bořivoj: *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*, Praha 2004.

- NECHVÁTAL, Bořivoj: *Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v době předhusitské*, *Archaeologia historica* 27, 2002, s. 381-408.
- NECHVÍLE, Josef: *Farní chrám Páně sv. Jana Křtitele v Klukách*, *Method* 8, 1882, s. 111-112.
- NECHVÍLE, Josef: *Farní chrám Páně sv. Markety v Suchdole*, *Method* 8, 1882, s. 125-126.
- NECHVÍLE, Josef: *Filiální chrám Páně sv. Mikuláše Biskupa ve Vidicích na Čáslavsku*, *Method* 8, 1882, s. 93.
- NECHVÍLE, Josef: *Zrušený chrám P. v Bojmanech*, *Method* 11, 1885, s. 16.
- NEUWIRTH, Joseph: *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarakirche in Kuttenberg*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 31, 1893, s. 306-341.
- NEUWIRTH, Joseph: *Peter Parler von Gmünd und seine Familie*, Prag 1891, s. 85-90.
- NODL, Martin: *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.
- NODL, Martin: *Morová epidemie na Rakovnicku v roce 1380*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 301-310.
- NODL, Martin: *Středověký testament jako abnormalita*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 73-85.
- NODL, Martin: *Západočeské Stříbro v roce 1380. Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města*, *Minulostí západočeského kraje* 29, 1993, s. 7-14.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Grossi Pragenses*, *Numismatický sborník* 12, 1972, s. 91-115.
- NOODT, Birgit: *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*, Lübeck 2000.
- NOVÁČEK, Vojtěch J.: *Farní kostel sv. Petra a Pavla v Nebovidech*, *Method* 23, 1897, s. 1-4.
- NOVÁČEK, Vojtěch J.: *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1367-1424*, *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 12, 1895, s. 1-30.
- NOVÁK, Jan B. (ed.): *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279-1296)*, Praha 1903.
- NOVÁK, Jan B. (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, II, Pragae 1907.
- NOVOTNÝ, Václav: *Dekret kutnohorský*, in: *Dekret kutnohorský. Přednášky a stati Václava Novotného, Kamila Krofty, Josefa Šusty a Gustava Friedricha*, Praha 1909, s. 5-28.
- NOVÝ, Rostislav: *O sedleckých knihách a způsobu jejich zpracování*, *Československý časopis historický* 33, 1985, s. 255-261.
- NOVÝ, Rostislav: *Pražské předhusitské špitály*, *Documenta Pragensia* 7, 1987, s. 62-73.
- NOVÝ, Rostislav: *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963 (= *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 4).
- NOVÝ, Rostislav: *Studie o předhusitských urbárech*, I, *Sborník historický* 13, 1965, s. 5-64.
- NOVÝ, Rostislav: *Záhada pěti ohořelých lístků aneb kbelský kostelík*, in: *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 117-121.

- NUHLÍČEK, Josef: *Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů*, in: Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela, ed. Josef Vepřek, Kutná Hora 1946, s. 28-55.
- NUHLÍČEK, Josef: *O pečetích a erbu Kutné Hory*, in: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 147-202.
- NUHLÍČEK, Josef: *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783*, II, 1565-1620, Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 237-254.
- NUHLÍČEK, Josef: *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783*, III, 1621-1666, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 179-196.
- NUHLÍČEK, Josef: *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783*, IV, 1666-1718, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 207-230.
- NUHLÍČEK, Josef: *Sedlecký klášter a jeho statky od válek husitských do zrušení v roce 1783*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 163-182.
- NUHLÍČEK, Josef: *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Praha 1940.
- NUHLÍČEK, Josef: *Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století*, Sborník archivních prací 7, 1957, č. 2, s. 226-272.
- OBERSTE, Jörg: *Zwischen Heiligkeit und Häresie. Religiosität und sozialer Aufstieg in der Stadt des hohen Mittelalters*, I, *Städtische Eliten in der Kirche des hohen Mittelalters*, Köln – Weimar – Wien 2003.
- OBERSTE, Jörg: *Zwischen Heiligkeit und Häresie. Religiosität und sozialer Aufstieg in der Stadt des hohen Mittelalters*, II, *Städtische Eliten in Toulouse*, Köln – Weimar – Wien 2003.
- OEXLE, Otto Gerhard: *Die Gegenwart der Lebenden und der Toten. Gedanken über Memoria*, in: *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, ed. Karl Schmid, München - Zürich 1985, s. 74-107.
- OEXLE, Otto Gerhard: *Die Gegenwart der Toten*, in: *Death in the Middle Ages*, ed. Herman Braet et al., Louvain 1983, s. 19-77.
- OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, ed. Joachim Heinzle, Frankfurt am Main – Leipzig 1994, s. 297-323.
- OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria und Memorialbild*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, eds. Karl Schmid – Joachim Wollasch, München 1984, s. 384-440.
- OLIŃSKI, Piotr: *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średnowecza i na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2008.
- OLIŃSKI, Piotr: *Zmiany własności fundacji w kościołach parafialnych na przykładach z kościoła parafialnego Najświętszej Marii Panny w Głównym Mieście Gdańsku*, in: *Sociální svět středověkého města. Colloquia mediaevalia Pragensia* 5, Praha 2006, s. 247-258.
- PALACKÝ, František (ed.): *Documenta Magistri Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Boemia annis 1403-1418 motas illustrantia*, Pragae 1869.
- PALACKÝ, František (ed.): *Starší letopisové čeští od roku 1378 do roku 1527*, Praha 1829 (= *Scriptores rerum Bohemicarum*, III).

- PALACKÝ, František (ed.): *Über Formelbücher, zunächst im Bezug auf böhmische Geschichte. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens*, Prag 1847.
- PANÁČEK, Jaroslav: *Česká Lípa v době gotické*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti II. Ústecký sborník historický 2003/1*, s. 157-211.
- PÁNEK, Ivo: *K počátkům ražby pražských grošů*, *Numismatické listy* 19, 1964, s. 1-9.
- PÁNEK, Ivo: *Mincovna v Křižanově a počátky města Jihlavy*, *Časopis Matice moravské* 88, 1969, s. 267-274.
- PASCHE, Véronique: *Pour le salut de mon âme. Les lausannois face à la mort (XIVe siècle)*, Lausanne 1989.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstva ve středověkých Čechách – probádané téma?*, in: *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, eds. Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš, Pardubice 2005, s. 11-18.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie ke cti božie (Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách)*, Praha 2000.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Co nezachytí Libri erectionum*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia* 8, 2007, s. 189-192.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Die vorhussitischen Fronleichnambruderschaften in Böhmen*, in: *Die "Neue Frömmigkeit" in Europa in Spätmittelalter*, eds. Marek Derwich – Martial Staub, Göttingen 2004, s. 77-83.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Ke kultovní činnosti řemeslnických sdružení ve 14. a 15. století*, *Brno v minulosti a dnes* 12, 1994, s. 169-174.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Kláštery, cechy, bratrstva v pozdně středověkých českých městech*, in: *Klasztor w miejsce sredniowiecznym i nowożytnym*, eds. Marek Derwich – Anna Pobóg-Lenartowicz, Wrocław – Opole 2000, s. 323-328.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Novoměstská zbožnost. Kultovní činnost bratrstev a cechů na Novém Městě pražském ve středověku*, *Documenta Pragensia* 17, 1998, s. 93-103.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Středověké nekrologium z Hořovic aneb „memoria“ venkovské farnosti*, *Mediaevalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 229-238.
- PAUK, Marcin R.: *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000.
- PAUK, Marcin R.: *Fundacje cysterskie ostatnich Przemyslidów. Przyczynek do badań nad ideologia władzy i kultura polityczna w XIII-wiecznych Czechach*, in: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, Warszawa 2002, s. 287-319.
- PAULY, Michel: *Hospitäler im Mittelalter – wann und wo gehörte das Hospital zur Stadt?*, in: *Was machte im Mittelalter zur Stadt? Selbstverständniss, Aussensicht und Erscheinungsbilder mittelalterlicher Städte*, Heilbronn 2007, s. 245-269.
- PAULY, Michel: *Peregrinorum, pauperum ac aliorum transeuntium receptaculum. Hospitäler zwischen Maas und Rhein im Mittelalter*, Stuttgart 2007.
- PAVLŮ, Ivan – RULF, Jan: *Nejstarší zemědělci na Kutnohorsku*, *Archeologické rozhledy* 48, 1996, s. 643-673.

- PEKAŘ, Josef: *Zprávy pramenů o bojích u Hory a Brodu kol vánoc 1421*, Praha 1928.
- PELIKÁN, Josef – PÁTKOVÁ, Hana (eds.): *Libri erectionum archidioecesis Pragensis*, VII, Pragae 2002.
- PETR, Stanislav: *Kolín*, in: *Archivní prameny Kolínska* 1994, s. 5-13.
- PFEIFER, Guido Ch.: *Ius Regale Montanorum. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa*, Ebelsbach 2002.
- PIFFER, Stefano: *Bergleute aus Kuttenberg (Kutná Hora) in Trient (1330)*, in: *Dolování stříbra a mincování v Jihlavě*, Jihlava 1999, s. 35-39.
- PIWOWARCZYK, Elżbieta: *Legaty testamentowe ad pias causas w XV-wiecznym Krakowie. Z badań nad pobożnością miejską*, Kraków 2010.
- PLEIMES, Dieter: *Weltliches Stiftungsrecht. Geschichte der Rechtsformen*, Weimar 1938.
- PLÖCHL, Willibald M.: *Geschichte des Kirchenrechts. Band II, Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit 1055 bis 1517*, Wien – München 1962.
- PODLAHA, Antonín – ZAHRAVNÍK, Isidor: *Jana Willenbergova Pohledy na města, hrady a památné stavby král. Českého z počátku XVII. století*, Praha 1901.
- PODLAHA, Antonín (ed.): *Liber ordinationum cleri*, Pragae 1922.
- PODLAHA, Antonín (ed.): *Libri erectionum archidioecesis Pragensis*, VI, Pragae 1927.
- PODLAHA, Antonín: *Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407-1410*, Praha 1921.
- PODLAHA, Antonín: *Posvátná místa království českého*, IV, Praha 1910.
- POECK, Dietrich W.: „*Omnes stabimus ante tribunal Christi*“. *Stiftung, Gedenken und Gemeinschaft in Pommern*, in: *Land am Meer. Pommern im Spiegel seiner Geschichte*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 215-268.
- POECK, Dietrich W.: *Rat und Memoria*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 286-335.
- POECK, Dietrich W.: *Totengedenken in Hansestädten*, in: *Vinculum Societatis. Festschrift für Joachim Wollasch zum 60. Geburtstag*, eds. Franz Neiske – Dietrich W. Poeck – Mechthild Sandmann, Sigmaringendorf 1991, s. 175-232.
- POHL-RESL, Brigitte: *Family, Memory and Charity in late Medieval Vienna*, in: *Medium Aevum Quotidianum* 35, Krems 1996, s. 125-131.
- POHL-RESL, Brigitte: *Rechnen mit der Ewigkeit. Das Wiener Bürgerspital im Mittelalter*, (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 33) Wien – München 1996.
- POCHE Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech*, I, Praha 1977.
- POCHE Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech*, III, Praha 1980.
- POCHE Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech*, IV, Praha 1982.
- POCHE, Emanuel: *Arciděkanství chrám sv. Jakuba v Kutné Hoře*, in: *Sborník výtvarné práce* 1937, s. 12-25.
- POCHE, Emanuel: *Monstrance sedlecká*, in: *České umění gotické 1350-1420*, Praha 1970, s. 342-343.

- POLÍVKA, Miloslav: „*Briefbücher des Rates der Reichstadt Nürnberg*“ jako pramen k českým dějinám a česko-německým vztahům doby Václava IV., in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, eds. Miloslav Polívka – Michal Svatoš, Praha 1992, s. 417-435.
- POLÍVKA, Miloslav: *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího Těla na Novém Městě Pražském v předhusitské době)*, *Folia historica bohemia* 5, 1983, s. 95-118.
- POSPÍŠIL, Aleš: *Gotický plán chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře ze sbírky vídeňské Akademie výtvarných umění (č. 16 841)*, *Průzkumy památek* 12, 2005, č. 1, s. 91-96.
- POSPÍŠIL, Aleš: *Ke středověké podobě kostela Panny Marie na Náměti v Kutné Hoře*, *Zpravodaj Stop. Časopis Společnosti pro technologie ochrany památek* 9, 2007, č. 4, s. 9-13.
- POSPÍŠIL, Aleš: *Stavebně-historický průzkum chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci. Upřesnění podoby gotické architektury*, in: *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 369-384.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Sociální profil kutnohorského horního práva*, *Časopis Matice moravské* 69, 1950, s. 327-335.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, *Studie z dějin hornictví* 9, 1978, s. 15-28.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původ, význam a změny*, IV, Praha 1957.
- PROCHNO, Joachim (ed.): *Zittauer Urkundenbuch. Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234-1437*, Görlitz 1938.
- PROCHNO, Joachim: *Strassen- und Brückenbau als Seelgerät im späteren Mittelalter, insbesondere in der Oberlausitz*, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 32, 1939, s. 37-41.
- RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada: *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*, *Umění* 34, 1986, s. 441-449.
- RAZÍM, Vladislav: *Z opravy románského kostela v Třeboníně*, *Památky středních Čech* 11, 1997, č. 1, s. 38-43.
- REICKE, Siegfried: *Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter*, I-II, Stuttgart 1932.
- REICKE, Siegfried: *Stadtgemeinde und Stadtpfarrkirchen der Reichstadt Nürnberg im 14. Jahrhundert*, in: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 26, 1926, s. 1-110.
- REICKE, Siegfried: *Stiftungsbegriff und Stiftungsrecht im Mittelalter*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 66, *Germanistische Abteilung* 53, 1933, s. 247-276.
- REICHERT, Winfried: *Mercanti e monetieri italiani nel regno di Boemia nella prima metà del XIV secolo*, in: *Sistema di rapporti d'élite economiche in Europa (secoli XII-XVII)*, ed. Mario Del Treppo, Napoli 1994, s. 337-348.
- REICHERT, Winfried: *Oberitalienische Kaufleute und Montanunternehmer in Ostmitteleuropa während des 14. Jahrhunderts*, in: *Hochfinanz, Wirtschaftsräume, Innovationen. Festschrift für Wolfgang von Stromer*, ed. Uwe Bestmann – Franz Irsigler – Jürgen Schneider, Trier 1987, s. 269-356.

- REITEMEIER, Arnd: *Pfarrkirchen in der Stadt des späten Mittelalters. Politik, Wirtschaft und Verwaltung*, Stuttgart 2005.
- REMLING, Ludwig: *Bruderschaften in Franken. Kirchen- und sozialgeschichtliche Untersuchungen zum spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Bruderschaftswesen*, Würzburg 1986.
- REZEK, Antonín (ed.): *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, I-II, Praha 1878-1880.
- RIETHMÜLLER, Marianne: „to troste miner sele“. *Aspekte spätmittelalterlicher Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310-1400)*, Hamburg 1994 (= Beiträge zur Geschichte Hamburgs 47).
- RIŠLINK, Vladimír – JOUZA, Ladislav – VALENTOVÁ, Jarmila: *Gotika na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1250-1530*, Kolín 1998.
- ROHÁČEK, Jiří: *Nápisy města Kutné Hory. Kutná Hora, Kaňk, Malín a Sedlec včetně bývalého cisterciáckého kláštera*, Praha 1996.
- RÖßNER, Renée: *Hansische Memoria in Flandern. Alltagsleben und Totengedenken der Osterlinge in Brügge und Antwerpen (13. bis 16. Jahrhundert)*, Bern – Frankfurt a. M. 2001.
- ROUČKA, Bohumil: *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, *Právněhistorické studie* 12, 1966, s. 41-90.
- RÜTHER, Stefanie: *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2003.
- RÜTHER, Stefanie: *Repräsentation und Legitimation. Zur Darstellung des Rates in den Hansestädten des südlichen Ostseeraums am Beispiel Lübecks*, in: *Die Sakrale Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums – der theologische Aspekt*, eds. Gerhard Eimer – Ernst Gierlich, Berlin 2000, s. 33-54.
- RŮŽEK, Vladimír: *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě dvora Karla IV.)*, *Sborník archivních prací* 38, 1988, s. 37-311.
- RYKL, Michal: *Malotice, okr. Kolín*, *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka* 1, 1984, s. 39-46.
- ŘEHÁK, Jan J.: *První tříletí archaeologického sboru "Vocela" v Hoře Kutné a v okolí*, *Památky archaeologické a místopisné* 11, 1881, s. 371-375.
- ŘÍHOVÁ, Milada: „*Ad sidus regale*“, in: *Lesk královského majestátu ve středověkých Čechách. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc., k nedožitým 85. narozeninám*, eds. Lenka Bobková – Mlada Holá, Praha – Litomyšl 2005, s. 349-359.
- ŘÍHOVÁ, Milada: *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.
- ŘÍHOVÁ, Milada: *Tři neznámá regimina sanitatis pro Lucemburky Karla IV. a Zikmunda*, in: *Dějiny věd a techniky* 34, 2001, s. 9-22.
- SARTORIUS, Augustin: *Verteutschtes Cistercium Bis-Tertium oder Cistercienser Ordens-Historie*, Prag 1708, s. 906-915.
- SAUER, Christine: *Fundatio et Memoria. Stifter und Klostergründer im Bild. 1100 bis 1350*, Göttingen 1993.
- SEDLÁČEK, August: *Děje města Čáslavě*, Praha 1874.

- SEDLÁČEK, August: *Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův*, I, *Počátky pánův z Cimburka*, Časopis Matice moravské 16, 1892, s. 219-223.
- SEDLÁČEK, August: *Zbytky register králů římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914.
- SEIFART, Werner (ed.): *Handbuch des Stiftungsrechts*, München 1987.
- SHAFFERN, Robert W.: *Learned Discussions of Indulgences for the Dead in the Middle Ages*, Church History 61, 1992, s. 367-381.
- SHEEHAN, Michael M.: *The will in medieval England*, Toronto 1963.
- SCHALLER, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen*, VI, *Czaslauer Kreis*, Prag – Wien 1787.
- SCHELLER, Benjamin: *Memoria an der Zeitenwende. Die Stiftungen Jakob Fuggers des Reichen vor und während der Reformation (ca. 1505-1555)*, Berlin 2004.
- SCHILP, Thomas: *Jenseitsvorsorge in Städten der Grafschaft Mark. Aspekte der Mentalität, der sozialen Beziehungen und der Politik des Spätmittelalters*, Westfälische Zeitschrift 149, 1999, s. 35-55.
- SCHILP, Thomas: *Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*, in: *Lectiones eruditorum extraneorum in facultate philosophica Universitatis Carolinae Pragensis factae 5*, ed. Ivan Hlaváček, Praha 1998, s. 27-58.
- SCHILP, Thomas: *Tod und Jenseitsvorsorge im spätmittelalterlichen Dortmund*, Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund, ed. Thomas Schilp (= Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dortmund, 12), Essen 1996, s. 9-25.
- SCHILP, Thomas: *Zunft und Memoria. Überlegungen zur Selbstdeutung von Zünften im mittelalterlichen Westfalen*, in: *Zunftlandschaften in Deutschland und den Niederlanden im Vergleich*, ed. Wilfried Reininghaus (= Schriften der Historischen Kommission für Westfalen, 17), Münster 2000, s. 107-120.
- SCHLEIF, Corine: *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg*, München 1990.
- SCHLEMMER, Karl: *Gottesdienst und Frömmigkeit in der Reichsstadt Nürnberg am Vorabend der Reformation*, Würzburg 1980.
- SCHLOTHEUBER, Eva: *Familienpolitik und Geistliche Aufgaben*, in: *Die Familie in der Gesellschaft des Mittelalters*, ed. Karl-Heinz Spieß, Ostfildern 2009 (Vorträge und Forschungen, 71), s. 223-247.
- SCHMID, Josef: *Et pro remedio animae et pro memoria. Bürgerliche representatio in der Cappella Tornabuoni in S. Maria Novella*, München – Berlin 2002.
- SCHMID, Karl: *Stiftungen für das Seelenheil*, in: *Gedächtniss, das Gemeinschaft stiftet*, ed. Karl Schmid, München – Zürich 1985, s. 51-73.
- SCHMID, Wolfgang: *Kölner Hansekaufleute als Stifter und Mäzene*, Hansische Geschichtsblätter 113, 1995, s. 127-144.
- SCHMID, Wolfgang: *Stifter und Auftraggeber im spätmittelalterlichen Köln*, Köln 1994.
- SCHMID, Wolfgang: *Zwischen Tod und Auferstehung. Zur Selbstdarstellung städtischer Eliten des ausgehenden Mittelalters im Spiegel von Stifterbildern*, in: *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, ed. Peter Jetzler, Zürich 1994, s. 101-116.

- SCHMITT, Jean-Claude: *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002.
- SCHÖNACH, Ludwig: *Kuttenberger Bergrecht zu Villanders in Tirol (1330)*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 51, 1913, s. 256.
- SCHUBERT, Anton: *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, Innsbruck 1901.
- SCHULER, Peter-Johannes: *Das Anniversar. Zu Mentalität und Familienbewusstsein im Spätmittelalter*, in: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, ed. Peter-Johannes Schuler, Sigmaringen 1987, s. 67-117.
- SCHURR, Marc C.: *Die Baukunst Peter Parlers. Der Prager Veitsdom, das Heiligkreuzmünster in Schwabisch Gmünd und die Bartholomäuskirche zu Kolin im Spannungsfeld von Kunst und Geschichte*, Ostfildern 2003.
- SCHURR, Marc C.: *Die Klosterkirche von Sedletz und die „Avantgarde“ der Architektur um 1300*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 297-313.
- SCHWARZ, Ernst: *Beiträge zur Ortsnamenkunde der Sudetenländer*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2, 1926-1927, s. 185-195.
- SCHWARZ, Ernst: *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, München 1961.
- SCHWARZ, Ernst: *Die Volkstumsverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkriegen*, Bohemia Jahrbuch 2, 1961, s. 27-111.
- SCHWARZ, Ernst: *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer, I, Böhmen*, München 1965.
- SIGNORI, Gabriela: *Vorsorgen – Vererben – Erinnern. Kinder- und familienlose Erblässer in der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters*, Göttingen 2001.
- SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*, Praha 2005.
- SKLENÁŘ, Karel: *Jan Erazim Vocel*, Praha 1981.
- SKLENÁŘ, Karel: *Tvrze na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše (1840)*, Castellologica Bohemica 6, 1998, s. 451-454.
- SŁOŃ, Marek: *Fundacje szpitalne władz komunalnych jako centra kultu miejskiego*, in: Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym, eds. Halina Manikowska – Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 361-373.
- SŁOŃ, Marek: *Szpitalne średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Nálezy ze zaniklé osady Antiqua Cuthna*, Archeologické rozhledy 14, 1962, s. 267-268.
- SOMMER, Johann G.: *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, XI, Časlauer Kreis, Prag 1843.
- SOMMER, Petr – VANĚK, Vojtěch: *Existe-t-il une architecture Slavníkenne?*, in: Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna 2, 2007, s. 20-34.
- SPĚVÁČEK, Josef – ZACHOVÁ, Jana (eds.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, V, Pragae 1958-2005.

- SPUFFORD, Peter: *Money and its Use in Medieval Europe*, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney 1988.
- STAUB, Martial: *Eucharistie et bien commun. L'économie d'une nouvelle pratique fondatrice à l'exemple des paroisses de Nuremberg dans la seconde moitié du XVe siècle: sécularisation ou religion civique?*, in: *La religion civique à l'époque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*, ed. André Vauchez, Rome 1995, s. 445-470.
- STAUB, Martial: *Memoria im Dienst von Gemeinwohl und Öffentlichkeit. Stiftungspraxis und kultureller Wandel in Nürnberg um 1500*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, eds. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 285-334.
- STAUB, Martial: *Stifter als „Unternehmer“. Frömmigkeit und Innovation im späteren Mittelalter am Beispiel Nürnbergs*, in: *Frömmigkeit im Mittelalter. Politisch-soziale Kontexte, visuelle Praxis, körperliche Ausdrucksformen*, eds. Klaus Schreiner – Marc Müntz, München 2002, s. 155-171.
- STERNBERG, Kaspar: *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke*, I-III, Prag 1836-1838.
- STICH, Alexandr – LUNGA, Radek (eds.): *Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské*, Praha 2000.
- STICH, Alexandr: *Jan Kořínek – velký a živý barokní prozaik*, in: *Kutná Hora v době baroka. Antiqua Cuthna 1*, 2005, s. 151-166.
- STLOUKAL, Karel (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, IV, Pragae 1949-1953.
- STROMER, Wolfgang von: *Die Metropole im Aufstand gegen Karl IV. Nürnberg zwischen Wittelsbach und Luxemburg Juni 1348 – September 1349*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 65, 1978, s. 55-90.
- STROMER, Wolfgang von: *Oberdeutsche Hochfinanz 1350-1450*, 2, Wiesbaden 1970.
- STUDNIČKOVÁ, Milada: *Nové poznatky k rukopisu Martyrologia z Gerony*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, Brno 1999, s. 34-46.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004.
- SVOBODNÝ, Petr: *Die Spitäler in Böhmen und Mähren im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und früher Neuzeit (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 51)*, Wien – München 2008, s. 351-380.
- SWEETINBURGH, Sheila: *The Role of the Hospital in medieval England. Gift-giving and the Spiritual Economy*, Dublin 2004.
- SYDOW, Jürgen: *Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung*, in: *Veröffentlichungen des Südwestdeutschen Arbeitskreises für Stadtgeschichtsforschung* 7, Sigmaringen 1980, s. 9-25.
- ŠAMÁNKOVÁ, Eva: *Stavební vývoj kutnohorského Hrádku*, *Zprávy památkové péče* 11-12, 1951-1952, s. 282-300.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, IV, Pragae 1962-1965.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, V/1, Pragae 1974.

- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, V/2, Pragae 1981.
- ŠEBEK, Josef: *Oprava Vlašského dvora v Kutné Hoře*, Památková péče 28, 1968, s. 129-142.
- ŠIMÁK, Josef V.: *Středověká kolonisace v zemích českých. České dějiny*, I/5, Praha 1938.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, Právněhistorické studie 9, 1959, s. 49-75
- ŠIMEK, Eduard: *Emanuel Leminger*, Numismatické listy 26, 1971, s. 178-179.
- ŠIMEK, Josef: *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925.
- ŠIMEK, Josef: *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907.
- ŠIMEK, Josef: *Roveň a Pněvice, zašlé osady u Kutné Hory*, in: TÝŽ, *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907, s. 232-235.
- ŠIMŮNEK, Robert: *Die Laienfrömmigkeit im 14. und 15. Jahrhundert im Lichte der Nekrologien*, in: Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert. Colloquia mediaevalia Pragensia 1, 1999, s. 229-239.
- ŠKABRADA, Jiří – SMETÁNKA, Zdeněk: *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*, Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 72-85.
- ŠMAHEL, František a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1. *Do roku 1421*, České Budějovice 1988.
- ŠMAHEL, František: *Das purgatorium sompniatum in der hussitischen Topographie*, in: Eschatologie und Hussitismus, eds. Alexander Patschowsky – František Šmahel, Praha 1996, s. 115-138.
- ŠMAHEL, František: *Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století*, Husitský Tábor 9, 1986-1987, s. 277-322.
- ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce, I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995.
- ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce, II. Kořeny české reformace*, Praha 1996.
- ŠMAHEL, František: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.
- ŠMAHEL, František: *Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918, ed. Richard Marsina, Martin 1984, s. 239-254.
- ŠREIN, Vladimír – ŠTASTNÝ, Martin – ŠREINOVÁ, Blanka: *Stříbro a Čechy okolo roku 1000. Silver and Bohemia around of the year 1000*, Bulletin mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze 11, 2003, s. 33-39.
- ŠREIN, Vladimír: *Příspěvek k objasnění původu stříbra v Čechách okolo roku 1000*, Archeologie ve středních Čechách 7, 2003, s. 625-631.
- ŠTROBLOVÁ, Helena – ALTOVÁ, Blanka (eds.): *Kutná Hora*, Praha 2000.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: *100 let od vzniku Archeologického sboru Vocol v Kutné Hoře*, Muzejní a vlastivědná práce 15 (Časopis Společnosti přátel starožitností 85), 1977, s. 31-38.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: *Emanuel Leminger – kutnohorský muzeolog a historiograf*, Muzejní a vlastivědná práce 19 (Časopis Společnosti přátel starožitností 89), 1981, s. 174-176.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: *Jan Kořínek badatel (Ke vzniku Starých pamětí kutnohorských)*, Středočeský sborník historický 21, 1995, s. 106-112.

- ŠTROBLOVÁ, Helena: *Kutná Hora (Kuttenberg) und die Abtei Sedlec*, in: *Cisterciáci ve středověkém českém státě*. Cîteaux 47, 1996, s. 69-77.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: *Kutná Hora a sedlecký klášter*, *Památky středních Čech* 7, 1993, č. 2, s. 23-27.
- ŠUMBEROVÁ, Radka: *Bylanská kultura na Kutnohorsku a Čáslavsku*, *Archeologické rozhledy* 48, 1996, s. 729-736.
- ŠUMBEROVÁ, Radka: *Únětické osídlení v regionu Kutná Hora*, in: *Bylany*. Varia 2, Praha 2002, s. 125-136.
- ŠUSTA, Josef: *Král cizinec. České dějiny*, II/2, Praha 1939.
- ŠUSTA, Josef: *Počátky lucemburské. Dvě knihy českých dějin*, II, Praha 1935.
- ŠUSTA, Josef: *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. Dvě knihy českých dějin*, I, Praha 1926.
- ŠUSTA, Josef: *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. České dějiny*, II/1, Praha 1935.
- TADRA, Ferdinand (ed.): *Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubitz*, Wien 1880.
- TADRA, Ferdinand (ed.): *Soudní akta konsistoře pražské (Acta iudiciaria consistorii Pragensis)*, I-VI, Praha 1893-1900.
- TADRA, Ferdinand: *Die ehemalige Kirche der heil. Apoſtel Philipp und Jacob im Kloſter Sedlec*, Mittheilungen der k. k. Central-commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, N. F. 12, 1886, s. CLXIV-CLXVI.
- TADRA, Ferdinand: *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310-1420)*, Praha 1892, s. 116-117, 170-171.
- TADRA, Ferdinand: *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897.
- TARBOCHEZ, Gaëlle: *Les prêtres fondateurs à Dijon (milieu 14e siècle – milieu 16e siècle)*, *Revue d'histoire ecclésiastique* 100, 2005, s. 705-753.
- TEIGE, Josef (ed.): *Listinné příspěvky k dějinám komendy Drobovické k letům 1347-1407 z král. stát. archivu drážďanského*, in: XI. zpráva musejního spolku Včela Čáslavská za rok 1891-1893, Čáslav 1894, s. 11-27.
- TEIGE, Josef: *Počátkové rodopisu okolí Čáslavského doby nejstarší*, in: X. výroční zpráva musejního spolku Včela Čáslavská za léta 1888-1890, Čáslav 1891, s. 22-31.
- TIMMERMANN, Achim: *Monstrance ze Sedlce*, in: Jiří Fajt (ed.), *Karel IV. Císař z Boží milosti*, Praha 2006, s. 529-531.
- TINGL, František A. – EMLER, Josef (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim*, I-X, Pragae 1865-1889.
- TLAPÁKOVÁ, Věra: *Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 1479*, in: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojme* 2004, Znojmo 2005, s. 13-23.
- TOMASCHEK, Johann A.: *Das alte Bergrecht von Iglau und seine Bergbergrechtlichen Schöffensprüche*, Innsbruck 1897.
- TOMASCHEK, Johann A.: *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem 13.-16. Jahrhundert*, Innsbruck 1868.
- TOMÁŠEK, Martin – STARÝ, Jiří: *Čáslav und das Čáslaver Land*, *Mediaevalia archaeologica* 1, 1999, s. 157-168.

- TOMÁŠEK, Martin: *Čáslav – příklad přeměny raně středověkého správního centra ve vrcholně středověké město*, in: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Rewolucja XIII. wieku*, Wrocław 1998, s. 87-95.
- TOMÁŠEK, Martin: *Čáslav und sein Umland im Transformationsprozeß des 13. Jahrhunderts*, in: *Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V.*, Leipzig 2003, s. 86-113.
- TOMEK, Václav V. (ed.): *Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské*, Praha 1873.
- TOMEK, Václav V.: *Dějepis města Prahy*, II, Praha 1892.
- TORSY, Jakob: *Eucharistische Frömmigkeit im späten Mittelalter*, *Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte* 23, 1971, s. 89-102.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526-1620*, Praha 2010.
- TRÜDINGER, Karl: *Stadt und Kirche im spätmittelalterlichen Würzburg*, Stuttgart 1978.
- TRUHLÁŘ, Josef: *Paběrky z rukopisů klementinských*, LVIII, *Mšál Těchobuzský ze XIV. stol.*, *Český časopis historický* 8, 1902, s. 189-191.
- TUREK, Rudolf: *Čechy v raném středověku*, Praha 1982.
- TUREK, Rudolf: *Zbytky předrománského chrámce na Čáslavsku v Čechách*, *Umění* 22, 1974, s. 463-467.
- TVRDÍK, Radek – MAZÁČ, Zdeněk: *Příspěvek k poznání historie panských sídel v Nebovidech na Kolínsku*, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 2002, s. 599-606.
- UHLÍŘ, Zdeněk: *Církev, náboženství a měšťané v Čelákovících v době předhusitské*, in: *Studie a zprávy* 1986, *Brandýs nad Labem – Stará Boleslav* 1988, s. 17-42.
- ULIČNÝ, Petr: *Boží hrob a Svaté pole: Jeruzalémská topografie Sedleckého kláštera*, in: *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 215-249.
- ÚLOVEC, Jiří: *Zaniklá tvrz a zámek v Krchlebech u Čáslavi*, *Památky středních Čech* 21, 2007, č. 2, s. 1-24.
- UNGER, Manfred: *Stadtgemeinde und Bergwesen Freibergs im Mittelalter*, Weimar 1963.
- URBAN, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho rodu*, Praha 2003.
- VÁCHA, Štěpán: *Antiquitatis illustre monimentum. Die Klosterkirche in Sedletz und ihre Restaurierung von 1700-1709*, *Umění* 56, 2008, s. 384-408.
- VÁCHA, Štěpán: *Barokní donátorské a zakladatelské scény v cisterciáckých klášterech v Čechách a na Moravě*, *Umění* 52, 2004, s. 490-505.
- VÁCHA, Štěpán: *Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské*, in: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003, s. 182-216.
- VALENTOVÁ, Jarmila: *Antiqua Cuthna – zaniklá středověká hornická osada na katastru Kutné Hory*, *Archeologia technica* 8, 1993, s. 62-65.
- VALENTOVÁ, Jarmila: *Hornická osada Antiqua Cuthna – realita pohledem archeologického výzkumu*, in: *Kutnohorsko. Vlastivědný sborník* 1, 1999, s. 16-19.

- VALENTOVÁ, Jarmila: *Osídlení Kutnohorska a Čáslavska v době laténské*, Archeologické rozhledy 48, 1996, s. 729-736.
- VALENTOVÁ, Jarmila: *Produkce technické keramiky v podmínkách Kutné Hory 14. století*, in: Archeologie ve středních Čechách 12, 2008, s. 745-755.
- VANĚČEK, Václav: *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století (Pokus o věcný rozbor imunitních textů)*, Praha 1928.
- VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.)*, III. Imunita soudní, Praha 1939.
- VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.)*, I. Zakladatelská práva, Praha 1933.
- VANĚK, Lubomír – KAPAVÍKOVÁ, Marie: *Okresní archiv v Kutné Hoře. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Praha 1969.
- VANĚK, Vojtěch: *Jaromír Čelakovský jako editor. Plány a realita v editorském díle Jaromíra Čelakovského a otázka vzniku kutnohorského diplomatáře*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 231-263.
- VANĚK, Vojtěch: *Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti I. Ústecký sborník historický* 2001, s. 33-78.
- VANĚK, Vojtěch: *Sakrální architektura středověkého Děčína ve zmínkách písemných pramenů doby předhusitské*, *Děčínské vlastivědné zprávy* 11, 2001, č. 4, s. 3-14.
- VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české*, III, Praha – Litomyšl 2002.
- VANOUS, Petr: *Příspěvek ke strukturální analýze východního chóru chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v souvislostech parléřovské architektury*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Philosophica – aesthetica* 21, *Historia artium* 3, 2000, s. 73-86.
- VARHANÍK, Jiří: *Ještě k románské podobě kostela v Žabonosech*, *Zprávy památkové péče* 57, 1997, s. 265-266.
- VAVRA, Elisabeth: *Pro remedio animae – Motivation oder leere Formel. Überlegungen zur Stiftung religiöser Kunstobjekte*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, ed. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 123-139.
- VÁVRA, Josef: *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, I, Kolín 1888.
- VELEK, Luboš– VELKOVÁ, Alice (eds.): *Jaromír Čelakovský, Moje zápisky*, Praha 2004.
- VELEK, Luboš: *Respektující rivalita: Jaroslav Goll a Jaromír Čelakovský na mocenském poli české historiografie*, in: *Jaroslav Goll a jeho žáci. Historia Culturae VI*, České Budějovice 2005, s. 193-242.
- VELÍMSKÝ, Filip: *Malín, okr. Kutná Hora, stávající stav a perspektivy dalšího výzkumu malínského hradiště*, in: *Archeologie doby hradištní v Čechách*, Plzeň 2005, s. 256-270.
- VELÍMSKÝ, Filip: *Nové archeologické nálezy v Malíně (okr. Kutná Hora)*, in: *Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna* 2, 2006, Praha 2007, s. 57-80.
- VELÍMSKÝ, Filip: *Nově evidované středověké montánní aktivity na Kutnohorsku*, in: *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací*, Jihlava – Brno 2007, s. 90-101.

- VELÍMSKÝ, Filip: *Přehled výsledků dosavadního archeologického průzkumu v areálu cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 385-398.
- VELÍMSKÝ, Filip: *Příspěvek k diskusi o charakteru a stáří stavby kostela sv. Prokopa v Záboří nad Labem*, Průzkumy památek 14, 2007, č. 1, s. 79-86.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *K donaci vsí Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (Kastelán Blah a jeho rod II)*, in: In memoriam Jan Rulf (= Památky archeologické – Supplementum 13), Praha 2000, s. 452-457.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích*, Archaeologia historica 23, 1998, s. 435-455.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *Záchranný výzkum v Sedlci*, Krásné město 2, 1970, s. 15-16.
- VEPŘEK, Josef (ed.): *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1946.
- VESELSKÝ, Petr M.: *Chrám Páně Nejsvětější Trojice u Hory Kutné a Smíškové z Vrchovišť*, Lumír 10, 1860, s. 565-569, 590-593, 616-618.
- VESELSKÝ, Petr M.: *Královské horní město Hora Kutná. Úplný děje- a místopis, I, Od počátku města až do roku 1424*, Kutná Hora 1867.
- VESELSKÝ, Petr M.: *O chrámu sv. Lazara na Kolmarku*, in: Týž, Staré paměti kutnohorské, Kutná Hora 1890, s. 44-49.
- VESELSKÝ, Petr M.: *Památky kláštera Sedleckého*, Lumír 8, 1858, s. 303-306, 327-329, 351-353, 399-403, 423-426.
- VIDMANOVÁ, Anežka (ed.), *Jakub de Voragine: Legenda aurea*, Praha 1998
- VINCENT, Catherine: *Výzkum pozdně středověkých náboženských dějin ve Francii. Bilance a perspektivy*, Český časopis historický 107, 2009, s. 385-399.
- VÍTOVSKÝ, Jakub: *Petr (Delfínův?)*, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 492.
- VLASÁK, Emanuel: *Jezuitský historik kutnohorský*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 221-232.
- VOCAL, Jan E.: *Chrám sv. P. Barbory v Kutné Hoře*, Památky archaeologické a místopisné 3, 1859, s. 81-86, 111-124.
- VOCAL, Jan E.: *Kostely romanského slohu v Čechách*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 122.
- VOGL, Anton: *Beiträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*, Prag 1823.
- VOJTÍŠEK, Václav: *Jaromír Čelakovský*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy I/2, 1920, s. 391-431.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíšky, Praha 1953, s. 86-115.
- VOLLMERS, Peter: *Die Hamburger Pfarreien im Mittelalter. Die Parrochialorganosation der Hansestadt bis zur Reformation*, Hamburg 2005.
- VORLÍČEK, Karel: *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. panny Barbory v Kutné hoře 1884-1905*, Kutná Hora 1905.

- VOVELLE, Michel: *La mort et l'Occident. De 1300 à nos jours*, Paris 2000.
- VYČICHLOVÁ, Veronika: *Regionální historik Kutné Hory – Petr Miloslav Veselský (1810-1889)*, *Východočeské listy historické* 15-16, 2000, s. 37-67.
- WANKEL, Jindřich: *Über die angeblich trepanirten Cranien des Beinhauses zu Sedlec in Böhmen*, *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 8, 1879, s. 352-360.
- WEHRLI-JOHNS, Martina: „*Tuo daz guote und lâ daz übele*“. *Das Fegefeuer als Sozialidee*, in: *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, ed. Peter Jetzler, Zürich 1994, s. 47-58.
- WILCKENS, Leonie von: „*O mensch gedenck an mich...*“ – *Werke der Barmherzigkeit für die Armen Seelen. Zur einer spätmittelalterlichen Handschrift in der Nürnberger Stadtbibliothek*, in: *Frömmigkeit. Formen, Geschichte, Verhalten, Zeugnisse*, München 1993, s. 73-80.
- WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906.
- WIRTH, Zdeněk: *Kutná Hora. Město a jeho umění*, Praha 1912.
- WOLLASCH, Joachim: *Hoffnungen der Menschen in der Zeit der Pest*, *Historisches Jahrbuch* 110, 1990, s. 23-51.
- WOLLASCH, Joachim: *Toten- und Armensorge*, in: *Gedächtniss, das Gemeinschaft stiftet*, eds. Karl Schmid, München – Zürich 1985, s. 9-38.
- WOOD-LEGH, Kathleen L.: *Perpetual Chantries in Britain*, Cambridge 2008.
- WUNDRAM, Manfred: *Gmünd – Prag – Kolin – Kutenberg. Überlegungen zum Architekten Peter Parler*, in: *Westmitteleuropa, Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag*, München 1992, s. 115-123.
- ZADRAŽILOVÁ, Jitka: *Kaple Božího těla v Kutné Hoře*, *Zprávy památkové péče* 54, 1994, s. 228-229.
- ZAHLTEN, Johannes: *Mittelalterliche Sakralbauten der südwestdeutschen Stadt als Zeugnisse bürgerlicher Repräsentation*, in: *Stadt und Repräsentation*, eds. Bernhard Kirchgässner – Hans-Peter Becht, Sigmaringen 1995, s. 77-91.
- ZACH, Jiří – BRANIŠ, Josef: *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. 1. doba stavby*, *Roční zpráva C. k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné* 1885, s. 3-38.
- ZACH, Jiří – BRANIŠ, Josef: *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné. 2. doba stavby*, in: *Roční zpráva C. k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné* 1886, s. 3-36.
- ZACH, Jiří: *Chrám Matky Boží na Náměti v Hoře Kutné*, in: *Roční zpráva C. k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné* 1882, s. 3-29.
- ZACH, Jiří: *Chrám Matky Boží na Náměti v Hoře Kutné*, *Method* 11, 1885, s. 125-130, 135-139; 12, 1886, s. 1-9.
- ZACH, Jiří: *Kostel Nejsvětější Trojice u Kutné Hory*, in: *Roční zpráva C. k. Vyšších reálných škol v Hoře Kutné* 1879, s. 3-13.
- ZACHOVÁ, Jana (ed.): *Kronika Františka Pražského. Chronicon Francisci Pragensis*, Praha 1998 (= *Fontes rerum Bohemicarum, Series nova*, I).
- ZÁPOTOCKÝ, Milan (ed.): *Cimburk und die Höhensiedlungen der frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen*, Praha 2000.

- ZÁPOTOCKÝ, Milan: *K ranému středověku Kutnohorska: hradiště Cimburk a Sión*, Archeologické rozhledy 55, 2003, s. 297-346.
- ZAREMSKA, Hanna: *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
- ZAREMSKA, Hanna: *Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w.*, Kwartalnik Historyczny 81, 1974, s. 733-749.
- ZÁRUBA, František: *Vlašský dvůr*, Castellologica Bohemica 11, Praha 2008, s. 233-286.
- ZAVADIL, Antonín J. (ed.): *Kutnohorsko slovem i obrazem*, II/1. *Místopis okresního hejtmanství. Soudní okres kutnohorský*, Kutná Hora 1912.
- Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*, Praha 1975.
- ZÍBRT, Čeněk: *Bohemica XIV. a XV. století v cizích bibliothekách*, Časopis Musea království českého, s. 432-444.
- ZYCHA, Adolf: *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechtes von Iglau*, I, *Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerkverfassung*, Berlin 1900.
- ZYCHA, Adolf: *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau*, II, *Die Quellen des Iglauer Bergrechts*, Berlin 1900.
- ZYCHA, Adolf: *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Prag 1914.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských (1198-1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Vztah Jana Lucemburského k městům Českého království*, Mediaevalia historica Bohemica 5, 1998, s. 27-34.

SEZNAM NEVYDANÝCH PRAMENŮ

Archiv Pražského hradu, fond Archiv pražské metropolitní kapituly (APH, AMK):

sign. Cod. II/3, *Liber erectionum* III.
sign. Cod. II/4, *Liber erectionum* IV.
sign. Cod. II/8, *Liber erectionum* VIII.
sign. Cod. II/9, *Liber erectionum* IX.
sign. Cod. III/6, *Liber erectionum* IX.
sign. Cod. III/8, *Liber erectionum* XII.
sign. Cod. III/9, *Liber erectionum* XIII.
sign. Cod. XXVII/2, *Registrum pecuniarum a preposito capituli Pragensis acceptarum*.
sign. Cod. XCII.
sign. 563 XXI 16; 572 XXI 26; 618 XXII 22, 783 XXVII 15.

Státní okresní archiv Kolín, fond Archiv města Kolín (AM Kolín):

Radní manuál (*Liber contractuum* II), 1376-1401.

Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Archiv města Kutná Hora (AMKH):

Listiny, č. 1, 46, 47, 48, 49, 50.
Aktová sbírka, sign. II, III, VI/3, VII, X, XI, XI/1, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVII/1, XX/1, XX/2, XX/3, XXI/2.
Kniha opisů privilegií (*Transsumpta privilegiorum*), 1510-1714.
Kniha městské rady (*Registrum rubeum parvum*), 1462-1478.

Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlava (AM Jihlava):

Listiny, inv. č. 51, 60.
Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 3 (Městská kniha III radní), 1408-1473.

Stiftsarchiv Klosterneuburg:

Neue Rapulatur, kart. 195, fol. 251, Nr. 1.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

- s. 41   **Tab. 1** – Fundační listiny ve fondu Archiv města Kutná Hora a jejich zachycení v erekcčních knihách pražského arcibiskupství.
- s. 71   **Obr. 1** – Mapa kostelů a kaplí v jádru předhusitské Kutné Hory.
- s. 78   **Obr. 2** – Mapa kostelů a kaplí v zázemí Kutné Hory.
- s. 91   **Obr. 3** – Přehled fundací ve Vysokém kostele Panny Marie.
- s. 95   **Obr. 4** – Přehled fundací v chrámu Panny Marie Na Náměti.
- s. 97   **Obr. 5** – Přehled fundací v české kapli sv. Bartoloměje.
- s. 99   **Obr. 6** – Přehled fundací ve špitálu sv. Kříže.
- s. 113   **Obr. 7** – Přehled fundací v chrámu Těla Kristova a sv. Barbory.
- s. 118   **Obr. 8** – Přehled fundací kutnohorských měšťanů v sedleckém klášteře.
- s. 121   **Obr. 9** – Přehled fundací kutnohorských měšťanů pro ženské cisterciácké kláštery.
- s. 129   **Obr. 10** – Přehled fundací kutnohorských měšťanů pro venkovské farní kostely.
- s. 132   **Obr. 11** – Přehled fundací kutnohorských měšťanů v Čáslavi, Kolíně, Praze a Žitavě.
- s. 133   **Obr. 12** – Podíl oltářů a kaplí na celkovém množství fundací.
- s. 134   **Obr. 13** – Celkový přehled veškerých fundací podle data založení.
Obr. 14 – Celkový přehled fundací oltářů a kaplí podle data založení.
- s. 135   **Obr. 15** – Celkový přehled fundací oltářů a kaplí podle data potvrzení benefícia.
- s. 136   **Obr. 16** – Délka doby mezi vznikem fundace a potvrzením benefícia.
- s. 137   **Obr. 17** – Fundace oltářů a kaplí podle míst vzniku
- s. 142   **Tab. 2** – Majetkové vybavení oltářních fundací kutnohorských měšťanů.
- s. 143   **Obr. 18** – Zastoupení členů městské rady a radních rodů, královských mincmistrů a rychtářů mezi fundátory.
- s. 144   **Obr. 19** – Podíl členů městské rady a radních rodů, královských mincmistrů a rychtářů mezi vykonavateli testamentů a dodatečnými držiteli patronátních práv.
- s. 146   **Tab. 3** – Vybrané charakteristiky k sociálnímu zázemí zakladatelů oltářních fundací v Kutné Hoře.
- s. 153   **Obr. 20** – Složení bratrstva Těla Kristova v Kutné Hoře podle dokladů z let 1384-1405.
- s. 154   **Tab. 4** – Členové bratrstva Těla Kristova v Kutné Hoře a jejich společenské postavení.
- s. 160   **Obr. 21** – Podíl testamentárně založených oltářů v předhusitské Kutné Hoře.
- s. 162   **Tab. 5** – Oltářní fundace založené na základě odkazu v testamentu.